UNIVERSITY OF N.C. AT CHAPEL HILL
00034715121

1. BASKI

SÂMİHA AYVERDİ ile

Sırra Yolculuk

CEMÂLNUR SARGUT
derleyen: SADIK YALSIZUÇANLAR

NEFES

Sâmiha Ayverdi ile

SIRRA YOLCULUK

Cemalnur Sargut

Derleyen:
SADIK YALSIZUÇANLAR

UNIVERSITY LIBRARY
UNIVERSITY OF NORTH CAROLINA
AT CHAPEL HILL

Nefes Yayınları

Sâmiha Ayverdi ile SIRRA YOLCULUK
Cemâlnur Sargut

Derleyen: Sadık Yalsızuçanlar

ISBN: 978-605-5902-06-3

Kitap yayın no: 11
2009, İstanbul

Editör: Neşe Taş
Redaksiyon: Cangüzel Zülfikar
Kapak tasarımı: Hümanur Bağlı
Mizanpaj: Sanem Ömürlü
Kapak & İç baskı: Pasifik Ofset.
Cilt: Pasifik Ofset

Nefes Yayınları;
Bağdat Cad. Güzel Sk. Bilkan Apt.
A Blok no:11/2 Selamiçeşme, İstanbul
Tel: (216) 359 1020- 359 1021
Fax: (216) 359 4092

İÇİNDEKİLER

TAKDİM ii

ESERLERİ vi
Roman: vi
Hikâye: vi
Mensur Şiir: vi
Hâtırat: vi
Kültür, medeniyet ve tarih: vii
Biyografi: vii
Otobiyografi: vii
Seyahat: vii
Portre: vii
Deneme: vii
Makale: vii
Mektup: viii
Sadık Yalsızuçanlar viii

ÜÇ KADIN BİR RESİM... 1

ÇOCUKLUĞUM BİR GÜLDÜ... 12

SÂMİHA AYVERDİ, HOCASININ MÂNÂSI ÖNÜNDE YOK OLAN BİR NEY GİBİYDİ... . 22

HEY KOCA SÂMİHA, KİTAPLARINLA DERGÂHIMI YENİDEN AÇTIN... 50

SÂMİHA ANNENİN ESERLERİNDE YAZDIĞI HER CÜMLE, KENAN RİFÂÎ'NİN MÂNÂSINDAN BİRER ÖRNEKTİR... 69

Sâmiha Ayverdi, Hem Çok İyi Bir Mevlânâ Hem De Çok İyi Bir İbnü'l-Arabî Yorumcusudur... 78

Sâmiha Anne, Ken'an Rifâî Üniversitesinden Doktoralı Bir Profesördür... 91

Onun İçin Fâtih'in İstanbul'u Fethi, Tevhidin Fethidir... 105

Dost'un İngilizce'ye Çevrilmesiyle Benim Tanıdığım En Az Beş Altı Kişi Müslüman Oldu... 114

Çok Kullandığımız Aşk Kelimesini Hiç Tanımadığımızı Yusufcuk'tan Öğreniyoruz... 148

Şeb-i Arus Törenleri, Sâmiha Annenin Gayretleriyle Başlamıştır... 160

Şu Dünya Ah Şu Dünya... Îlâ-Yı Kelimetullah Aşkı İle Dolup Taşmanın, Onun İçin Ölmenin, Ölümsüz Hayatın Ta Kendisi Olduğunu Bir Bilse, Ne Olur Bir Bilebilse... 168

Sâmiha Ayverdi'de Derin Bir Târih Şuuru ve Sevgisi Vardır... 180

Halk İçre Bir Âyineyim. Herkes Bakar Bir An Görür, Her Ne Görür Kendi Yüzün, Ger Yahşi, Ger Yaman Görür... 206

Sâmiha Anne Hayret İnsanıydı... 218

Gönül Annesinin Nur'u... 222
Cemalnur Hoca ... 222
Evlad Acısı ... 227

Hakkında Yazılanlar ... 229

Yusufcuk : Aynanın Öteki Yanına Sıçrayan Bir Düş Yazısı
Enis Batur ... 229

Sâmiha Ayverdi'nin İstanbul'u
Selim İleri ... 232

Sâmiha Ayverdi
Mustafa Özçelik 237

İRFÂNÎ GELENEK İÇERİSİNDE SÂMİHA AYVERDİ
Yusufcuk'ta Geçen Bazı Tasavvufî Mazmun Ve Temalar Üzerine
Sadık Yalsızuçanlar 249

ESERLERİNDEN SEÇMELER 271
Dost 271
Üç Turunçlar 276
Yusufcuk 281
Hancı 295
Bektâş-ı Velî 307
Semiha Cemâl Hanım 310
Onüçüncü Asır Anadolu'sunda Tasavvuf ve Hazret-i Mevlânâ 312
Fâtih'in Ve Fethin Gâyesi 319
Dede Efendi 327
İslâm Birliği 330
İslâm Mûcizesi 334
Endülüs'te İslâm 336
San'at Ve Temâşâ Hayâtımız 337

DİZİN 339

Sâmiha Anne

"Handır bu gönlüm, yâ misâfirhâne...

Derd konuklar, derman konuklar, hayâl konuklar, melâl konuklar; mümkün konuklar, muhâl konuklar. Hele hasret, hiç çıkmaz ordan, çıkmaz ordan.

Handır bu gönlüm, yıkık dökük...

Fakir konuklar, zengin konuklar, âlim konuklar, câhil konuklar; gelen konuklar, geçen konuklar. Hele bir hancı vardır, hiç çıkmaz ordan, çıkmaz ordan..."

Sâmiha Ayverdi, ***Hancı***

Takdim

Elinizdeki kitap, bir modern zamanlar bilgesinin hayatı, irfan dünyası ve tefekkür yolculuğuna ilişkin yapılmış konuşmalardan oluşuyor.

Aynı bilgelik yolunun yolcularından Cemalnur Sargut'la gerçekleştirdiğimiz söyleşi boyunca, hem bir döneme tanıklık etmiş bulunuyoruz hem de bu dönem içinde bilgelik göğümüzün parlak yıldızlarından birinin, Sâmiha Ayverdi'nin o dile gelmez engin dünyasından birkaç resmi yansıtmış oluyoruz.

Sâmiha Ayverdi, mürşidi ve hocası Kenan Rifâî hazretlerinin irfan, ahlâk ve edebinden nasiplenmiş bahtiyar bir insan. Roman, hikâye, mensûre, deneme, araştırma-inceleme, günce, hâtıra, gezi, mektup türlerinde eserler vermiş bir yazar. Ülkesinin ve dünyanın sorunlarına ilişkin düşünen ve doğru soruları soran, onlara cevap arayan bir aydın. İslâm ahlâkını, verdiği o muazzam kavganın içinden geçerken, sessiz sedâsız biçimde yaşayan bir derviş. Türkçe'nin zenginliğini modern zamanlarda karşılaştığı tehditlere karşı güçlü biçimde ortaya koyan bir edebiyatçı. Hz. Meryem'in, Hz. Râbia'nın, Hz. Fatıma'nın izinde, onların ahlâkıyla ahlâklanmış bir İstanbul hanımefendisi. Balkanları, Anadolu mayasıyla mayalamış gönül erlerinden Gül Baba'ya yakışan bir torun. Cumhuriyet modernleşmesinin önümüze getirdiği krizleri isabetle belirleyebilen ve çözümler üretme konusunda tükenmez bir enerjiyle çabalayan bir dâvâ insanı. Bir tevâzu anıtı. Bir sâdelik şâheseri. Bir inci...

Ayverdi'nin bize bıraktığı irfânî mirasın ayrıntılarına henüz tam anlamıyla vâkıf değiliz. O'nun, çileli, sâde ve nâdide yaşamını tam olarak bilmiyoruz.

Bu söyleşiyi, O'nun engin dünyasını biraz olsun yeni kuşaklara aktarabilmek için gerçekleştirdik.

Cemalnur Sargut, her zamanki inceliğiyle kabul ettiler ve ***Sâmiha Anne*** kitabı böylece ortaya çıktı.

Kaynaklardan ve tanıklardan öğrendiğimize göre, Sâmiha Ayverdi, 1905 yılında İstanbul'da Meliha Hanım ve Miralay İsmail Hakkı Bey'in kızı olarak dünyaya gelmiştir. Ekrem Hakkı adında bir de oğulları olan aile kızlarına *"eli açık, cömert"* anlamına gelen *"Sâmiha"* adını verdi. Sâmiha Ayverdi'nin çocukluğu kışları Şehzâdebaşı semtindeki evlerinde ve annesinin amcası olan dönemin Maliye Nazırı İbrahim Efendi'nin konağında, yazları ise Çamlıca'daki köşklerinde geçti. Eğitimine beş yaşında iken mahalle mektebine giderek başladı. Daha sonra Süleymâniye İnâs Numûne Mektebi'ne devam etti ve 1921 yılında mezun oldu. Sonraki eğitimi husûsîdir. İyi derecede Fransızca bilen ve keman çalabilen Ayverdi'nin bir kızı ve iki torunu vardır.

Sâmiha Ayverdi ilk kitabını 1938 yılında yazar. Kırktan fazla eseri olan Ayverdi, roman ve hikâye yazarak başladığı edebî hayatına târihî ve sosyal içerikli biyografi, hâtıra, mektup, makale türünde eserlerle devam eder. Edebiyat araştırmacılarına göre, bir yazarın eserleri onun hayatının yansımasıdır. Sâmiha Ayverdi'nin de eserlerinde, kaynağını yazarın hayatından alan üç ana konu vardır: *"Tasavvuf, tarih şuuru* ve *medeniyet inşâsı, İstanbul."*

Sâmiha Ayverdi, II. Meşrutiyet'ten başlayarak Osmanlı Devleti'nin son yıllarında yaşamış; Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı, Kurtuluş Savaşı, Cumhuriyetin ilânı gibi tarihimizin çok önemli olaylarına genç yaşlarında tanıklık etmiş; tarih ve medeniyet konularını çağdaşı olan Yahyâ Kemâl Beyatlı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Nihad Sâmi Banarlı gibi, o da eserlerinin gündemine taşımıştır. Türk edebiyatında birçok yazarın anlattığı İstanbul, eserlerinin içinde o kadar önemli bir yer tutar ki bu, ona "İstanbul yazarı" olma sıfatını kazandırır. Ancak Ayverdi'nin devrindeki diğer yazarlardan ayrılan çok önemli bir tarafı vardır. O da özellikle ilk sekiz kitabının ana konusu olan, diğer kitaplarında da dünya görüşü ve hayat algılayışı olarak ortaya çıkan tasavvuf düşüncesidir. 1940'larda ***Edebiyat Âlemi*** dergisinde kendisiyle yapılan bir röportajda *"Şimdi neler okuyorsunuz?"* sorusuna: *"Yine Mesnevî... ve Dîvân-ı Kebîr... ve her şey..."* diye cevap verir. Yani Sâmiha Ayverdi, Mevlânâ'nın eserlerini çok okumuş, onu, Hocası Kenan Büyükaksoy'un rehberliğinde

anlamaya ve yorumlamaya çalışmıştır. Bu nedenle de onun için tasavvuf düşüncesi bir hayat tarzı olmuştur. Hakkında çeşitli doktora ve yüksek lisans tezleri yapılan Sâmiha Ayverdi'nin dili ve üslûbunun mükemmelliği, Türkçe'nin ve İstanbul Türkçesi'nin en güzel örnekleri olduğu, edebiyat tarihi açısından da ortaya konmuştur.

Aşk Budur, Batmayan Gün, İnsan ve Şeytan, Son Menzil, Yaşayan Ölü, Yolcu Nereye Gidiyorsun?, Mâbette Bir Gece, Mesihpaşa İmamı, Rahmet Kapısı, Bağ Bozumu, Hey Gidi Günler Hey, Ah Tuna Vah Tuna, Küplücedeki Köşk, İbrahim Efendi Konağı, İstanbul Geceleri, Âbide Şahsiyetler, Dost, Hancı, Edebî ve Manevî Dünyası İçinde Fâtih, Boğaziçi'nde Târih, Türk Târihinde Osmanlı Asırları, İki Âşinâ, Ermeni Meselesi, Misyonerlik Karşısında Türkiye, Maârif Davamız ve daha pek çok eser. Bazıları İngilizce, Arapça, Âzerî Türkçesine tercüme edilen bu kitaplar yazarın çevresinde çoğunluğu üniversite öğrencilerinden, geniş bir kitle oluşmasını sağlamış, bu gençler zamanla entelektüel bir zümre haline gelmiştir.

Eserleriyle genç kuşakların yetişmesini sağladığı için şâir Niyâzi Yıldırım Gençosmanoğlu, yazarı şu mısralarla anlatır:

"Bir anne ki muhterem anneler âleminden
Elli yıl nesilleri emzirdi kaleminden"

Ayverdi, kültür hayatımıza sadece kitaplarıyla değil yaptıklarıyla da hizmet etmiştir. Mevlânâ ve Yunus Emre gibi evrensel nitelikte iki insanı, genç nesillerin tanıması ve anlaması yolunda ilk adımları atan kişi o olmuştur. Konya'da daha sonra çok şöhret bulacak olan Şeb-i Arus Merasimleri yani Mevlânâ'yı Anma Törenleri ilk defa 1954'te Sâmiha Ayverdi'nin öncülüğünde başlatılmıştır. Yeni Doğuş Cemiyeti isimli bir derneğin kuruluşuna öncülük etmiştir. Bu dernek, halk âşıklarına ulaşarak derlemeler yapmış, kasetler hazırlatmış, böylece Yunus Emre'nin şiirleri ve ilâhileri yayınlanmıştır. Ayrıca yine bu dernek tarafından düzenlenen konferans ve konserlerle Türk edebiyatının bu büyük mutasavvıf-şâiri gençlere tanıtılmıştır.

Onun bir başka yönü çevresine olan duyarlılığıdır. Yaşadığı semtte düzensiz îmar faaliyetleri sebebiyle ağaçların kesilmesini ve caddenin bir çöle benzemesini kabul edemeyen yazar, Fâtih'te İtfâiye Durağından Edirnekapı'ya kadar devam eden Fevzipaşa Caddesindeki ve yine bugün Fâtih' te Koyunbaba Parkı olarak bilinen alandaki ağaçları diktirmiş, çevresindeki gençlerle ve esnafla beraber bakımını yaptırmıştır.

Bunların dışında Ayverdi, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı'nın kurucu üyesidir. İstanbul Fetih Cemiyeti, Yahyâ Kemâl Enstitüsü, Türk Kadınları Kültür Derneği gibi sivil toplum kuruluşlarının da kuruculuğunu yaparak, çalışmalarında aktif rol üstlenmiştir.

Kendisine hizmetleri sebebiyle pek çok ödül verilmiştir:

1988'de ***Hey Gidi Günler Hey*** adlı hatıra kitabına Türkiye Yazarlar Birliği tarafından verilen *"Yılın Dil Ödülü"*; 1990 senesinde Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu'nun verdiği *"Üstün Hizmet Şükran Beratı"*; 1992 yılında Türkiye İlim ve Sanat Eserleri Sahipler Birliği tarafından verilen *"Üstün Hizmet Ödülü"* bunlardan bazılarıdır.

Sâmiha Ayverdi, 1993 yılının 22 Mart'ında Fâtih'te yaşadığı evinde vefat etmiştir. Kabri Merkez Efendi kabristanındadır. Bütün hayatı boyunca vatanı ve onun değerleri için bir anne fedakârlığı ile çalıştığından çevresindeki her yaştan insan ona *"Sâmiha Anne"* demiştir ve gerçekten "eli açık, cömert" anlamına gelen adının yansıması olan bir hayat yaşamıştır.

"Ödenmez borcum var bu âlem halkına: Verdikçe, daha ver, daha ver! diyorlar.

Sorarsan borcumu bu cihan halkına: Yavuzu, yahşiyi sevmektir! diyorlar."[1]

[1] Sâmiha Ayverdi, *Hanca*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 32.

ESERLERİ

Roman:

Aşk Budur (1938)

Batmayan Gün (1939)

Ateş Ağacı (1941)

Yaşayan Ölü (1942)

İnsan ve Şeytan (1942)

Son Menzil (1943)

Yolcu Nereye Gidiyorsun (1944)

Mesihpaşa İmamı (1948)

Hikâye:

Mâbedde Bir Gece (1940)

Mensur Şiir:

Yusufcuk (1946)

Hancı (1988)

Dile Gelen Taş (1999)

Hâtırat:

İbrahim Efendi Konağı (1964)

Bir Dünyâdan Bir Dünyâya (1974)

Hâtıralarla Başbaşa (1977)

Rahmet Kapısı (1985)

Hey Gidi Günler Hey (1988)

Küplücedeki Köşk (1989)

Ah Tuna Vah Tuna (1996)

Ne İdik Ne Olduk (1985)

Bağ Bozumu (1987)

Râtibe (2002)

Ezelî Dostlar (2003)

İki Âşinâ (2003)

Kültür, medeniyet ve tarih:

Boğaziçi'nde Tarih (1966)

Türk Târihinde Osmanlı Asırları (1975)

Türkiye'nin Ermeni Meselesi (1976)

Türk-Rus Münâsebetleri ve Muharebeleri (1970)

Biyografi:

Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık (1951)

Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fatih (1953)

Otobiyografi:

Dost (1980)

Seyahat:

Yeryüzünde Birkaç Adım (1984)

Portre:

Âbide Şahsiyetler (1976)

Deneme:

İstanbul Geceleri (1952)

Kölelikten Efendiliğe (1978)

Makale:

Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Davamız (1976)

Ne İdik Ne Olduk (2002)

Rahmet Kapısı (1985)

Eserleri

Mektup:

Misyonerlik Karşısında Türkiye (1969)

Mektuplardan Gelen Ses (1985)

Sâmiha Ayverdi'nin hayatına ve tefekkür dünyasına ilişkin sorularımızı cevaplandırma lütfunda bulunan Cemalnur Sargut hanımefendiye teşekkür ve minnet borçluyuz. Kendisini toplumun ruhuna hizmete adamış bir bilgenin, yeni kuşaklarca bilinmesi her türlü kıymetin üstündedir.

Kitaptaki kusurlar bendenize, güzellikler, anlatılan ve anlatan üzerinden O'na aittir.

Sadık Yalsızuçanlar

'Dostum, inan bana ki sana içimi göstermek istemiyorum. Eğer boş bulunup bâzı bâzı bu işi yapıyorsam, gene inan ki, tek penceresinde ışık olan bir ev gibi, esrar karanlıklarının ortasındaki bu tek ışık damlası, gönlüm çatısının ancak bir köşeciğini aydınlatır.

Eğer gene boş bulunup sana bir selâm, bir söz armağanı gönderiyorsam, bu selâmın, bu haberin, suya aksini bırakmış bir ağacın hikâyesinden hiç farkı yoktur. Nasıl o akiste ağacın her çizgisi mevcut, fakat rûhu gâipse, benim de sana gösterdiğim lafz ve haberde içimin ancak bir gölgesinden, bir resminden başka bir şey yoktur.

Ammâ ağacı, gölgesini suya saldığı için nasıl ayıplamıyorsan, beni de sana ister istemez, içimden haberler verdiğim için hoş gör; kınama!"

Sâmiha Ayverdi, ***Yusufcuk***

Canım Gürbüz Ağabeyim,

Sâyenizde cesaret etmiş bulunduğum bu eseri hazırlarken hissettiğim huzur, mutluluk, zevk, edep ve korkudan dolayı size çok müteşekkirim. Bu cevaplardan yararlananların alacağı yolun sevabı size aittir.

Üç Kadın Bir Resim...

Cemalnur Sargut'un Hatıralarından

Nur, başını ***Mesnevî***'nin üzerine eğdi. Gözyaşlarıyla satırları tekrar okudu:

> *"Artık Zeyd'i bulamazsın. Çünkü o, bu dünyâdan fırar etmiş. Allah'ına varmıştır. O, rûhunun ayağına takılı dünya ağırlığını fırlatmış, vücuttan, cismânî sûretten kurtulup rûhânîler âlemine yükselmiştir.*
>
> *Senin Zeyd'i bulman şöyle dursun, şimdi bizzat Zeyd bile kendi kendisini bulamayacak bir hal içindedir*
>
> *Üzerine gün doğan yıldız, nasıl görünmez olursa, o da rûhunun yıldızına doğan ilâhî güneşin nûriyle, öyle görünmez oldu. Bir vücut içinde, görünmezlik derecesine ulaştı. Hak ile Hak olmanın açık bir derecesi de budur. Allah nasıl görünmezse, dünyâda ona varma, onunla olma, onda olma sırrına erenler de, öyle görünmezler. Kendi vücutlarını bile göremeyecek bir hâle ulaşırlar."*[2]

Başını kaldırdı. Gönlünün anasını düşündü...

> *"Ben geceyim, gün isterim. Ben ateşim, kül isterim. Ben şiirim vezn isterim.*
>
> *Ben derdliyim, şifâmı ver. Parça değil tam isterim. Tükenmişim, çâremi bul. Bütünlenmiş can isterim.*
>
> *Dağılmışım, topla beni. Pâre pâre kılma beni... Gövdem başım nerde bilmem... Merkez mihver baş isterim.*
>
> *Ecel yakın, destur gerek... Destur deyip yol isterim."*[3]

Hancı kitabında böyle yazıyordu gönül anacığı ki o, Nur'un, hocası, üstâdı, hâmîsi, dostu, Efendisi, onu Efendi kılanı, herşeyi... Zira,

---

[2]Kenan Rifâî, , *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2000, s. 542.
[3] Sâmiha Ayverdi, *Hanca*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 23.

Kendisi de hocası Ken'an Rifâî'yi anlatırken bunları söylemişti. Nur'la bir olup, ondan kitabını okuyan, mutsuz, şımarık, terbiyesiz kızı, mutlu, edepli kılan gönül anacığı böyle demişti.

Elli küsûr sene geriye döndü...

Üç katlı evine doğru... Orada doğmuştu, hayatının en önemli hâtıraları oradaydı. Gönül anacığını ve rûhunu doğuranları hatırlamıştı. Duâsıyla doğduğu sevgili Nazlı annesi, Fâtih'teki evin anısıyla birlikteydi. Nur küçücük kalbin ne büyük sevgiler taşıyabileceğini düşündü. Eh, yere göğe sığmayan Allah-ı Azîmü'ş-şân *"mü'minin gönlüne sığdım"* demiyor mu? Üst katları ev, alt katı babasının muayenehânesi olan yerde Gönül annesinin alt kapıya geldiğini hissetmeye başladığında üç yaşındaydı. Koşup kapıyı açar ve hiç şaşırmazdı. Şimdi hayretteyim, dediği bu hadisenin defalarca yaşandığını hatırlıyordu.

Neden sadece bu iki kadın hayatının merkezindeydi? Kimdi bu iki kadın; o zamanlar hiç düşünmedi. Ayrıca bir de resim vardı. Görünüşte resimdi, ama yaşıyordu. Canlıydı ve Nur ona *"Âmânım"* derken bulmuştu kendini. *"Âmânım"*; mânâsının aman dileyenin yardımcısı olduğunu öğrendiği bu kelime, onun cenneti, sığınağı idi.

Sonradan O'na âmânını, âmândaki yardımcıyı öğreten Gönül Anacığından o resme şöyle seslendiğini duyduğunda, Nur ağladı ağladı. Hiçbir söz, hiçbir hitap böylesine hakikat olamazdı.

> *'İzinden, gözünden, sözünden, özünden Allah ayırmasın. Ey Hakk'ı bildiren, ona götüren, perdeyi kaldırıp onu gösteren... Hakk'ın var olduğunu, varlığın Hak olduğunu, görünenin gösteren, gösterenin görülen olduğunu bildiren!*
>
> *Bu dünyâda, o dünyâda, Allah senden ayırmasın...'*[4]

Hayatının bu üç güzelini, onlara olan sevgisinin hakikatini ailesiyle yaşamıştı. Dünya güzeli, Allah sevgilisi anacığını düşündü. Üç

[4] Samihâ Ayverdi, *Hana*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 47.

kadın, bir resim. O biri üçte seyretmenin ne demek olduğunu üç yaşında hatırladı, Nur ağlıyordu.

> *"Gönlüme: Ağla... diyorum, ağla... Ama kimseler görmesin. Zîra gözyaşı çabuk hasede uğrar.*
>
> *Ağla... ağla ki temizlensin bu yürek... Yoksa, kurumuş çeşmelerin yalağı, süprüntülük olur."*[5]

Gönül Anacığı da ağlamıştı demek, onu hiç ağlarken görmemişti. Belki sadece bir damla, diye düşündü. Ya resim, resim ne demişti ağlayanlar için:

"Ağlamakla tayy edersin menzil-i maksûdunu,
Gözyaşından abdest al da gözle gör mâbûdunu,
Benliğin dâvâsını terk eyle, gafletten çekil,
Âşık ol Ken'ân, dilersen görmeğe mâşûkunu."[6]

Seneler sonra mânâ peşinde olan gazeteci arkadaşı ve dostu, Gönül annesinin kurduğu dernekte çalışırken, ona sorular sorduğunda bu üç kadını şöyle anlatacaktı, belki de onlardaki kendisini hatırlayacaktı.

Gönül annesi: yazar, mutasavvıf, İstanbul hanımefendisi, Türkçe'yi en iyi konuşan ve yazan, tarihçi, alperen, mürşit, ana, efendi; iki Kadir arası Kadir'i yaşamış, öğrencilerine de Kadir'in mânâsını öğretmiş bir sultan. Nur sonra da kâmil insanın yaşantısıyla Kadir'in mânâsı, içiyle Mîrac'ın hakikati olduğunu öğrendiğinde ve her sabrettiği sıkıntının sonunda Gönül anneciğinin yardımıyla âyetlerin mânâsını kendi küçük gönlüyle idrak ettiğinde ve onun güzel gözlerinin arkasında âmânını bulduğunda defalarca hamd etme zevkini yaşayacaktı.

---

[5] Samihâ Ayverdi, *Hanca*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 75.
[6] Ken'an Rifâî, *İlâhiyât-ı Ken'an*, Yayına Hazırlayanlar: Yusuf Ömürlü, Dinçer Dalkılıç, İstanbul, 1988, s. 79.

Çocuğunun ölümünü düşündü. Âmânının gülüydü o bebek, rüyasında öyle görmüştü. O yüzden de *"Gülüm"* adıyla doğmuştu. Ama Nur ayıldığında korkarak karnında taşıdığı, üstüne titrediği bebeği yanında bulamamıştı. Bebek başka bir hastaneye kaldırılmıştı ve ne olacağı belli değildi. Nur bugüne kadar hiç acı çekmemişim, diye düşünmüştü. Hiçbiri acı değilmiş. Öyle ya, insanların acı ve sıkıntı zannettikleri şeyler, sonradan gülüp geçtiğimiz hâtıralar oluverirler.

İşte hastane odasında tek başına düşünürken girmişti içeriye Gönül Anacığı, heybetli ama mütevâzî, zarif, edepli ve şık. Bunların hiçbirini görmemişti Nur. Sadece *"cennet geldi odama"* demişti.

Gönül Anacığı her zaman Âmânım'ın sesiyle hareket ettiğinden Âmânım'ın şu deyişini yaşar gibiydi:

> *İnsanları hatâlarında ve sevaplarında onlarla bir olarak, acılarına ve ızdıraplarına iştirâk ederek ve beraberce göğüs gererek seviniz. Doğumlarıyla çoğalıp, ölümleriyle eksilecek kadar onlardan olunuz. Bir insan olarak hepimizin vazîfesi beşerin yüzünü müşterek samîmî ve insanca bir gâyeye çevirmektir. Bunun da birçok yolları vardır fakat en kestirme yol, aşk ve iman yoludur.*
>
> *Aşk ve imanın temeli Hak'la halk'ı birlemek, Hakk'ı halktan görmek, halkı Hak diye sevmektir.*

Nur çocuğunu, evini, eşini, hepsini unutmuştu o anda, cenneti yaşıyordu. Gönül annesi ismi sevmişti *"Gülüm, ne güzel isim."* Nur rüyasını anlattı, o bebeği âmânı vermişti ona, onun gülüydü.

Sonradan Hz. Muhammed'in aşkını yüreğinde hissettiğinde gül bahçesinin o olduğunu, Âmânının da o bahçeyi içimizde oluşturan olduğunu anlayacaktı.

Gönül Anacığı çıkınca, Nur gece sıkıntılarına dönmek istemediğinden ***Hancı***'yı eline almıştı.

> *"Cennet neresi? dediler. Senin olduğun yerdir... dedim.*

Cehennem neresi? dediler. Senin olmadığın yerdir... diyecektim, ama diyemedim. Senin olmadığın yer yok ki... Âh, vallah da yok, billâh da yok Allahım..."[7]

Utanıp başını önüne eğdiğini hatırladı.

Düşüncelerinden uzaklaştı, biri üçte seyretmek için üç kadına geri döndü.

Gönül annesi için dostunun sorusuyla baş başaydı yeniden.

"Çocukluğum Çerkez, Habeş, Zenci, Arnavut bir vatandaş çevresi içinde geçti. Çatımızın altında bu ayrı ırk ve coğrafyadan gelmiş kimselerin hepsini Türk olan anam babam gibi soydaşım zannederdim. Zira büyüklerimizin de onlara karşı muamelesinde ayrılığı îmâ edecek en küçük bir eser bulunmazdı"

derken hem soyundaki Türklüğün önemini hem de ailesi içinde tevhid etmenin zevkini yaşamış bir insan olduğunu anlatıyordu kendi hayatında.

Nur hayatındaki üç kadının da tevhidi yaşadıklarını görmüş ve hayranlıkla izlemişti. Belki resim onlara şöyle seslendiği için;

"Beni sevdiğinizi iddia ediyorsunuz. Ama beni sevmek, sevdiğim herşeyi sevmek demektir. Benimse sevmediğim hiçbir şey yok".

Evet, resim hakikatti. Zira hakikat sevmeyi bilmek değil miydi? Şanslıyım, diye düşündü Nur. Hiçbir sorum cevapsız kalmadı. Ama ne kadar bîçâreyim ki, bu cevapların hangisine tam teslim olduğumu hiç bilmiyorum. Halbuki gönül telini titreten sultanlardan biri olan İbn-i Arabî ***Fususü'l-Hikem***'de, Hz. İbrahim'in Kâbe'de makamının olmasının sebebini Allah'a sorgusuz sualsiz teslimiyetine bağlamıyor mu? O zaman onun gönül üçlüsü de Kâbe'de makam sahibi, diye düşündü Nur. Sevinçle *"eh, daha ölmedim beni de âdem ederler inşaallah,"* dedi. Kulluğunu, hiçliğini hissetmenin zevkine dalmışken karşısında gazeteci dostu öğrenmek isteğiyle belki de bildiğini teyit için

[7] Sâmiha Ayverdi, *Hanâ*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 31.

bekliyordu. Bu defa kulluğuyla genişlemiş sanki kabz *(sıkıntı, darlık)* halinden basta *(genişlik, ferahlık)* dönmüşçesine mutlu, Gönül Anacığına döndü.

Evet, birbuçuk yaşına kadar olan her şeyi hatırlıyordu Gönül Anacığı. Üç-dört yaşından itibaren babasının evinde tertiplediği selâmlık sohbetlerine katılır. Burada o devrin büyük zevâtının konuşmalarını dinleyerek büyür. Bu sohbetler onun öğrenmeye aç olan tabiatını besler ve kuvvetli hâfızasına yerleşerek eserlerine ilerde malzeme teşkil eder, diye anlattı.

Yine kendi üç yaşına döndü, *"bense hep üç kadını ve bir resmi hatırlıyorum"* diye düşündü ve *"Gönül annem benim için de öğrenmiş daha doğrusu hatırlamış ne mutlu bana"* dedi içinden. Bir an Gönül Anacığının babasıyla olan ilişkisini düşünüp utandı. İsmail Hakkı Bey kızını şımartan bir babaymış. Benimki de öyleydi. Canım babam, onun için, on sene sonra gelmiş mûcize bir evlâttım ben. Ama Gönül Anacığı odasına kapanıp *"Allah'ım beni bu şımarıklıktan koru"* derken, ben bu şımarmanın zevkiyle kendimi dünyanın merkezi sayıyordum, diye düşündü Nur. Bu küçük merkez, üç kadın ve bir resmin önünde, dairedeki bir nokta olmanın zevkini yaşayarak, hiçliğini öğrenmişti. İnşaallah, diye heveslendi.

Sonra öğretmenlik yaptığı dönemleri hatırladı ve ailelerince şımartılan çocukların Allah tarafından ne kadar büyük çilelerle imtihan edileceklerini, bu ebeveynler bilseler, evlâtlarını, Budist prensler gibi sıkıntıya tahammül edebilecek şekilde terbiye ederlerdi, diye düşünmekten kendini alamadı. Zira üçün üçüncüsü olan evdeki anacığı bunu ona öğretmeye ve yaşatmaya çok çalışmıştı.

Nur, Gönül Anacığının beş yaşında mahalle mektebine başladığını söyleyerek gazeteci dostuna geri döndü. *"Tabii"* dedi biraz böbürlenerek *"o bir cevherdi"* ve resim bu konuda şöyle demez mi?

> *"Altın bir mâden değil midir? Yeraltından çıktığı vakitte de bunun altın olduğunda şüphe yoktur. Fakat toprakla karışık bir altındır. İçindeki lüzûmsuz maddeleri çıkarmak için potaya koyuyor,*

ayıklıyorsun. Ancak bu muâmeleden sonradır ki darphâneye yollayıp damga vuruyor, sikke haline koyuyorsun.

Kezâ, bir pırlanta, yâkut, zümrüt için de bu budur. Fakat meselâ bir çakıl taşını yontsan, potada kaynatsan mücevher yapabilir misin? Ne türlü muâmeleye mâruz bıraksan, taş yine taştır. (...)

Görüyorsun ya... Aslında mücevher olan nesnelerin bile, içlerindeki temizlenmesi gereken maddeleri atmak için türlü çilelere tâbî tutulmaları, (...) lüzûmsuz fazlalıklardan kurtulmaları içindir.'[8]

Çok şükür ki o dost bize bu acının önemini ve celâlin ikram olduğunu öğretti, diye devam etti Nur. Hattâ celâlim cemâlime giden nurdur, demedi mi?

Nur resmini, Âmânını düşündü, yine sorulardan uzaklaştı, dörtbuçuk yaşında Maltepe'deki yazlık evlerinde gördüğü bir rüyada resim konuşmuştu. Kâzım amcası [Kenan Rifâî'nin oğlu] onu elinden tutup resmin önüne götürmüştü. Âmânı, sevgilisi tam hissettiği gibiydi. Sevgili ona eğildi ve elini öptürdü. Nur o andaki sevincini hissetti; belki de o saniye doğmuşum, diye düşündü. Ama o zamanlar şanslıydım, sadece yaşıyordum ve yaşayarak öğreniyordum, dedi kendi kendine. *"Canım Kâzım amcam!"* diye düşündü. Amânının biricik oğlu.. Allah velîsi.. Naz ehli.. Yaradanın makbûlü olan sevgili... Eşi enderi bulunmayan sesiyle, îmânı gönüllere nakşeden sultan... Dünyada olduğu sürece sevgisini etrafına saçarken çekindiren; merhametini heybetinde gizleyen dost!

*-Bana **"seni çok seviyorum, ama mekrimden emîn olma!"** deyişi hâlâ kulaklarımda. Babaannesi Hatice Cenan Sultanla büyürken yaşadığı bazı hâtıraları bana yazdırmışlardı. Küçücük kulağını gece beraber yattığı ninesinin başına koyduğunda, mübârek başın içinden **"Lâ ilâhe illallah"** sesini duyduğunu titreyerek anlatmıştı.*

Sonra tekrar resme döndü.

[8] Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, cilt 2, İstanbul: Hülbe Basım ve Yayınevi, 1992, s. 383.

Âmânı, sonradan tek aşkı olacaktı, birçok sevginin tek hakikisi; çünkü o vardı ama yoktu, vefâlıydı ve ney gibiydi. *"Onda bildiğim Rabbimmiş"* dedi, ama gazeteci dostuna bunları söylemedi, düşüncelerinden uzaklaşıp konuya döndü.

Sâmiha anne, çok iyi Fransızca biliyordu, diye devam etti. Ama içinden, her şeyi biliyordu, diye düşünürken gazeteci edeple

- *"evlenip ayrıldığını bir çocuğu olduğunu biliyoruz,"* dedi.

- *"Evet"*, dedi Nur.

Evdeki annesi Gönül anacığını *"Kırk sene aynı mânâ yastığına baş koyduğum, aynı rahmet kapısından beslendiğim, zenginliğim, gönül eşim"* diye anlatırdı. Sonradan bu kapı kapanmış ama Sâmiha anne aynı kapıyı kitaplarıyla, yaşantısıyla, kişisel irşâdıyla öğrencilerine açmıştı. Gazeteci

- *"nasıl intisap etmiş?"* diye üsteledi.

Nur, ***Hanc***'daki dizeleri tekrarladı. O, bu kadar biliyordu, bu kadarı her şeye yeterdi.

Seni ölü sananlar var.

Ölü mü? Tövbeler tövbesi.

Dirilerden hiç kimse, şu kadına söz geçiremedi ama, o dik kafalı inadçı, bir tek işâretinle el pençe emrindedir, ey toprak altında yatan, ey ebedî hay olan...[9]

Biliyordu, çünkü kendisi de dik kafalıydı ve kimseye hürmet etmeye niyeti yoktu; gene hatıralarına döndü, gülümsedi. Şimdi kendini, önüne gelmiş bir öğrencisi gibi dışarıdan müsamahayla seyrediyordu. Gönül Anacığı o hâlini kitabında şöyle târif etmişti:

İsrâfil sûrunu vakitsiz çalsa, âb-ı hayat yol bulup yoluma aksa... Ömürler, ömrüme asırlar katsa... Şu ölmüş gönül dirilir mi dersin?[10]

[9] Sâmiha Ayverdi, *Hanc*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 24.

Ama dirilmişti işte, dipdiriydi aşkla ve hiçlikle diriydi.
Tekrar soruya döndü:

-*"Hayatı Ken'an Rifâî ile tanışmasıyla başlar"*, dedi.

Daha önceki dönem sanki bu tanışma için hazırlık dönemidir.

Gönül Anacığı ise hocasını şöyle anlatmıştı:

> *Vatan ve imanı kılıcın iki yüzü gibi birleştirmiş bir âile evlâdı olmakla beraber, dünya görüşü ve insanlık anlayışı yolunda atmaya çalıştığım her adımı hocam Ken'an Rifâî'ye borçluyum. Bir mânevî murâkabe, derûnî muhasebe ve birlik görüşünden uzaklaştıkça, ulvî duygu ve yapıcı düşüncelerini kaybeden cemiyet ve milletlerin, yüzlerinin gülmesi için şahsî ihtiras ve menfaat şâibesiyle kirlenmemiş rehber otoritelere muhtaç bulunduklarına inanıyorum.*
>
> *Hayatıma bir çizgi çekerek, yekûnunu gözden geçirdiğim zaman, kendi kendinin emîri olduğu gibi etrafındakileri de hayvânî ve nefsânî hırs ve çirkinliklerden âzâd ederek, hürriyete kavuşturma cihadı içinde bulunan bir ulunun çömezi olmaktan başka kârım olmadığını gerçekten görüyorum.*

Gazeteci dostu üsteledi:

> *-Ken'an Rifâî ile tanıştığı devrede çevresinde kimler bulunuyordu? Yol arkadaşları kimlerdi? Onların irfânî, insânî nitelikleri nelerdir, nasıl bir atmosferdir o?* Nur:
>
> -*"Allah Allah,"* dedi. *"Ben onların derinliğini idrâk edebilir miyim?"*

Sahabe devrinde gibi hissetti kendini. Hz. Hatice görevini yapan bir ana Cenan Sultan, korumacı, akıllı, mânâ âlemiyle madde arasında berzâhı yaşayan ve yaşatan, öyle ya kâmil insan için berzah makamıdır, deniyormuş.

Âmânı her zaman mürşidi olarak onu işaret etmiyor mu? O Âmânımın Gönül Anacığı olmadı mı? diye düşündü Nur.

---

[10] Samihâ Ayverdi, *Hanca*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988,s. 25.

Heyecanlandı. *'Ben ne zaman tanıştım Cenan Sultan'*la diye düşündü. Önceleri o silik resimde bile biraz çekindiği bir evliyaydı. Sonraları Gönül Anacığı devamlı onu anlatmaya başladığında daha yakınlaşmıştı. Sonra Cenan Sultan Nur'a yaklaştı ve bir anda Nur onu tanımaya başladı. Ama dostuna dönüp konuşmaya başladığında böyle bir sultanı anlatmakta edep ettiğinden sustu.

Sonra en başa döndü. Gazeteci dostuna ilk karşılaşmalarına ve onun kendini mânevî deryanın içine sokan güzel sorularına...

Ben çitlenbik ağacı olsam, sen, dallarımda gezinen bir çocuk...
Ben çocuk olsam, sen, zihnimde uçuşan bin bir sual...
Ben gece olsam, sen, karanlıklarımı yırtan bir güneş...
Ben pınar olsam, sen, su arayan bir yolcu...
Ben ağaç olsam, sen, ona dolanmış bir sarmaşık...
Ben kıyı olsam, sen, ona çarpan bir dalga...
Ben dalga olsam, sen, dudak sürdüğüm bir kıyı...
Ben kaval olsam, sen, onu üfleyen bir çoban...
Ben ay olsam, sen, onunla halleşen bir sevdâlı...
Ben yol olsam, sen, gönlüm gibi, evi köyü kaybetmiş bir yolcu...
Ben gözyaşı olsam, sen, onu silen bir âşık...
Ben türkü olsam, sen, onu çağıran bir dudak...
Ben şarap olsam, sen, içtikçe içen bir sarhoş...
Ben sarhoş olsam, sen, haşredek içtiğim bir şarap...
Ben rüyâ olsam, sen, onunla sabahlayan bir şeydâ...
Ben ateş olsam, sen, onu yelpâzeleyen bir el...
Ben tılsım olsam, sen, onu saklayan gizli hazîne...
Ben göz olsam, sen de onun bebeği...
Ben kalp olsam, sen de onun hayâtı...
Ben nokta olsam, sen, onda gizlenmiş kâinât...
Ben kâinât olsam, sen, onun rûhu olan tek nokta...
Ben asırdan asıra geçmiş bir mîras olsam, sen, her devirde ona sâhip çıkan mal sâhibi...
Ya sen ne olsan, ey varı yoku, olmuşu olacağı, âlâ ve esfeli avuçlarında gördüğüm Rabbim? Bana sorarlarsa sen, ağaçtan: "İnnî en'allah!" diyen ses...
Ben de, korku ve dehşete düşmüş bir Mûsâ...

Sâmiha Ayverdi, ***Dile Gelen Taş***

Çocukluğum bir Güldü...

- **Efendim bize bu imkânı sunduğunuz için çok teşekkür ederim. Sâmiha Ayverdi'yi, bir deryâyı konuşmaya başlıyoruz. Sizler, O'nun ve çok kıymetli hocası Kenan Rifâî hazretlerinin bilgelik yolundan geliyor, o yolda yürüyorsunuz. Bendeniz, henüz çiçeği burnunda bir Türkoloji öğrencisi iken Sâmiha Ayverdi'nin o muhteşem eseri Yusufcuk'la karşılaşmış ve bir anda kendimi bir denizin içinde bulmuş, kaybetmiştim. Tabii yıllar boyu, O'nun birbirinden değerli, her biri birer hazine kıymetinde eserlerini okumaya çalıştım. Sâmiha hanımı yakından tanıyan, yol arkadaşlığı yapan bir gönül ve mânâ insanı olan anneniz Meşkûre Sargut hanımefendi, bir beyânında şöyle diyor: " 'Denizler mürekkep, ağaçlar kalem olsa Cenâb-ı Hakk'ın kelimesi olan insân-ı kâmili târife kalksalar (özelliğini anlatsalar), denizler kurur, ağaçlar kırılır. Bir o kadar getirsen yine kurur ve yine kırılır.' İşte O'nu, âyetin yorumunda buyrulduğu gibi, anlatmaya lisan kâfî gelmez, portresini çizmeğe kalkınca da kalem âciz kalır. Ne söylesek, ne anlatsak, hakkında hiçbir şey izah etmiş olamayız. Çünkü O ifâdeye sığmaz." Gerçekten de bu böyle efendim. Ama biz bir yerden başlamak, o denizin kıyılarından içine doğru dalmak niyetindeyiz. Dilerseniz, aile çevresinden başlayalım. Sâmiha Ayverdi'nin anne ve babası kimdir? Soyuna ilişkin bilgilerimiz nedir? Kökeni nereye çıkmaktadır? Nerede, ne zaman doğmuştur? Hangi okullarda öğrenim görmüştür?**

Efendim ben de çok teşekkür ederim. Sâmiha Ayverdi'ye dair konuşmak, kâmil insana, varlığın gözbebeğine dair söyleşmektir. Bu imkânı bulduğum için Rabbime sonsuz şükürler olsun. O'nu anlatmak, anneciğimin beyânıyla dile gelmez bir sırrı, bir hakikati söze, kelâma sıkıştırmaya kalkışmaktır. İnşaallah, birlikte, o denizin kıyısından derinliklerine doğru inmemizi Rabbimiz bize nasib eder. Kâmiller hakkında konuşurken insanın kendi dertleri derman bulur.

Sâmiha Ayverdi 1905 Kasım ayının Kadir gecesinde İstanbul, Şehzâde-başı'nda doğdu. Annesi Meliha hanım, babası Piyâde Kaymakamı Yarbay İsmail Hakkı Bey. Baba tarafından şeceresi Ramazanoğullarına kadar dayanıyor. Anne tarafından soyu Budapeşte'de medfun olan Bektâşî dervişi Gül Baba'ya dayanır. Gül Baba aslen Merzifonlu olup 16. asırda yaşamış ve Kanuni'nin Budin fethine iştirâk ederek şehit düşmüştür. Halen türbesi ve tekkesi müze olarak ziyarete açık bulunmaktadır. Sâmiha Ayverdi'nin babası küçük yaşta yetim kalmış bir mübârek insanmış.

Görüyoruz ki, Sâmiha Ayverdi aristokrat bir ailenin çocuğudur ve aristokrasinin getirdiği disiplin ömrünün her devresinden kolaylıkla anlaşılabilir. Bence önemli olan nokta bu. Bu devrin aristokrasisi ile o devrin aristokrasisini karıştırmamak lâzım. O devirde aristokrasi disiplin demekti. Bu devirde maalesef sefâlet demek.

Beş yaşında mahalle mektebine başlar. 1921 yılında Süleymâniye İnâs Numûne Mektebini bitirir. Daha sonra tahsiline husûsî olarak devam eder. Gerek hocaları gerek ailesi ondaki cevherin farkına vararak işlemek gereğini duyarlar. Öğrenme isteğini besleyen zengin bir kütüphanenin elinin altında oluşu da almaya müsâit karakterinin beslenmesindeki mühim âmillerden biridir. Nitekim henüz oniki yaşındayken ***Kısâs-ı Enbiyâ*** ve ***Esâret-i Fünûn*** ciltleri olmak üzere babasının kütüphanesindeki bütün eserleri okur.

Sâmiha annenin hayatında en etkili olan kişilerden birisi büyükannesi Hâlet hanımdır. Hâlet hanım, içtimâî seviye, görgü, aristokrasi, hayat üslûbu ve yaşayış bakımından kendi büyükannesi Zekiye hanımdan çok şey öğrenmiş. Sâmiha anne, Hâlet hanımdan bu mânâları ve bu terbiyeyi de alarak, oniki yaşına kadar onun eğitimi altında yetişmiştir.

Onaltı yaşındayken bir kaymakamla evlenip beş sene süren bu evlilikten sonra fikren ve rûhen anlaşamadığı eşinden ayrılan hocamız, Şems'ini arayan Mevlânâ özlemiyle Ken'an Rifâî'nin rahle-i tedrisine girmiş; Hz. Pir'in edebiyle, sorgusuz sualsiz hocasının köprüsünden Allah'a ulaşmanın zevkini tatmıştır. Ken'an Rifâî

hazretleri ahlâk-ı Muhammedî ile maddî ve mânevî ilimler arasındaki sıratta yetiştirdiği öğrencilerinin en değerlisini, bir yandan ilm-i ledün ile yoğururken diğer yandan Fransızca, tarih, edebiyat, mûsikî gibi maddî ilimlerle de donatmıştır.

Bir eserinde, 'çocukluk hayatım dadımın söylediği ninnileri mânâlandırmak endişesiyle başlayan bir düşünce ve tedkik atmosferine sarılı geçmiştir' diyor, o atmosfer dünyâsını nasıl beslemiştir?

Evet, bu çok mühim efendim, bu cümlesi, onun ahde vefâsını ne kadar erken hatırladığını, hadiseleri küçücük yaşta okumaya başladığını ama okuduklarını yorumlayacak hocaya da nasıl ihtiyaç duyduğunu anlatıyor. Daha sonra ***Yusufcuk*** adlı eserinin ilk hikâyesindeki şu bölüm onun tefekküründe mürşide duyduğu ihtiyacını ne güzel anlatır:

Devletlim! Evvelâ karşıma şu kâinat kitabını açtın ve:

Oku! dedin.

Ben, acemi fakat çalışkan bir talebe gibi, onu kelime kelime hecelemeğe başladım. Dostlarım buna şahittir. Bir kır çiçeğinde, bir çiğ tanesinde, bir incecik su şırıltısında, zevkte, tebessümde hep senin parmak izlerini görerek hızlı hızlı okuyor ve yanımdakilere söylüyordum.

Fakat bunlara, bu güzelliklere doymadan sahifeler karşımda dönüyor, bütün telâşıma rağmen, zahmette, meşakkatte, gözyaşında ızdırapta gene senin dehana ve hünerine şahit oluyordum. İşte böylece de gece demiyor, gündüz demiyor, önüme ne gelirse okuyor, okuyordum.

Nihâyet yorgunluğuma acımış mıydın, neydi? Karşıma gelip bana dedin ki:

Kainat kitabını okumak uzun sürer; kendi kitabını oku!..

Bu, o büyük kitabın hülâsası idi; onda da güzelliklerden çirkinliklerden, zevklerden ve acılardan izler, görünüşler vardı. Belki

hakîkaten bu, ötekinden küçüktü; ancak kâinat kitabına sığmayan büyüklükler buna sığmıştı.

Şaşırmıştım. Ben bunu, bu karmakarışık, sökülmez ezberlenmez çetin kitabı nasıl okurum, diye düşünürken, bir kere daha karşıma geldin ve:

Kendi kitabını okumak uzun sürer, beni oku! dedin.

Seni mi, Devletlim? Acaba bu cihanda seni okumuş kim vardır ki ben bu bahtiyarlar arasında sayılayım? Benden bir olmazı istemekle, beyhûde didinip tebâh olduğumu mu istiyorsun? diye haykırdım...

O zaman tekrar yanıma geldin. Hayır, hayır.. yanıma gelmek de ne demek? Gözüm oldun, dilim oldun, tenimdeki canım oldun ve bunları, benim yerime kendin okudun.[11]

***

Çocukluğunun bir başka dönemi, sanırım İbrahim Efendi Konağı'nda yaşadığı selâmlık sohbetlerinde geçiyor?

Evet, zaten kendisi de, İbrahim Efendi Konağı ve imparatorluğun çöküşü arasında çok büyük benzerlik görerek bunu yazıya döker. Âdeta târihî büyük olayları yaşarken onu hayatla birleştirip, onlardan ders almayı daha çocukluğunda hal haline geçirmiştir.

Sâmiha Ayverdi'nin en belirgin özelliklerinden biri, ender rastlanacak Allah vergisi bir hafızaya sahip oluşudur. Birbuçuk yaşına kadar olan bütün hadiseleri hatırlamaktadır. Ne enterasandır ki, benim de Sâmiha anne ile ilgili hâtıralarım üç yaşında başlar. Çocukluğumda korku ile ümit arasında yaşamayı Sâmiha anne ile olan ilişkimde öğrendim. Gülen mavi gözlerini görene kadar, ya kızacağı birşeyler yaptımsa diye düşünürdüm. Beni köprü gibi taşıdığı hocası Kenan Rifâî hazretlerini ise beş yaşımda Maltepe'deki evde rüyamda görmüştüm.

[11] Sâmiha Ayverdi, *Yusufcuk*, İstanbul, 1997, s. 3-4.

- **Efendim Ekrem Hakkı Ayverdi kimdir? Sâmiha Ayverdi ile Ekrem Hakkı Ayverdi'nin ilişkilerine dâir neler söylersiniz? Birbirlerini hangi açılardan, nasıl beslemişlerdir? Ekrem Hakkı beyin, Osmanlı mimârisi alanında halen aşılamamış bir yetkinlikte olduğu konusunda ehil kimseler ve uzmanlar hemfikir. Ayrıca, Ekrem Hakkı beyin son derece kibar, nazik, zarif, bir Osmanlı ve İstanbul beyefendisi, Balkanlardaki Osmanlı mirasını çok iyi bilen, Hölderlin'in ifadesiyle, 'yeryüzünde şâirane oturan' bir insan olduğuna ilişkin de çeşitli beyânlar okumuştum, ne dersiniz?**

Ekrem amca benim hatırladığım kadarıyla hoş sohbet, gür sesli, neşeli, biraz kucaklandığımı biraz da çekindiğimi hissettiğim bir beyefendi idi. O son derece güzel evinin İlhan abla ile dolduğu günlerde sıcaklık, samimiyet ve baş koyacak bir ev haline geldiğini hatırlıyorum. Her zaman herkese açık olan ve insanları maddî mânevî doyurmaktan zevk alan bu ev, zekâtını en güzel ödeyenlerdendi. Sâmiha annem kardeşinden *"dâvâ arkadaşım"* diye bahseder. Anneme ise Sâmiha annemi ve Ekrem amcamı sorduğum zaman 'Biz hepimiz aynı yastığa başkoyduk. Aynı mürşidin mânâsını farklı vechelerden gösteren insanlardık' diyor.

Kendisi, mimârî bilgisi, yorumu ve eserleriyle İslam âlemi için büyük bir lütuftur. Dâvâ arkadaşı Ekrem Hakkı Ayverdi, mimarlık sahasında sanki kızkardeşinin mâneviyatta mürşit olarak yaptığı vazifeyi yüklenmiştir.

Sâmiha anne, kardeşinden dolayı Allah'ına dâimâ şükretti. Onun bugün bile anlaşılması zor olan mimârî dehâsını çok takdir ettiğini söylerdi. Bize dâimâ *"Yaptığınız işte en iyi olun. İsterseniz çöpçülük yapın. İşinizde en iyi olun"* derdi. Ekrem bey hakikaten konusunda gelmiş geçmiş en iyi mimarlardan biridir. Önce Fetih Cemiyeti'ni, daha sonra Kubbealtı Vakfını birlikte kurdular. Ekrem amca, Fâtih Sultan Mehmet'e duyduğu o muazzam sevgisi ile İstanbul Fetih Cemiyetini kurdu. Birçok genci mimar olmaları için yönlendirdi ve destekledi. Maddî durumu müsâit olmayan öğrencileri her yönden koruma altına aldı. Bugünün profesörler ordusunda Sâmiha annemin mânevî desteği ile Ekrem amcanın maddî desteğini

unutmamak gerekir. Evinin kapısı dâimâ açıktı. Devrin en büyük sanat ve ilim adamlarının ağırlandığını biliyoruz. O babasından aldığı aile geleneğini kendi evinde de devam ettirdi. İlhan ablamın paşasıydı. Sâmiha annemin çok sevgili kardeşiydi. Bizim bir tanecik Ekrem amcamızdı. Tabii ihvan içerisinde herkes için farklı bir önemi vardı Ekrem amcanın. Biz çok severdik. Benim nişanım onun evinde yapılmıştır. Ona çok şey borçlu olduğumu her zaman düşünüyorum. Allah ondan râzı olsun. Onun gibilerden, Efendisini böyle tanıtanlardan, İslâm'ı böyle yüceltenlerden, dünyaya İslâm mimârîsini tanıtan kişi olarak Allah ondan râzı olsun.

Ömrünü Efendiye hizmetle geçirmiş bir insandır. Efendisine çok bağlı idi. Efendi için ölçü, insanın mürşidine bağlılığıyla değerlendirilir. Onun bence mimârîdeki dehâsı bile efendisine hizmet etmek içindir, diye düşünüyorum.

Kenan Rifâî hazretlerinin Ekrem Hakkı beye, mimarlıkla ilgili bir beyânını hatırlıyorum...

Evet, bu arzettiğim hususla ilgili. Kenan Rifâî ona mesleğinin inceliklerini şöyle anlatmıştır:

> *'Dün Ekrem'e dedim ki: Mimarım, diye niçin böbürleniyorsun? Biz de mimârız. Herkes hayat binasının mimarıdır. Farazâ sen, yaptığın bir yapıyı, fenâ malzeme kullanır, çürük ve hesapsız yaparsan, yaptığın binâ yıkılır, neticede seni mes'ûl ederler. İnsanların buldukları, ferah, keder, cennet, cehennem, iyilik ve fenâlık da, hayatları binasını iyi veya fenâ kurmuş olmalarındandır. Erdiğimiz neticenin mes'ûliyeti başkalarının değil, kendimizindir. Eğer biz de vücûdumuz binasını çürük ahlâklar ve kötülükler ile yaparsak, günün birinde kendi kendine çöküverir. Nihâyet Cenâb-ı Hakk'ın huzuruna çıkarılıp: Ben sana bu vücudu emânet vermiştim. Onu niçin çürük ve kötü malzeme ile binâ ettin diye muhâkeme edilir ve neticede de mahkûm oluruz."* [12]

[12] Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul, Kubbealtı Neşriyâtı, 2000, s. 426

Geçenlerde Roma'da sabah kahvaltısında bir Japon mimar hanımla tanıştım. Türkiye'ye Ekrem Hakkı Ayverdi üzerine çalışmaya geliyordu. Bu da benim için ayrı bir iftihar vesilesi oldu. Dilerseniz O'nu, Sâmiha annenin dilinden de dinleyelim:

> *'Hadis-i kudsîde beyân olunduğu üzere Cenâb-ı Hak:* ***'Ben sevdiğimi öldürürüm; öldürdüğümün diyeti de benim!'*** *buyuruyor. İşte Ekrem Hakkı Ayverdi, Cenâb-ı Hakk'ın, kendisini şeytânî ve nefsânî hırs, çirkinlik ve ayıplardan öldürüp temizleyerek ilâhî vasıflarıyla kendine mal ettiği müstesnâlardandır. Bu mânevî müdahale ile kuvvetlenmiş bulunan kardeşim de, cemiyete, çeşitli faziletlerinin bereketi ile ihlâsını, san'atını, imanını, dürüstlüğünü, diğergâmlığını, sonuna kadar cömertce bezletti. Böylece de, bir ihtişamlı âbide olan o derûnî ihlâs ve heyecan, aksiyon plânına tercüme ve nakil oldu. Öyle ki madde ile mânâyı yani Türk-İslâm terkibini, Hakk'ın şahitliği huzurunda nikâhlıyarak, bu birleşmeden doğan meşrû zürriyeti, dev eserler halindeki kitapları Türk kültürüne hediye eylediği gibi, ihya ettiği câmi, han, hamam, hayır hasenat olarak da gene vatanına hediye eyledi. Birer veled-i sahih olan bütün eserleri, Ekrem Hakkı Ayverdi'nin mânevî zürriyetidir.*
>
> *Ailede, büyükannem ve annemin dadısı Cenanyâr Kalfa için tercihli çocuk, ağabeyimdi. Ben ise, annemle babamın aşırı alâka ve sevgilerinin içinde âdeta boğulmuştum. Bunu ağabeyim de bilir, fakat aslâ kıskanmazdı. Ben de onu büyükannemle dadımızın sevgisi ile baş başa bırakmaktan huysuzlanmazdım. Meselâ titiz denecek kadar temiz olan dadı, kimseyi odasına sokmazken, annemle ağabeyim için kapısı her zaman açıktı. Biz ise, ancak dâvet edildiğimiz takdirde bu, adaçayı ve limon kokulu odaya girebilirdik.*
>
> *Ağabeyimin muhabbeti, benim için o kadar alışılmış bir hâl idi ki, değil fiskesini yemek, tek acı sözünü dahi duymamak, sanki her kardeşten beklenen bir alâka mahiyetinde idi. Kendi yaşıtlarıyla oynadığı oyunlardan aramızdaki yaş farkına rağmen, beni uzaklaştırmaz, onlara ayak uyduramadığım zamanlarda da, aslâ abûs bir tavır takınmazdı.*

*Büyük çocukların, Anadolu Hisarı'ndaki yalının bahçesinde saklanbaç oynadıkları bir gün, ben de iki ay kadar evvel ana sütünden kesilmiş olmanın acısını unutamamış, iki yaşında bir çocuk olarak, saklandığım köşecikte bir şey emmek ihtiyacıyla, içinde su olan bir kolonya şişesini ağzıma götürüp annemin sütüne hiç benzememesi yüzünden ağlamaya başladığımdan, ağabeyim: '**Sen aramızda fazlasın, ağlayacaksan içeri gir!**' diyecek yerde, oyunu bırakıp beni teselli ederek, susturmaya uğraşmıştı.*

Bu da birçok defalar annemden dinlenmiş olduğum bir başka hatıradır.

Küçük Ekrem henüz dört yaşında. Yazlık evimize çok yakın bulunan mescidin, bir de çok tesirli ve tatlı sesli olan bir müezzini mevcut. Ezan başlar başlamaz o dört yaşındaki çocuk, bahçeye fırlayarak mescide daha yakın olan duvar dibine giderek bu yanık sesi dinlemeği itiyad haline getirmiş bulunuyor.

*Günlerden bir gün, gene müezzinin, Allahüekber demesiyle, çocuk bahçeye koşuyor. Fakat bu defa ezanı okuyan bir başkası. Hem de öyle bir başkası ki, çatlak, akortsuz ve kerih denecek kadar bed bir sesin sahibi. Çocuk, ezan bitince gene içeri giriyor ve annesinin yanına giderek: '**Anne, bu müezzini hapsetmeli!**' diyor.*

Güzelliği fark etmekte, seçmekte ve bilhassa gönül vermekte nasıl derûnî bir hazırlıkla dünyaya gelmiş olmalı ki, bunu, yaşı ile ölçülemeyecek bir hassasiyet patlaması ile âşikâr eyliyebiliyor.

Gene annemden dinlediğim bir başka hâtıra da şu:

*Küçük Ekrem yine aynı yaşlarda. Aile ile beraber bir akraba ziyaretine gidilmiştir. Misafir oldukları evde cama yüzünü yapıştıran çocuk, uzun zaman kımıldamaksızın dışarı bakıyor: Hareketli ve hayli de yaramaz, hatta asabî yapılı olan oğlunun bu ısrarlı sükûneti annesine merak olarak: **"Oğlum, böyle nereye bakıyorsun?"** diye sorunca çocuk âdetâ beklediği bir sualle karşılaşmış gibi: **"Karşıki evin pencerelerine bakıyorum. Saçağı ne kadar yakın, çok çirkin görünüyor"** demez mi?*

Yaşı ne kadar küçük olursa olsun, estetik ölçülerin ve san'at zevkinin bu çocuk idrakte gelişmek gücünü kolladığı nasıl inkâr olunabilir?

Nitekim mühendis mimar diplomasıyla vatan sathına hizmet aşkıyla atıldığında gösterdiği titiz zevk hele asırların harab eylediği tarihi san'at bereketlerini büyük bir vukuf ve yürek yanığı derecesindeki hassasiyetle tamir ve ihyâ eylediği eserler...

Ekrem Hakkı Ayverdi'nin büyük tâlihi, yaradılış mayasında mevcut bulunan san'at ve zarafet anlayışının, bir kâmil mürşide mülâkî olmakla, derûnî kemâl de kazanarak dört başı mâmur hâle gelmiş bir Türk-İslâm temsilcisi olmuş bulunmasıdır.'

Hakkı, adaleti ve insafla merhameti, insanlığın zarûretlerinden gören kardeşim, hizmetinde bulunanların yalnız haklarını vermekle kalmaz, sırasında bu insanları, çolukları çocukları ile himâyesine alırdı.

Mâiyetinde çalışan kaç inşaat kâtibi patron statüsüne girmiş ve kaç işçi de işveren sınıfına geçmiştir.

Kocası ve iki çocuğu olan dadım ile yanımızda on sene kadar çalışmış iki genç kıza başlarını sokacak birer ev yapmış olması, hele oğlunu büyüten hanımı beş odalı bir mesken yaptıktan sonra evlendirmesi, Müslüman Türk cemiyetindeki o târihî ve kadim anlayışın insan hakkına karşı gösteregeldiği anlayışın bir tecellisi idi.'[13]

**

[13] Sâmiha Ayverdi, *Rahmet Kapısı*, İstanbul ,1985, s. 139-142.

Bu aşk, beni ve kâinâtı yaratan aşk... İşte ben ona gizlendim, ben onun bağrına kaçtım ve saklandım.

Ey sen, ey benim ve cihânın tek varı, tek aşkı olan sen!

Bak, yüzüme bak... Gözlerime, seni çalmış gözlerime bak ve kendini gör! Senden başka görülecek şey, senden başka tapılacak vücud, senden başka güzellik, hayat ve kudret yoktur!

Sâmiha Ayverdi, ***Mâbette Bir Gece***

Sâmiha Ayverdi, Hocasının Mânâsı Önünde Yok Olan Bir Ney Gibiydi...

- **Sâmiha Ayverdi'nin, tarih, edebiyat, felsefe, sosyoloji, eğitim ve nihayet tasavvuf irfânına ilişkin hayli zengin okumalar yaptığı biliniyor, bu konuda sizin bilgi ve gözlemleriniz nelerdir?**

  Efendim, Sâmiha anne edebiyat, tarih, mûsikî, mimârî, sosyoloji, felsefe, eğitim ve benzeri alanlara fevkalâde vâkıftı. Çok yönlü okumalar yaptığı kesin. Tecessüsü, merakı, ilgileri son derece zengindi, çeşitliydi. Doğu ve Batı irfan geleneklerine âşinaydı. Batı modernleşmesinin merhalelerini bilirdi. Bizim modernleşme maceramızın ne türden problemler ürettiğini çok iyi bilirdi. Tabii O'nu asıl besleyen, mürşidi ve hocası Kenan Rifâî hazretleri idi. Tasavvufun, bu yüzyılda emzirdiği nadir mütefekkirlerimizdendi. Âcizâne bana göre modernleşme, Allah'ın her an yeni bir şe'nle tecellisinin idrâki demektir. Bu mânâda modernliği halleriyle ve yaşantılarıyla insanlık âlemine gösterdiler.

- **Bugün aziz bedeninin medfun bulunduğu Merkez Efendi kabristanına ismini veren zat kimdir? Sâmiha hanımın Merkez Efendi'nin irfânî sırrıyla nasıl bir ilgisi vardır? Bilgelik yolunun bir mânevî zincir olduğu, her bilgenin ayrı bir yıldız olarak bu zincirin halkalarını oluşturduğu biliniyor. Ayverdi, bu irfânî geleneğin neresinde durur?**

  Benim âcizâne fikrime göre, Merkez Muslihiddin Efendi, dünyanın merkezidir. Bunu kendisine atfedilen şu hikâyeye dayanarak anlatabilirim. Mürşidi ve kayınpederi olan Sümbül Sinan hazretleri kendisine bir soru soruyor. Daha doğrusu bütün ihvanına bu soruyu soruyor. Dünyada bir gücünüz olsa neyi değiştirirdiniz? Kimi insanlar yalan söyleyenleri yok edeceklerini, kimi insanlar ahlâksızları, kimi insanlar şeriata uymayanları, kimi insanlar katil olanları ortadan kaldıracaklarını söyledikten sonra Muslihiddin Efendi hazretleri ise dünyadan bir kötü gitse başka bir kötünün gelmesi için, bir iyi ölse başka bir iyinin doğması için dua edeceğini

söylüyor. Bu bakış açısında muazzam bir tevhid anlayışı vardır. Çünkü Allah'ın yaptığı her işin doğru olduğunu ve bir dengenin kurulması için dünyada celâl ve cemâlin varolması gerektiğini anlatır. Adalet dengedir. Dışarıda celâl ve cemâlin olması vücudumuzda da celâl ve cemâlin bir olup bütünlenmesini gerektirir. İşte bu yüzden mürşidi kendilerine Merkez ismini verir ve kendisinin dünyanın merkezi olduğunu ona bildirir. Pirim Ahmede'r-Rifâî de *"Dünya iki fırkaya ayrılsa, yarısı beni makaslarla kesse, doğrasa diğer yarısı gülsularıyla, zemzemlerle yıkasa benim için aynı değerdedir"* derken kemâl zincirinde insan-ı kâmilin merkez noktasına oturduğunu anlatır. Bu noktanın 20. yüzyıldaki sahibi Ken'an Rifâî'dir. Mürşidim tamamen aynı tevhid inancıyla yaşamış, herkese değer vermiş, herkese hürmet etmiş, yaradılmışı yaradandan dolayı sevmiştir. Sâmiha Ayverdi ise hocasının mânâsı önünde yok olan bir ney gibi üfleyenin sesine kendini bırakan bir merkez noktasıdır. Ama bu ney yeni bir mûsikî oluşturmuş, bu ses ile insanları büyülemiş, tenzih ile teşbih, korku ile ümit, celâl ile cemâl, ümmetçilik ve milliyetçilik arasındaki sıratın yeni tariflerini devrin ilmiyle bize açıklayarak mürşitlik vazifesini yerine getirmiştir. Bir insan merkezde olabilir, içinde bu inanca sahip olabilir ama bu Sâmiha Ayverdi gibi bir mücadele insanı olmasını engellemez hatta *"merkezde olmak, mutasavvıf olmak mücadele için şarttır"* der. Bu yüzden 21. yüzyılın aydınlatıcısıdır Sâmiha Ayverdi. Devri içinde devrim yapmış mürşid-i kâmiller Allah'ın her an yeni şe'niyle tecellilerini bilirler ve yaşarlar. Onların bakış açısından din yeni bir mânâ ile açılır. İşte Sâmiha anne mücadelesini bu yeni bakış açısından yapmıştır. Sâmiha Ayverdi bize hem birliği, tevhidi, her şeyi sevmeyi hem de başkalarının hatalarıyla kendi nefsimizi ortaya koymadan mücadele etmenin yeni şeklini öğretmiştir.

Kenan Rifâî hazretleriyle ne zaman ve nasıl tanışmıştır? Bu ilk karşılaşmaya ilişkin bilgilerimiz nelerdir?

Sâmiha Ayverdi bildiğimiz kadarıyla mürşidinin huzuruna, *"ben her şeye yeterim"* diye çıkmıştır. Yani mürşidiyle karşılaşma esnasında bir mürşid kabulüne hazır değildi. Dayısı Server Bey vasıtasıyla mürşidiyle tanıştı. Bu tanışma hakkında çeşitli rivâyetler var, yalnız

emin olduğumuz şey, Sâmiha Ayverdi'nin kendileri ile tanıştıktan hemen sonra *"Efendim"* diye hitap etmeye başlamasıdır. Daha sonra da Kenan Rifâî'nin evinde çalışanların bile önünde diz çökerek, *"siz ne mutlu insanlarsınız ki böyle bir sultana hizmet ediyorsunuz"* dediğini biliyoruz. Yani O'nun değişimi sanki bir saniye içinde olmuştur. O'nun hakikatinin beklemiş olduğu mürşid, yani hakikati için gerekli olan mürşid karşısına çıkmış ve putlarını kırmıştır. Bu hadise Hz. Ali'nin Peygamber Efendimizin emriyle çıktığı mübârek omuzlarında Kâbe'nin putlarını kırışı gibidir. Ken'an Rifâî de Hz. Ali mânâsında hayat veren bir mürşid olduğundan öğrencilerinin kalplerindeki putları kırarak onların gönüllerini Kâbe gibi temizlemiştir.

Yeğeni, mutlaka ki hayattaki en yakın dostu, arkadaşı Semiha Cemal hanım ile aynı zamanda mürşitlerine biat etmenin zevkini yaşamışlar ve ikisi de nefislerinin arzu ve isteklerini bir anda terk ederek o aşkın içine dalmışlardır. Semiha Cemal hanım âşık, mâşuk ve aşkı birleyerek aşk kesilince felsefeyle başladığı hayat yolculuğunu faydalı bir enerjiye, tasavvufî aşka çevirerek kısacık ömrünü muazzam bir serüven halinde insanlık âlemine sunmuştur. Ama yanmak üzere dünyaya gelmiş olan insanlar vazifelerini tamamlayıp kül olduklarında insan onların yaşayıp yaşamadıkları hakkında şüpheye düşer ve mücerred ruhun nasıl olduğunu öğrenir. Sâmiha anne ise yanıp, tütmeden aşkını hocasının mânâ kablosundan geçirerek dünyayı aydınlatmış bir kâmil öğretmen olmuştur.

İbn-i Arabi konferansında tanıştığım bir beyefendi, Sâmiha annem ile tanışma hikâyesini bana şöyle anlattı:

> *"Bir gün Sâmiha Ayverdi'yi Ken'an Rifâî'nin kabrini öperken gördüm ve çok şaşırdım. Kendisini tanımıyordum. Sadece Ken'an Rifâî hazretlerine bayrandım. Sâmiha Ayverdi'nin kitapları hakkında da çok bilgim yoktu. Yeni bir ilâhiyat öğrencisi idim. Tabii o devirdeki bilgilerimle kendisine kabristandan çıkarken yanına yanaşarak sordum. Dedim ki, efendim benim bildiğime göre mezar öpmek günahtır. Siz toprağa tapıyormuş gibi bir hûşûyla öpüyordunuz. Bunun üzerine kendileri şöyle cevap verdiler:* ***'Oğlum ben bu beyefendiyle***

tanıştığım zaman hiçbir hatamdan haberi olmayan bir insandım. Ama benim nefsimi Rabb'iyle öyle güzel tanıştırdı ki ve bana öyle bir vicdan aşılayıp beni kendimin efendisi yaptı ki, bırak şu anda toprağını öpmek toprağının içine girip de ayağını elini öpsem hakkını ödemem mümkün değil onun için beni affet.' dedi. Bir hafta sonra bana kitaplarını gönderdi. Onun Sâmiha Ayverdi olduğunu böylece öğrenmiş oldum."

- **O dönemde, yani Kenan Rifâî hazretleriyle tanıştığı devrede, çevresinde kimler bulunuyordu? Yol arkadaşları kimlerdi, onların irfânî, insânî nitelikleri nelerdi? Nasıl bir atmosferdi o?**

Dilerseniz kendi muhteşem anlatımından takip edelim. O güzelim meclisin seçkin insanlarına sırasıyla bakalım. İlk olarak:

*'Prof. Dr. Server Hilmi Bey: Otuzbeş senelik matier medikal ve teşrih-fizyoloji profesörlüğü, dokuz senelik Eczacı Dişçi Mektepleri Müdürlüğü ve altmış üç yıllık hayatının bilhassa mânevî disiplini kabul ettiği anından sonra, temasa giriştiği her insana, kendinde olan gür ve feyizli cevherden bol bol aşı verdi, adam yetiştirdi. Doktor Server Hilmi Beyi tanıyan binlerce insan arasında **'Bana iyiliği dokunmadı,'** diyenler olabilir; fakat hiç kimse, **'Bana şu fenalığı dokundu,'** diyemez. Fakat mürebbisinden aldığı aşk ve iman, bir transformatör gibi, onun mânevî hayatında lüzumlu değişmeleri yaparken, şahsiyetinin şen, hür, mizaha meyilli ve aslında sevimli olan kısımlarını küçük rötuşlarla olduğu gibi bırakmıştır. Meselâ, müsrifliğini cömertlikte karar ettirmiş, hoyratlığını tatlı bir muzipliğe çevirtmiştir.*

*Server Hilmi henüz Galatasaray talebesi iken, bir gün annesi, Haliç vapurunda üniformasının yakasında **Mekteb-i Sultânî** yazılı bir çocuğa rastgeliyor ve **'Oğlum, 55 Server'i tanıyor musun?'** diyor. Çocuk, boşalmak için iğne deliğine bile râzı olan bir yanıklıkla: **'Ah teyze, tanımaz olur muyum? Dayaktan hepimizin canını çıkarır,'** diye cevap veriyor. Yakın akrabası olan Doktor Halit Şâzi de onun sınıf arkadaşıdır. Çelimsiz bir çocuk olduğu için iyice ezilir ve her hafta sonu, âile bu yüzden mesele halletmeye uğraşır. Server Hilmi*

tam delikanlılık çağının kemâlinde olduğu mezuniyet senesi, son defa sadrazamın oğlunu dövdükten sonra diplomasını almıştır. İşte bütün bu şiddet ve hoyratlık tezâhürleri gösteren mizaç, sonraları, tatlı ve mûtedil bir mizah çeşnisinde karar bulmuştur. Öyle ki, her fırsatta herkese hoş ve keremli muamele eder, lâtifeyi ise asla elden bırakmazdı.

Meselâ bir gün, yeğeninden paltosunu istemiş, o da, paltoyu eteğinden yakalayıp sallaya sallaya getirince, bu tertipsiz harekete içerleyerek, mürebbisine dönüp yarı ciddi yarı latife: ***'Bak şu beceriksiz kıza... Paltoyu nasıl da ters tutmuş...'*** *demiş.*

Fakat ondan daha az latifeci olmayan mürebbisinden: ***'Ne ziyânı var... cennette de Tûbâ ağacı baş aşağıdır!'*** *cevabını alınca, hırpalamak istediği kızın müdâfaa edilmesi karşısında sahte bir hiddetle:* ***'Evet, ama Tûbâ ağacının cebinde dökülecek şeyler yok!'*** *diye cevap vermişti.*

İnsanların çoğunun bahtsızlıkları, bahtlarından habersiz olmalarından ileri gelir. Öyle ki çile ve mihnet dediğimiz nice hayat cilveleri vardır ki, bunların safâ ve nîmet olduğunu hemen hiç bilmeyiz. Bu yüzden de hilkat kanunları, bizi, saâdet şuûruna erdirebilmek için türlü tecrübe ve denemelere tâbî tutar. Halbuki ellerine bir ölçü verilmiş olanlar, ızdırabın içindeki lezzeti tatmış olmak suretiyle hayatla barışmış, anlaşıp âhenge vararak bahtiyar olmuş ve etrafını da bu bahta iştirak ettirmiş kimselerdir ki, işte Doktor Server Hilmi, bunlardan biridir."[14]

***

Server Beyefendi, Kenan Rifâî hazretlerine bağlı olan herkesin gönlünde hocamızın aynadaki tecellisi gibidir. Mürşit, irşad ederken Mevlânâ gibi mürid ister. Dost, halil anlayışı Server beyefendinin muazzam idrâkinden ve akıl almaz teslimiyetinden âşikâr gözükür. Her işte efendisinin yanında olmuş, meşrebi efendisine hiç uymadığı halde teslimiyeti ve tevazuu ile efendisinin gözüne ve gönlüne girmiş bir sultanmış.

[14] *Ken'an Rifâî ve 20. Yüzyılın Işığında Müslümanlık*, İstanbul yayev, 2003, s. 68-70.

İkinci olarak Doktor Server Hilmi beyefendinin kayınvalidesi Münire Hanım. O da Kenan Rifâî hazretlerinin mânevî taliminde yıllarca kalmış bir güzel insan. Yine Sâmiha anneden dinleyelim:

"Şeyhülvüzerâ Nâmık Paşa torunu olan Münire hanım, soyunu sopunu nazar-ı itibare almayarak bilhassa onu, dâvâsının çatısını kurduğu en müşkül zamanlarında hizmeti ve dirâyeti ile ilk desteklemiş olanlardan biridir. Görgülü olduğu kadar zeki de olan bu kadın, ileri yaşına rağmen, bir dergâhın idareciliği gibi çok ağır olan fiilî hizmetinin dışında bilgisi, kuvvetli hafızası, zarif nükteleri ve dirâyetiyle de, günün bin bir zahmetiyle yorgun düşmüş mürebbisine hoş dakikalar geçirtmiş olan meclisârâ ve hoşsohbet bir insan olarak hayatını tamamlamıştır."[15]

***

"Yalnız erkekler arasından bir Doktor Server Hilmi'nin temsilî hüviyetini kabul ederken, kadınlardan da, bu harmanın en kılçıksızı olarak, bir Nazlı hanımın varlıksız varlığını, en saf, en garazsız ve serdengeçti bir aşkın örneği olarak ele almak, bir vicdan borcudur.

O Nazlı hanım ki Evrenos ailesinin, modern ve medenî zihniyetle yetişmiş evlâtlarından biri ve Ken'an Rifâî'nin halifelerinden ve bir İstanbul çelebisi olan Cemâl beyin zevcesidir.

Nazlı hanım, içinde, değil yalnız kendisinin, hemen bütün beşeriyet âleminin kirlerini yoğurup temizleyecek büyük bir aşk taşır. Onun içindir ki hesaba kitaba yanaşmadan, mülâhaza ve tereddüt geçirmeden, iki dünyayı da bir pula satıp ölçüsüz bir ufka atlamış geçmiştir.

İlk gençliği bir şiir ve güzellik havası içinde geçmiş olan bu zarif ve kibar kadın, bir zamanlar İstanbul mesirelerinin ve bilhassa Boğaziçi mehtaplarının saz ve söz gönüllüsü, tabiat zevkinin kanmaz ve doymaz teşnesi olarak kendini o zevkten bu zevke atarken, hep aradığı bir şey

[15] *Ken'an Rifâî ve 20. Yüzyılın Işığında Müslümanlık*, İstanbul,yayev 2003, s. 74-75.

vardı. Sanki gözü bağlı bir körebe idi de yakalamak istediği meçhulü el yordamıyla arıyor, kolluyor, bulmaya çalışıyordu.

Nazlı hanımın o devrin edebiyatına iyi bir örnek olacak yazılarının birinde şöyle bir pasaja rastlıyoruz:

"Aşk... bu kelime, ruhumun derinliklerine dalıyor, orada kendimin de varlığını hissedemediğim mânevî arzuları tenvir ediyordu. Gönlümde en derin bir nokta boştu. Onu ne şâşaayı dârat, ne de bütün ecrâmıyla semâvat doldurabiliyordu. O nokta, mevcudiyetimin en ince zerrâtına kadar sükûnet ve haz getirecek bir varlık, bir aşk bekliyordu. Bütün hislerimi, düşüncelerimi ancak bu aşkın fırçası telvin edecekti. Ey Hâlik-i kâinat! Nerede o aşk?"

Nazlı hanımın bu devrini, kelimenin tam mânâsıyla, işlenmemiş ham bir mücevher madenine benzetebiliriz. Öyle ki son derece zengin ve istikbal için vaatlerle dolu kıymetli bir maden. Fakat istifade edilemeyecek derecede çapaklı ve tehlikeli denecek kadar müşkül bir kuyu. Bu yüzden de ne kimse o hazineye el uzatabiliyor, ne de kendisi kendini bulup etrafına bir şeyler dağıtabiliyor. Halbuki onun oldu olası en belirli vasfı cömertliğidir. Vermek, maddî mânevî vermek, belki de bu gökkubbenin altında ona en ziyâde haz getiren bir keyfiyettir.

Vermek istiyor. Fakat hanlarından külhanlarından gelen irattan başka kime neyi verebilir? Henüz mânevî altınları gönlünün derinliklerinden çıkarılıp kesilmemiş, sikke vurulmamıştır ki istediği gibi sağa sola avuç avuç dağıtsın...

İşte günün birinde bu madeni, bir potaya atılıp temizlenmiş ve bütün ihtişam ve zenginliği ile insanoğlunun istifadesine arzedilmiş görüyoruz.

İnsanları sever ve yüreği içinde en sıcak köşeleri beşerin ızdıraplarına açarken, cemiyet de bu fedâkâr, vefâlı ve ferâgatlı insanı tâzim etmektedir.

Nazlı hanımda en dikkate değer taraf, dâima kütleyi ön plana koyup kendini en geriye atması, hatta varlığını çok defa tamamıyla silebilmesidir.

Fakat mukadderatı, kendisine, insanlık aşkının yalnız ızdırabı nasip olmuş bu müstesnâ kadına, bir de servetini kaybettirmek nasibini ilâve etmek suretiyle onu hiç de alışık olmadığı maddî çilelerle de tartaklamıştır. Kendisi de bu mukadderat cilvesini şu sözlerle karşılar: ***'Ya Rabbi, senin hüsnün âşıka ne füsun okumuştur ki rahatı terk edip mihnete, safâyı koyup cefâya râzı oluyor?'***

1914 harbinin çetin yılları içinde kocası çalışamayacak kadar hastadır. Yetişmekte olan üç evlâdı vardır. Hele ana-baba bergüzârı emlâkine göz dikmiş yakın akrabalarıyla uğraşmak hiç de onun kârı değildir. Çeşitli sebeplerle çabuk çabuk eriyip giden hanlar ve konaklardan sonra, kendisine küçük bir irattan başka bir de diploması kalıyor ki, işte bu kâğıt parçası nihayet onu bir ilk mektep hocalığına götürmüştür. Böylece de Nazlı hanımı, yirmi sekiz sene etrafını sarmış küçücük insanlarla beraber bir tâlim ve tedris çatısı altında görüyoruz.

Burada, garip olduğu kadar dikkate şâyan bir vesikayı, onun şahsiyeti hususlarını çocuk psikolojisinin basit, fakat şaşmaz zâviyesinden seyredebilmek fırsatını verdiği için koymak istiyoruz. 1949 kışında, Nazlı hanımla aynı evde oturup, bir zamanlar da hocalık etmiş bulunan yaşlı bir hanım vefat etmiştir. Bu hadiseden birkaç gün sonra, artık genç bir muharrir olan eski talebelerinden Çetin Özkırım isimindeki genç, yanlışlıkla, ölenin, bir vakitler kendisine hocalık eden Nazlı Hanım olduğu haberini alarak 6 Ekim 1949 tarihli Bayram gazetesinde şöyle bir yazı neşretmiştir.

'Nazlı Öğretmen

Dünyaya insan küçük küçük hıçkırıklarla geldiği halde, giderken gülerek, ya ağlayarak gidiyor.

Bir iddiaya göre, insanlar cehenneme gideceklerse, gözleri açık yüzleri buruk buruk olurmuş. Eğer cennete gideceklerse gözleri kapalı, yüzleri tatlı bir tebessümle süslenirmiş.

Nazlı öğretmen...

O öldüğü gün herhalde yüzü en tatlı tebessümle çerçevelenmişti. O beyaz, o hoş, o müşfik yüzde senelerin iyiliği, senelerin şefkati ve senelerin fazileti yuva kurmuştu. Beyaz saçları, beyaz yüzü ve beyaz elleri ile sanki beyazın fazilet rengi olduğunu ispat ediyordu.

Onu çocuk yaşımda tanıdım. Yirmi sene önce, anamın elinden tutup "Gitmeyeceğim. Gitmeyeceğim..." diye tepinmemi bir elma şekeri ile avuttuğu çocuk yaşımda.

Hırka-i Şerif Camiinin karşısındaki OnDokuzuncu İlkokul'un önündeki şark usulü geniş sundurmanın parmaklığı kenarında, onu şefkat dolu eliyle sarı saçlarımı okşarken tanıdım.

Zengin miydi, fakir miydi? Bilmiyorum ama Karun kadar zengin, bir peygamber kadar cömert gönlü vardı. Bayram sabahları tepeden tırnağa kadar kendi parasıyla giydirdiği fakir talebelerinin altın sarısı veya siyah saçlarını kendi eliyle tarayıp okşaması, en büyük zevki gibi gelirdi bana. Bayram sabahı arefe gününden giydirdiği yirmibeş-otuz çocuğun avuçlarına bayram harçlıklarını sıkıştırıp, ceplerine yemişlerini doldururken dünyanın en büyük hazzını duyuyordu.

Bayramın devamı müddetince, yine Hırka-i Şerif'teki evinde, tencereler sâde çocuklar için kaynar, odalar, sofalar ve salonlar bir mektep cıvıltısına bürünürdü.

Galiba zengin çocuklarıyla pek alâkalanmazdı. Belki de bize öyle geliyordu. Bin bir ihtimam ile yoksul yavruların üstlerine titredi. Onun sınıfında bir yeknesaklık hâkimdi. Bütün çocukların yüzlerinde tebessüm, bütün çocukların gözlerinde saadet parlardı.

Hiç unutmam, bir kurban bayramı günü yine 25-30 çocuk, Nazlı öğretmenin sofrasında misafirdi. Bir gün önce yanlışlıkla giydirmeyi unuttuğu bir çocuk boynu bükük ve

nemli gözlerle yemek odasına girince, yaşlı öğretmenin dünya başına yıkıldı. Çocuklar hem şarkı söylüyor, hem de kavrulmuş kurban etine kaşık sallıyordu. Bir kısmı, eti ve pilavı bitirmiş, konsolun üzerine sıra sıra dizili zerde kâselerine bakıyorlardı. Nazlı öğretmen hiçbirine sezdirmeden sofradan kalktı ve o sırada koridorda oynayan mavi ceketli beyaz pantalonlu küçük bir çocuğu kolundan tutup yan odaya soktu.

Biraz sonra elinde mavi ceket ve beyaz pantolonla, unutulan çocuğun yanına geldi ve kendi eliyle elbiseleri giydirdi. İçeriki odada don, gömlek kalan küçük arkadaşımız, Nazlı öğretmenin torunu idi. Unutulan çocuğun boynu dikilmişti, nemli gözlerini sevinç parıltıları kapladı. Artık Nazlı öğretmen de gülüyordu.

Evet, Nazlı öğretmen zengin miydi, fakir miydi? hâlâ bilmiyorum. Fakat inandığım bir şey var: O, her gün olduğu gibi, bilhassa bayram günleri sevindirdiği çocukların minnet duygularına bürünerek şimdi mutlaka cennetin en başköşesinde, mânevî zenginliğin en yüksek mertebesindedir.'

Gerçi bu makale Nazlı hanım hakkında güzel bir şehâdettir. Fakat bu büyük kadın kendi için söylenecek en güzel sözü kendi söylemiş ve hayatının gâyesini şu cümlelerle ifade etmiştir: ***'Ben, maksudumun maksuduna hizmetle mükellefim ve aşkımdan bu suretle müstefit olmaktayım!'***[16]

***

- **Sanırım isminizin belirlenmesinde de hissesi var...**

Evet efendim... Benim yönümden bakınca hayatımın en önemli şahsiyetlerinden biri olan Nazlı annem, ruhumun vücut giymesinin sebebi. Öyle ya ben herşeyi bir sebep üzere halk ettim diyen Allah,

[16] *Ken'an Rifâî ve 20. Yüzyılın Işığında Müslümanlık*, İstanbul,yayev 2003, s. 76-83.

Nazlı anne gibi bir Sultana sebep dememe kızar mı? Tam elli altı sene evvel dokuz senedir evlatları olmayan Ken'an Rifâî âşıklısı karı koca Nazlı annenin bir isteğiyle karşılaştılar. İşsiz kalmış bir ihvana babamın iş bulmasını istiyordu Nazlı annem. Babam forslu bir adamdı ama yaşadığım sürece forsunu kullandığını görmedim. Nazlı annem ise ondan nefsine ağır gelen bir şeyi yapmasını bekliyordu. İş bulmak için siyâsî gücünü kullanması gerekiyordu bir de borç içinde olduğu halde işini bir süre bırakması gerekiyordu. Babam mürşit vekilinin emrine boyun eğerken *"akl kurbân-ı kümı pîş-i Mustafa" (aklını Mustafa'nın önünde kurban et)* diyordu. Ama teslim olan kişi Allah'ın yardımından uzak kalabilir mi ki? Babam da iş bulmaya Ankara'ya gittiğinde sınıf arkadaşı olan ticaret bakanı ile karşılaşır. Bakan bey babama merak etmemesini aynı gün öğleye kadar iş meselesini halledeceğini söyler. Öğleyin müjdeli haberi alan babam ertesi sabah İstanbul'da olduğunda Nazlı annem haberi öğrenince mübârek ellerini açarak Allah'ım bu güzel çifte hayırlı bir evlât ver, diye dua eder. Annem o ay hamile olduğu müjdesini alır ve hiç şaşırmaz. Daha sonra Ken'an Rifâî ve Hatice Cenân Sultan tarafından üç kere tekrarlanarak rüyada verilen *"Cemâl"* ismine Nazlı anne *"Nur"* ekleyerek adımı belirler.

Daha sonra hayatımın en önemli güzellerinden biri olacak olan Nazlı annem, sanki sadece doğumumu hızlandırmakla kalmamış, kaderimde yazanları da ortaya çıkarmıştı. Defalarca bana 'sen öğretmen olacaksın!' derken bunun ezelî bir nasip olduğunu hatırlatır. Vefatından bir hafta önce Adana'ya iki senedir siyâsî mahkûm olan babamı ziyarete giderken kendisine uğradığımda dördüncü sınıf karnemi görmek istediler. Bana döndüler, kızı Semiha Cemal'in ***Güldemeti*** adlı kitabını uzattılar ve öğretmenliğimin özelliğini belirlediler. Vefat etmeden bana, aşkın öğretmeni olmam gerektiğini anlatıyorlardı.

Kendisi ile ilgili en önemli hatıralarımdan biri ise, altı yaşımda zâfiyet geçirdiğim ve uzun süre yüksek ateş ile yataktan kalkamadığım bir devrenin sonunda ilk doktora gidecek gücü kendimde bulduğumda kırmızı kadife incilerle işli elbisemle beni gören doktorum *"esmere al bağla, geç karşısına ağla"* derken, kendimi

dünyanın en güzel altı yaşındaki kızı olarak gördükten sonra anneme, beni Nazlı anneme götür dediğimi hatırlıyorum. Beni büyük bir şevkle karşılayan sultanım; *"Cemalnur'cuğum bu güzel elbiseni çıkart da tanıdığım bir fakir çocuğa verelim"* derken bana vermeyi daha o yaşta öğrettiğini hatırlıyorum.

Nazlı annem, Ebu Bekir'cesine, ölmeden önce ölme derecesine ulaşmış ve bu âleme mürşidine şâhitlik etmek için gelmiş bir sultandı. Benim mânâ anam, sevgilim, çocukluğumun huzur kaynağıydı. Nazlı anne benim için efendimi ondan tanıdığım üçlünün ikincisiydi. Onun efendisinin her hâlini tecellî ettiren inanılmaz güzel yüzü toplu ve iki kat olmuş mübârek vücudu ve bacağından akan iltihaplı irinleri göstermemek için üzerini örttüğü battaniyesi benimle birlikte yaşayıp ezelden ebede taşınacak hatıralarım arasında. Duasıyla doğumumun sebebi olan Nazlı annem evlâdını 34 yaşındaki Allah sevgilisi, âlim, âşık kızını sonra da çok sevgili oğlunu kaybettiğinde Allah'a şükreden *"ne şanslıyız ki Allah aşkıyla öldüler"* diyen bir sultan. Bütün insanlık âlemine malını, mülkünü, ilmini, evlâtlarını, evini muhtaçlarla paylaşmanın zevkini öğreten bir sultan. Hayatında herşeyden vazgeçtiği için bağlayacak bir devesi bile kalmadığı için bugün *"mülk kimin?"* sorusuna dünya âleminde cevap verip, ezelî ve ebedî hayatı kazanmış bir sultan. Ken'an Rifâî'nin etrafındaki insanlar sınırlı değildir. O, zat şirki yapmayanlardan olduğundan âlim, cahil, mümin, münâfık, zengin, fakir her tür insanı etrafına toplayanlardandır.

Semiha Cemal hanımefendi kimdir? O'nun mânevî şahsiyetinden ve irfânından söz eder misiniz?

Efendim benim anlatımım âciz kalıyor. İzin verirseniz, yine gönül annem'in kudretli kalemine başvuralım. Şöyle diyor:

> *"Semiha Cemal, Ken'an Rifâî'yi şu dünya tarihinde misline az rastlanır bir aşk, anlayış ve imanla sevdi. Fakat şunu unutmamak lâzımdır ki bu sevginin esasını, mayasını Semiha Cemal'in onu görüş ve anlayışı, onun dâvâsına iştirâki, kendi varlığını onun varlığı ile aynîleştirme arzusu teşkil ediyordu. Evvelâ şunu öğrenelim: Onu*

tanıyıncaya kadar Semiha Cemal kimdi ve ne şerâit içinde bulunuyordu? Semiha Cemal, Ken'an Rifâî'nin ülfeti halkasına girmeden evvel kendi kabuğunun içine çekilmiş, ferdî ve küçük sürurları ve elemleri ortasında mahpus, insan olarak vazifeli olduğu hususlardan habersiz, güzel, mağrur, kayıtsız ve tipik bir aristokrasi çocuğu idi. Hâiz olduğu kabiliyetler usta bir yapıcının eline düşmeseydi emsâli gibi kendi içinde kaybolup gidecekti. Bahtlı bir çocuktu ki yolu ehlinin yolu üstüne düştü. Aynı mânâyı içlerinde taşıyan ve tıpkı Mevlânâ ile Hüsâmeddin Çelebi'de olduğu gibi hoca-talebe hüviyetleri ortasında biribirini bulan bu iki varlığın mânâlarını tanıyıp birbirlerini sevmelerinden tabiî ne olabilir? Fakat Ken'an Rifâî için bu sevgi bir netice değil, bir başlangıçtı. Zira her şeyden evvel yapıcı bir karakter taşıyan bu mürşit, içinde taşıdığı cevheri, hayatının özünü, hikmetini nakletmeye râzı olduğu bu toprağı, emânetini kabûle müsâit bir zemin haline getirmeye koyuldu.

Onun nazarında Semiha Cemal her an temasta olduğu insanlık âleminin iyi bir numûnesi idi. Onunla bilişik olduğu nispette bu numûnenin temsil ettiği kütle ile de temâsını temin ediyordu. Semiha Cemal'in varlığı onu insanlık âlemi ile alış verişte tutan bir köprü mesâbesinde idi. Bunun için bu varlığı tanıması iyilik ve fenalık hudutlarını, kabiliyetlerini, tarzını ve cinsini tayin etmesi, böylece de eksiklerini tamamlayıp gediklerini kapaması lâzımdı. Ve gene bunun için, insanlara karşı her zaman ve her şartta tatbik edegeldiği bir tek çıkar yol biliyordu: Mevzûunu sevmek, severek aşkla işlemek ve geliştirmek. İşe evvelâ onun yarım kalmış tahsilini tamamlatmakla başladı. Ve dadısı, lalası, arabası tamam olmadan sokağa çıkmak külfetini ihtiyâr etmeye alışmamış olan bu küçük kız, ondan aldığı şevk ve ilhamla çalışmaya koyuldu. Mezuniyet imtihanlarını vermek için aylarca, haftanın her günü çalıştı, didindi. Bazan günün yirmi dört saatinin on ikisi kıyasıya zahmetli bir çalışmayla geçiyordu. Yakınları odasının gece yarılarına kadar dinlenmeyen ışığından endişe ile bahseder oldular. Fakat Ken'an Rifâî eline aldığı mevzuun kabiliyet hudutlarını bildiğinden sesini çıkarmıyordu. Mezuniyet imtihanları biter bitmez Semiha Cemal Dârülfünûn'un Felsefe şûbesine kaydoldu. Hocası bir defa tezgâhı kurmuş ve aradan çekilmişti. Zira artık biliyordu ki o,

kendi kendine işleyecek bir çark haline gelmiştir. Öğrenme ve öğretme, sevme ve sevilme, faydalanma ve faydalandırma azmi ve aşkı, içinde bir meşale gibi tutuşturulan genç kız yayından çekilen bir ok hızı ile emsâli arasında dikkati çeken bir muvaffakiyetle herkesi ve hatta zaman zaman kendini de hayrete düşürerek Dârülfünûn'u bitirdi. Ve mezun olduğu fakülteye rûhiyat asistanı oldu. Fakat bir müddet sonra daha genç talebelerle çalışmayı tercih ederek liselere geçti. 1926'dan 1934'e kadar devam eden sekiz senelik hocalık hayatı içine hakikaten muvaffakiyetler sığdırdı. Bağrında tutuşan irfan meşalesini önüne gelen her yerde ve her fırsatta uyandırmaya çalıştı. 1936'da hayata gözlerini kapadığı zaman ***Epiktet, Hayât-ı Beşer yahut Kevs'in Tablosu, Fedon, Alkibyad, Apoloji, Kriton, Hipyas, Otifon, Mark Orel,*** *gibi klâsikleri lisanımıza kendi başına kazandırmış, ayrıca,* ***Hayat, Mihrap*** *gibi mecmualarda muntazaman neşriyat yapmış ve* ***Aşk Peygamberi, Aşk*** *ve* ***Güldemeti*** *isimli üç telif eser yazmıştı. Küçük insan hayatının aşağı yukarı on senesi içine sığdırılan bu faaliyetin, iyice düşünülecek olursa, gerçek bir muvaffakiyet olduğu görülür. Fakat Semiha Cemal'in elde ettiği bundan daha büyük bir muvaffakiyeti vardır: O da mânâsını bulması, insan olmanın omuzlarına yüklediği mesuliyetlerin şuûruna ermesi ve bilhassa başkaları için yaşamak bahtiyarlığını elde etmesidir. Ken'an Rifâî ona gösterdi ki her birimiz varlığa ait en güzel şeyin aslını, cevherini kendi içimizde taşıyoruz ve çoğu zaman onun gölgesini, kopyesini hâriçte aramakla vakit geçiriyoruz. Şu halde her şeyden evvel insanın kendi içi ve kendi benliği ile temasa geçmesi, kendini bulması lâzımdır.*

Bu ünsiyet ve müşâreketi temin ederken Ken'an Rifâî talebesinin vücut tarlasına yeni tohumlar atmamış, ancak şuur altında uyuklayan ve gün ışığına çıkmak için fırsat bekleyen tohumları uyandırarak onlara hayat ve gelişme imkânları sağlamıştır. Ve bunu yaparken, bir mürebbî, bir kâşif, bir yol gösterici liyâkatiyle hareket ederek, onu dünyanın herhangi bir köşesine gelişigüzel atılıvermiş bir fânî, bir değersiz varlık olmaktan kurtarıp zaman içinden akan hayatın mânâlı, şuurlu bir parçası haline getirmişti.

Şimdi Semiha Cemal insanların içinde, onlarla, hayatla ve kendi kendisi ile giriştiği mukavelelere sâdık bir talebe, dâvâsını

paylaşabileceği bir dost ve yorgun başını dinlendireceği bir insandı. Hayatında Semiha Cemal'e, bu bakımdan ne kadar ehemmiyetli bir yer verdiğini bir mektubundan aldığımız şu ibâre ne kadar güzel belirtiyor: ***'...vapur uzaklaşıyordu sana dürbünle bakıyordum. Dedim ki dünyanın zevkini adesesinden seyrettiğim teleskopum görünmez oldun, dürbünle de seçilmez oldun, hayalin bu cihana sığmaz oldu.'*** *Burada şu sual akla gelebilir: Ken'an Rifâî bu alışverişi yapmak için neden bir kadını tercih etti? Bunun cevabı hazırdır. Çünkü o daha evvel yaptığı tecrübelerde görmüş ve anlamıştı ki fikir, his ve iman alış verişinde kadın, erkekten daha müsâit bir mutavassıt, daha verimli bir zemindir.*

Onların hayatlarında en esaslı unsur karşılıklı âhenk ve anlayış vasfı idi. Birbirlerine karşı benlik hudutlarını kaldırmış ve döküldüğü kabın şeklini alan mâyi gibi birbirlerinde şekil bulmuşlardı. Bu hakikat Ken'an Rifâî'ye, ***'Dün Beyoğlu'nda seni gördüm, geçiyordun. Benim ifademin aksi dedim'*** *sözünü söyletecek kadar onlar için sarih ve aydınlıktı. Hocası ona şöyle diyordu:* ***'Benim bir zevkim var, bu da sana irfan öğretebilmektir.'*** *O zaman Semiha Cemal soruyor:* ***'Buna karşılık ben ne yapayım?'*** *Ken'an Rifâî'nin bu suâle verdiği cevap şudur:* ***'Ben senden çok bir şey istemiyorum; ancak, nefsini arkaya atmayı öğren. Sen bir yudumda doyanlardan olma! Resûlullah*** "Mâ arefnâke hakka mârifetik" ***diyor. Onun için sen de durma ilerle, beni sev, beni sev ki ben de seni seveyim. Yalnız, bu "***beni sev***"in mânâsını iyi anla. Beni sev demek, sevdiklerimi, bütün insanları, aşkı, Allah'ı sev demektir.'***

Ken'an Rifâî, Semiha Cemal'e hayat ve varlık cevherinin insanın kendi içinde, özünde olduğunu öğretirken Semiha Cemal'de ona kendini gösteren, onu kendi varlığının şuûrunda tutan bir ayna olmuş ve ayaklarını toprağa bağlamıştı. Bir taraftan hocasının elinde tuttuğu irfan meşalesi altında feyizlenirken bir taraftan da ona yoldaşlık ediyor ve onu yalnız, ürkek, mahzun ve yorgun gördüğü her zaman, eski günlerde annesinin yaptığı gibi, imanlı insanların kalp huzuru ile sesleniyordu: ***"Seninle beraberim, sana inanıyorum, yalnız değilsin."*** *Evet! O bu teminata zaman zaman bir küçük çocuk*

çâresizliği ile muhtaçtı. Semiha Cemal hocasının yanında, hem idealini garazsız bir samimiyetle benimseyerek ***"yapıcı kadın"*** *olabilmek, hem de ona karşı yoldaşlık ve analık duygularını müştereken seferber ederek, yaratıcılık kisvesini muhafaza etmek gerektiğini hissetmişti.*

Bu suretle yolu büyük adamın yoluna düşen her kadında olduğu gibi, tarih ve insanlık karşısında Semiha Cemal'in omuzlarına da birçok vazifeler yükleniyordu. Bir defa Ken'an Rifâî'nin kolay kolay tesir ve nüfuz edilemeyen şahsiyeti binâsını tavaf edecek, keşfedecekti. Sonra onu heceleyip öğrendiği kadar kendisine de gösterecekti. Zira Ken'an Rifâî'nin çetin ve sökülmez bir kitap olan kendi varlığını başkalarından dinlemeye daima muhtaç olan nev'i şahsına mahsus bir veçhesi de vardır. Ondan sonra bir adım daha ileri gitmek ve beraberce okunup anlamaya çalışılan bu kitabı âlem halkına okutmak, tefsir ve tahlilini yapmak icap ediyordu ve herhalde kendisine tevcih edilen asıl vazife de buydu. Bu bakımdan Semiha Cemal ömrü boyunca hocasının en salâhiyetli, en aydınlık fakat her zaman en mütevâzi müfessiri olmuştur.

Esasen ona ayak uydurmanın, onunla yollara düşmenin büyük güçlüğü buradadır. Fakat bu güçlüğü yenebilmenin, insanı ölümsüzlüğe götüreceğini de biliyordu. O, "Böyle benim gibi seven bir vücut toprak olamaz, belki de ben vücudumu toprak olmaktan kurtarmak için bu kadar seviyorum. Ben ölsem bile aşkım asırlara intikal edecek kadar kuvvetlidir. Çünkü ben de onu başkalarından intikal ettim, bende başlayan bir şey değil bu! Ben ona, gelmiş geçmiş bütün insanların, bana miras bıraktığı bir ruh zenginliği, bir ruh asâleti ile bağlıyım. Bu emaneti kendi aşkımla zenginleştirip, besleyip gelecek nesillere devredeceğim" diye yazıyor.[17]

***

Semiha Cemal Hanımefendi, Efendisinin sonsuz aşkını idrâk edip yaşayabilen, ağabeyinin deyimiyle mücerred bir ruhtur. Onlar, bu âlemde gözükseler de insanın elinden kaçan latif bir tecelli gibi varla

[17] *Ken'an Rifâî ve 20. Yüzyılın Işığında Müslümanlık*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2003, s. 240-246.

yok arası sultanlardır. Bu gibi mucize böylesine bir mânânın, Efendisinin ilmiyle maddeleşip bugün bile misli görülmemiş eserler vermiş olmasıdır.Lutuflu valide bölümünün sonundan buraya çektik.

- **Lütfiye anne de zannediyorum Ayverdi'yi çok etkilemiş bir şahsiyet...**

Evet... Sâmiha anneyi etkileyen çok mühim insanlardan birisi de, belirttiğiniz üzere, Efendisinin hanımı Lütfiye annedir. Lütfiye anneyi *"Lûtuflu Vâlide"* diye yazmış Sâmiha anne. Ve ***Küplüce'deki Köşk*** kitabında şöyle anlatıyor:

> *"İşte o erin sunduğu Kevser şarabı ile dünya kederinden arınmış bu bahtiyar hekim, vîrân gönlünü mâmûr etmiş rehberinin eşine de öyle bağlı ve saygılı idi, herkes bu mübârek eşe Lütfiye Hanımefendi derken bu aziz dostu onu Lûtuflu Vâlide diye çağırır, nâhif ve nâzik yapılı kadının eksik olmayan bedenî dertlerini ihtimam ile tâkip eder, ilâçlar ve çâreler bulurdu. (Burada hekim olarak Ziya Cemal Bey'i anlatıyor.)*
>
> *Lûtuflu Vâlide öyle bir vâlide idi ki muâmele ettiği halkta Hakk'ı görür, onun için de gözünün ve gönlünün seçtiği, nokta şaşmayan bu anlayış olurdu. Komşularına uzayan eli, penceresine gelen kuşlarla, yavrulayan kedilere dahî yetişir, böylece onların da imdadına koşar, yapabileceği hiçbir yardımdan geri kalmazdı.*
>
> *Lûtuflu Vâlide'nin başlıca kazancı, onun, gerçeklere teslim olmayı bilmesinden kaynaklanmak idi. O, hakîkati görerek inanıp tanırken gerçeklere itaat etmesini ve teslim olmasını bilen müstesnâ yapıda bir kadındı.*
>
> *Kendisini çekip bu kapıya getiren ulu erin anası olmak şerefiyle şereflenmiş yücelerin yücesi bir sultan hâtun da (Hatice Cenan Sultan) Lûtuflu Vâlide'yi, ezelden ebede sürüp gidecek olan insanlık ve aşk terbiyesi potasında pişirip saf ve arınmış kalıbına dökerek eşine ender rastlanan bir şekil ve surete sâhip kılmış bulunuyordu. (...)*
>
> *Lûtuflu Vâlide'nin çok iyi bilerek uyduğu bir hayat gerçeği de şu idi. İnsan oğullarıyla girîştiği muâmele ve münâsebette iğne ucu değer değmez*

bir balon gibi sönüveren dostluklara itibar etmez, dostlarını mevki gibi, refah, servet gibi, güzel yüz, güzel sesten birinin eksilmesiyle bitmeyen âşinâlıklar arasından seçmeye meylederdi.

Lûtuflu Vâlide, âlemlere ana olarak gönderilmiş o pınar huylu büyük, yücelerden yüce hâtunun yol gösterici muhabbet, şefkat ve mürebbîliğinden öylesine bol su içmiş ve ona tâbî olmakla elde ettiği kazanç yağmaya verdiği nefsânî varlığının altından çıkan öyle gür bir pınara benzemiş bulunuyordu ki, dünyaya ışık saçan o rehber ve önden gidici ulunun anasına tâbî olmakla dünyâya geliş ve gidiş mâcerâsının sırrına erişerek benzeri az bulunan bir müstesnâ oluvermişti." [18]

***

Biz Lütfiye annenin Efendimiz tarafından son derece sevildiğini ve önemsendiğini biliyoruz. Kendileri Lütfiye anne Çerkez olduğu için altı ay gibi kısa bir zamanda Çerkezce öğrenerek eşine kendi lisanıyla hitap etmenin zevkini yaşamışlardır. Lütfiye annenin en büyük özelliği eşinin öğrencileriyle çalışmasına müdahale etmemiş, kıskanmak bir yana onların eğitilmesi için eşine destek olmuştur.

Aşk Budur adlı Semiha Cemal ve Sâmiha Ayverdi ortak eserinde Lûtuflu Vâlide'den şöyle bahsediliyor:

"Sûde'nin vücudu, tecessüd etmiş feragat ve hayrın kendisi idi. Genç kız ona, minnet ve şükranın fevkinde bir hisle mütehassisti. Meryem için Sûde, samadanî bir devâ idi."

Burada Sûde Lütfiye anneyi, Meryem ise Semiha Cemal'i temsil etmektedir.

Âbide Şahsiyetler adlı eserinde Sâmiha Ayverdi Lütfiye Anne'yi şöyle anlatır:

"Lûtuflu Vâlide ne âlimdi, ne şâir, ne de mevki ve şöhret peşinde koşan bir kimse. Ama gerçek hedefin, hak ve hakikat olduğunu biliyordu.

[18] Sâmiha Ayverdi, *Küplüce'deki Köşk*, Ankara: Hülbe yayınları, 1989, s. 113-115.

Hamurunda, müsbet kadar menfî elemanlara da yer verilmiş her insan gibi, elbette onun da iyiliklerle mücadele için fırsat bekleyen kötülük meyilleri vardı. Fakat daha ilk gençliğinde verdiği mânevî savaşla o bunları ezmiş, tepelemiş ve şuûraltını menfî ve yıkıcı duygulardan temizleyerek engelleri atlamıştı. Onun için de bu rahata kavuşmuş ve yapıcı faaliyetleri için zaman kazanmış huzurlu kadın, adalet, insaf ve muhabbet basamaklarını kolaylıkla tırmanarak sevginin zirvesine çıkmış, hak ve hakikat durağında karar kılmıştı.

Onun için de kimseye kini, düşmanlığı ve kötülüğü yoktu. Olamazdı da. Saffet, ihlas, vefâ ve cömertlik âbidesi olan bu büyük kadın, insanları sever, hayvanları sever, şefkat ve dostluğunu hiçbir yaradılmıştan esirgemeden bezlederdi. Onun katında elini öpmeye gelen bir prenses, evine sığınmış bir yoksuldan daha üstün muâmele görmezdi.

Soğuk kış günlerinde titreyen elleriyle hazırladığı çayı, etrâfında bulunanlara, âdetâ yalvarırcasına ikram eder ama bu ikram halkası içine, mahallesinin çöpçüsü, sütçüsü, bakkalın çırağı da girerdi.

Kedilerin ciğeri, kuşların yemi, muhtaçların yiyeceği, giyeceği derken aylık âidâtı bir haftada tükenir, ama o ne yapar yapar, bulur buluşturur gene de verir, gene de eli durmaz, ne yüzünden tebessüm, ne dilinden tatlı söz eksilir, böylece de ikramının, ibzâlinin sonu gelmezdi.

Bir genç kız olarak gelin geldiği çatının altında, biri kız diğeri erkek iki küçük çocuk bulmuştu. Bunlar onun üvey evlâtları idi.

Fakat ondaki nasıl bir üvey annelik anlayışı idi ki, belki de hiçbir ana, kendi öz evlâtlarını bu ölçüde bağrına basamazdı. Nitekim kendisi de bir kız çocuğu dünyaya getirince, hazır bulduğu üveyleri öz evlât tahtında saltanat sürmekte devam ederken, kendi kızını daima bu tahtın basamaklarında bırakırdı.

Böylece seneler seneleri kovalaya dursun, birdenbire 1914-1918 harbi patlak verdi ve kısa zamanda da, cephe haline gelen memleketin bütün hudutlarını kan ve ateş sardı.

Bu bir muhârebe değil, acemî ve gâfil bir iktidârın Osmanlı İmparatorluğu'na yazdığı ölüm fermânı idi.

Taht şehri İstanbul'da ise, zâlim oldukları kadar gaddar ve câhil de olan idârecilere sırtlarını dayamış bir ***"harp zengini"*** *sınıfı türemişti. Şehrin gıdâ ihtiyâcı üstünde söz ve tasarruf sâhibi olan da bu harp zengini denen karaborsacı sınıftı.*

Vesîkayla verilen ekmek çamurdan farksız, etsiz, sebzesiz, şekersiz, unsuz ve hububatsız mutfaklar tamtakırdı. Böylece de çocukları, gençleri, ihtiyarları, hasta ve alilleri ile bütün bir şehir aç, sefil ve perîşandı.

Bu yıllarda genç bir kadın olan Lûtuflu Vâlide ise, arada bir komşu folluğundan tedârik edebildiği tâze yumurtaları, eteğinin altında saklayarak getirir ve kendi kızına göstermeden, bünyece zayıf olan üvey oğluna yedirirdi.

Onu bu hak ve insaf merkezinde karar ettiren ne idi? Neden kendi evlâdından evvel bir emânet çocuğu düşünüp, her şeyin iyisinde, güzelinde onu tercih ediyordu. Ediyordu, zîra Lûtuflu Vâlide, îman potasında kaynayıp cürûfunu atmış, saf ve sızdırılmış bir enerji hâline gelmişti. Bu, içinde yetiştiği irfan ve hikmetler çatısının, insanlara hediye ettiği ruh nizâmı, onları birer yaşar prensip haline getirişinin canlı örneği idi.

Kütlelere mânevî düzen ve asâlet veren bu ocak, yıllar yılı daha nice korukları tatlandırıp çeşni değiştirtmiş, lezzetle berâber devlete de erdirmişti...'[19]

***

Ken'an Rifâî bu insanları anlatırken der ki:

'Hakkı arayan ve onu bulma yolunda bir mürşide ulaşan kimselerde böyle haller olurdu. Onlar, kendi vücutlarının yâni nefislerinin ormanında böyle ne heybetli, ne dehşetli canavarlar görürler; onlarla pençeleşmek, onları yenip doğru yolda yürümek için ne zorluklara göğüs gererlerdi. Fakat hiçbir müşkül ve hiçbir korku onları büyük

[19] Sâmiha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1995, İstanbul, S.256-259.

mürşitlerinin karşısında oldukları zamanki gibi sarmaz, onun karşısında duyulanı duyuramazdı. Çünkü bu heybet Hak heybetiydi. Çünkü dervişin mürşitte gördüğü, Hak tecellîsinden başka bir şey değildir. (...) Bu görünüşte iddia yok, benlik yok, fakat nur var, tevazu var. Kısaca Allah'tan aksetmiş bir büyüklük vardı." [20]

- **Siz Lütfiye anneyi tanıyan enderlerdensiniz...**

Evet, şükürler olsun...Parkinsonlu titrek ellerinden aldığım sayısız hediyeler hâlâ evimin bir köşesinde durmakta. Lütfiye anne Ken'an Rifâî'ye eş olmanın zorluğunu bilerek bu vazifeyi en başarılı şekilde yerine getirmiş büyük bir insandır. Üvey oğlu Kâzım amcam onu, *"hakiki annem gibiydi, beni kızından daha çok korur ve kayırırdı"* diye anlatırken Efendimiz vefatından önce ev halkıyla vedalaşırken yalnız Lütfiye anneyi tekrar tekrar çağırarak ona olan saygı ve sevgisini ortaya koymuşlardır. Mânevî hayatımda beni çok destekleyen ve varlığıyla hayatıma neşe, huzur ve mutluluk getiren, kendisinde Efendimin tevazuunu gördüğüm güzel ağabeyim Orhan Büyükaksoy *(Ken'an Rifâî'nin torunu)* Lütfiye anne ile ilgili şu hâtırasını anlatmışlardı. Bir gün bankaya onun adına yatırdığım cüz'î bir paraya 75 Lira piyango çıkmıştı. Elimde para konağa gittiğimde kendisini seccâdede ağlarken buldum. Kulakları duymadığından benim geldiğimi hissetmemişti. Efendisine yalvarıyordu. *"Efendiciğim sana ne mâlûm değil ki; çok sıkıntıdayım. 75 Lira'ya ihtiyacım var."* Duayı bitirip döndüğünde ben gözyaşları içinde elimde 75 Lira ile onu bekliyordum. Allah, sevgilisini seveni korur. İnfâkın iki farklı yüzü olan Nazlı annem ile Lütfiye annem *"Lem yelid ve lem yûled"* makamında olmanın zevkini bize yaşattılar.

[20] Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2000, s. 194.

Safiye Erol ise... Sâmiha annenin çok değerli yoldaşı.

Sâmiha annenin kaleminden sevgili dostuna hitabı:

"Pirdaşım Safiye Erol:

Bir kasır çöktü. Çatısı, der ü dîvârı yıkıldı. Ammâ hazîneler, vîrânelerde saklıdır. Gerçekten de bu yıkıntının altından, onun defîne varlığı âşikâr oldu.

Safiye Erol, dürüst, ihlâslı, îmanlı, hamiyetli, liyâkat ve zekâsı ölçüsünde saf ve mâsum insandı. Ne ki, mühim olan, onun tek tek sayılan vasıfları değil, bu vasıfların antlaşması ile kurulmuş şahsiyet yapısının, bir ayağı Şark'ta, bir ayağı Garp'ta olması ve iki farklı medeniyetin, kültür vasatları üstünde tarafsız bir tahlil ve terkîbin muhâsebesinden sonra da Şarklı münevver olarak cemiyetin karşısına çıkmış bulunmasıdır.

Bir serhatli rûhu taşıyan bu ateş gibi Rumeli kadını, orta, lise ve üniversite yıllarını Garp'ta geçirmiş olmasına rağmen, sâdece metot ve ciddiyet gibi dış formasyonunda kendini gösteren Batılı rûhu, onun aşk, hamâset ve îman zırhı ile sağlama alınmış olan içine aslâ işleyememiş, aksine, bu derinden derine yanan ocağın yalını, Doğu'dan çarpan hava ile hız bularak bir yanardağ hâline gelmiş idi.

Tabîat kānûnudur: Hasret, küçük ateşleri söndürür, büyükleri ise yangına çevirir. Garb'ın mürekkebini yalayan, fakat Şark'ın an'anesine bağlı kalarak, o târihî mîras ile nafakalanan bu asîl kadın da, bir yandan fikir dağarcığını Garp kültürünün verimleriyle doldururken, bir yandan da faâliyet hâlindeki tahayyül ve tefekkürü, alev alev yanan bir ocak hâline gelmiştir.

Safiye Erol, henüz genç bir talebe iken dahî bu iki medeniyetin mukâyesesini yapacak endâzeye sâhip bulunuyordu.

Âşikâr ki Batı, mânevî hürriyetini harcama pahâsına, bir maddî kudret satın almıştı. Şöyle ki, Rönesans ile alâkasını kendi üstünden çekip, kendinden başka her şeye çevirmiş olan Garp medeniyeti, avucunun içine aldığı maddenin bir nevi esîri olmuş bulunuyordu.

Makineler insanın; insanlar makinenin yerine geçer olalıberi, zekâsının, hüner ve îcatlarının ağına düşen Âdemoğlu için, kendi yaptığı bu puta tapmaktan başka çâre kalmamıştı. Fakat îman duygusu kisbî değil fıtrî idi. Bununla berâber bir acâyip felsefe rüzgârı esip onu mevzûnden koparınca da, boş kalan sâhalar, türlü sentetik îmanların ve dinlerin istîlâsına uğramıştı.

İslâm âlemine gelince, ilim ve idârede kurduğu yüksek voltajlı karakteri ile imtihânını vermiş ve dünyâya parmak ısırtmış olan Müslüman Şark, şimdi hasımlarının kıyasıya hücumları karşısında sinip, bir zamanlar ilim ve tefekkür verimleri ile beslediği Garb'ın gölgesine sığınmış bulunuyordu. O Şark ki, Batı dünyâsı, karanlıklar içinde can alıp can verirken, ilimde, felsefede, sanâyîde, ticâret ve zirâatte câhil ve âciz Avrupa'ya bilmediğini bildirmiş, görmediğini göstermiş, anlamadığını anlatmıştı. Gene bir zamanlar, Fransız, İtalyan, İngiliz, İspanyol, Alman ilim ve din adamları, hattâ derebeyleri, prensleri, Müslüman medreselerinde okuyarak memleketlerine Şark irfânını taşımışlar, işte böylece de, Rönesans'ın temelleri atılmıştı.

Ne çâre ki, meyve ve mahsûl vermekten yorgun düşen bir toprak gibi, canı çekilip, çoraklaşan Şark, bir vakitler cömertçe beslediği Garb'ın, sür'atle elde ettiği madde üstünlüğü karşısında, gurûru yaralanıp, eli böğründe kalmış bulunuyordu. Ammâ şu da var ki havada uçan, su altında gezen, kıt'adan kıt'aya ses alıp ses veren ve bir solukta ülkeleri yerle bir eden bu dev medeniyet karşısında gözü boyanmasına ve asırlardır etrâfında gelişen ihtiraslı hücumlara rağmen gene de derinlerinde sakladığı irfan ve hikmet cevherleriyle öğünerek: "Bunlar bende oldukça, sırtım yere gelmiş sayılsa da beni alt edenleri, gene alt ederim!" diye beklemeyi biliyordu.

İşte devlet düşkünü Şark ve bilhassa Müslüman- Türk câmiası, yanmış bir kâşâneden, elinde dört ucu düğümlü bir bohça ile kaçan âfetzedeler gibidir. O kadar ki, bu bohça içinde kalmış mâzî kırıntılarına bile hakâretle yan bakan bir zihniyet, dil, din, târih, mefâhir ve an'ane düşmanlığını iş güç etmiş bir dalâlet vâdîsinde at koşturmakta bulunuyor.

Garb'ın her hareketini gözü kapalı benimsemek illeti ile çil yavrusu gibi dağılan millî mukâvemet, millî ölçü ve millî şuûrun ipuçlarını ellerinde tutarak memlekete dönen Safiye Erol'a, Garp'tan getirdiği yüklü ve zengin fikir muhtevâsına rağmen huzurlu, daha doğrusu kararlı denemezdi. Zîra, kafasında ve gönlünde taşıdığı tefekkür ve duygu yükünü birbirine lehimleyecek, perçinleyip bütün hâline getirecek bir mânevî düzeni henüz bulamamıştı. Onun için de Şark'ın Garb'a üstün olan bu irfan ve aşk motifini bir müşahhas varlıkta görmeye her zaman hasret çekmiş, Garp'tan alacağını almış, uzun yıllar boyunca dağarcığına yüklediği bu hazîneyi açacak anahtarı aramıştı.

O, çok iyi biliyordu ki insanları, içine düştükleri dalâlet ve gaflet havasından sıyırmak, beşeriyete edilecek hizmetlerin en mukaddesi idi. Fakat maddenin ve maddeciliğin anaforuna kapılmış kütleleri daldıkları uykudan silkip sarsarak uyandırmak için arınmış ve kemâle ermiş disiplinli bir ruh gerekti. İşte Safiye Erol'un susuzluğu buna, ihtiyâcı bu yola idi. Gene biliyordu ki, evvelâ kendi kendisiyle hesaplaşıp bir anlaşmaya vardıktan ve kemâl zirvesine ulaştıktan sonra, dışa taşıp insanlara hizmet etmek mümkün olabilirdi. Evet bu zirveye erişmek, hayvânî ihtiras ve ıztırapları kontrol altına almış, safvetli ve ihlâslı kişinin kârı idi. İşte o nîrengi noktasına hasret çeken bu değerli kadın, kütleye ne söyleyecekse oradan söylemeli, oradan seslenmeli idi. Ammâ maddeci Garp'tan edindiği kariyerin, kendisini bu zirveye ulaştırmayacağını o çok iyi biliyordu. Günlerden bir gün, artık eteğine ve ayağına dolaşır olduğunu şiddetle hissettiği mantığının yükü altında ezildiği, tefekkür ve tehassüs yollarının sarpa sardığı bir demde yolu Ken'an Rifâî gibi bir kurtarıcının yoluna düşüverdi ve Safiye Erol denen bu çıplak istîdad ve hazır enerji, derhâl toparlanıp mukadder ölçüyü buldu, ezel künyesinin tâyin ettiği kâmil ve nihâî şeklini aldı.

Bu elektro-şok hadisesini Ken'an Rifâî ve ***Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*** *isimli kitaba ilâve ettiği kıymetli etüdünde isâbetle îzah eden Safiye Erol, yazısının başlarında:* ***'Ken'an Rifâî'yi hârice tanıtmak için onun şahsiyetine temel teşkil eden üç husûsiyetinden bahsetmek lâzım geliyor'*** *diyordu.*

'O, evvelâ mistik adam=homo mysticus, sonra hakîm adam=homo sapiens ve en nihayet mürşid-i âgâh idi.' dedikten sonra mistisizmin ilmî ve ciddî îzâhını yapar ve sözü hocasına getirerek: 'O, bahsi geçen mistik tipte bir âşık, bir gerçek filozoftu. O, cemiyetimizin müşahhas hayâtı, müşahhas hakîkati gibi idi. Sosyal insicâmın şebekesini ne dereceye kadar tanırdı, diye sorulacak olursa, bir dokumacının kendi tezgâhındaki dokumayı tanıdığı kadar tanırdı. O, tabîatın ancak gerçek âşıklara ayna olan şifresini okuyarak böyle bir tabîat zemîni üzerinde insanın nasıl ve ne üslûpla yerleşmesi lâzım geleceğini takdir etmiş kuruculardandı. O, zaman ve mekâna elverişli normlar îmâl edenlerdendi. Beşer kaderinin ana rotasını bildiği için ferdî mukadderat yollarını da yekten görürdü' diyen Safiye Erol bu karşılaşma ve tanışma ile ıztırap ve buhranlarının nasıl dağılıp eridiğini, bütün varlığında nasıl bir barış ve aff-ı umûmî fırtınası koptuğunu, lâtif ve müzikal ifâdesiyle anlatır.

Gene etüdünün bir yerinde: 'Hakîkî efendi bir merkezdir. Kendi manzûmesi içinde tenâsübü şaşırmış bir peyke: "Yerine!" diye kumanda ettiği zaman, bu, sâdece bir emir değil, aynı zamanda sarhoş peykin mevzîine dönmek için kendinde bulamadığı kuvvettir.'

İşte aziz Safiye Erol da, hayâtının son demine kadar: 'O, beni hayâtında terk etmedi, irtihâlinden sonra da terk etmedi. Bunca boşa çıkmış mihr-i vefâ vaatlerinin topuna karşı bir kefâret gibi, mecaz olan benliğimde gizlenmiş hakîkat payı gibi' dediği hocası Ken'an Rifâî, onun vücûdu peykini mevzîine döndürecek emri de, kuvveti de verdi ve bu bahâ biçilmez varlığı, insanlık âlemine bir âbide gibi işleyip hediye etti.

Artık Safiye Erol denen ve zaman nehrinin kaynadığı yerden gelen bu büyük kadın sustu. Fakat şu gök kubbenin altına bıraktığı uyarıcı sesinin ve zihin mahsûllerinin, bir kıymetler buhrânının girdâbına tutulmuş cemiyete, kıyâmete dek kulak vereceği çok söz bıraktı. Onun dâimâ bir sentezle biten tahlilci tefekkürünün altında yatan gerçek, Müslüman-Türk câmiasının, kaybedip de, el yordamıyla arar olduğu,

çok defâ da aramayı bir zül, bir gerilik saydığı bu hakîkatler, memleket münevverinin dikkat ve uyanıklıkla üstünde durup çözmesi îcap ettiği hayâtî düğümlerdir. Evet, münevver kütle için Safiye Erol'un hayat görüşü ve insanlık anlayışı, memleketin ölüm kalım dâvâsının tâ kendisidir. Onun için de Safiye'yi bilmeye, tanımaya ve ne demek istediğini anlamaya mecbûruz.

Üstelik serhatlerin bu yanık yürekli evlâdı, halkı çok iyi bilen ve halkın içinden ses veren insandı. Sezişleri, duyuşları ile kendine yarayanı ve yaramayanı seçmekte dâimâ isâbet eden o halk, millî vasıflarından soyunmuş sahte münevveri aslâ tutmaz. Zîra asırların üst üste yığıp tabakalaştırdığı ve bir şahsiyet yapısı hâline getirdiği târihî değerle silâhlı olan büyük kütleler, güz rüzgârları gibi göreneğini, geleneğini, mâzîsini, mefâhirini kavuran yabancı ve yalancı aydına dâimâ diş bilemiştir. Onun için de şifâhî ve devrî kültürünün kal'ası içinde olan halkın gözünde, kendini beğenmeyip küçümseyen bu sahte aydın, itibâra ve hürmete şâyan değildir. Ve kendisi gibi edepli, saygılı ve îmanlı olmayan, daha doğrusu kendinden olmayan bu ukalâ ve köksüz münevveri ne sever ne de sözüne kulak asar.

Safiye Erol ise, halkı tanıyan ve memleket realitelerini, yüreği kadar kafasında duyan gerçek münevverdi. Garp kültürü ile haşır neşir olmuş bulunması ona, Şarklı olmanın şerefini küçümsetmemişti. İkbâl der ki: ***'İslâm âleminin Garb'a yol almasında yanlış bir şey yoktur. Zîra Avrupa kültürü entelektüel cihetten sadece İslâm kültürünün en ehemmiyetli saflarının inkişâf etmiş hâlidir. Tek korkumuz, Garp kültürünün dış görünüşü ile göz kamaştırıp hareketlerimize sekte vurması ve bunun netîcesi olarak da o kültürün özüne ulaşmakta geri kalmamızdır.'***

Yalnız Müslüman-Türk câmiasına değil, bütün bir beşeriyete şâmil müşterek verimlere gebe olanların idrâki, meyveyi doğuracak çiçeğin nebâtî şuûruna benzemez. Onun için de Safiye Erol gibi bütün ömrünce ateşle oynayıp elini yakmamış, fakat hâmil olduğu emânetin şuûruna varmış müstesnâların, şu gökkubbe altında kudretlerinin infilâk edip

cemiyete hayat ve bekā yolunu göstermesi, insanoğluna hem Allah'ın rahmeti hem de tebessüm ve iltifatıdır.'[21]

[21]Sâmiha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1995, s.193-199.

Kapını aç, kapını aç... Sana geldim, kapını aç...

Bu dünyâdan o dünyâdan, aldım boyum ölçüsünü...

Ezel, ebed arasında, nice eyyâm gezip tozdum...

Sığamadım dü-âleme, sana geldim, kapını aç...

Yoldaşım var, çift kişiyim, günâh benden hiç ayrılmaz...

Tek değilsem n'olur sanki? Yer gök sığmış o kapıya...

Bizi de al, kapını aç, kapını aç, kapını aç...

Sâmiha Ayverdi, ***Hancı***

Hey Koca Sâmiha, Kitaplarınla Dergâhımı Yeniden Açtın...

- **Sâmiha Ayverdi'nin Ken'an Rifâî ile tanışmasından sonra, mânevî ve zihnî hayatında ne türden açılım ve zenginlikler oluşmaya başlamıştır? Bu nasıl bir seyir izlemiştir?**

Efendisi devrin İsrâfili gibi diriltici olan, müridi ise devrin Mevlânâ'sı gibi dirilmeye hazır olanlardan olunca kıyamet kopar. O'nun Efendisiyle tanışması kendi hakikatini görmesi için bir vesiledir. Sâmiha anne maddî ve mânevî açıdan Efendisinin terbiyesi altına girmek üzere hazırdır. Gerçi hazır olduğunun da henüz farkında değildir. Yeğeni Semiha Cemal hanımla birlikte huzura girdiklerinde ikisi de baştan aşağı yok olup yeniden var olurlar. Bu hal mürşidin simyâcı gibi altının içindeki bakırı eritmesine benzer. Daha sonra Sâmiha anne bu halini ***Dile Gelen Taş*** adlı kitabında *"dile getirdiğin taş"* diye anlatacaktır. Ken'an Rifâî hazretleri karşısında mânâsına ayna bir hazine bulunduğunu fark edince öğrencisini maddî-mânevî ilimlerde yetiştirmeye başlar. Hocam Sâmiha Ayverdi annemin anlattığına göre gece-gündüz Efendisinin huzurunda tam bir derviş edâsıyla küçücük bir taburenin üzerinde devamlı not tutarmış. Kenan Rifâî hazretleri yaşayan Kur'an olduğu için bâzen hikâyeleri tekrarlasa da her birinde yeni bir anlatım ve yeni bir tecelli olduğundan Sâmiha anne bunları tekrar tekrar yazarlarmış. Annem der ki, bazen kâğıtlar biterdi, avuçlarının içine yazardı. Bu mürid-mürşid ilişkisinde çok önemli bir haldir. Çünkü biz bâzı hikâyeler tekrarlandığı zaman yazmayız, hatta ilgilenmez, dinlemekten bile sıkılırız. Halbuki gerçek mürşid hikâyeyi her anlatışında farklı bir yorum getirdiği için mürid de her söylediği şeyi öğrenmek üzere harekete geçmelidir. İbn-i Arabi der ki; Allah ü Teâlâ Cebrâil Hz. Peygamber'in yanındayken ona bir melek indirdi. Melek Hz. Peygamber'e *"Ey Muhammed Allah seni istersen kul peygamber, istersen sultan peygamber olman arasında muhayyer bıraktı"* dedi. Cebrail Hz. Peygamber'e tevâzû etmesini işâret etti. Peygamber de kulluğu seçti. Bu hadisi nakletmekten

maksadımız Cebrail aleyhisselâmın makamının öğretici-şeyhlik, Hz. Muhammed'in makamının ise öğrencilik olduğunu hatırlatmaktır. *"Sana vahyimiz tamamlanmadan Kur'an'ı okumakta acele etme. Kur'an'ı okumak için dilini acele ettirme."* (Tâhâ, 114) *"Onun toplanması ve okunması Biz'e aittir. Biz onu okuduğumuzda sen onun okunuşuna tâbî ol"* (Kıyâmet, 16-17) âyetleri ile *"Beni Rabbim terbiye etti ve terbiyemi güzel yaptı"* hadisi bu konuyu açıklar. Buradan anlaşılıyor ki mürid her şeyi bilse de mürşidinin önünde susacak ve bildiğini ondan öğrenmeyi tercih edecektir. Nefsin tekâmülü vücuttaki Rabbî tecellinin ortaya çıkışıyla alâkalı olduğundan, mürşit bu yönde öğrencisini irşad eder. Böylece onu hikmet gıdasıyla besler ve aşk şarabıyla sular ortaya bir şâheser çıkar. İşte böyle bir eğitim görmüştür Sâmiha anne.

Sâmiha Ayverdi'yi, Ken'an Rifâî hazretlerinin en çok hangi yönü-yönleri etkilemiş, onun irfan ve tefekkür dünyasına Ken'an Rifâî hazretleri neler katmıştır?

Bence Efendi'nin muazzam ilmi ve akıl almaz heybetiyle aynı anda âşikâr gözüken tevâzuu Sâmiha anneyi etkilemiştir. Kendini dünyanın merkezi sanan her genç gibi Sâmiha anne gerçek merkezle karşılaştığı zaman onun önünde eğilmiş ve Hz. Şems'in anlatımıyla Hz. Mevlânâ'nın hocası karşısında küçük bir çocuk edebiyle oturuşu gibi Ken'an Rifâî'nin önünde diz çökmüştür. Daha sonraki devrelerde Sâmiha annenin her an yeni bir şanla tecelli eden ve yeni açılımlar getiren bir kâmil mürşitle beraber olmanın farklılığını yaşadığını düşünüyorum ben. Mânevî ilim hiç bitmeyen bir deryâ olduğu için ilme aç olan bir öğrenciye her an cevap verebilecek bir kaynaktır Ken'an Rifâî hazretleri. Bu yüzden de doymayan öğrencisini beslemeye devam eder.

Daha sonraki devirlerde Sâmiha anne, tasavvufta sırât-ı müstakîm anlayışını idrâk eder. Her kâmil mürşit gibi Ken'an Rifâî milliyetçilikle ümmetçilik, şeriatla tarikat, dünya ile ahiret arasındaki dengeyi yaşayarak ve yaşatarak öğretir. O devrin İsâ'sı, Mûsâ'sı, Hz. Muhammed'in mânâsı gibidir. Aynı zamanda devrin Mevlânâ'sı, İbn-i Arabi'si, Gazali'si gibidir. Dolayısıyla Sâmiha Ayverdi bir çok âlimden okuyarak öğrenebileceklerini bir tek âlimin hâli ve ilminden

öğrenmiş olur. Onun öğretisinden sonra bütün ilimleri incelemek insana çok büyük bir zevk verir çünkü hocasının gözlüğü gözünde olduğundan herşeyin mânâsı ona âşikâr olur. Dolayısıyla Sâmiha Ayverdi'nin eserlerindeki her mesaj Efendisine aittir. Sâmiha anne aynen bir ney olmuştur. Biz ömrümüz boyunca bunu gördük. Tamâmen Efendisinin sesini vermiştir. Bir kalem olmuştur Efendisini yazmıştır. O bakımdan Sâmiha Ayverdi'yi Efendi'den ayrı düşünmek abestir. Efendimiz devrin Şeyhülislâmlarının şeyhiydi. Sâmiha Ayverdi ise devrinin ilim adamlarının mürşididir. Tarikat âdâbında seromonileri kaldırmış, tekkesiz de irşad edilebileceğini bunun da ten tekkesinde gönlün ibâdetiyle yapılabileceğini öğretmiştir. Yazdığı kitaplarla, hâliyle, tavrıyla, hizmetiyle irşad etmiştir. İnsanın *"lâ ilâhe illallah"*ın mânâsını yaşamadan mutasavvıf olması mümkün değildir, yaptığı şer'î ibadetler bile eksik kalır. Bu bakımdan hocasının *"Semânın ve zikrin hakikatine vâsıl olan kimseye ten tekke, gönül makam olmuştur."* sözünü yaşamış ve yaşatmış ama bütün bunların sahibinin efendisi olduğunu bildiğinden *"Efendimsin, cihanda itibarım varsa sendendir; meyân-ı âşıkanda iştihârım varsa sendendir."* demiştir.

Dost kitabında Efendisini şöyle anlatır:

> *"İşte 20. asrı şereflendiren bir kütle fedâisi, bir rehber Ken'an Rifâî'dir.*
>
> *İlâhî irâdenin insanoğluna bir armağan olarak göndermiş olduğu Ken'an Rifâî'yi anlatmak isteyenin, mazgaldan ufku gözleyebildiği kadar seyreden bir nöbetçiden farkı yoktur.*
>
> *Niçin mi?*
>
> *Kulaçlamakla sonsuzluğuna erişilemeyecek bu ihlâs ve samimiyet âbidesi, insan idrâkinin zorlukla kavrayacağı bir hayır ve sevgi hazinesini, akılları durduracak ölçüde etrafına saçtığı için, anlatılması ve anlaşılması güç, belki de muhaldir.*
>
> *İlmine, fazlına, faziletine rağmen bu iddiasız, sade, şatafatsız büyük veli, kendisine ilticâ edenlerin, maddî mânevî yardım bekleyenlerin ellerini boş çevirmemiş, almadan vermiş, feragatini, tevâzuunu, vefâsını,*

sabrını, merhametini, adaletini, eksiksiz bir insanlık tablosu içinde toplayarak etrâfına sunmuştur.

Öğrettiği, talim ve tedris ettiği iyilikleri ve güzellikleri nazarî ve katı üniformalar içinde bırakmamış, onları yaşayarak etrafına göstermiştir.

***'Hakikatle mağlup edilmekten üstün bir zevkim yoktur'** demişse, muhatabının doğru bulduğu fikrini derhal kabul etmekte bir an tereddüt etmemiştir.*

*Kezâ: **'Ben yalan söylüyor muyum, ben dedikodu ve gıybet ediyor muyum? Ben kalp kırıyor muyum? Ben kin tutuyor, kibr ediyor muyum? Eğer bunları yapıyorsam, size de bol bol izin! Amma beni hocanız bilmişseniz, bende olmayan sıfatlarda konaklamanız, üstünüzdeki mânevî hakkımı reddetmek olmaz mı?'** demiştir.*

Evet, hiç bir söz ve nasihat, hayatının hesabını bu derece cesâretle ve açık alınla veren bir mürebbînin beyânı kadar tesirli olamaz.

İşte Ken'an Rifâî, söylediğini işleyen, tâlim ettiğini tatbik eden fiilleri ile fikirlerine ihânet eylemeyen bir kahraman olduğu için dâvâsında muvaffak olmuş ve böylece de etrafı, sevgi, iman ve vatan aşkını aksiyon haline getirmiş seçkin bir kadro ile dolup taşmıştır.

*Bir gün, **'Sizin hakkınızı nasıl ödeyelim?'** yollu sorulan bir suale, tereddütsüz şu cevabı vermiştir: **'Yolumdan gelin, hepsi o kadar...'***

İşte böylece de, yalnız sual sahibine değil, bütün yakınlarına, hiç kimseden ihsan ve âtıfet beklememiş olan bir ulu kişinin prensibini açıklamış, karşılığını vermiştir.'[22]

Der ki:

'Her istîdâdın bir terbiye edicisi vardır. Eğer basîret nazarınızın kudreti varsa, her şeyi Üstâdımda görürsünüz. O, herşeyden evvel

[22] Sâmiha Ayverdi, *Dost*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2007, s.13-14.

terbiyesine aldığı kimseyi şirkten ve ben demekten kurtarır. Elverir ki bizde o istîdâd ve hulûs olsun...'[23]

***

Tundan tuna gitmeyi, renkten renge girmeyi, senden değil derlerse, ya ben kimden öğrendim?

Yetmiş iki milletle, yetmiş türlü mezheple, izzet zillet mihnetle, vahdet kesret hicretle, hasret hasret hasretle haşır neşir olmayı, senden değil derlerse, ya ben kimden öğrendim?[24]

***

Devletlim! Bir kul tanıyorum ki tepeden tırnağa senin eserindir. Vaktiyle onu bir tohum olarak ele aldın. Özendin, bezendin, bostanlarından bir bostanın tam ortasına dikerek, suladın, çapaladın, kestin, budadın, sürüp gelişmesini gözleyerek bugüne getirdin. Ve sonra da meydancı edip ortaya saldın. Ammâ unutma ki o, bu atıldığı âlemde devrini ve seyrini yaparken, sen bu meydanı terk edemezsin. Zîrâ başlangıçta tek şart olarak bunu koşmuş, sen de, o senede parmak basmıştın.

Bilmez olmazsın; ne ki tecâhül edip, o yüreği yanık meydancıyı bir de böyle yaralama. Şunu da bil ki o, ne bulduysa senden bulurken, ne çektiyse de, gene senden çekti. Bâri bundan sonra insaflı ol da rahmeti elden bırakma![25]

***

Bize desen ki: Ey insanlar, insanlar! Ey sevenler, sevmeyenler! Nedir bu nifak, bu nizâ, bu kargaşalık? Seviyorsanız, neden beni yoruyorsunuz? Sevmiyorsanız, üstümden neden el etek çekmiyorsunuz?

Sana, söyle diyorum Devletlim... Sen, her zamanki gibi, gene hâdiselerin dili ile konuşuyor, bizi onların sesiyle îkaz ve tenbih

[23] Sâmiha Ayverdi, *Mülâkatlar*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2005, s. 251.
[24] Sâmiha Ayverdi, *Hanı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s.33.
[25] Sâmiha Ayverdi, *Dile Gelen Taş*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1999, s. 38.

ediyorsun. Ammâ, ne yazık ki bu noktada da gene anlamazlıktan geliyor, ihtar ve işâretlerine bir çakıl taşı gibi basıp geçiyoruz. Sen ise o sonsuz merhametinle, köpekleri güldürecek hâlimize bakıp bakıp gene küsmüyor, gene sesini yükseltmiyorsun Devletlim![26]

***

O, etrâfına bakınıyordu beni görmedi. Ben ona bakıyordum etrâfımı görmedim. O beni görseydi tanır mıydı acep? Ammâ bütün cihanda görüp seyrettiğim onu ben nasıl tanımaz olurdum?[27]

Ona olan aşkını da şöyle dile getirir:

Ne açа acımalı, ne bîkese, ne yoksula... Kim ki sensiz, kim ki senden habersiz; ona yanmalı, ona ağlamalı...

Dünyâ bunu bilse, buna inansa âh, ne kavga kalır ne de nizâ![28]

***

Efendimizin ilminin, irfânının ve aşkının varisi olarak yetkin insandan söz ediyor değil mi?

Evet efendim...Onu anlatmak çok güçtür. Esâsen kâmil insanlar, anlatıma sığmaz. Kur'an da, Kehf Sûresi'nin 109. âyetinin tasavvufî tefsîrinde buyuruluyor ki: *"Denizler mürekkep olsa, ağaçlar kalem olsa Cenab-ı Hakk'ın kelimesi olan insân-ı kâmili târife kalksalar, (özelliğini anlatsalar) denizler kurur, ağaçlar kırılır. Bir o kadar getirsen yine kurur ve yine kırılır."*

Sâmiha Ayverdi, Hocamın mânevî haşmetini ve azametini tam mânâsıyla aksettiren bir ayna olduğu için o aynada görülen nakış, insân-ı kâmil nakşıdır.

[26] Sâmiha Ayverdi, *Dile Gelen Taş*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1999, s. 83.
[27] Sâmiha Ayverdi, *Dile Gelen Taş*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1999, s. 159.
[28] Sâmiha Ayverdi, *Dile Gelen Taş*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1999, s.73.

- **O'na ilişkin bir belgeselde, 'dünyâ hayatının geçici, fânî, sigara dumanı gibi dağılıp hayâl olan zevklerine asla kıymet vermediği, Hak zenginliği ile dolu yüreğinde saltanat-ı ilâhiyeyi taşıdığı ve onu mânevî gıdaya çok muhtaç cemiyete aşıladığı' belirtiliyordu...**

Doğrudur efendim...Sâmiha Ayverdi, annem Meşkûre Sargut'un ifadesiyle, bize her zaman şunu söyler:

> *"Bizim soframızda yiyecek olarak sadece ekmek, zeytin bulunsa yine de biz çok zenginiz...herkesten daha çok zenginiz. Çünkü gönlümüzde Hak aşkı var, servet-i aşkımız var... işte hakiki zenginlik budur..."*

Sâmiha Ayverdi, ilâhî rahmet olarak yaşamaktadır.

> *"Etrafına dâimâ iyilik, hayırseverlik, yardımlaşmayı öğretir. Umumun hayrına olan her türlü işleri yılmadan yerine getirmek ve cemiyeti tekâmüle sevk etmek hususunda hiçbir aksama göstermeden gayret kuşağını beline kuşanmış olan hâlis bir insandır, insân-ı kâmildir. Hocasının emeklerinin ve nefeslerinin bir tekini dahi zâyî etmemiştir. Dağarcığında bulunan ilim, irfan, edep, hikmet, feyz ve muhabbeti, sebil halinde cemiyete dağıtmaktadır."*[29]

Etrafını ve elinin değdiği her yeri, her şeyi ihyâ etmektedir.

Hocasının elinde bir kalemdir ki; Hak ve hakikatin müdâfii kesilmiştir. Hocasının elinde bir neydir ki; Hakk'ın sesini her yerde ve her zaman muhteşem nağmelerle duyurmuş, kulaklarındaki beşerî patırtıyı izâle etmiştir.

Nefs ham iken hırs doludur. Ancak ruh makamına gelince hırslarından arınabilir. Bu olgunlaşma, hakiki insanı bulmadan aslâ ele gelmez. İnsân-ı kâmili bulup onun önünde yok olmadıkça; benliğin başını onun önünde vurmadıkça insan kalıbında olan bizlerin, iç yüzümüzden de insan olmamıza imkân yoktur. İç âlemimizdeki hayvanlıkla kalmaktan kurtaran kurtarıcılara muhtâcız biz. İşte hâlis bir kurtarıcı olan Ayverdi, gerek târihî bilgisi, gerek

[29] Meşkûre Sargut, "İnsân-ı Kâmil", *Kubbealtı Akademi Mecmuası*, sayı 2-3, s. 21-22.

tasavvufî anlayışı, gerekse şâhâne sanatı ile cemiyeti dalâletten ve zulmetten, hidayete ve aydınlığa çağırmaktadır. Onun sesine kulak vermek bahtlılığına erenlere ne mutlu... ve o ayna karşısında kendini süsleyebilenlere ne mutlu...

Anneniz Meşkûre Sargut'un, şu ifâdelerinden ne anlıyorsunuz, bunu nasıl yorumluyorsunuz?: "1950 yılında Hocam Ken'an Rifâî Cemâl'e yürüdüğü zaman, eski Erzurum milletvekili Sâlih Yeşil Bey bana : 'Kızım senin Sâmiha Ayverdi dediğin o büyük kadın ne koca sultanmış ki onu bu gece mânâda gördüm; hocasının mânevî mîrası ona verildi ve bu hâdiseye melekler şâhit oldular...' dedi. Aslında bu gerçeğe biz de yaşayarak şahit oluyorduk. Çünkü hakikaten, dünyâ ve âhiret yollarını hiç şaşırmadan ve birbirinin hakkına tecâvüz etmeden, aynı paralel çizgide yürüyen ve yürüten hem de bir nefesini boş geçirmeyen büyük Sâmiha Ayverdi'nin peşini izliyorduk. Hocasına, Pîrine, Üstadına tam teslimiyete sahip; Hak ile Hak olmuş bir şâhâne güzelliği seyrediyorduk. Sâmiha Ayverdi, kendi yokluğunu o derece arz etmiştir ki, onda Hakk'ın tam tecellisi görülüyor. Kendisini ziyarete gelen ve eserlerinin hayranı olan bir zat ona; 'Sizi Mark Orel'e benzettim. Şu antik eşyayla süslü, saltanatlı evde, sizi tevâzu içinde, yoklukta buldum. Mark Orel de o muazzam sarayında olduğu halde gece post üstünde yatarmış, yatağına dahi girmezmiş' demişti."

Annem o kadar güzel anlatmış ki bu konuyu, bunun üzerine bir şey demek çok zor. Ancak belki şu söylenebilir. Sâmiha anne, şeksiz şüphesiz, Efendimin mirasçısıdır. Çünkü Ken'an Rifâî'nin *"Hey koca Sâmiha, kitaplarınla dergâhını yeniden açtın"* derken burada kast ettiği şeyin mânâ dergâhı olduğu, Efendimin her şeyden önce mânâ dergâhına değer verdiğinin en güzel delilidir. Sâmiha anne Efendisinin mânâsını devrinin şartları ve mesuliyetleri içinde yaşamış, yaşatmış, öğretmiş bir sultandır. Ken'an Rifâî o devirde yaşasalardı Sâmiha annem ne yapıyorlarsa onu yaparlardı. Ben bundan yüzde yüz eminim. O sanki Hz. Muhammed'in mânâsı içerisinde devrin Fatma'sı gibiydi. Hz. Fatma'nın o muazzam edebini üzerinde taşırdı. Onun hiçliğini ve tevazuunu görmek çok kolaydı ama aynı zamanda haşyet ve heybetinden titrememek

mümkün değildi. Benim Hz. Fatma anlayışımda da aynen böyledir. O yok ama var. Tıpkı Sâmiha anne gibi. İbn'ül Arabi de Hz.Fatma'yı tarif ederken;

"Allahım!
İnsan şeklinde tecelli eden kudsî cevher,
Küllî rûhun sûreti,
Akıl âleminin biriciği,
Nebevî hakikatin parçası,
Alevî nurların parıldama yeri,
Fâtımî sırlar kaynağının özü,
Cehennemden kurtulan ve sevenlerini cehennemden kurtaran,
Yakîn ağacının meyvası,
Kadınlar âleminin sultanı,
Kadri yüce, kabri mechul,
Resuller Sultanı'nın göz nuru,
Betül Zehrâ'ya
Salât ve selâm et..'[30]

demiyor mu?

- **Sâmiha hanımın çalışkanlığından çok söz ediliyor...Dünyâyı âhiretin mezraı olarak gören bir anlayışa, bir ahlâka sahipti, değil mi?**

Evet efendim... Esasen dünyâ ve âhireti bir arada götürmek çok az kişiye nasib olan bir peygamber ahlâkıdır. Sâmiha anne yaşardı, gezerdi, yurtdışına giderdi, görürdü, gördüklerinden ders alırdı. Onlar yaşanan her şeyden ders alır ve ders olarak anlatırlardı. Çok şık ve çok edebli giyinirdi. Bu hâli de ben acizâne Hz. Fatma'ya benzetiyorum. Çok temizdi. Evinin temizliğiyle dahi ilgilenirdi. Hz.Peygamber gibi. Her zaman pırıl pırıl bir İstanbul, Osmanlı

[30] Yaşar Nuri Öztürk, *Ehl-i Beyt'in Annesi Hazret-i Fatma*, İstanbul: Yeni Boyut Yayınevi, 1982, s.182-183.

hanımefendisi edebi içindeydi. Son derece misafirperverdi. İkrâm etmeyi çok severdi. Annemde de olan vericilik ve ikrâm etmek ahlâkının Sâmiha annemin ve efendimin tavrı olduğuna çok iman ediyorum. Daha kapıdan misâfir girdiği anda ne ikrâm edileceği sorulurdu. Bunun peygamberle alâkalı olduğunu daha sonra öğrendim. Hediye vermeyi severdi. Dâimâ yanında bir kutu olur ve o kutunun içinden araştırıp, her ziyâretçiye bir hediye çıkarırdı. Biz iki kardeşin bayram hediyeleri Ramazan'ın ilk günü gelirdi. Bizde ikinci gün kendilerine bayram hediyesi götürürdük. İşte bunlar tam *"ahlâk-ı Muhammedî"*dir. Hiçbir zaman aşırı bir hâlini görmedik. Gülümsemesi her zaman mübârek yüzündeydi. Ama ben çok nâdiren rastladığım, dişlerini gördüğüm utangaç gülümseyişini çok özlediğimi düşünüyorum. O özel bir haldi ve o hâlini çok az kişiye gösterirdi. Sâmiha anne çok mütevaziydi. Ne zaman kendisini methetseniz aslâ dinlemez hepsinin Efendisine âit olduğunu söylerdi. Genellikle ciddî ve mesâfeli idi. Yirmi küsûr yaşlarında dul kalıp profesörler ordusu yetiştirmiş bir sultan oluşu edebine ve disiplinine bağlıdır. Etrafındaki mutaassıp insanların taassubunu yıkmış devrin Ali'sidir o.

'Çünkü gönlümüzde Hak aşkı var, servet-i aşkımız var... işte hakîkî zenginlik budur...'daki sırrını biraz açar mısınız?

Dilerseniz, bir mektubundan bunun cevabını arayalım. Şöyle diyor:

> *"Ya zengin kime denir, zenginlik nedir? diyecek olursak, şu gök kubbe altının ebedî geçer akçesi olan îmân, ihlâs, insaf, doğruluk, cömertlik, hasbîlik, ferâgat, fedâkârlık, güzel ahlâk, vatan aşkı, hikmet ve irfan gibi ulvî vasıfları mayalayıp etraflarına taşıranlar yeryüzünün gerçek zenginleridir. Âlim hâkime muhtaç olduğu halde, hâkimin âlime ihtiyaç duymayışı gibi, kasaları varlıkla dolup taşanlar da, bilerek, bilmeyerek gönül zenginlerine keşküllerini uzatmaktan hâlî kalmazlar."*[31]

Mâbette Bir Gece adlı o muhteşem eserinde bir beyânı var, hatırlıyorum :

[31] İsmet Binark, *Sâmiha Ayverdi'nin Mektupları*, İstanbul,yayev 2002, s. 266-267.

'Benim, Krezüs'ün ne hazînelerine ne de ihsânına ihtiyâcım var... çünkü ondan zenginim. Asıl sen fırsatı kaçırma da bana, benim hazînelerime gel! Krezüs'ün altınları topraktan, yerin altından çıkar; benim varlığım ise gönlümden, gönlümün nihâyeti bulunmayan derinliklerinden fışkırır. Gel, bana gel ki, sana, bu endâze ve hesâba gelmeyen servetten saçayım... Gönlümdeki zevk külçelerinden, el sürülmemiş mücevherlerden vereyim...

Benim bolluğum, benim ölçüye sığmayan gönül zevkim Krezüs'te ne gezer? Eğer fakir olsaydım, elbette senin gibi zengin olmanın çârelerini araştırırdım. Hem başkalarının ihsânı benim boğazımdan gitmez ki. Bana, bu ihsanların dilencisi olmaktan, kendi hünerimin efendisi olmak yektir. Zengin olmak için tuttuğun yol pek yanlış... Zîra ne kadar varlığın olsa, tamahdan geçmeyince zengin sayılmazsın. Şunu iyice bil ki, eğer Krezüs zengin olsaydı, durmadan mal toplamaya, hazînelerinin yekûnunu kabartmaya bakmazdı.'[32]

Sâmiha Ayverdi zenginlik kavramını tıpkı İbn-i Arabi ve Mevlânâ gibi değişik bir lugâtla açıklayan bir sultandı. Çünkü o mürşidinin açıklamasına bir yorum getirmişti. Sâmiha Ayverdi için el ele Allah'a yürüyeceği dostlarının olması yeter derecede büyük bir zevkti. İnsanların parası olmayabilirdi. Ama el ele birlikte yürüyeceği dostları ve meşgûliyeti vardı. Mâlumâlîniz cennetin bir ismi şugûldür, meşgûliyettir. Sâmiha anne dâimâ meşgûldü ve cennetteydi. Onun zenginlik anlayışı mânevîydi maddî değildi.

Kendi ifâdesiyle zenginlik, Nazlı Hoca gibi etrafına tâlim, tedris gayreti içinde bulunan medenî bir zenginliğin büyüklüğü ve ibâdet ölçüsünde şefkat ve dostluk aşkıyla vazîfesini iman kılıfı içinde sarıp sarmalamış olanların yolu'ydu.

- **Yâni, *Batmayan Gün*'ün insanı...**

Sâmiha annenin eserleri de rahmet sırrının peşindedir. Yani kâmil insan'ın... Aslında bütün eserlerinin merkezinde o vardır. ***Batmayan Gün***'de de öyledir. Bakın ne diyor:

[32] Sâmiha Ayverdi, *Mâbette Bir Gece*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1996, s.79-80.

"Bir muhâsebe ve kontrolle sağlama alınmış hayat, insanlardan yeis ve ümitsizliği silip, tahammül, hatta zevk gücü verir. Onun için ne çılgın bir neş'e ile sarhoş olmak, ne de herhangi bir musîbet dolayısıyla kendini öldürecek kadar kederlenmek bu kimselerden geçmiştir.

Hayâtı, bilerek, severek, onunla iki dost gibi anlaşarak yaşamalıdır. Ben körü körüne yaşamak istemiyorum. Onunla dost olunca cilvelerini hoş karşılamaktan daha tabiî ne olur? İnsan sevdiğine darılır mı?"[33]

***

"Sıcak ve soğuk, karanlık ve aydınlık, güzellik ve çirkinlik, îtibar edicinin îtibârından dolayı iki oldu. Kâinâtın bu iki renk olması, îtibar cihetiyle tezâhür etti. Yoksa şunu da bilmelidir ki renksizlik, rengini, dâima iki renkten gösterir. Çünkü mârifet, iki renkten tezâhür eder ve iyi kötü, birbirinden bu sûretle seçilir. Havasız hayâtı bir kimse ne gördü ne de işitti. Sirke balla, tatlılık acılıkla meydana çıkar. Horluk, şeref ve izzeti âşikâr eder. Noksanlar, kemâl vasfının göstericisidir. Hâsılı her şey zıddı ile meydana çıkar. (...)

Ateş, güneşin ziyâsında gizli ve ayın kursunda âşikâr olunca, güneşin ateşini ayda nur olarak görürsün. Kezâ, birlik güneşinin ateşini de dünya, yâni bu zuhur âlemi ayına bakınca ziyâ gibi görürsün. Fakat bunu görebilmek için de kalbini o ziyâ ile açmak lâzımdır.

Ne güzeldir o bakan için ki aşktan gelen nurla gene ona bakar ve onu ononla görür. Gözde nur olmazsa, gözü açık körler gibi o kimse baksa da görmez. Hâsılı o nûru bulan kimse, öyle bir hâle gelir ki hâlini ne kendi bilir, ne de kimse... Onun iki âlemle de bir ilişiği kalmaz. Aşk, şuûru da lâşuûru da kapar ve o kimse zevk içine batıp gider. Her ne ki aşktan başkadır, ne olursa olsun, servet, şöhret, bilgi, hüner, güzellik, saltanat bunlar görünüşte tatlı da olsa, hakîkatte o, can çekişmektedir.

Can çekişmek, aşka kavuşamamaktır."[34]

***

[33] Sâmiha Ayverdi, *Batmayan Gün*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2004, s.84.
[34] Sâmiha Ayverdi, *Batmayan Gün*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2004, s. 105.

"Sokrat: ***'Güzel bir besteyi, bu âhengi teşkil eden notalara ayırsak, meselâ dâima (re,re,re) yâhut (mi,mi,mi) desek, o besteden bulduğumuz zevki, tek tek notalarda bulabilir miyiz?'*** *der.*

Demek ki âhengi vücûda getiren, tiz ve pes muhtelif zıt sadâların anlaşması imiş.

İşte kâinâtın da ihtişamı ve saltanatını devam ettiren, zıtların birleşmesidir. Binâenaleyh işimize gelmeyen görünüşler ve yaratılışlar da, küllün saltanatı ve devâmı için bir zarûrettir.'[35]

Rahmet iki şekilde tecellî eder. Bir tanesi yaradılıştaki rahmet ikincisi de tekâmülümüzdeki rahmet. Sâmiha anne gerçekten bu iki idrâkin temsilcisidir. Çünkü o bizi kendi hakîkatimizle ortaya çıkarttı. Yâni nefsimizden geçirip mânâmızla Allah'a ulaşmamız için büyük çaba gösterdi.

- **O halde Sâmiha anne bizdeki putları kırarak bizi nefsimizden kurtarıp ruhumuzun varlığını ortaya çıkaran bir öğretmendir...**

Çok doğru... Bu konuda Hz. Ali'nin hikâyesini anlatmak lazım. Peygamber efendimiz Hz. Ali'yi mübârek omuzlarına çıkararak Kâbe'nin putlarını ona kırdırtır. Sâmiha anne de Efendisinin omuzunda bizim putlarımızı kırdı. Put kırmak şu demektir: İnsan an'ane ve geleneklerden gelen, âile yapısından gelen, meşreplerden gelen maddî ve mânevî putlarla donanır. Kâbe'nin içi bomboşken putlarla dolmuş olduğu gibi biz de kendi putlarımızı oluşturduk. Kurallarımız vardı ve bu kurallara uymayan herkese düşmandık. Sâmiha anne bunların hepsinin yanlış olduğunu bize hâliyle gösterdi. Kendileri bizleri sohbetten ziyâde kitaplarıyla ve hâliyle irşad etti. Bir de çok özel ve özenli uyarılarda bulunurlardı, değişik hâtıralar anlatarak ve kendisinden örnekler vererek bizi yönlendirirlerdi. Bugün hâlâ kulluk konusunda hatâlarımız varsa tamâmen bizim idraksizliğimizdendir. Hayâtımızın en zor

[35] Sâmiha Ayverdi, *Batmayan Güneş*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2004, s.249-250.

günlerinde dâimâ yanımızda olan bir mürşidimiz vardı. 1960 yılındaki ihtilâlde babamın hapse götürülmek üzere evden alınacağını düşünen Sâmiha anne sabahın saat beş buçuğunda elinde bir aylık kiramızla bize teşrif etmişler ve babam askerler tarafından alınana kadar evde beklemişler. Ancak annemin huzurlu olduğunu gördükten ve para durumumuzu ayarladıktan sonra evden ayrılmışlar. Fakat ne enteresandır ki asıl Yassıada'daki mahkemelerde babamın yanındaydı. Sadece babamın değil, merhum Tevfik İleri, Âtıf Benderlioğlu gibi birçok öğrencisinin tüm mahkemelerinde de yanlarındaydı...Babam sapsarı bir yüzle *"âilem size emânet"* dediğinde *"asıl sen bana emânetsin evlâdım"* derken neleri yüklenmiş olduğunu bize öğretiyordu. Ben çocuğumun ölüme doğru gittiği çok zor anlarımda Sâmiha annemin her zaman yanımda olduğunu biliyordum. Birçok kişinin iftirâsına uğradığım zamanlarda o aslanlar gibi beni müdâfaa eden bir sultandı. Yaşamımızın her devresinde imtihanlarımızda, problemlerimizde, sıkıntılarımızda, mutluluklarımızda yanımızda ve şâhitti. Onun için o hakîkaten bir rahmet deryâsıydı. Bu sâdece benim gibi çocukluğundan itibaren alıp yetiştirdiği öğrencisi için değil, en uzakta hapiste, kenarda, köşede kalmış bir Türk vatandaşı ya da yabancı bir insan için de böyleydi. Meselâ kendi kızının bir sorunu olduğu devrede, hapishaneden kendisiyle görüşmek isteyen birinin ihtiyacını ön plâna almış ve evlâdını arka plâna almıştır. Ona; *"anam, ruhumun anası"* diyen devrin en büyük âlimlerinden Anne Marie Schimmel'i, Eva de Vitray Meyerovitch'i unutmamak lâzım. Görüldüğü gibi o sâdece İslâm âlemine değil Hristiyanken Müslümanlığı seçen ya da Hristiyan hattâ Mûsevî olan birçok kişiye tesir etmiştir. Onun ayrımsız sevgisi bütün insanlık âlemi için geçerlidir. Onu mücadeleci ve taraftar görenler asla bu konuda yanılmasınlar, rahmeti her yanı kuşatmıştı. Hattâ bir yangın söndürme arabası giderken saatlerce kim olduğunu bilmediği insanlar için duâ ettiğini ben gördüm ve yaşadım. Bütün ömrünce mücâdele ettiği birinin ölümünü duyduğunda da oturup dua ettiğini hatırlıyorum. Dolayısıyla insanın şahsına karşı hiçbir problemi olmadığını da ben yaşayarak gördüm. Her insandaki Allah'ın ismine

hürmet ederdi. Ama bu Mûsâ oluşuna ve Firavunla mücadelesine engel değildi.

Bizim, modern zamanlarda bir kabz/daralma hali yaşayan düşünce geleneğimiz ve yoksullaşan irfânî yaşamımız içinde Sâmiha Ayverdi nasıl bir yer işgal eder?

Efendim bu kapsamlı suâlin cevabını, isterseniz Efendim Ken'an Rifâî ile büyük bilge İbn Arabi'de arayalım. Efendimin ***Şerhli Mesnevî***'sinden öğreniyoruz ki,

> *"Allah bilgisi nûrunun aydınlığında görünmez olan kimselerin duyguları ve akılları, Kur'ân-ı Kerîm'in Yâ-Sîn sûresinde buyurulan "Fe-izâhüm cemî'un ledeynâ muhdarûn" âyet-i kerîmesi gereğince en küçük bir çağırılışla; ebediyet denizlerine dalar ve kendi varlıklarından kaybolur. Bu bir cezbe, şevk, bir vücuttan geçiş hâlidir. Hudâ tarafından çağırılış derecesine göre, Hakk'ın varlığı nûrunda mahv ve kaybolan kimsenin üzerinden o cezbe ve şevk hâli çekilince, tekrar vücut kaydı başlar. Bu, güneş gidince yıldızların görünmesine benzer. Duygu ve düşünce yıldızları, beşerîliğin karanlık gecesinde yeniden parıldar ve insanda dünya yükleriyle dünya külfetleri yeniden başlar.*
>
> *Böylece Allah'ın cezbettiği âşık ruhları, tabur tabur, şuûra dönerler. Ancak ruhlarının kulağında irfan küpeleri belirir, türlü ilimleri, türlü hakîkatleri bilerek uyanırlar."*[36]

***

> *"Bu tıpkı, bir kâmil mürşide varmadan önce gönlü karanlıklarla dolu olan müridin, mürşidinin irşâdıyle aydınlanıp güneşlerden daha nurlu bir ruh hâline girmesi gibidir. Çünkü büyük mürşit, karanlık sırları aydınlatandır. Bunun içindir ki nefis, ihtiras ve ayıplarıyle dünya kirlerinden kurtulmuş, Allah'la dirilmiş bir velîyi tanıyıp ondan feyz alan kula ne mutlu!"*[37]

Kabz ve bast hâli nedir o halde?

[36] Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2000, s.542.
[37] Ken'an Rifâî, *Şerhli Mesnevî-i Şerîf*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2000, s.214.

İbn Arabi hazretlerinin ***Tuhfetü's-Sefer***'inden öğrendiğimize göre;

> *"Kabz; mânevî vâridâtın kesilişi, bast ise mânevî vâridâtın gelişidir. Herşeyin bir mevsimi, vakti ve zamanı olduğu gibi, bu iki hâlin de mevsimi vardır. Bunların mevsimi; Has muhabbet hâlinin başlamasından evveldir, sonunda değil. Hattâ muhabbet hâlinin başladığı sıralarda dahi olmazlar. Genel olarak ele alınan muhabbet hallerinde de yine kabz ve bast yoktur. Bir kimse bu durumda ise onun için ancak; korku ve ümit mânâlarına gelen havf ve recâ vardır. Kabz halinin varlığı, nefsin ortaya çıkması ve kulu alt etmesi sonunda görülür. Bast halinin zuhuru ise, kalbin safâ bulması ve her bakımdan üstünlüğü gösterdiği zamana rastlar. Bazı zamanlar, bilinmeyen sebeplerden ötürü, bir vâridât olarak insanı kabz ve bast hâli sarabilir. Ne var ki, asıl istenen, her ikisinin de olmamasıdır. Bir kimse kabz ve bast hâlini yok eder her iki halden geçip yükselirse, onun nefsi itminan hâlini bulmuş sayılır."*[38]

Celâl ve Cemâl tecellîsi yâni...

Evet... İbn Arabî'ye göre,

> *"Celâl sıfatının tecellîsi bir geldi mi, gayrı zor gider. Zîra o tecellî, temkin makamıdır. Cemâl sıfatının tecellîsi devamlı değildir. Zîra cemâl tecellîsi telvin makamıdır. İnsan bu sıfat tecellîsinde renkten renge girer. Halden hâle geçer.*
>
> *Müşâhede hali tecellî ile olur. Ama bu o demek değildir ki müşâhede tecellîsiz olmaz. Tecellîsiz de olur. Tecellî ise müşâhede ile olur. Ama bu o demek değildir ki tecellî müşâhedesiz olmaz. Müşâhedesiz de olur. Müşâhede ve tecellîye gelince, her ikisi de ancak mükâşefe ile olur. Ama tek başına mükâşefenin oluşu da mümkündür."*[39]

Bana göre o basttı. İbn-i Arabî'nin de dediği gibi insanın tabiatının hâdiseleri kabza götürür çünkü Hızır İlyas'ın da mânâsı budur, diyor İbn Arabî. İlyas peygamber tabiatı tabiat hadiselerini dengeleyen bir sultandır ya da İdris peygamber. Aynı makamı temsil ediyorlar. İşte

[38] İbn Arabî, *Tuhfetü's Sefere*, İstanbul: Kitsan yay., 1998, s.110-111.
[39] İbn Arabî, *Tuhfetü's Sefere*, İstanbul: Kitsan yay., 1998, s. 96-97.

bu bakış açısından insanın tabiatı, meşrebi ve dışarıdaki tabiatının etkileri insan üzerinde kabz yaratır ve mürşid o kabzı bast'a götüren sultandır. Kabz ve bastın birbiri için değerini bilen kişi dâimâ içinde Hıdırellezi yaşar. Çünkü mürşid Hızır gibidir ve basttır. Kabz hali de İlyas peygamberin tecellisi gibidir. Dolayısıyla Hıdırellez'in içimizde yaşanması, baharın içimizde açmasıdır.

- **Meşkûre Sargut'un, onu anlatırken andığı, 'umûmun hayrına olan her türlü işleri yılmadan yerine getirmek ve cemiyeti tekâmüle sevk etmek hususunda hiçbir aksama göstermeden gayret kuşağını beline kuşanmış olan hâlis bir insandır' sözündeki, 'gayret kuşağını beline kuşanmak' benzetmesini açar mısınız, gayret nedir, gayret kuşağını kuşanmak ne anlama gelir?**

Gayret, aslına bakarsanız bir zorlama bir mecbûriyet değildir. Gayret, insanın sevdiği için yaptığı çalışmalarının tamamıdır. Bunun bir kuşak olarak gösterilmesi zünnarla olan alâkası gibidir. Biliyorsunuz Hristiyanlar zünnarı bağlarlar. Bu Hristiyanların dinlerine olan bağlılığını anlatır. Burada gayret kuşağı, sanki gayret gösterdiği hadiseye bu hadisenin yaratıcısından dolayı bağlanmak gibi bir ilişki anlatır. Sâmiha anne Allah aşkıyla gayret etmiştir. O yüzden O'nun gayreti ve yaptıkları işler sadece müridlerinin, etrafındaki öğrencilerinin hayrına değil dünyanın hayrına olan işlerdir. Bu yüzden birçok dünya liderlerine, siyasetçilere, Türkiye'deki devlet adamlarına, özellikle eğitim ve eğitimin önemi konusunda yüzlerce mektup ve yazılar yazmıştır. İslâm âleminin birleşmesi için çok büyük çaba göstermiş, bölünmelere karşı çıkmış, Yahudilerin, hiç tasvip etmediği halde hayranlıkla izlediği birlik, bir olma çabasını İslâm üzerinde uygulanması için çalışmalar yapmıştır. Türk-İslâm sentezi dediği aslında Türklükle İslâm arasında birleşme değil de ikisi arasındaki sırât-ı müstakîmi yaşamak açısından çok önem kazanan söyleşilerde bulunmuş, kendi görüşünde olan bütün insanları bir araya toplamış ve ortak mücâdele vermeyi tercih etmiştir. Nefsânî arzularımızdan geçerek başka insanlarla birleşilebileceğini telkin etmiştir. Onu sadece bir Türk ve İslâm âlimi diye düşünmemek gerekir, o bütün dünyânın âlimidir. Çünkü tevhid anlayışı içinde hareket etmiştir. Türklüğün de İslâm'la

bağdaşışını çok güzel anlatmıştır. Çünkü ona göre İslâm'ı en güzel yaşayan Türk'ün geleneği ve an'anesidir. Türk kendi hakikatini Türklüğünü bildiği zaman, İslâm olmanın zevkini, İslâm'ı yaşamanın hakikatine, güzelliğine çok kolay adapte olur çünkü İslâm sanki Türkler için gelmiş bir dindir. O'nun Türklük anlayışı içinde Çerkezler, Kürtler, yani ülkenin sınırları içerisinde yaşayan ırkları farklı gibi gözüken bütün insanlar vardır ve hepsini birlemiştir. Büyük bir dahi olduğu için dünyanın sorunlarına devrinden çözüm aramıştır. O, rahmeten li'lâlemindir. 1970'li yılların başında dünyanın küresel ısınmaya, çöl olmaya doğru gidişini anlamış ve bu konuda tedbirler almaya başlamıştır. Sâmiha anne parklar oluşturdu. Ağaçlanmaya önem verdi. Türkiye'nin daha sonraki problemlerini çok iyi görmüş, hepsiyle ilgili araştırmalar yapmış ve yaptırmıştır. Bu problemlerle bugün karşılaştıkça elimizde hazine değerindeki araştırmalar bize rehber oluyor.

Hepimiz, kâinat kitabı içinde bir yazıyız ve
dünyâya, kendi vücûdumuz suâlinin ifâde ettiği
mânâyı çözmek için gönderildik...

Sâmiha Ayverdi, ***Dile Gelen Taş***

Sâmiha Annenin Eserlerinde Yazdığı Her Cümle, Kenan Rifâî'nin Mânâsından Birer Örnektir...

'Hocasının elinde bir kalem, dilinde bir neydir' belirlemesine dönmek istiyorum. Sâmiha Ayverdi'nin bu anlamda hocası ile ilişkisindeki sır nedir? 'Allah'ın eli, bütün ellerin üzerindedir' haberi açısından bakıldığında bu tespitten ne anlamak gerekir?

Yolcu Nereye Gidiyorsun adlı eserinde şöyle der:

> *"Benim dümenim onun aşkıdır; ne tarafa döndürürse o tarafa giderim. Kâh emîr olur buyruk yürütürüm, kâh esîr olur yerlerde sürünürüm. Ancak her nefeste bu fermân sâhibinin mahkûmuyum."*[40]

Mâlûmâliniz ney ***Mesnevî***'de anlatıldığı gibi kâmil insanı temsil eder. Neyin içi boşaltılmış, oyulmuş, üzerine delikler açılmış ve cayır cayır yakılmış, kendine ait hiçbir sesi, gücü ve kuvveti kalmamış. Sanki Mevlânâ'nın anlattığı balın içine batmış arı gibi, balın hareketini veren ya da neyde olduğu gibi üfleyenin sesini veren bir istiğrâk hâlindedir. Sâmiha anne aynen böyleydi. Ondan Efendisinin sesi zuhur ediyordu. Bu herkesin anlayabileceği bir hal değildi. Çünkü o hal ancak Efendisinde yok olmuş, fenâ fi'ş-şeyh makamına ermiş fenâ fi'ş-şeyhten sonra fenâ fi'r-resûl ve fena fi'llah makamlarının idrâkinde olan bir sultan için geçerlidir. Biz müridleri olarak bunu yaşadık. Ben efendim yaşasa böyle hareket eder diye Sâmiha annenin hareketlerini ölçü olarak alırdım. Sâmiha annem de annem gibi Efendisiyle uzun süre yaşamış bir insandı. Dolayısıyla O'nun kendisini her zaman arka plana atıp Ken'an Rifâî'i anlatışı, özellikle tasavvufî konularda O'nun öğütleriyle insanlık âlemine seslenişi, tamamen Efendisinin sesini aksettirdiğini gösterir. O'nun efendim dediği Ken'an Rifâî hazretleridir, ney'dir. O Allah'ın sesini aksettiren Hakikat-i Muhammedî'yi taşıyan bir neydir. Dolayısıyla *"Allah'ın eli bütün ellerin üzerindedir"*'in mânâsı Ken'an Rifâî'de tecellî

[40] Sâmiha Ayverdi, *Yolcu Nereye Gidiyorsun*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1997, s.173.

eden zâtının zuhuru, Sâmiha annenin, Sâmiha anneden tecellî eden mânâ ise bütün müridlerinin üzerindedir, sözüyle teyit olur. Bizler Sâmiha anne vasıtasıyla yaşayan zat tecellisini görürüz. Yani O'nun yaşayan Kur'an oluşu da Allah'ın mânâsını en güzel anlatan bir delildir. O'nun ilminin sonsuzluğu, hiç durmadan öğretme gayretinde oluşu, âdetâ miraçta ümmetini anan Peygamber tavrıyla öğrencilerine kucak açışı kâmil mürşit olduğunun delilidir.

Efendimiz, kendileri ilim dehâsı olmasına rağmen akademik kariyer yapmamışlar. Hattâ Medine'de öğretmenlik yapmak için mevkiinden düşmeye râzı olmuşlar. Kendini hiç anlatmamış bir sultan var karşımızda ama Osmanlı'nın son devrinde tasavvuf anlayışıyla devrim yaratıp devre damgasını vuran bir sultandır. Dolayısıyla O'nu anlatmak için de birisi lâzımdı. O kalem Sâmiha anne oldu. Efendim kendi kalemini kendi kullanmadı ama Sâmiha anne vasıtasıyla kendini bütün dünyaya anlattı. Sâmiha annenin eserlerinde yazdığı her cümle Efendi'min mânâsına örnektir. Bu beni hep hayrete düşürür ve kendi yolumu çizişte de bana çok örnek olmuştur. Yani önce öğrencisini düşünen ve ömrünü kendini meşhur etmek için değil halka hizmet için geçiren kişilerin mürşid-i kâmil olduğunu ben Sâmiha anneden öğrendim.

- **İnsanın, 'kulaklarındaki beşerî patırtıyı izale etmesi' ne demektir? Ayverdi'yi bu açıdan nasıl değerlendirmek gerekir?**

Yine, kendisinden dinleyelim. ***Yaşayan Ölü***'den :

> *"İyice sıkışmamış bir çeşmeden damlaya damlaya hâsıl olmuş bir su birikintisi, o çeşmenin yalağında kirli ve kötü kokulu bir rutûbet bırakır. Bunun çâresi, ya çeşmenin ağzını sıkıca bağlamak veya o birikintiyi şiddetli bir güneşe mâruz bırakıp kurutmaktır.*
>
> *Mâdemki biz insanlar beşer zaaflarının, vücûdumuz çeşmesinden damlamasına mâni olamıyoruz, şu halde o pis kokulu birikintinin*

sür'atle buharlaşması için keskin bir güneşin imdâdına boyun eğmemiz icap etmez mi?'[41]

Biz ne kadar şanslı bir grubuz ki, çalışmaktan hiç vakit bulamıyoruz mâlâyâniyle uğraşacak hiç vaktimiz olmuyor diye düşünürüm. Ne doğru dürüst televizyon seyredebiliyoruz, ne maddî hayâtın içerisinde dedikodu dinlemek gibi kötü alışkanlığımız var. Ne hastalıklarla meşgul olacak vaktimiz, ne çocuklarımızın maddî dertleriyle dertlenecek zamanımız var. Bizler dünyanın en şanslı ve en zengin insanlarıyız, derim. Biz bunu Sâmiha anneden öğrendik.

Sâmiha anne maddî dünyanın patırtı kısmına kulaklarını örtmüştü. Ve öğrencilerine de bu haliyle örnek olmuştu. Yani o dünyevî dedikoduların hiçbirini kâle almazdı. Ne kendisiyle ne mürşidiyle ne müridleriyle ilgili aleyhte sözlerin hiçbirine değer vermezdi. O hakikatin peşindeydi, yalnız Hak ve hakikat için çarpışan bir İslâm kılıcıydı. Hakikaten mücâhitti. Mücâhit, Hz. Ali gibi nefsiyle olan bütün savaşını bitirmiş, Allah'ın aslanı olmuş ve eline aldığı kılıçla nefislerimizi keserek düşmanlarımızla mücadele etme hâlini, tavrını, şeklini bize öğretmiş bir sultandır. O bakımdan dünya dedikodularından ve dünya hallerinden bîhaber ama bu devrin hakikatlerinden haberdar olduğunu, çok iyi bildiği tarihten aldığı dersle devrin hakikatlerini yorumladığını görüyoruz. Bu hâli de Efendisinden gelmektedir. Efendimiz gazeteleri okur, okumamızı ister, siyâseti takip ederdi ama kendisi siyasetin içinde olmadı.

Bir yol arkadaşı, Ayverdi için, 'Nefs ham iken hırs doludur. Ancak ruh makamına gelince hırslarından arınabilir. Bu olgunlaşma, hakiki insanı bulmadan asla ele gelmez. İnsân-ı Kâmil'i bulup onun önünde yok olmadıkça; benliğin başını onun önünde vurmadıkça insan kalıbında olan bizlerin, iç yüzümüzden de insan olmamıza imkân yoktur. İç âlemimizdeki hayvanlıkla kalmaktan kurtaran kurtarıcılara muhtacız biz. İşte hâlis bir kurtarıcısı olan Ayverdi, gerek târihî bilgisi, gerek tasavvufî anlayışı, gerekse

[41] Sâmiha Ayverdi, *Yaşayan Ölü*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2005, s.135.

şâhâne sanatı ile cemiyeti dalâletten ve zulmetten, hidâyete ve aydınlığa çağırmaktadır' der...Bunu nasıl yorumlarsınız?

Sâmiha anne çok kuvvetli bir köprüdür. Hakikat-i Muhammedî ile yani Ken'an Rifâî'nin mânâsıyla bizim aramızda köprü kurmuştur. Köprü olmanın en güzel yolu kendini hiç etmektir. Hiç olmak için de önce herşey olmak lâzımdır. Herşey oluş içerisinde her türlü bilgi vardır. Sâmiha anne her türlü bilgiyi edinmiş, her türlü bilgiyi yorumlamış ve bu bilgilerle hiç olmuştur. Yani toprak olmak için özgüven lazımdır. Özgüven Sâmiha annede vardı. Çünkü mürşidi onu öyle yetiştirmişti. Aslında bütün bunlar dille anlatılıyor ama dille anlatılması çok zor şeyler. İnsan ilk gördüğü anda mürşidini bilir ve sever. Onun mürşidi olduğunun farkına varır. Farkına varamasa dahi muazzam bir enerjiyle mürşid-i kâmile doğru çekilir. Şakî de sait de devrin mânâsını anlatan mürşid-i kâmile çekilir. Şakî eleştirmek için, sait sevmek için yanaşır, onda aradığı bütün ilimlerin mânâsını bulur ve kendi ilminin hakikatini onda görür. Bir mürşid-i kâmil benim gibi olanların önce aklına hitab eder. Sonra o aklın önemsizliğini öğretir. Ve gönlün aklının, gönül ki Kâbe'dir Kâbe biçimindedir diyor Muhiddin-i Arabi, orada zuhur eden aklın hakikatini bize gösterir ve küllî aklın bizde zuhuru için büyük bir mücâdele verir. Bütün bunları yaparken hiçbir şey yapmıyormuş gibi gözükür. Biz Sâmiha anneyle bunu yaşadık. Herkesi kendi ilminden avladı. Sanatçıyı sanattan, fenciyi fenden, Allah aşkıyla dolu olanı gönülden, ibadet edeni ibâdetinden, herkesi kendi ilminden yakaladı. Bu insanın kendi başına becerebileceği bir şey değildir. Bütün bunlar mürid mürşid ilişkisiyle zuhûra gelir. Sâmiha annem kuş dili bilen Süleyman gibiydi; her devrin, her kişinin, her ismin lisanından konuşurdu. Bazı mutasavvıflara göre kuş tasavvufta Allah'ın isimlerini temsil eder.

Mürid mürşidinin aynasında kendini seyreder. Çirkin taraflarını görür. Onlarla mücâdele edip hocası gibi olma gayreti içine girer. Yani, insanın sülûka başlamasının sebebidir hocası. Tasavvufta sülûk tövbeyle başlar tevhidle biter. Mürşid, *"nurun alâ nur"*dur. Nur Sûresi'nin 35. âyetinin açıklamasıdır.

Ken'an Rifâî bunu şöyle açıklar;

> *"Allahu nuru's-semâvâti ve'l ard.. âyetinde buyurulan zarf, kandil vücuttur. Yağ, ruhtur. Fitil kalptir. Şavk ise şarkı garbı olmayan nurdur. Bir kimsenin kalbinde bu nur uyandı mı, ona sağ ve sol olmaz. Fakat bunu da değme kimse idrak edip bu mânâya ârif olamaz. Ne kadar açık ne kadar berrak olarak anlatsam yine de ifâdesiz kalır. Halbuki irfan sâhibi bir derviş için bu ve emsâli hakîkatlerin anlaşılmaz bir tarafı yoktur."*[42]

Sâmiha annem nurdu. Nur kendi çerâğımızı yakmak için bir ışıktır. Bizdeki nurun ortaya çıkması için karanlık olan vücudumuz içinde o nurun tecellî etmesi lâzım. Fakat bu tecellî için de gönlümüzü açtık. Hatalarımızı eksiklerimizi gördük. Karşısında talebe olduk. O da nuruyla tecelli etti, yanlışlarımız ve hatalarımızı daha net gösterdi. Mücâdele etme yollarını öğretti. Mücâdele etme silâhı olarak aşkı verdi. Dolayısıyla da bizi terbiye etti.

Sâmiha Ayverdi'nin yaşamını bilenler, Onun, 'dünyâ hayatının geçici, fânî, sigara dumanı gibi dağılıp hayâl olan zevklerine asla kıymet vermediğini' söylerler...Bu ne demektir?

Efendim, ***Hancı,*** bunun sırlarıyla dolup taşan bir eserdir. Sâmiha anne, dünyanın hakîkatini mürşidinden öylesine derinden kavramıştı ki, bütün eserlerinde bunu ısrarla ve o güzelim Türkçesiyle anlatıp durdu:

> *'Handır bu gönlüm, yâ misâfirhâne..*
>
> *Derd konuklar, derman konuklar, hayâl konuklar, melâl konuklar; mümkün konuklar, muhâl konuklar. Hele hasret, hiç çıkmaz ordan, çıkmaz ordan.*
>
> *Handır bu gönlüm, yıkık, dökük..*

[42] Ken'an Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2000, s. 16.

Fakir konuklar, zengin konuklar, âlim konuklar, câhil konuklar; gelen konuklar, geçen konuklar. Hele bir Hanı vardır, hiç çıkmaz ordan, çıkmaz ordan..'[43]

***

"Diyorlar ki: Nereye gitsen dünyânı da berâber götürüyorsun. Yüzümü yenimle örtüp gülümsüyorum.

Dünyamı mı götürüyorum, öyle mi? Ne fâhiş hatâ! Kimse bilmiyor ki, varımla yoğumla sana göç etmişim. Sevincimle, kederimle, geçmişimle, geleceğimle, ümîdimle, hayâlimle sana taşınmışım. Senin dünyâna göçmüşüm. Senden gayrı dünyam mı var ki onu sırtımda taşıyayım Allahım!"[44]

Ben çok kere Sâmiha anneden *"ben bu dünyâda işi bitenim ama bitmeyenlere yoldaşlık etmem murattır"* hâlini duydum, gördüm ve yaşadım. Sâmiha anne sanki dünya içinde var ama yoktu. Kâmil insanların misâl âleminde yaşadığı, bu dünyada da gölgelerinin gözüktüğü söylenir. Sâmiha annede biz bunu açık açık gördük. Dünyâ zevkleriyle alâkalı olduğu zaman dahi mânâyla ilgiliydi. Dünyanın maddî hay huyunun içine hiç girmedi. O er kişiydi. Edeple yaşamış ve edebin öğretmenliğini yapmış bir sultandı. İnsanlarla bir arada olmayı çok severdi. O insanlar için gelmişti. İnsanlar için yaşıyordu. Gece yarısı gelip dert yananları, saatlerce dert anlatanın dertlerini dinlediğini ve çözüm yolları anlattığını biliyoruz. Çok hasta olduğu zamanlar hâriç hayatında kimseyi reddetmedi. Yazmayı dâimâ tercih etmesine rağmen insan ilişkilerine hiçbir zaman sınır koymadı. Kim ne yazsa cevap verirdi. Kim hediye gönderse karşılığında hediye gönderirdi. İnanılmaz bir sultandı.

- **Elinin değdiği her şeyi ve her yeri ihyâ etmek ne demektir? Ayverdi, bu anlamda neler yapmıştır? İrfan, edep, bilgi, sanat ve mânevî çabaları bakımından nasıl bir 'ihyâ' gerçekleştirmiştir?**

[43] Sâmiha Ayverdi, *Hanı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s.7.
[44] Sâmiha Ayverdi, *Hanı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s.57.

Hepimizin ezelî bir kabiliyeti var ki bu Allah'ın bizde isimleriyle tecellîsidir. Mürşidin vazifesi, bu dünyaya gelip nefis tarafından örtülen bu sırrı ortaya çıkarmaktır. Ama hiç kimsenin sırrı bir diğeriyle aynı değildir. Kapasitesi de aynı değildir. O elinin değdiği herkeste o sırrı ortaya çıkarırdı. Sırrı eğer şekâvetse şekâveti saitlikse saitliği ortaya çıkardı. Yetiştirdiği hiçbir kimse diğerinin eşi değildir. Onun öğrencilerinin hiçbiri birçok konuda diğerine benzemez. Ama hizmet konusunda hepsi birbirinin aynıdır. Kızabilirler, sinirlenebilirler ama Efendilerinin adı geçince hepsi ağlarlar ve hizmet ederken el ele verip birlik halinde hizmet ederler. Onun öğrencileri hem içine kapanıktır hem dışarı dönüktür. O tam sırât-ı müstakîm üzere yaşamayı bize öğretmiştir. Onun öğrencileri hem sırasında bir insana çok kızarlar hem de zor anında o insanla bir ve beraber olurlar. Bu onların edep anlayışının her yerde ve herkeste edebi görüşlerinin en güzel delilidir. Kimi öğrencisinde dünyanın en güzel hatları, kimi öğrencisinde tezhipleri kimi öğrencisinde destürleri kimi öğrencisinde besteleri, kimi öğrencisinde güfteleri, kimi öğrencisinde öğretmenliği, kimi öğrencisinde vericiliği, kimi öğrencisinde milliyetçiliği, kimi öğrencisinde tarih şuuru, kimisinde de mürşitliği ile tecellî etmiştir. Burada birkaç örnek vermek isterim:

Konya'nın büyük sultanı Mehmet Emiroğlu, Allah sevgilisi eşi Hanife hanımla birlikte Sâmiha annenin örnek evlâtlarındandır. Onu tanıdığım günden itibaren her söylediği söz hayâtımın gidişâtında rol oynamıştır. Ama beni en çok etkileyen Konya'da Zümrüt apartmanının çöküşüyle kaybettiği onbir evlâdının arkasından hiç sarsılmayışı ve *"onların nerede olduğunu bilselerdi kimse arkalarından üzülmezdi"* diyecek kadar şahâdet makamında oluşudur. O Konya'nın tevhid sultanıydı. Mürşidine yakışır şekilde yaşadı ve vefat etti.

Yusuf Ömürlü'ye gelince, felç oluşunu bile güzel karşılayan ve mürşidinin istediği şekilde yaşamak için bu durumunu fırsat bilen bir sevgiliden bahsediyorum. Mürşidinin tevâzuunu ve ilmini alıp san'atına taşımış bir sultan. Yusuf Hoca bütün ömrünü tasavvuf musikîsini yaşatıp öğretmeye adadı ve insanlık âlemine îmânın, mürşide olan bağlılığın gücünü gösterdi.

Kur'an hocam rahmetli Hayri ağabeyime gelince, onu anlatmak çok zor. Onu tanıyan herkes, ilminin büyüklüğü, edebinin sonsuzluğu, tevazuunun derinliği konusunda şaşırıp kalırdı. O mürşidinin aynasıydı, dostuydu, bizim de mürşid anlayışımızı derinleştirdi. Allah ona konuşma kabiliyeti vermiş. Hoşgörüsü ve edebiyle insana tesir ettiği gibi konuşurken her cümlesiyle gönüllerimizin içine Allah aşkını nakşederdi. Mürşidi ondaki bütün güzellikleri ortaya çıkarmıştır.

Sâmiha anne hepimizin kabiliyetlerini âşikâr etti. Hepimiz kendi çapımızda Allah'ın mânâsını idrak etmek zevkini yaşadık. Bu yüzden mürşidimize bağlandık. Bazen insanlar birbirinin mürşid anlayışına ters düşseler de hepsi aynı mürşitte birlenmenin zevkini yaşadı. Yetiştirdiği herkesin mükemmel olduğuna iman ediyorum. Bu şu demek değildir: *"Benim mürşidim dünyanın en büyük mürşididir. Başkasının mürşidinden daha üstündür."* Ben iman ediyorum ki, hakîkî mürşidlerde tecellî eden Peygamber'in hakîkatidir. Onlar süt veren anne gibi ilimleriyle müridlerini beslerler. Ne enteresandır ki herkes kendi mürşidinin sütünde kendine lâzım olan hakîkati bulur. Bu yüzden Mevlânâ *"etraf güzel dolu ama en güzeli benimki"* demiyor mu? Bizim beslendiğimiz süt ise hocamız gibi bizi sınırsız hizmete yönlendirdi.

Seferim var, seferim var....Dıştan içe seferim var.

Bir eyyam gideyim, cihandan göçeyim, candan geçeyim... Seferim var, seferim var...

Yanıma yanaşma, derdime sataşma; sorma hâlimi, bilen bir Allah... Seferim var, seferim var...

Bırak gideyim, gideyim, gideyim, kendimi geçeyim; tâ yanına varınca, kapına ulaşınca... Seferim var, seferim var...

Dur deme duramaz oldum; dünyâya sığamaz oldum. Yıldız yıldız atlayım, yeri göğü aşayım, sen önüme düşeli, önü ardı olmayan, seferim var, seferim var...

Sâmiha Ayverdi, ***Hancı***

Sâmiha Ayverdi, Hem Çok İyi Bir Mevlânâ Hem De Çok İyi Bir İbnü'l-Arabî Yorumcusudur...

- **İrfânî geleneğin diline baktığımızda, orada iki temel nokta karşımıza çıkıyor: Birincisi, hikmet ancak hal ile aktarılabilir. Hikmetin dilinin sembol ve sükût olduğu söylenir. Bu bakımdan Ayverdi'yi nasıl okumak gerekir? İkinci nokta, kendisine hikmet verilen insana, bunu ifâde etme konusunda da yetki verilir ve sır, sır olmaktan çıkar, dile gelir. Ancak yine de bu, belli düzeyde 'sırlanmış', Harâbî'nin deyişiyle, 'ehline helâl, nâehle haram' bir bilgidir. Ayverdi'nin onlarca kitap yazdığını biliyoruz. Bereketli ömrünün son yıllarında ağır hastalığına rağmen, son anına değin yazdığı/yazdırdığı biliniyor. Bu anlamda yazmak ve konuşmak, Ayverdi ve onu okuyanlar/dinleyenler için nasıl bir zeminde gelişen, olup biten bir çabadır?**

"Herkese aklının yettiği yerden konuş" hadis-i şerifinin yorumcusudur. O'nun sükûtu bu demektir. Fakat hiç konuşmamak değil, herkese aklının yettiği yerden konuşmak demektir. Dolayısıyla Sâmiha anne inanılmaz bir aşk ehliyken, yanıp tutuşan bir Allah aşıklısıyken sanki dışarıdan devletin meseleleriyle ilgilenen bir yorumcu olarak da görülebilir. Dil konusuna çok önem vermiş bir edebiyatçı, tarihine çok değer vermiş bir tarihçi gibi de görülebilir. Çok iyi bir mutasavvıf, çok edepli bir Osmanlı hanımefendisi olarak görülebilir. Anne diye görülebilir, Hocam diye görülebilir. Dolayısıyla Sâmiha annenin sükûtu bu hâllerinin zuhûru içinde ortaya çıkmıştır. Yâni o anladığı yerden hitab edeceği kişiye diğer hallerinden sükût etmiştir. Tarihçi olarak görünmesi gereken kişiye mutasavvıf olarak sükût etmiş ve o şekilde de herkesi kendi ihtiyâcı olduğu noktadan doyurmuştur. Hz. Mevlânâ'nın Fîhi Mâfih'te anlattığı öğretmenin bir ilkokul öğrencisini önce taltif ederek bir bir harflerini düzelttiği gibi büyük bir sabırla O da kendi yapmışcasına hatâlarımızı hatırlatarak bizi eğitti. Lüzumsuz övgülerle nefsimizi azdırmadı. Yaptığımız işlerin Allah'ın izni ve gücüyle olduğunu, bizim ise arada sadece âlet olduğumuzu sık sık tekrarladı.

Dolayısıyla Sâmiha anne mânâyı anlatırken semboller kullandı. Kur'an metoduyla hikâyelerle eğitti. Çünkü Hz. Mevlânâ'nın Kur'anı tarif ederken söylediği gibi yüzgörümlüğü vermeyene yüzünü açmayan bir sultandı. Ancak senden istek görürse

yüzünü açardı. Hz. Ken'an Rifâî bu konuda çok büyük bir örnektir. Çünkü mürşitler önce soru sorarlar ve öğrencisinin kapasitesine göre eğitirler.

Çok sevdiğimiz rahmetli Azize teyze Ken'an Rifâî hazretlerinin ilk öğrencilerinden biriydi. Her sene 7 Temmuz'larda Ken'an Rifâî'nin vefat günlerinde İstanbul'a geldiğinde Ankara'dan sadece senede bir gün Sâmiha annemi görme fırsatı yakalamanın zevkiyle karşısına otururmuş. Bir keresinde Sâmiha annem bir saat süresince hiç konuşmadan güle güle *"Azize'ciğim"*, buyurmuşlar. Ondan sonra da *"ne kadar güzel sohbet ettik değil mi?"* demişler. Demek ki hakîkî sükût karşısındakinin ihtiyâcına göre cevap vermektir. İnsân-ı kâmil sembollerle Kur'an'daki gibi kimi örtülü kimi açık Allah'ın mânâsını karşısındakine aşılayan, zerk eden güzel bir sultandır.

Bir gün hocamı arabamla ziyaret etmek istediği dostlarına götürmek lutfolmuştu. Henüz yeni hastalıktan kalkmış, felç geçirmiş olduğu için *(mâlum felcin mübâreklerin özel hastalığı olduğu söylenir)*, çok hareket etmemesi gerektiğini biliyordum. Kullandığım araba çok büyük ve yeniydi. O'nun için nasıl kullanacağımı da çok iyi bilmiyordum. Yavaş yavaş gidip sert sürmemeye dikkat ediyordum. Fahrettin Olguner adlı öğrencisini ziyarete geldik. Evinin önünde durduk. Fahrettin ağabey aşağıya indi. Hayatım boyunca unutamayacağım bir haldi, onbeş dakika bakıştılar. Hiçbir şey konuşmadılar. Fahrettin ağabey ağlıyordu. Gönüllere hitab ederdi Sâmiha anne. Ayrıldık. Daha sonra birçok zamanlar Sâmiha annemin susuşunun benim iddialı konuşmalarımdan daha tesirli olduğunu hatırlayıp susmayı tercih ettim. O günün sonunda O'nun adâlet anlayışıyla ilgili verdiği ders beni sarstı. Bütün dikkatime rağmen en son gideceğimiz yere vardığımızda arkamızdan bir araba gelip bize çarptı. Arabamın arkası parçalandı. Bize çarpan genç çocuk kamyonetten indi. Ve *"abla, ehliyetim yok"*, dedi. Ben de

arabanın içinde Sâmiha annem olduğu için *"çek git gözüm görmesin seni"*, dedim. Kendilerini arabadan indirmek için ön tarafa gittim. Çok utanarak *"efendim, özür dilerim ehliyeti yokmuş çocuğun"*, dedim. *"Ne yaptın o zaman?"* dediler. Ben *"uğraşmamak için, çocuğu yolladım efendim"*, dedim. Kendileri ise, *"bundan sonra yapacağı her kazada vereceği zararda Allah onun günahına seni de ortak etmesin"*, buyurdular. Bu hayatım boyunca aldığım çok mühim derslerden biridir. Lüzumsuz merhamet ve acımanın ileride zarara sebebiyet vereceğini ve halka hizmetin Hakk'a hizmet olduğunu, kişinin menfaati için halka hizmetten vazgeçmemek gerektiğini bize o kadar güzel örneklerle öğrettiler ki ondan sonra kim hata yapsa onun cezalandırılması hususunda gayret göstermem gerektiğini de anlamış oldum. Cezanın seçimi benim merhametimle alâkalı olabilirdi. Ama cezalandırılması için gayret göstermem şarttı. Onun için hayatımda tanıdığım en âdil insandı.

O, devrinin Ali'si olduğu kadar Ömer'iydi. Samed tecellisiydi. O, *"kulhüvallahü ahad"*deki Ebu Bekir'di. Yani ahâdiyeti Efendisinde seyretmiş. Hem *"Allahü's-Samed"*deki Ömer'di. Yani yalnız Allah'tan korktuğu için insana karşı korkusuzdu hem *"lem yelid velem yuled"*deki Osman'dı -dünyada edebin en güzelini Sâmiha annede görürdüm- aslında evlâdı vardı ama yokmuş gibiydi o sadece O'nun bu dünyadaki vazifesiydi. Annesi babası vardı ama yokmuş gibiydi. Uzun seneler annesine hürmetle hizmet ettiğini biliyorum. Ama o gözünü Allah'dan başkasına çevirmedi ailesini Allah için sevmeyi ve ailesine Allah için hizmet etmeyi bize öğretti. O aynı zamanda, *"velem yekün lehu küfüven ehad"* de olduğu gibi Ali tecellisiydi. Böylece biz de ahâdiyeti olduğu gibi onda seyrettik. Çok şükür Allah'a.

- **Ayverdi'nin dilini, sembollerini, sözlüğünü ve düşünce dizgesini çözebilmek, onun derinliklerine, sırlarına nüfuz edebilmek için nasıl bir ön çaba, bir hazırlık gerekir?**

Sâmiha annenin dilini ve sembollerini anlamak için tasavvuf lisanını iyi bilmek gerekir. Onun tasavvuf konusunda derin bilgisi, bütün mutasavvıfların sözlüklerine hâkim oluşu okurlarını şaşırtabilir. Ben onun hem çok iyi bir Mevlânâ hem de çok iyi bir İbn Arabî

yorumcusu olduğuna iman ediyorum. Her okuyuşumda farklı mânâların ortaya çıktığı kitapları sanki tefekkürü arttırmak için yazılmış sanat şaheserleri.

Sâmiha Ayverdi'nin, edebiyatın farklı türlerinde onlarca kıymetli eser verdiğini biliyoruz. İlk yayımlanan eseri hangisidir, konusu ve içeriği nedir?

Aşk Budur Sâmiha annenin ilk evlâdıdır. Semiha Cemal hanımla ortak kitabıdır. Ve gene Sâmiha ve Semiha ilişkisinin iç içe geçmesiyle zuhur etmiş bir kitaptır.

Aşk Budur ortaya çıkışı itibariyle çok farklı bir eserdir. Eser, Kenan Rifâî'nin öğrencilerinden Semiha Cemal hanım tarafından yazılmaya başlanır. Fakat kendisi çok genç yaşta Allah aşkının cezbesine tutulup bu âlemden gider olunca, kitabı tamamlama görevi Sâmiha Ayverdi'ye verilir.

Bu meyânda anlatılan bir hadise vardır. Semiha Cemal hanımın hastalığı ağırlaştığı ve zâten çok zayıflamış olan vücudunun buna daha fazla dayanamayacağı anlaşılınca, Sâmiha Ayverdi, Hocası Kenan Rifâî'ye gelerek, *"Efendim, dua buyursanız da onun yerine ben gitsem"* diye niyazda bulunur. Kendileri, bunun sebebini sorduğunda, Semiha Cemal hanımın faydalı bir vücut olduğunu ve yazarlığı ile insanlığa hizmet ettiğini söyler. Sonrasında gelen cevap çok nettir: *"Öyleyse bundan böyle kalemi sana veririz, sen yazarsın."*

Sâmiha Ayverdi bu emir üzerine kalemi eline alarak ***Aşk Budur*** adlı kitabı tamamlar ve neredeyse yarım yüzyıl sürecek olan yazarlık hayatı da işte böylece başlamış olur. Kitap dikkatle okunduğunda, belli bir yerden sonra eserin üslûbunun farklılaştığı görülür. Bu, saf ve yakıcı bir aşktan, aşkın aklına doğru seyreden bir değişimdir. Semiha Cemal hanımın Allah aşkıyla şekillenen ve âdetâ yazanı ve okuyanı yakıp yokluğa mülhak eden anlatımı, Sâmiha Ayverdi'nin Hocasından almış olduğu *"Yan, ama tütme!"* düstûruyla işleyen kaleminde daha çok ilâhî aşkın yapıcı ve oldurucu çehresini takınır.

Roman, M.Ö. Arabistan'ın Kuzeyinde yaşamış olan güçlü ve şâşaalı Hayre Hükümeti'nin saray ve aristokrat çevresinde geçen bir aşkı anlatıyor. Bu dönemde Hayreliler, Araplar arasında çok yaygın olan putperest inancına sahipler. Hükümdar Menzer'in baş hekimi Hamza, yine hükümdarın katında önemli bir mevkide bulunan amcası Zeyyad'ın biricik kızı Meryem'e âşıktır. Fakat Meryem ona istediği cevabı vermez. Romanda Hamza beşerî aşkın zirvesini temsil eder fakat aşkına karşılık beklemek zaafına düşmüş olması onu bu duygunun hakîkatine ulaşmaktan men etmektedir.

Meryem ise yanmak ve yakmak tabiatında yaratılan ateş gibi, bu dünyaya sevmek ve sevilmek kabiliyetinde gelmiş asil ve güzel bir kızdır. Fakat hayatı boyunca canını önüne koymaya değecek bir eşik bulamamanın da azâbı içindedir. İçerisinde bulunduğu maddî dünyânın zevkleri onu doyurmak bir yana, gönlünde en ufak bir ilgi bile uyandırmazlar. Böylesine aşka kabiliyetli bir insan olur da, hilkat eli hiç onu unutur mu? Romanı yazan kalem de unutmamıştır.

İlerleyen bölümlerde, kaderin bir cilvesi ile ülke menfaatlerini korumak adına, hükümdarın emriyle Hamza ve Meryem sözde bir evlilik yaparlar. Baş hekim Hamza bu evliliğin ilk aylarında bir görevle Mısır'a gider. Geri dönerken orada tanışıp kölelikten kurtardığı ve dost olduğu Ömer'i de beraberinde getirir. Ömer Hayre'de yaşarken bir vesileyle Mısırlı tüccarların eline düşmüş bir esirdir. Fakat kendisine yakıştırılan bu esir sıfatını kabul etmeyecek kadar da özgür bir ruhtur. Çünkü Ömer'in, kendisini nefsin zaafları esâretinden kurtarıp, tek Allah'ın kulu olma özgürlüğüne götüren bir hocası vardır: Ebu'ş-şettar aşîreti reisi Yusuf.

Yusuf, ilâhî nurun o devirde kendisinden göründüğü kâmil insandır. Sözüyle, haliyle, gösterdiği maddî ve mânevî cömertliklerle yalnız kendi aşiretinin değil bütün Arap kabilelerinin gönlünde taht kurmuştur. Kur'ân-ı Kerîm'in en güzel kıssasında anlatılan Yusuf peygamber gibi o da Allah'ın cemâl tecellîsine mazhar olmuş bir sultandır. Romanda bu ismin kullanılması tesâdüfî değildir. Kur'an'da Kenan illerinde kaybolan Yusuf Allah'ın zâtî güzelliğini temsil ettiği gibi ***Aşk Budur***'daki Yusuf da, kalem sahiplerinin, gizli

ve âşikâr her an hocaları Ken'an Rifâî'nin varlığında seyrettikleri Allah tecellîsini sembolize eder.

Aşk Budur Semiha Cemal hanımın ***Aşk*** kitabının genişletilmiş hâlidir.

"Hz Ayşe'nin Peygamberin ahlâkını Kur'an ahlâkıyla anlatmasını ve Hz. Peygamberin bir hadisinde 'Kâmil insanla Kur'an ikizdir' buyurmasını bizler ilimle öğrenmedik, Ayverdi'nin yaşantısında bizzat gördük. O, mutasavvıfların 'Bütün denizler mürekkep, ağaçlar kalem olsa Allah'ın kelimesi olan kâmil insanı anlatmaya gücü yetmez' olarak yorumladıkları âyetteki kâmil insandır" diyorsunuz, bundan ne anlamamız gerekiyor?

Ben Kur'an'ı okumadan önce Sâmiha anneyi okudum fakat sonra Kur'an'ı okurken çok enteresan bir şey yakaladım. Kur'an'ı ben tanıyordum. Benim bilmediğim bir şey değildi Kur'an. Hiçbir negatif âyet yoktu orada. Kıyâmet suresi lutûftu. Celâlî kısımlar cemâldi. Sâmiha anne Kur'an'ı Furkan olan, farklılıkları ve şeriatı anlatan mânâsını tevhid ve birlik olarak yani Kur'an olarak îzah eden bir sultandı. Yaşayan Kur'an'ı görmüştük, kitap halinde okumak beni şaşırtmadı. ***Ey İnsan*** kitabında Yâsîn-i şerîfi anlatırken, Sâmiha anneyi tanıdığım için hiç yabancılık çekmedim. Sâmiha anne âdetâ evimin içinde benimle yaşıyordu. Bu yüzden de Kur'an'ı birlikte idrâk ettik. Sâmiha anneyi anlatmakta zorlanıyorum çünkü insân-ı kâmilin anlatılması zor. İlhan Ayverdi'nin çok güzel bir sözü var. *"Bir büyükle aynı evde yaşadığınız zaman bir süre sonra onu çok büyük olarak görmezsiniz. Sizin gibi yemek yer, içer, tuvalete gider. Ama Sâmiha Ayverdi ile yaşadığınız zaman her gün büyüklüğüne daha çok hayran olursunuz."* Kimseye yük olmayan, daima yâr olan bâr olmayan bir sultandı. Ama ben paltosunu tutarken başkaları mâni olunca *"niye mâni oluyorsunuz onun sevap kazanmasını niye engelliyorsunuz"* diyerek iyiliğimiz için özel çaba gösterirdi. Celâllendiği zaman lütûf diye karşılardı öğrencileri. Bir öğrencisine kızıp çıkıştığını duyduğumda öğrencinin zevkini gördüm. Ne kadar büyük lutûf Hocam beni seviyor, benimle ilgileniyor. Beni düzeltmeye uğraşıyor diye. Tıpkı Ken'an Rifâî hazretlerinin Nezihe Araz'a yaptığı gibi bir yanlışını

düzeltmek için biraz azarlamışlar Nezihe teyze ağlamış, onun üzerine *"ağlama, ben dayanamam öğrencilerimin terbiyesi için bile yaptığım uyarıdan üzülüyorum"* diyen bir sultanın evlâdı Sâmiha anne. O'nun celâlindeki cemâli biz gördük. Gözleri görmediği zaman –şimdi annemle de aynı şeyi yaşıyorum- bizi mavi gözleriyle yıkadığını hatırlıyorum. Halbuki o gözlerin son beş sene iyi görmediğini sonradan öğrendim. O bakışlar bizi Kâbe'ye kadar ulaştırır, sarar, sarmalar ve Allah'ın isimleriyle donatırdı. Evinden çıktığımızda inanılmaz bir enerjiyle dolardık. Bir keresinde öğrencilerimi ziyârete götürdüğümde çocuklar gençlerdi ve bazı konularda aşırı düşünceleri vardı. Sâmiha annenin yanına geldiklerinde, kendileri onların bütün aşırılıklarını törpüleyecek yorumlarda bulundu. Çocukların üzülüp alınacaklarını düşünerek dışarı çıktığımda hayretle gözlerindeki yaşları gördüm. Âdetâ konuştuğu şeyler ok gibi kalplerindeki putları kırmıştı. Espritüeldi. Peygamberle Hz. Ali arasındaki şakalaşmayı dinler gibi onu dinlerdik. Kimseyi küçük görmez her şeyden zevk alırdı. İnsanın fakirine çok değer verirdi. Herkesin her meselesiyle ilgiliydi. Evlenecek öğrencilerini çeyizlerine varıncaya kadar düşünüp, onlarla beraber gidip alışverişlerini yaptığını biliyorum. Çocuklarını evlendirmek için çaba gösterir, imtihanları için dua eder. Onlara kalemler dağıtırken akıl verirdi. Allah'ın nazlıları iki gruba ayrılır, bazıları bu âlemde hiç bir istekleri olmadığı için duâ etmeye edep ederler ki o bu gruptandı. Bazıları ise Allah dua et emrini verdiği için duâ etmeye izinlidirler. Hiçbir taassubu yoktu. Taassubu kökünden çıkarıp atmıştı. Onun taassup anlayışı herhangi bir konuda kural koymaktı ve *"ben bilirim"* iddiasıydı. Allah'ın emirleri konusunda son derece titizdi. Şeriatsız tarikate inanmazdı. Efendisinden bu terbiyeyi almıştı. Aldatıldığı zaman aldanmış gibi davranırdı. Kur'an ahlâkı budur, diye düşünüyorum.

Bendeniz âciz gönlümle, Kur'an ahlâkının yani Peygamber ahlâkının önce edep olduğuna iman ediyorum. Benim hocamda gördüğüm ve kesinlikle çok etkilendiğim bir başka hususta onun edebidir. Edep kelimesi üzerinde durmak istiyorum.

Sâmiha Ayverdi Allah'la olan irtibatını öylesine bize aksettirdi ki O'nun halkı Hak görerek onlara muâmelesinden örnek aldık. Burada halkı Hak görüşü, yani yaradılmış her varlıkta Allah'ın hakkını idrâk edişi, sanki Hak'la muâmele edermişçesine yaradılmışla konuşuşu, insanın edebinde en yüksek seviyedir. O Hakk'ı korumayı çok iyi bilendi. Hakk'ın korunmadığı zaman zulüm olduğunu idrak edendi. Buradan da anladığımız gibi herkese gerektiği muâmeleyi yapan insandı. Yani kızması gerektiği zaman kızarak muâmele ederdi çünkü orada kızmamanın zulüm olduğunu bilirdi. Ama bu hâli karşısındakinin kalbini kırmaz bilâkis onu hatalarıyla yüzleşmede yüreklendirirdi. Sâmiha Ayverdi'yi anlamaya çalıştığımız zaman celâlinde cemâli görmek söz konusudur. Ya da hocasının târifiyle cemâl, celâlin nuruyla gidilen son noktadır. Kızış ve terbiye ediş tarzı son derece hilim ve yumuşaklık içinde idi Sâmiha Ayverdi, ara sıra sert çıkışlar da yapardı ama bu sert çıkışlar sert çıkıştan zevk aldığını bildiği kişiye yapılırdı. Yâni terbiye edicilikte çok üstün bir derecedeydi. Bunu yapabilmek için ancak *"mürşid kalplerin casusudur"* kelimesini idrâk etmek lâzımdır. O, kalbe bakar, okur, neden zevk alacağını ne dereceden konuşulması gerektiğini bilir, ona göre cevap verirdi.

İşte bu edep ve bu zulüm olmayan sevgi dolu hareketi Hakk'ı her zaman doğru yere koyuşunun bir neticesidir. İnsanlarla ilişkileri çok güzeldi ama kendi nefsini ne kadar korudu onu bilemeyeceğim. Çünkü hayatının tamamını insanlık için çalışmayla geçirdi. Çok yorucu bir hayat sürdüğüne inanıyorum. Ama evinin hakkını verdiğine, misafirinin hakkını verdiğine, yemek yemenin hakkını verdiğine, dost olmanın, öğretmen olmanın hakkını verdiğine yani yaşadığı her mefhumda her şeyi yerli yerine koyduğuna inanıyorum. Âlemde Hakk'ı görürdü. Hak'la muâmele ederdi. Hak'la Hakk için muâmele ederdi.

Karşımızdaki insanın yaptığı hatâdan dolayı cezâ göreceğini biliyordu. Ama bu hatânın kişiyi terbiye etmek için olduğunu da biliyordu. O halde hatâlının cezâsıyla uğraşmadı. Çünkü bunu Allah'a akıl öğretmek diye değerlendirdi. Öyleyse burada önemli olan bizim hadiselerden nasıl ders alacağımız ve nasıl tekâmül

edeceğimizdi. Bu yüzden hayatımızda beddua, çirkin söz, başkası için çirkin düşünceyi toptan yasakladı. Bu Hz.Mevlânâ'nın ***Mesnevî***'sinde kirli olan çamaşırın kuruyken temizlemek kasdıyla suya sokulup, yıkanıp tekrar kurutulması hikâyesinde anlattığı gibi farklı muâmelelerin terbiyede ve temizlenmede şart olduğunu öğretti.

Herkese, kim ne seviyorsa oradan yanaşırdı. Yediğinden, içtiğinden ne zevk alacağından, eğlencesinden çok ince noktalara kadar öğrencilerinin hayatlarıyla meşgul olurdu. Yâni onlara annelik eğitimi, kayınvalidelik eğitimi, eş olma eğitiminden tutun da müridlik eğitimine kadar her konuda hattâ mânevî eğitimi de nasıl öğreneceği konusunda ders verirdi. Çok enteresandır ki bunları genelde bir ders havasında da anlatmazdı. Hocasının çevresindeki insanları anlatırken arada o öğretmen-öğrenci ilişkisini aksettirirdi. Bir gün peygamberin karşısına çok edepli biri gelmiş. Son derece edep içerisinde oturmuş. Herkes şaşırmış hiç peygambere bu kadar güzel muâmele eden bir kişi görmedik demişler. Daha sonra bu kişi gitmiş ve Hz. Peygamber onun Cebrâil aleyhisselâm olduğunu, onlara edebi öğretmek için geldiğini söylemiş. Biz aynen bu havayı Sâmiha annenin anlattığı Server Beyefendi ile Ken'an'er Rifâî ilişkisinde öğrendik. Dolayısıyla Sâmiha anne gerçekten anlatılması çok zor bir insan...

Hocasının tevhid anlayışını ***Hancı*** adlı kitabında;

"Sen ateşperestsin, dediler.

Belî. Semender'le yek-murâdım, dedim.

Sen Mecûsîsin, dediler.

Belî. Gönlümdeki ateşe taparım, dedim.

Seninçün putperesttir diyenler de var, dediler.

İnkâra sebep ne? İmânım sana gönül verip benden kaçalı kâfirim artık, dedim.

Sen Mezâmir okuyup ağlarmışsın, dediler.

Ah, ağlarım elbet. Dâvut da bir vakitler benim için gözyaşı dökmüştü, dedim.

Duyduk ki hep Mûsâ'dan yana çıkarmışsın, dediler.

Nasıl çıkmam? Fir'avn'a karşı koyarken benimle meşveret etmişti, dedim.

Hilâf değil bu söz... sen Tersâ'sın dediler.

Belî, belî. Mesîhâ ile ilişiğim ezelîdir, dedim.

Seni Müslüman tutanlar da eksik değil... dediler.

Hem de ne doğru. Muvahhidim ben. Bu cihanda seni birlemekten gayri ne kârım var Allahım, dedim.[45]

Kendisini böyle anlatan bir sultan olduğu için O'nu bilen hiç korkmazdı. Meselâ benim Kur'an hocam rahmetli Hayri hoca çok hoş bir cümle sarfetmişti onunla ilgili.... *"Sâmiha annenin huzuruna girmek zordur çünkü gönülleri okuduğunu biliyoruz. Ama hayvanları da çok sevdiğini bildiğim için ben rahat giriyorum"* derdi. Sâmiha anne o kadar mütevâzıydı ki karşısındakinin tevâzû ehli olması mecbûriyetini doğururdu. Her sözünde, her hareketinde, hatta susuşunda dahi öğüt vardı. Güldüğü, konuştuğu zaman mutlaka alacak bir ders bulurdu insanlar. Çoğunlukla, niçin burada bunu söyledi acaba? diye düşündüğümüz sözleri âşikâr olur, sebepleri sonradan ortaya çıkardı.

Çok sevdiğim bir öğrencimin Sâmiha annemin son zamanlarında Avusturya'daki tahsilini İstanbul'a naklettirmek üzere olduğunu biliyordum. Sâmiha anneye gidip bunu söylediğinde *"Avusturya'ya döndüğünde annene babana selâm söyle"* buyurmuşlar. Çok şaşırmıştı. *"Artık ben İstanbul'da tahsilime devam edeceğim. Teknik imtihanı geçtim. Yarın Almanca imtihanına gireceğim. Acaba Sâmiha anne söylediğimi anlamadılar da, bana sanki oraya dönecekmişim gibi bir muâmelede mi bulundular,"* dedi. Üç senedir Avusturya'da okuyan kız Almanca imtihanından kaldı ve bir hafta sonra Avusturya'da tahsiline devam etmek üzere geri döndü. Sâmiha annemin selâmını da anne ve

[45] Sâmiha Ayverdi, *Hana*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 10.

babasına götürdü. Dolayısıyla her sözünde bir ibret vardı ve buradan insân-ı kâmilin gerçek anlamda gelecek hakkında bilgisi olduğunu, ama hiçbir hadiseyi vukuundan önce anlatmadığını, bunu edebe mugâyir gördüğünü biliyoruz.

O, gerçek bir naz ehliydi. Çünkü biliyorum ki Allah O'nun istediklerini yerine getirirdi ama hayatında bir kere duâ ettiğini görmedim. Duâdan çok sakınır kendisinin duâ ehli olmadığını duâ etmesi gereken evliyâlar olduğunu vazifeyi onlara tevdî ettiğini söylerdi. O kadar değişik bir ilişkisi vardı ki Allah'ıyla... *"Keşke ruhumun kanatları olsa namazımı ruhum kılsa insanların beni namaz kılarken görmesinden bile edep ediyorum. Sanki onlara karşı bir gösterişteymişim gibi geliyor".* derdi. Bu kadara kadar kendisini Allah'ın önünde hiçe sayan, Allah'tan korkan âlimlerdendi. Her şeyi yerli yerinde ve vaktinde yapardı ama biraz çalışmada aşırıya kaçtığını söylemek zorundayım. Yani aşırı olduğunu gördüğüm tek şey çalışma hayatıydı. Bunun için de birçok evliyâullahın yaşadığı hastalığı, felç hastalığını, o da yaşadı. Ama hiçbir hastalık O'nu yıkmadı. En ağır olduğu zamanlar bile yazmaya devam etti.

Yeğenine yazdığı mektupta, *"Ben gerçekten yorgunum çok fazla çalışıyorum"* dediğini biliyoruz. Kendi hayatımda biraz benzemeye çalıştığım için bu sözler beni çok rahatlattı. Ancak, o kadar aktif, o kadar Allah aşkıyla doluydu ki normal bir insanın üstünde bir enerjiye sahipti, O'nu bizim enerjimizle bir tutmak bizim çalışma tarzımızla ölçmek de çok zor. Mevlânâ'nın, *"Biz evliyaullah şiir yazmadık, şuurlu bir şey yapmayız, vahyi uygularız,"* dedikleri gibi, Sâmiha anne de bu konuda kendine emredileni yaptı. Yalnız bunu o kadar doğru yaptı ki... Ken'an Rifâî'de tecellî eden ahlâk-ı Muhammediye'yi onda görmek mümkündür. Sâmiha annemin en yakın dostu, en yakın arkadaşı belki ruh eşi olan Semiha Cemal hanımefendinin Ken'an Rifâî'nin meşreplerini anlattığı kitaplarına baktığımızda Sâmiha anneyi okumuş gibi oluruz.

Son derece aceleciydi. Öğrendiğini hemen öğretirdi. Her konuşmasından bir şey öğrenirdik. Çok konuşmaz. Telefonu çok az kullanır. Ancak söylenmesi gereken şeyleri söyler ve kapatırdı. Şimdi

bizim teknolojiden bu kadar negatif enerji almamızın sebebi de onu çok kullanmamız, tek dişi kalmış canavar haline getirmiş olmamızdır, diye düşünüyorum. Sohbetleri hiç bırakmadı. *"Benim vazifem yazmak ben bu şekilde irşad ediyorum."* dedi ve kendi yapmadığı, annemin vazifelendirildiği sohbete, sırf kendisi gitmezse belki gelmeyen olur diye katılırdı. Evinde gençler için özel günler programladığını hatırlıyorum. Geceleri de gençlere birçok şey öğretip öğütler verdiğini biliyorum. Kapısına gelen hiç kimseyi geri döndürmediğini, hiçbir hediyeyi karşılıksız bırakmadığını, bir tek ufacık nota bile cevap verdiğini çok iyi biliyorum. Nasıl anlatılır? Bu kadar anlattım ama hiçbir şey anlatmamışım gibi hissediyorum kendimi...

Ben geceyim, gün isterim. Ben ateşim, kül isterim.

Ben şiirim vezn isterim. Ben derdliyim, şifâmı ver.

Parça değil tam isterim. Tükenmişim, çâremi bul. Bütünleşmiş can isterim.

Dağılmışım, topla beni, pâre pâre kılma beni... Gövdem başım nerde bilmem...

Merkez mihver baş isterim.

Ecel yakın, destur gerek... Destur deyip yol isterim.

Sâmiha Ayverdi, ***Hancı***

Sâmiha Anne, Ken'an Rifâî Üniversitesinden Doktoralı Bir Profesördür...

Tanıyanlar, Sâmiha Ayverdi'nin öncelikle tevâzuundan söz ediyorlar, bize bu yönünü anlatır mısınız?

Tevâzû kelimesi gerçekten çok yanlış yorumlarla anlatılan bir kelimedir. Ne kadar enteresandır, geçen gün bir dostumla konuşuyordum. Devamlı bana hiçlikten bahsederken o kadar çok *"ben"* dedi ki... Demek ki hiçlikle *"ben"*in hiç bağdaşamayacağını anlamamış. Hepimizin yaptığı gibi... Halbuki Sâmiha anne hiç *"hiçim"* demezdi. Hiç *"benim"* de demezdi. Hattâ bir kitabında ben kelimesini kullanın mânâsını kullanmayın, buyurmuşlar. Sâmiha anne çok açık ve berrak konuşurdu. Yâni her söylediği doğru idi. Öyle iki büklüm filan da değildi. İnanılmaz bir azameti vardı. Vakar ve azameti vardı. Ama Sâmiha anne bütün bunların içerisinde zerre kadar kendiyle ilgili bir şeyi ne duyar, ne de işitirdi. Ne negatif bir söz onu yolundan alıkoyar, ne de pozitif bir söz ona tesir ederdi.

Bir edebiyat ödülü almak için sahneye davet edildiğinde sadece, *"Bir kuş bir dağa konmuş, bundan ne kuşun ne de dağın bir kazancı olmuş"* diyerek ödülü kabul etmişti. Tevazûun hakîkatini onda görmek mümkündü. Onlar, ben mütevâzıyım demek tevâzûsuz-luğunda bulunmazlar.

Hancı adlı eserinde tevâzuunu şu satırlarında görmek mümkündür:

> *"Senin ordun var. Ordunda da akerlerin var. Kimi çavuş, kimi onbaşı, kimi yüzbaşı hattâ paşa.*
>
> *Bunların hiçbirinde gözüm yok. Bana: Emirberim... de, yeter. İster barışa yolla, ister savaşa..."*[46]

[46] Sâmiha Ayverdi, *Hanca*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 48.

Yine ***Hanci***'da:

Ün mü diledim, sevap mı istedim, şan mı bekledim?

Ayıbım çok... Günâh tepemden aşkın. Kulum ben. Kul çulhası eğri gerek.

Dillere düşenim, kemlikte sürçenim, haram sudan içenim.

Velî değil, deliyim ben. Del'olana zincir gerek. Zincir zindan, timar gerek...[47]

Dile Gelen Taş adlı eserinin ilk hikâyesi de onun tevâzuuna örnektir:

Devletlim:

"Bana bir kitap imzala!" *dedi.*

Güldüm. Onun varlığına varlık taslamak, Seyhunlar'ı Ceyhunlar'ı olana bir desti sı bağışlayan adamın safdilliğinden daha edep dışı işlerden değil mi?

Ammâ, mâdem ki istemişti; olacaktı. Hem ne ziyânı da vardı? Zâten insanoğlu her zaman için, misâfirlik oynayan, çamurdan ev yapan, tuğla kırıkları içinde yemek pişiren bir çocuk ciddiyetiyle hayat mâcerâsını oynamıyor muydu? Mâdem ki dünyâ durağında bana da, uykusuz, azıksız bir coşkunluk içinde, söylemek, yanıp yakılmak payı düşmüştü, şu halde hisseme ayrılmış bu işe, bir çocuk ciddiyetiyle bakıp benimser görünmek, bir oyun, bir vazîfe demekti.

Ve mâdem ki, dünyâya gözümüzü açmakla, bir oyuna başlamış bulunuyorduk; hayat büküle büküle akan bir dere gibi, ne tarafa kıvrılırsa, o yolu tâkip etmekten başka çâremiz yoktu. Âdemoğlu'nun hatâsı, oyunu oyun bilmemekten ve işi ciddiye alıp, iplerini görmeyen kuklalar misâli, sevk ve idâre ediciye kafa tutmaktan doğmakta değil miydi?

[47] Sâmiha Ayverdi, *Hanca*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 41.

Devletlim, arzûsunda ısrar etmekte olacak ki, bekler tavrını değiştirmemiş, düşüncelerimi gören gözleriyle hâlâ yüzüme bakıyordu. Hemen kalemi kâğıdın üstünde yürüttüm ve ***"Taşı Dile Getiren Devletlime!"*** *diye yazıp kitabı önüne koydum.*[48]

Sâmiha anne öpülmeyi sevmezdi. Lâubâlî olmaktan hiç hoşlanmazlardı. Aristokrat bir âileden gelmiş oldukları için yaşantısı çok zarifti. Ama sevmediklerini yapan kişilerle karşılaştığında her şeyi Allah'tan bildiği için sesini çıkarmadığını da biliyorum. İşte tevazuun mânâsı bu... Negatife ve pozitife aynı tepkiyi vermek, her şeyi Allah'tan bilmek, kendisini arada görmemek... Bize bunu öğretti. Gerçek anlamda mütevâzîliği bu şekilde yaşadı ve öğretti.

Harakânî hazretlerine, "en güzel derviş kimdir?", diye sorduklarında, "dergâhta, kapının eşiğinde oturan ve varlığı ile yokluğu belli olmayan, kılavuzunun dikkatini çekmeyen derviş" olduğunu söylüyor. Bu ölçüden neyi anlamak gerekir, bu yerden bakıldığında Sâmiha Ayverdi hakkında neler söylenebilir?

Bence Harakânî hazretleri işi bilen sultan olduğu için Sâmiha annenin en güzel târifini o yapmış. Çünkü Efendimizin devrini anlatanlar Sâmiha annenin tüm sohbetler boyunca kendilerinin yakınında bir tabure üzerinde oturduğunu veya yerde oturmaktan çok zevk aldığını anlatırlar. Hattâ Sâmiha anne dostlarıyla Çelebi ailesini ziyaret ettiği zaman ki Nezihe Araz da varmış, herkes yere oturmuş sadece Nezihe teyze sedirin üzerine oturmuş. Çelebi ailesinin hanımefendisi belden lastikli bir uzun etek getirmiş ve *"Ayverdi'nin dostları hep yerde oturmayı severler. Siz herhalde kıyafetinizden ötürü oturamadınız rahat edin, diye bunu veriyorum."* diyerek o eteği Nezihe Araz'a vermiş. Kendilerinin huzurunda daha önce de bahsettiğim gibi hiç seslerini çıkarmadan, hiç sormadan devamlı yazarlar, not tutarlarmış. Sonra Sohbetleri okurken, hanımlarla yaptığı birebir sohbetlerde kendisinin çok soru sorduğunu görüyoruz. Yani Sâmiha anne gerçekten Efendi'yi anlamış bilmiş bir insandır. Ken'an Rifâî hazretleri çok büyük bir sultan ve O'nu da

[48] Sâmiha Ayverdi, *Dile Gelen Taş*, İstanbul: Kubbelatı Neşriyâtı, 1999, s.3.

anlatmak çok zor. O, hakîkat-i Muhammediye'nin bir tecellîsi fakat O'nu anlatmaya cesâret edebilecek tek kişi Sâmiha Ayverdi. O anlattı. Bunu da gece-gündüz yazdığı notlara borçluyuz. Ben şöyle düşünüyorum. Sâmiha anne Ken'an Rifâî Üniversitesinden doktoralı bir profesördür. Ken'an Rifâî başlı başına bir üniversitedir. Semiha Cemal hanımın Latincesinden Fransızcasına kadar her yerde Ken'an Rifâî damgasını görüyoruz. Yani bir insan felsefe eğitimi alabilir ama Semiha Cemal hanım felsefeyi aşarak mutasavvıf olmuş, işte onu bu hâle getiren Ken'an Rifâî'dir. Sâmiha anneyi yaptığı sınırlı eğitimin içinde fahrî doktora ünvânı alacak kadar yüksek seviyeye ulaştıran Ken'an Rifâî Üniversitesidir. Dolayısıyla o da bu üniversiteden çok güzel yararlanmış bir profesördür. İlm-i ledün profesörüdür.

Bu beni çok etkilemiştir çünkü bence Efendimiz, o dehâ sultan, isteseydi eserler verir, titr sahibi olabilirdi. Ama O, insan yetiştirmeyi hepsine tercih etmiş. Sâmiha anne de O'nu çok iyi anlamış ve O da insan yetiştirmeyi farklı bir yönden uygulamıştır. Ben Sâmiha annenin diğer yönleriyle meşgul olmadım. Benim hayatım O'nun tasavvufî terbiyesi altında geçti. Onun için siyâsî yönü nedir, târih bilgisi nedir? Yetkili olmadığım için bunları ölçecek seviyede değilim ama bildiğim bir şey varsa, hiçbir hocadan öğrenemeyeceğiniz târih bilgisini Sâmiha Ayverdi'den öğrenebilirdiniz. Siyâsetinde de ne kadar bîtaraf olduğunu çok iyi biliyorum çünkü bütün siyâset adamlarıyla temas halindeydi. Ve îcâbında ilgililere de çok ağır mektuplar yazdığını biliyorum. Hiçbir korkusu yoktu. Yani Hz. Mevlânâ'nın bahsettiği gibi bir âlimdi ki siyâsetçilerin hepsi O'nun ayağına gelirlerdi. Kitapları birçok âlimin ve siyâsetçinin başucu kitabı idi. Ama maalesef ayağına geldikleri kadar sözünü dinlemediler. Yoksa Türkiye çoktan daha mamûr bir hâl alırdı.

Kur'an'ın emirleri hâricinde iş yapmazdı. İstişâre etmeden karar vermezdi. Birisi siyâsî partiye katılmak istediği zaman benim babam gibi eski siyâsetçileri çağırır. Onların fikrine danışırdı. Yani kendisinin gönül gözü açık olduğu halde yalnız gönül gözünün

değerlendirmesiyle değil de, istişâre ederek önce halkın değerlendirmesiyle neticeye varırdı.

O'nda tamamen Peygamber ahlâkını görüyoruz. Çünkü âyet-i kerimeye uymak hepsinden önemlidir, der ve kendi fikrini en sona saklardı.

Bir yazınızda, "Sâmiha Anne cem' makamıydı" diyorsunuz? Cem' makamı nedir, bu makamda oturmak ne demektir, Sâmiha Ayverdi'nin bu makamda olduğuna ilişkin belirtiler nelerdi, hâli nasıldı, ne türden çabalar gösteriyordu?

Cem' mertebesinde insan, karşısındaki varlıkların hiçbirisini görmez. Hepsinde Hak tecellîsini görür. Her şey Hakk kesilmiştir. Hakk bazen ona güler, bazen kızar, yâni Karagöz perdesinin önünde gözüken şahıslardan bîhaber, Karagöz'ü oynatan elin peşinde ve oradaki san'atı seyreden bir san'at âşıklısı gibidir. Onun için çirkin, yanlış, eksik, hiçbir şey yoktur. Bazı mutasavvıflar bu makamı incire benzetmişler. Bazıları da nara. Nar, bir sürü tanecik taşımasına rağmen tek ve birdir. Çokluğu görür. Ama birden ayrı olmadığını bilir. Mısrî Niyâzi der ki; cem', senden soyulup alınandır. Yâni Hak tarafından kişiye gelen mânâ lütûf ve ihsânı cem'dir. Fâtiha sûresindeki *"ancak senden yardım dileriz"* sözü cem'i istemektir. Başka anlatışla cem' eşyâyı Allah ile berâber görmek, kuvvet ve kudretin Allah'a âit olduğunu bilmektir. Bu makâm-ı cem'de bulunan kişi kelimetullah makamına erer. Hani deminki soruda Hakk'ın kelimesi için denizler mürekkep olsa... demiştiniz, işte o kelime, cem' makamı demektir. Cem' makamının başka bir yorumu Ganî Muhtefî'ye göre, bekā mertebesi oluşudur. Bekā nefsiyle ölmek hak'la dirilmek demektir. Allah'a seyir bitmiş. Allah'tan Allah'la seyir başlamıştır. Kul Hakk'ın rengine bürünmüştür. Kuldan söyleyen Hakk'tır. Halk Hakk'ın bâtınında kaybolmuştur. Kâbe'nin içinde her yerin kıble oluşu gibi, sebepler kalkar. Namaz nasıl mü'minin miracı ise oruçta makâm-ı cem'in delili, sembolü, ışığıdır. İşte Sâmiha anne böylesine bir oruç idrâki içindeydi. O Allah'ın kudret, himmet ve tasarruf yetisini göstermeme orucunu tutardı. Bu makamdaki her kişi gibi o da âleme rahmetti. Hazretü'l-cem'

makamını da onda idrâk etmek mümkündür. Bu bekā makamlarının ikincisi olup halk zâhir Hakk bâtındır. Konuşmaları ve yazdıkları bu kadar çok insana tesir etmiş bir sultan için ancak şu hadis geçerlidir ki *"ben kulumu sevdiğim vakitte o kulumun kulağındaki işitmesi, gözündeki görmesi, dilindeki söylemesi ve elindeki ve ayağındaki gücü ben olurum. Kulum benimle işitir. Benimle görür. Benimle söyler. Benimle tutar. Benimle yürür."* O, zıtlıklarımızı tevhid potasında eriterek önce bizleri birliğe sonra da çoklukları birliğe tekâmül ettirdi.

Diriltebilen makamdır. Dolayısıyla sûr'unu üfleyen işte bu mertebedeki insân-ı kâmildir. Gerçi o, sûr üflemekle de meşgul olmaz. O kapasitede olduğu halde, sâdece Sevgili'sinin zevkli hallerini seyirle meşguldür. Rahmânî nefesi taşır ve Meryem makamının tecellîsidir. Hz. Îsâ'da da cem' makamı zuhûr ettiği için kelimetullah diye adlandırılmıştır.

Bence Sâmiha anne cem' makamından da ileri gidip cem'ü'l-cem'e geçmiştir. Gene Mısrî Niyâzi'nin deyimiyle cem'ü'l-cem tamamen helâk olmak ve Allah'tan başka her şeyden fenâ bulmaktır ki bu ahadiyet mertebesidir.

Sustur beni, kes şu lisânı...

Bir âhenk olayım, cihânın sığdığı titreyiş olayım... elsiz ayaksız, isimsiz sıfatsız, kayıtsız vâdesiz köpürüp taşayım.

Yetişmiyor bu lisan, sığmıyorum dünyâya... Sığmıyorum kendime. Aç şu kapıları, çöz şu zincirleri... Bırak da cihâna çıkışlar yapayım. Bırak da gönülden hamleler kılayım.

Gitmek istiyorum. Ayak değmedik, kuş uçmadık, sel geçmedik, yel esmedik dünyâlara gitmek istiyorum.

Zâhidâne cünbüşler burda kalsın. Şekiller, sûretler sizlerin olsun. Bırakın gideyim. Merâmın kelâmın el pençe durduğu, sevdânın biricik ibâdet olduğu dünyâlara gideyim. Bir titreyiş olayım, bir âhenk olayım.

İsimsiz sıfatsız, renksiz şekilsiz tek soluk olayım. Olayım Allahım! Senin olayım![49]

Cem' makamında Hakk'ın Zât'ının, hazretü'l-cem'de Hakk'ın sıfatlarının ve cem'ü'l-cem'de de Hakk'ın fiillerinin elbisesi giyilir. Bu mertebe makamların en yücesi olan kulluk mertebesidir ve hürriyet makamıdır. Peygamberin kulluk sırrı bu makamda tecellî eder. Nefsiyle kul olan ruhuyla rab olur. İşte Sâmiha annenin kulluğu bu makamı da idrâk edişindendir. İnsanın vücudunda halk bilkuvvedir. Ama bunun bilfiil hâline geçişi her nefes dirilişimizle alâkalıdır. Aşkın yoldaş olduğu sülûkta her hâlimiz bilkuvvenin bilfiile geçmesi demektir ki işte insan bunu mürşidiyle yaşar. Mürşidinden öğrenir.

Sâmiha Ayverdi'den söz ederken kullandığınız "zulümle uğraşır, zâlimle aslâ mücâdele etmezdi" ifâdesi neyi anlatıyor?

"Zâlime itiraz etmezdi" demek istemedim. Burada zalimle mücâdele etmezdi, savaşmazdı, diyorum. Söylenmesi gereken sözü söyler, kendisini çekerdi. Olayları büyütüp ileri götürmezdi. Zâlime düşman olmazdı. Ama zulümle, mektuplarıyla, mesajlarıyla halkı uyararak yazdığı kitaplarla uğraştı.

Hıristiyanların bunu tanıması çok zor. Çünkü Hıristiyanlarda İsâ cem' makamı demektir. Cem'ü'l-cem ve bekā değildir. Onlar cem' makamına gelen insanın uğraşmayı terk ettiğini söylerler. Onlar için tasavvuf Hint tasavvufu gibidir. Halbuki İslâm tasavvufu mücâdeleyi gerektirir. Tevhidin mânâsı yanlışa kızmadan, sinirlenmeden, severek mücâdele etmeyi becerebilmektir. Hz. Mevlânâ'nın da ***Mecâlis-i Seb'a***'da devrin yöneticilerine yazdığı çok ağır mektupları var. Yine ***Fîhi Mâfîh***'te Pervâne'yi yaptığı yanlışlardan dolayı uyardığını biliyoruz. Bunun sebebi, onlar dâimâ doğru olanı hatırlatmakla yükümlüdürler. Ama Hz. Mevlânâ aynı Pervâne'ye çok methedici mektuplar da yazmıştır. Demek ki mücâdeleci insan, doğru gördüğünü alkışlayıp yanlış gördüğünü yere

[49] Sâmiha Ayverdi, *Hanca*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 26.

batıran, kişiyle uğraşmayan, halle hareketle meşgûl olan insan demektir.

Hayat çalışmak ve mücadele vermek demek. Allah gayreti emrediyor. Aksi takdirde kaderimiz bu, deyip otururduk. Sâmiha anne hiçbir zaman ben şeyh miyim, mürşid miyim diye düşünüp oturmadı. *"Ben hizmet edenim,"* dedi. Ve bize de hizmetçi olmayı öğretti. İşte tevhid ehli hizmet için yaşar. Misyonerlerle mücâdele etti. Onun en büyük hizmetlerinden biri her çeşit dinin taassubuyla mücadele etmesidir. Bu yüzden misyonerlerle, masonlarla, komünistlerle, aşırı olan her akımla mücadele etti. Sâmiha anne kişiye düşman olmazdı. Ama o kişideki yanlış hareketi düzeltmek için uyarması gerekiyorsa uyarırdı. Sınıflarda bâzı öğrenciler vardır, sert muameleden sert öğretmenden anlarlar. Bâzı öğrenciler de vardır, çok yumuşak, sevgi dolu muâmele isterler. İşte insân-ı kâmil bunları keşfeder. Her ikisinin de istediği tarz muâmele ile onları adam eder. Demek ki Sâmiha anne Rifâî'liğin avcı kolundandı. Avcı olmuş, ömrü boyunca insanları Allah'ı için avlamış bir doğan kuşudur. O bakımdan O'nun mânâsı Anka gibi olup mürşidinin Kaf dağından haber getirmiştir. O, Ermenilerle değil Ermeni hareketiyle Ermeni'nin öldüreniyle, Türk'e zarar vereniyle mücâdele etti. Hattâ bu konuda bir kitap yazdı. Bütün baskılarda kitabın yazarı olarak 1973'te Los Angeles'ta Ermeni kurşunuyla şehit edilen konsolos yardımcısı Bahadır Demir'in annesi Neşide Kerem Demir gösterilmiştir. Daha sonra kendi adıyla da basılan bu kitabın hikâyesini Ergun Göze ***Sâmiha Ayverdi*** başlıklı yazısında şöyle anlatır:

> *"Amerika'da Ermeniler ilk Türk diplomatlarına kurşun sıktıkları vakit sanırım kurşunu bağrına yemiş gibi o sarsıldı. Bütün Hariciyemiz uyurlarken ve kurşuna rağmen uyanmamaya gayret ederken O şunu düşünüyordu; buna karşı ne yapmalı, ne yapılabilirdi. Devlet bir şey yapmıyor ya fertler fert olarak ne yapmalı idi? Bir gün beni çağırdı. Ne yapacağını bulmuş ve epeyce de yol almıştı. Amerika efkârına bu işi bir kadının bir annenin ağzından anlatmak gerekti. Kendisini Bahadır Demir'in annesinin yerine koydu ve bende oğlumu öldüren Ermeni gibi intikam duygusu içinde bir insan olsaydım bir*

tabanca alır onu da ben gebertirdim. Ve sizin jürinizde beni serbest bırakırdı. Ama ben Türküm ve Müslüman'ım. Benim dinimde öç alma yoktur adâlet vardır. Onun için şimdi size bu Ermeni iddiasının iç yüzünü anlatacağım." [50]

Kadın haklarıyla ilgili, kadının çalışması konusunda da büyük mücâdele verdi. Kadının çalışması taraftarıydı. Hz. Hatice gibi. Kadının İslâm içindeki değerini ortaya koymak için de çabaladı. Bütün ömrünü eğitim için harcadı. Tüm yanlış hâdiselerin yalnız eğitimle giderilebileceğini anlattı. Meselâ nüfus artışının doğum kontrolleriyle değil de eğitimle engellenebileceğini anlattı. Batı'ya gitti İslâm'ı anlattı. İslâm'ı anlattığı zaman da çok tesirli oldu.

Böyle bir hanımefendi. Bugün için de, yarın için de, Sâmiha Ayverdi, kılığıyla kıyafetiyle, hâliyle tavrıyla, edebiyle, son derece yüksek bilgisiyle, Türkçesiyle, İslâm adına örnek bir mutasavvıf kadındır.

Sâmiha Ayverdi'nin Türkçe ile arası nasıldı? Bir 'üslûpçu' olarak niteliklerinden söz eder misiniz? Türkçeyi nasıl kullanırdı, nasıl bir 'dil hissiyâtı' içinde yaşardı, yazar ve konuşurdu?

Sâmiha anne Türkçe'nin doğru öğrenilip doğru konuşulması konusunda çok hassastı.

Sâmiha annenin dil konusunda çok şuurlu bir hassasiyeti vardı. Yaşadığı devirlerin Türkçesinin zenginliği giderek kayboluyordu ve O bundan oldukça elem duyuyordu. Fakat kendisini gidişâta ayak uydurmaya mecbur hissettiği için de, bâzı kitaplarını sâdeleştirmeye başladı. Ömrünün son yıllarında yazdığı makâlelerde daha sâde bir dil kullanma yoluna gitti. Çünkü san'atı san'at için yapmıyordu. Maksadı anlaşılmaktı. Fakat şunu diyebilirim, o derece yazar ve san'atkâr olarak doğmuş bir insandı ki, bu yolda asla bir zorlaması yoktu. İçinden geldiği gibi yazıyordu, içinde vardı o mücevher gibi üslûp, nakış gibi işlenmiş üslûp. Âdetâ bir çağlayandan dökülen sular gibi, Allah onda san'atı ve îmânı birleştirmişti. Hakka ibâdeti

[50] Ergun Göze, *Sâmiha Ayverdi*, Tercüman Gazetesi, 3 Mayıs 1987

birleştirmişti. Herhalde bu vasıfları hâiz bir edebiyatçı kolayına gelmiş değildir.

Sâmiha Ayverdi'nin üslûbu tevhid üslûbudur. Çünkü onun her tür eserinde, kaleminin dokunduğu her varlık ve kelime merkezi bir gücün sihrine kapılmışçasına esas bulunması gereken mevkie yerleşiverir. Anlatılan ne olursa olsun, cümlede kelimeler ve kelime grupları, metninde motifler... herkes ve her şey asıl bulunması gereken yerdedir. Metninden bir kelime çıkarmak mümkün olmadığı gibi, metne artık bir tek kelime dahi ilâve edilmeyecek bir âbide hâline gelmiştir. Kâinâtı idâre eden ezelî ve ebedî kanunlar hükmünü nasıl icrâ ediyorlarsa, Ayverdi'nin eserlerinde de her şey ve herkes tevhîdin emrine verilmiştir. Dolayısıyla metinlerin zeminini teşkil eden birlik duygusu ve birlik fikri üslûbun başlıca rengi, kokusu ve prensibi hâline gelmiştir. Buna göre her unsur mutlak varlığın bir tecellîsi, her eser bu tecellînin tasvir ve tahlillerinden ibâret gözükür.[51]

Nazik Erik Hoca da Sâmiha annenin dil ve üslûbunu şöyle anlatıyor:

> "Son asrın yetiştirdiği ender şahsiyetlerden olan Sâmiha Ayverdi din, tasavvuf, sosyoloji bilgi ve çalışmaları yanında dil-tarih-edebiyat sahasındaki üstünlüğü ile de temâyüz etmiştir. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında bilinen ve göze batan yönetici ve asil ailelerine mensup olan merhume Sâmiha Ayverdi bilinen ve tanınan adıyla -Sâmiha anne- mensup olduğu aile içinde sağlam ve köklü bir kültürle yetişmiş, yetiştiği zamanın eğitim imkânlarından nemalanmış, sonra da özel olarak öğrendiği batı diliyle batının kültürüne edebiyat ve san'atına da âşinâ olmuştur. Genç yaşında san'at ve edebiyat dünyâsına şiir ve romanla girmiştir. Dinî, tasavvufî şâheserlerden sonra, târih ve sosyolojiye yönelmiş, *ömrünün son zamanlarında ise hâtıralarıyla yakın târihe ve eski İstanbul semtleriyle geleneklerine ışık tutmuştur.*

[51] Halil Açıkgöz, "Kubbealtı Akademi Mecmuası: *Yazı Hayatının 50. Yılında Sâmiha Ayverdi*" Hatıra Sayısı, Ekim 1988 s.42.

Sâmiha anne Osmanlı toplumunda muhalif dönemlerde yer almış toplumsal bir aile çevresinden gelmiştir. Kültür bakımından tabiî olarak köklü ve zengindir. Görgülü ve bilgilidir. Bu yüzden onun zarif, dolgun ve zengin bir konuşma stili vardır. İstanbul şîvesi de denen Osmanlı yönetici zümresinin edep, bilgi, zarafet ve nezâket kurallarını aksettirir. Tatlı, sâkin ve incedir. Yaşamı boyunca muhataplarının yaş-tahsil-görgü seviyesini göz önünde bulunduran Sâmiha anne bu zarûreti dâimâ göz önünde bulundurmuş, muhafaza etmiştir. Konuşma üslûbunu ve düzenini bozmadan mimiklerinin, ses tonunun yardımıyla da karşısındakilere duygu ve fikirlerini nakleden Sâmiha anne kıymetli ve kuvvetli bir hatiptir. Zümreler kadar kitlelere de hitabı da başarı ile sürdürmüştür.

Yazı diline gelince hassaten üzerinde durulmaya değer. Yetişme şartları dolayısıyla köklü bir çevreden gelmesi ona halk dili deyimleri, terimleri kadar dinî, tasavvufî kelimelerle tabiî olarak ayrı bir zenginlik kazandırmıştır. Öğretimi ve özel alâka sahası olan Batı dili bu zenginliğe şekil ve mânâ yüklemiştir.

Sâmiha annenin kelimeleri köklü ve mânâ ile yüklüdür. Çok sâde ve akıcı bir dille yazılmış eserlerini dahi bu yüzden dikkatle okumak – hatta- tekrarlamak gerekir. Yabancı dili çok iyi bilmesine rağmen yabancı kelime kullanmamayı tercih etmiş, târihî bir hâtıra ve ses zenginliği olan kendi kelimelerinden vazgeçmek istememiştir. Hayatta iken kendi elleriyle yeni baskısına râzı oldukları ve hazırladıkları Yolcu Nereye Gidiyorsun? adlı romanından bâzı kelimeleri değiştirirken ağladıklarını söylemişlerdi.

Sâmiha anne şiir, tasavvufî ifâdeli roman, sosyolojik araştırma, târihî sohbetlerden sonra ilmî çalışmalar da yapmıştır. Son eserleri ise hâtıra, anı formundadır. Bu yazılarında çok daha sâdeleşen Sâmiha annenin yazı dili tıpkı makalelerinde olduğu gibi, kullandığı edebî türün diline uygundur. Dilin mantığı içindeki cümleleri konuya uygun olarak uzun veya kısadır. Fikrî yazılardaki cümleleri H. Ziya Uşaklıgil'deki kadar uzun ve kıvraktır. Cümlelerin üzerinde dikkatli davranma ihtiyacı uzunluğundan, yapısından değil kelimelerin kültür yükündendir. Gazete makalesinden alınmış bir cümlenin tam

anlaşılabilmesi için, bir sınıf tahtasında dört ayrı ders saati boyunca çalışıldığı vâkîdir.

Sâmiha anne yazdığı esere göre üslûp kullanmayı iyi seçer. Onun için her yazıda ayrı bir üslûp, fakat hepsinden sağlam cümleler, kuvvetli, mantığa dayanan âhenkli, renkli üslûp kullanır. Onun ifâdesindeki özellik sadece romantizm ve realizmin etkisi değildir. Duygu dünyâsındaki zenginlik, ifâdeye daha bir canlılık katar. Osmanlı Asırlarında yer yer görülen tabiat ve mekân tasvirlerinin zenginliği kadar harp sahnelerinin canlılığı okuyucuyu olayların içinde yaşatır.

Seçilen kelimelerin âhengi, mûsikîsi ayrı bir güç taşır. Meselâ ***İstanbul Geceleri****'nin mukaddime sayfalarındaki ifâde üstünlüğü Osmanlı İstanbul'unun haşmet, saltanat ve medeniyetini bütün hareket, ihtişam ve azametinin mânâ kadar duygulara aksettirir. Meselâ* ***İstanbul Geceleri****'nin Üsküdar bölümünü okuyanlar kendilerini bir semâhânenin dekor ve aksesuarına bakarken, diğer yönden uzunlu-kısalı sesi ve duygu nakleden âhengi içinde kendilerini bir zikir sahnesini yaşamaktan alamazlar.*

Sâmiha anne metinlerindeki kelimelerde sadece ses ve âhenk değil canlı mânâlarla bir şahsiyeti, bir karakteri yaşatmayı da başarmıştır. Meselâ ***Ateş Ağacı*** *adlı romanında Cemil Bey'in yardımcısı Sâlih Efendi adı ile değil şahsiyeti ile de sâlih bir kişidir.*

Yaşadığı dönemde henüz etkisini tamamen kaybetmemiş olan romantizmi iyi tanır. Romanlarında ve son zamanlarda kaleme almış olduğu hatıraları da realisttir. Yeri geldikçe ifâdeye kuvvet ve tahayyüle imkân vermek için tasvirlere başvurur. Bunlarda hâkim olan unsur gözlemdir. Tabiat ve eşyaya geniş, teferruatlı, gerçekçi bir gözle bakıp, yaptığı gerçekçi gözlemlerin ifâdesi kişiyi konuya, konunun zaman ve mekânına bağlar. Kendi içinde yaşatır. Bunun en güzel örnekleri Fransız tarihçi Michelet'deki üslûp gibi okuyucuyu daha rahat konuya bağlayan ***Osmanlı Asırları****'ndaki gibi.*

İbrahim Efendi Konağı*'ndaki eşyâ ile tasvirler bir Osmanlı konağındaki zenginlik kadar imparatorluğun medeniyet sınırlarının zarafet, incelik ve yüksekliğinin de işâretidir. Aynı dikkat ve itinâ*

kişi, şahsiyet ve davranışlarında da görülür. Meselâ; ***Râtibe*** *adlı kitabında bütün canlılığıyla yaşayan büyükanne, davranışları, tutumu, hâli, terbiye metodu hâfızalardan kolayca silinmeyecektir.*

İlmî çalışmalarında toplumun problemlerine ışık tutarken aynı kalem kudretini gösterir. Târih ve toplumdan ışık tuttuğu şahsiyetleri aydınlatan biyografik makale ve monografik çalışmalar ***Âbide Şahsiyetler, Sultan Fatih'in Mânevî Dünyâsı*** *gibi verdiği tasvir ve tahlil gücü ile bir kere daha ölümsüzleşmişlerdir. Makale ve bilhassa konferanslarında ise sözlerine ayrı bir mânâ getiren ağır başlı, hâkim ses ve edâsı İstanbul Türkçesine son derece sahip olmasındandır.*

Ne yazık ki günden güne kaybetmekte olduğumuz ana dilin Yahyâ Kemâl Beyatlı gibi, bu son usta kalemine nesillerin vukûfu erişemeyecektir.

Bereket ki; onu tanıyan, anlayan, seven ve sevdiren kalemler var."

...İçi tımar olmamış kimse ister âlim, ister hâkim, ister sanatkâr ne kıyafette olursa olsun kâmil değildir.

Kâmil insan, kendi kendinin âmiri, iç düzeninin nâzımı ve irâdesinin sahibi olandır.

Sâmiha Ayverdi, ***Son Menzil***

Onun İçin Fâtih'in İstanbul'u Fethi, Tevhidin Fethidir...

Sâmiha Ayverdi ile ilgili gözlemlerinizden söz ederken, "dışarıda bir yaprağın oynayışını âyet-i kerîme ile açıklardı" diyorsunuz, bu 'ehadiyet' sırrına ulaşmak mıdır, bu belirlemenizle, 'başlangıçta Allah vardı, onunla birlikte bir şey yoktu' haberini nasıl yorumlarsınız? "İzinden, gözünden, sözünden, özünden Allah ayırmasın. Ey Hakk'ı bildiren, O'na götüren, perdeyi kaldırıp O'nu gösteren! Hakk'ın var olduğunu, varlığın Hakk olduğunu, görünenin gösteren, gösterenin görülen olduğunu bildiren! Bu dünyâda, o dünyâda Allah senden ayırmasın." şeklindeki duâsını nasıl değerlendirirsiniz?

Yaprağın oynayışından âyet-i kerîme açıkladığına ben şâhit oldum. Bunu yaptığı zaman çok hasta ve yaşlıydılar ve vefatlarından çok kısa bir süre önceydi. Ama enerjisi hiç tükenmeden tâ ki son noktayı koyana kadar belki iki saat devamlı yazdırdılar ve ondan sonra Sâmiha anne yok gibiydi. Bunu yaşadım ve gördüm. Evet doğru söylüyorsunuz, bu nedenle O her gördüğünde Hakk'ı bulmuş ve Hakk'la Hak olmuştur. Yâni şunu söylemek istiyorum. O, yaradılmış her şeyin hakikatini biliyordu. Bu hakikati seyreden aynı zamanda da bu seyre katılan bir yolcuydu. Biz ise Hocamızla birlikte bu muazzam mânâları seyre dalarak hayret makamına yükselirdik.

Hakk, Allah'ın *"istedim ki bilineyim"* mânâsının zuhûrudur. Bunun ötesinde O'nun mutlak varlığı vardır. Zira sonsuz kelimesi dahi İbn-i Arabî'ye göre bir sınırlamadır. İşte Sâmiha anne, teşbihle tenzih arasında bu hâli anlatır. Evet teşbihtir O'nun bir tek yaprakta Allah'ını seyredişi... Ama aynı zamanda o yaprakta Allah'ı seyredişinde tenzih de vardır. Çünkü Sâmiha anne, yaprağın içinde, makroda, mikroda sonsuzu seyretmenin zevkini yaşatır. Yani hem bütünde hem parçada... Dolayısıyla bütün sırlar kendisine açılmış bir sultandı. Hazret kelimesinin mânâsıydı. Çünkü hazret, Allah'ın hazerât-ı hams'ını yani yaradılışın bütün makamlarını idrâk eden,

bütün makamlarından konuşabilen, bütün makamlarında yaşayabilen gerçek insan demektir. Sâmiha anneyle böyle bir yaşantıyı çok kolay görebilirsiniz. O yüzden tenzihten alıp teşbihte kullanır. Teşbihi kullanır, tenzihi anlatır.

- **Gerçek mürşidi bulmuştu...**

Evet o hakiki hocayı bulmuştu. Bu kadar mı güzel anlatılır hocasının mânâsı? Gördüğünüz gibi kendini silmiş. *"İzinden, gözünden, özünden"* dediği, yolundan, gözünün önünde olmaktan, gönül gözünün önünde olmaktan, sözlerinin idrâkinden, özünün idrâkinden Allah ayırmasın ey Hakk'ı bildiren. Hakk'ı öğreten, Hakk'ı gösteren ona götüren perdeyi kaldırıp O'nu gösteren, Hakk'ın var olduğunu, varlığın Hakk olduğunu Hakk'tan başka bir şey olmadığını gösteren,... yâni Allah'ın insandaki tecellîsini, vahdet-i vücudu bu kadar güzel anlatmak her kişinin kârı değildir. Herhalde İbn-i Arabî hazretleri aynı dönemde yaşamış olsalardı, *"O ne güzel bir Sâmiha ki, benim bütün anlatmak istediğimi bir cümleye sığdırmış"* derlerdi. Ben de baştan beri, bu kadar derin bir mânâyı düşünemediğim zamanlarda dahi hocamı anlatırken sadece bu cümleleri kullanmayı tercih ettim. Ben de kendi kapasitem ölçüsünde O'nun izinde bunları gördüm ve yaşadım. Sâmiha anne insanı kendine değil, Allah'a, Hakk'a taşıdı. Allah ondan ayırmasın, âmin.

Kimsin? diye sordular.

Bu dünyâda işi bitenim! dedim.

Öyle de neden sefere çıkmazsın? dediler.

İşi bitmemiş olanlara yoldaşlık etmem muraddır, dedim. (...) [52]

Sâmiha annenin ***Hancı*** adlı eserindeki bu sözlerini şu âna da getirebiliriz. Şu anda da buradaki seyrüseferde Sâmiha anne hâlâ bize yol gösteriyor. Onların ışıkları hiç batmıyor. ***Batmayan Gün*** gibi. İki kitabının da ismi çok mânâlı; ***Batmayan Gün*** ve ***Yolcu***

[52] Sâmiha Ayverdi, *Hancı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s.9.

Nereye Gidiyorsun. Bütün bir ömür kendimize sormamız gereken soruyu zâten hocam kitaplarında bize sormuş.

Sâmiha Ayverdi için İstanbul ne ifâde eder? Neden romanlarında hep İstanbul merkezdedir? Osmanlı-İslâm medeniyetinin kalbi olarak İstanbul, Ayverdi'nin irfan dünyasında nasıl bir yer işgal eder?

Tabii ki O, İstanbul'da mürşidini bulmuş. İstanbul'da aşkı tanımış. İstanbul'da Allah yolunda yaşamayı öğrenmiş. Ama benim âciz idrâkime göre İstanbul tevhid demektir. Onun için Hz. Fâtih'in İstanbul'u fethi, tevhîdin fethidir. Çünkü dünyâda İstanbul kadar kozmopolit belki Kudüs olabilir. Çok farklılıkların bir araya geldiği bir şehirdir. Güller ve dikenler bir arada yaşar İstanbul'da. Ama gül bahçesi diye bakanlar dikeni görmez. Dikeni gören bahçenin gülünden bîhaber kalır. Allah'ın mânâsı gibi, istediğine kendini örter sevdiğine kendini açar. İstanbul, Kur'an'ın mânâsı gibi peçeli bir gelindir. İşte O'nu ancak aşkla sevene kendini gösterir. Gerçekten anlatılması zor bir şehir. Belki Fransızların ***Le Monde*** gazetesindeki ifâdeleriyle *"İstanbul'un dünyadaki yegâne rakîbi sudaki aksidir"* gerçekten İstanbul'un maddî anlamda bile başka bir rakibi olmadığını gösterir.

Ortasından Boğaz'ın akışı, yâni su tevâzu demektir. Kara içindeki tevâzuyu anlatır. Yedi tepesinin olması yedi fenâ makamını temsil eder. Dolayısıyla İstanbul kendi başına tevhid ve fenâ makamıdır zaten. Her yönüyle İstanbul Allah'ın mânâsını idrak eder.

Onun için, o dönemde, 'kaybolan veya kaybolmaya mahkûm bulunan neydi?' sorusunun anlamı ne idi? O'nun entelektüel hayatının merkezinde bu soru(n) vardır, denilebilir mi?

O, kaybolan medeniyetin maziyle kesilen irtibatın ve Batı hayranlığının acısını hissediyordu. Bunu, ***Ne İdik Ne Olduk*** adlı eserinde şöyle özetler:

> *"Bugünün Türk çocuğu hemen hemen geçmişinden habersiz. Onun için de, mâzisinin ihtişamlı varlığı ile bağlantı kuramıyor, oradan kendi*

yaşadığı zamâna kovasını daldırıp o berrak, o temiz ve o duru sudan bugüne bir şeyler aktaramıyor. Susuzluktan bayılsa da, harâretini teskin edecek bir yudum rereni yok. Şâyet ben de 1906 yerine 1926'da doğmuş olsaydım, hatâlı planlanmış bir geçiş devresinin çocuğu olarak, bu gadre uğramış nesillerin evlâtlarından beter olabilirdim.'[53]

***

'Ne yazık ki Müslüman-Türk de, etini dökûp kuru iskelet bıraktığı şark medeniyetinin üstüne geçirdiği bir iğreti garp kaftanı ile dolaşıp gezerken, ele güne karşı, ne gülünç olduğunun farkına varmayacak bir dalgınlık içindedir.'[54]

***

'Redd-i miras yolu ile mâzilerini silkip, atanların birçoğu da, yabancı menfaatlerin kürek mahkûmu. İşte bütün bu ortada kalmışlara, geçmişleri ile nikâh tâzeletip, dün ile bugünü ve belki de yarını içine alacak bir terkibe götürmek, belki tek kurtuluş çaresi."[55]

***

- **Bu bağlamda *İbrahim Efendi Konağı* nasıl bir meseleyi önümüze getirir?**

Kitabın sunuşunda yer alan,

'Bu kitap ne bir hikâyedir ne masal ne de roman... zamânı, mekânı, vak'aları, şahısları, isimleri hatta vak'alarının seyri, sırası ve detaylarının yüzde doksanı ile otantik yaşanmış bir devrin gerçek ve yaşanmış bir hayat tablosudur"[56]

ifâdesi meseleyi özetler.

Sâmiha anne kitabı şu cümlelerle bitirir:

---

[53] Sâmiha Ayverdi, *Ne İdik Ne Olduk*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2007, s. 10.
[54] Sâmiha Ayverdi, *Ne İdik Ne Olduk*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2007, s. 61.
[55] Yazarın notlarından.
[56] Sâmiha Ayverdi, *İbrahim Efendi Konağı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1999, s.7.

"Mühim olduğu kadar hazin de olan, İbrahim Efendi Konağı'nın ölüm tarihiyle çok büyük bir medeniyetin ölüm tarihinin tesâdüf etmiş olmasıydı. İbrahim Efendi Konağı'nda rengiyle, şekliyle kokusuyla o sayısız o hesapsız çiçeklerden bir çiçek açmış olan İstanbul medeniyeti de bu arada son nefesini vermiş ve tarihin hâfızasına mâl olmuştu. İşte asıl zevâl yani yok olan ve asıl yıkılan sonu gelen buydu. Eğer temeller kaymamış, kökleri kurumamış olsaydı gene aynı topraklarda nice İbrahim efendi Konakları yeşerir, boy atar, çiçeklenir. Ve içinde doğup büyüdüğüm medeniyet dünyâsının rengini, kokusunu, ihtişâmını salmakta devam edermiş."[57]

Sâmiha anne mâzisini reddeden ve Batı'nın ahlâk anlayışıyla kirlenen günümüz toplumlarının rahatsızlığını hissetmektedir. Dilini, dinini beğenmeyen, küçümseyen, mal, mülk, mevki sahibi olmayı tercih eden yeni toplumların acısını içinde hissetmektedir. Ona göre medeniyet Peygamberin ahlâkıyla yaşamak, halkta Hakk'ı görerek onlarla iyi geçinme san'atını öğrenmektir. Mâzinin birikimiyle Allah'ın her an yeni mânâsıyla tecellîsini idrâk eden ve buna katılan insan ona göre medenîdir.

Sâmiha Ayverdi'nin bir günlük yaşamı nasıl geçerdi? Nelerle meşgul olurdu? Nasıl yer içerdi, nasıl oturur kalkar, nasıl davranır, insanlara nasıl muâmele eder, ülkesinin ve dünyânın sorunlarına karşı nasıl bir ilgi ve hassasiyet içinde olurdu? Kenan Rifâî hazretlerinin huzurunda duruşu nasıldı, O'nunla halleri nasıldı?

Sâmiha anne çok erken uyanırlardı. İbâdetini yaptıktan sonra çalışır ya da misafir ağırlarlardı. Onun prensibi *"bâr olma yâr ol"*du. Çok zamanlar hastaya, problemli olana ziyarete giderdi. Son derece zarif döşenmiş bir evin içinde klâsik ve çok zevkli eşyaların arasında yaşarlardı. Eşyaları kendisiyle bütünleşmiş gibiydi. Kedisini çok severdi. O kedi sanki sahibinin vücudunun bir organı haline gelmişti. Sabah kahvaltılarında sahibinin kucağında sehpa gibi hiç kımıldamadan durur, kahvaltı tepsisi onun üzerine konurdu. Yemek

[57] Sâmiha Ayverdi, *İbrahim Efendi Konağı*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1999, s.430.

ayırımı yaptıklarını hiç görmedim. Ama az yerlerdi. Kimseyi reddetmezlerdi. Kendine çok az vakit ayırırdı.

Pazartesi günleri annemle, İlhan ablayla, Türkân Ablayla ve çok sevdiği birkaç kişiyle özel olarak görüşürdü. İhvânın para meselelerini, kimlere yardım yapılacağını halleder, çözümler getirirdi. Böyle bir paylaşma günleri vardı ve o günleri çok beklediğini, keşke her gün Pazartesi olsa dediklerini biliyorum. Pazartesi Hz. Peygamber'in günü olması hasebiyle özel bir gündür ve Sâmiha annede biz bunu çok hissederdik.

Nâdiren sigara içtiklerini biliyorum. Ama yakın dostu ve gelini olan İlhan Ayverdi sigarayı bırakınca onun yanında içmemek için bir daha hiç içmediklerini de biliyorum. Sigarayı evde tek başına içmezlerdi. Yanında birisi içerse, o utanmasın diye içerlerdi. Alt katında bir öğrencisi âilesiyle yaşıyordu. Onların kaloriferinde problem olduğunda kendisi de evindeki ısıtmayı çalıştırmayıp onlara eşlik etmişti.

Terbiye usûlü çok özeldi. Ekrem Amca Galatasaray'da okuyan oğlunun sigara içtiğini duyunca çok kızmış. Annesiz de olduğu için oğlunu terbiye etmekte zorlanıyor. Ekrem Amca'nın oğlu babasının salondaki sigaralardan alıp kaçırarak gizlice içiyor ve bu nedenle de babasından çok azar işitiyor. Sâmiha anne çocuğun sigarayı sakladığı dolabın içine: *"Sevgili oğlum babanın sigaralarından içmemen ve rahatsız olmaman için sana bir paket sigara bırakıyorum. Artık bunu kullanırsın"* yazan bir not bırakmışlar. O kadar düşkün olduğu, sevdiği, anne dediği halasının bu tavrı onu o kadar utandırmış ki o sigarayı içememiş ve sigarayı da böylece bırakmış. Onu anlatmışlardı çok etkilenmiştim. İtinâlı, zevkli, çok sevgi dolu bir terbiye usûlü vardı. İnşaallah anneler hep öyle olabilelim.

Sâmiha anne ve çevresindeki büyükler çocuğa çocuk muâmelesi yapmadılar, istirahatlerini gözönünde tutarlar fakat sanki karşılarında büyük bir adam varmış gibi davranırlardı. Bu da vahdet-i vücudun başka bir tezâhürü olsa gerek. Onun için, Ekrem Amca'nın oğlu Fazıl ağabey, Sâmiha anneme, *"anne"* diyormuş. Fazıl

ağabey uzun süre de onu anne zannetmiş. Ona mektuplar yazdığını, onunla ilgili bütün sorunlarıyla özel olarak ilgilendiğini, hastalıklarında kendisini taşıyıp, kendi kızından daha çok emek verdiğini iyi biliyoruz.

Kendi kızı Nâdide teyze ikinci plandaydı hayatında. Ama bunu isteyerek ve severek yapmış bir sultan değil. O kadar çok evlâdı vardı ki, Nâdide teyzenin de kendisini ikinci planda hissetmesi çok normal. Bütün büyük insanların evlâtlarının hissedeceği gibi. Öyle bir sultandı. Hayatı Ken'an Rifâî'ye odaklanmıştı. Hocasını anlatmak için yaşadı. Hocasındaki hakîkat-i Muhammediye'yi anlatmak için yaşadı. Önce bizi kendindeki Hocasına, sonra hocasındaki Peygambere sonra Peygamberdeki Allah'a götürdü. Bu tekâmül insan için çok önemlidir.

Bir gün Sâmiha anne Hocasının sohbetinden izin alıp çıkmışlar. Ekrem Bey de *"Randevumuz ertelendi gir sohbeti dinle"*, deyince odanın kapısını hafifçe aralayıp *"girebilir miyim?"* diye soruyorlar, Efendim *"izin alıp çıkmıştın bir daha giremezsin bu odaya"* diyorlar. Yani sözle oynanmaması gerektiğini Efendim öğretmişler. Ayrıca saate de riâyet ettiklerinden söz verilen saatte bulunması gereken yerde olunmasının şart olduğunu anlatmışlar.

Çocuklar ve gençlere özellikle çok değer verirlerdi. O yüzden de kandil geceleri bizler için çocuk eğlenceleri tertib ederlerdi. Sâmiha anneanin evinde toplanırdık. Kandilin mânâsı anlatılır, namazlar kılınır ve hediyeler dağıtılırdı. İftar geceleri ise bir sene boyunca beklediğimiz gecelerdi. Çünkü Sâmiha annenin evinde yapılırdı çocuk iftarları o zaman, dışarılarda değil. Daha sonra sayımız çok artınca iftarlar büyük otellere taşındı. Çocuklara oyunlar, Karagöz'ler oynatılır, çeşitli hikâyeler anlatılır. Sâmiha anne sorar. *"Kaç kişi oruçlu?"* diye. Orada *"ben de"* diyebilmek için çok küçük yaştan itibaren oruç tutmaya başladık.

Kandillerin çocuklar için eğlenceli ve güzel geçmesini ister, sırf mevlüt dinleyerek ve ağlayarak değil, çocukları bıktırmadan zevk haline getirmek isterdi. Ülkesinin ve dünyanın sorunlarına karşı çok

hassastı. Devamlı okurdu, bunu da Ken'an Rifâî'den öğrenmişti. Efendimiz gazete okumaya çok önem verirlerdi ve daima dünyanın meselelerinden haberdâr olmamızı isterlerdi. Sâmiha anne de böyleydi. Bir yanlışı tespit eder üzerinde çok araştırırdı.

70'li yıllarda bir grup genç terörü, şiddeti teşvik eden siyâsî dergileri satmaktadırlar. Sâmiha anne kendilerine yaklaşır. Parayı verir ve dergileri satın alır. Denizin kenarına gelir. Hepsinin gözü önünde hepsini yırtıp denize atar. Üzerine yürüyen genç kızı halk tutar. Bu yüzden kitaplarını okuyan bir zâtın *"nerede o dişi aslan"* deyişine şaşmamak gerekir.

Efendimizin en çok takdir ettiği öğrencisiydi Sâmiha Ayverdi. Bir gün Kendileriyle beraber bir Mevlevî şeyhine giderler. Hocası, Mevlevî şeyhine *"Bir şey söyleyiniz şeyhim"* der. O da, *"siz buyrun efendim"* der. Tekrar eder Ken'an Rifâî hazretleri, *"Bir şey söyleyiniz şeyhim."* Yine edep eder şeyh ve *"siz buyurun"* der. Onun üzerine Kenan Rifâî Hazretleri Sâmiha anneme dönerek, *"Sen bir şey söyle Sâmiha!"* der. Sâmiha annem de Mesnevî'den Farsça olarak şu beyitleri okur:

"Yek demî sohbet be-merdân-ı Hüdâ

Bihter ez sad sâl bûden der tukâ"

(Bir dem Hüdâ merdiyle sohbet, yüz sene takvâdan hayırlıdır.)

İşte bu cevap hocasını çok memnun eder ve anneme *"Hey koca Sâmiha! Mevlevî şeyhine **Mesnevî**'den hitâb etti ve beni çok memnun etti,"* der.

...İnsan, ancak hayvanların yapamayacağı şeyle iftihâr etmekte haklıdır. O da bilgi ve aşktır. Bu varlığın evveli de aşk, sonu da aşktır. "

Sâmiha Ayverdi, ***Aşk Budur***

Dost'un İngilizce'ye Çevrilmesiyle Benim Tanıdığım En Az Beş Altı Kişi Müslüman Oldu...

- **Dost nasıl bir eserdir? Bir bilgenin hikmet bahçesinden çiçekler devşiren bir anlatı olarak Dost'un sizin dünyanızdaki izdüşümü nasıl olmuştur? Ondan neler öğrendiniz?**

Dost, sanki Ken'an Rifâî'nin özetidir. Dost kelimesi *"arkadaş"* demek değildir. Sevgilinin ötesinde bir şeydir. Dost kelimesinin içinde *"sâdık"* yani Hz. Ebû Bekir'in mânâsı vardır. Bu mânâ Hz. İbrahim'de tecellî eden Halîl makamının ifâdesidir. Sâdık demek, Peygamberin meşrebine sâdık olmak demektir. Sâmiha Ayverdi, Efendisinin meşrebine sâdıktı. Onun hakikatine ve ahlâkına sâdıktı. Efendisini gören kişiydi. Ayne'l-yakîn mertebesinde bir Ebû Bekir tavrıyla Efendisini seyreden kişiydi. Onun için ona başka bir ad konması beklenemezdi. Dost kelimesi ebced hesâbında aşkla aynı sayıya denk geliyor. Dolayısıyla 'dost' *"aşk"*demektir. ***Dost***'u ben bir gecede okudum. Beklediğim bir kitaptı ve ***Sohbetler***'den önce çıktı. Benim için bütün hayatımda öğrendiklerimin bir özetiydi. Çok kısa diye üzülmüştüm. Keşke daha derin anlatan bir kitap yazsa Sâmiha anne diye düşünmüştüm. Daha sonra ***Sohbetler***'i yazdığı zaman, iyi ki ***Dost*** önce yazılmış diye düşündüm. Çünkü ***Sohbetler*** biz ihvânın aradığı kitaptı. ***Mesnevî Şerhi***'nin içindeki derinliği biz ***Sohbetler***'de bulduk. Bütün sorularımızın cevabıydı ***Dost, Sohbetler***'e hazırlık kitabıydı. ***Dost***'un İngilizceye çevrilmesiyle benim tanıdığım en az 5-6 kişi Müslüman oldu. Gerçekten vurucu bir kitaptır.

Bu kitaptan ne öğrendiğime gelince; hâl etmediğimi öğrendim. Her şeyi bildiğimi sanıyordum ama hiç hâletmemiştim. Yani ***Dost*** kitabı ilk defa hal etmediğimi ve tevâzû sâhibi olmadığımı yüzüme vuran ve henüz bildiklerimi de derinlemesine tefekkür etmediğim için eksikliğimi bana anlatan bir kitaptı. Bana ayna oldu. Ama batı insanına da gerçek İslâm'ı, tasavvufu öğretmesi, tasavvufun hakikatini göstermesi açısından çok büyük bir örnek olmuştur.

"Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık" nasıl doğdu? Bu eser irfânî geleneğimizin târihi açısından ne ifâde eder? Eserin diğer yazarları kimlerdir, Sâmiha hanımla ilişkileri nedir?

Bu eserde, Ken'an Rifâî'nin gözlüğüyle bakan Sâmiha annemden, Sofi Hûri'den, gene Ken'an Rifâî'nin gözlüğüyle bakan Safiye Erol'dan, Nazlı Sultan ve Semiha Cemal'den Hocalarının mânâsı anlatılır. Sofi Hûri biliyorsunuz papaz kızı, Safiye Erol nev-i şahsına münhasır tasavvuf bilen, maddî ilimlere vâkıf, güzel, modern bir yazar... Sâmiha anne, Efendi... Nazlı Sultan Efendi'nin başka bir vechesi.... Semiha Cemal başka bir vechesi, Nezihe Araz da bambaşka vechesi. Dolayısıyla hepsi kendi mânâlarını ve hakîkatlerini anlatmıştır.

Ken'an Rifâî hazretleri bu eserin ortaya çıktığı devre kadar belli bir grup içerisinde kalmış, ancak öğrencileri tarafından bilinen bir sultandır. Ama bu eserin ortaya çıkışıyla Ken'an Rifâî bütün hakikatiyle zuhur etmiştir. Bize Osmanlı'nın son devrindeki tasavvuf anlayışının derinliğini öğreten Ken'an Rifâî bu kitapla herkese âşikâr olmuş. Dolayısıyla bir devrin tasavvuf anlayışı da bu kitapla kalıcı hâle gelmiştir. Sâmiha anne, mürşidini anlatmanın kendini anlatmak için en doğru yol olduğunu anlayıp ilk bu eser için harekete geçmiştir. Kitabın sonundaki sohbetler âdetâ mürşit yanımızdaymışcasına bize ahlâk-ı Muhammedî'yi öğreten ve sülûka yönlendiren bilgilerdir. Baş kısımda Safiye Erol, Sofi Huri gibi anlaşılması daha zor yazarların hocalarını anlatışı ile sondaki hocanın basitin içinde mükemmelliği anlatan sohbetleri zıtlıktaki birliği yakalamak açısından çok önemlidir. İsmiyle bile birçok insana mânâsını hatırlatan bu kitap sadece 20. yüzyılı değil bütün asırları aydınlatmak üzere yazılmış bir şâheserdir.

Sâmiha anneyle Safiye Erol, birisi mürşidinin hakikati olmuş diğeri de mürşidindeki hakikate âşık olmuş iki sultandır. Yani birisi Efendisi, diğeri de onu seyreden iki sevgilinin birbiriyle ilişkisi...

Sofi Hûri ile mutlaka ki her iki eserde de yani ***Mesnevî Şerhi***'nde de, ***20. Yüzyılın Işığında Müslümanlık ve Ken'an Rifâî*** kitabında da bir

araya geldikleri için, mutlaka aynı aşkı paylaşan iki ruh olmuşlar. Sofi Hûri de başka bir veche çünkü gerçekten bir papaz kızı.. Hristiyanlıktan dönmüş, Müslüman olmuş bir görüşle bakıyor. Sofi Hûri'nin kraliçe Julianna'nın önünde okuduğu ***Ken'an Rifâî devrin en büyük mutasavvıfıdır*** yazısı, bunun Kraliçe Julianna tarafından değerlendirilişi çok enteresandır. Julianna'nın ayağa kalkıp *"Bu beyefendi önünde sizi saygı duruşuna davet ediyorum"* deyişi ve herkesi Efendimizin hâtırası önünde saygı duruşuna dâvet edişi önemlidir. Sofi Hûri kraliçenin huzurunda hocası Ken'an Rifâî'yi şöyle anlattı:

> *"Zamanımızın en büyük İslâm âlimlerinden mutasavvıf şeyh Ken'an Rifâî hazretlerini size tanıtmaya çalışacağım. Onun önderliğini yaptığı iman anlayışı, günümüz insanlığının, bulmakta zorluk çektiği, ancak sosyal barışın sağlayabildiği hoşgörülü ve âhenkli bir yaşam için, bir çözüm getirmiştir. Günümüzde insanlık maddî ve mânevî sorunlarla bunalmaktadır. Daha mutlu ve müreffeh bir hayat sürebilmek için, çözüm aramakta ve olaylar karşısında cesareti kırılmakta ümitsizliğe kapılmaktadır. Ben bu ortam ve durum içinde, konumu bir tesâdüf eseri seçmedim.*
>
> *Ken'an Rifâî insan tabiatını çok iyi biliyordu, insanların ve cemiyetlerin birbirleriyle olan ilişkilerinin barış ve hoşgörü içinde, nasıl olması gerektiğini bilen üstün bir yetenek ve kişiliğe sahipti. Mânevî hayatımızı aydınlatacak, ruhumuzu yüceltecek, imanımızı kuvvetlendirecek onun gibi bir öndere günümüzdeki kadar hiç özlem hissedilmemiştir. Şâyet insanlık kurtuluşa ermek, gerçeği bulmak ve dengeli bir yaşama kavuşmak istiyorsa bütün fanatik* (bağnaz) *duygulardan arınmış, saf ve temiz, sevgi dolu bir imana sahip olmalıdır. Ortak değerlerin olmadığı sosyal guruplarda, güvensizliği izleyen kriz ve çöküş ergeç ortaya çıkacaktır. Hâlbuki insanları birbirine sevdirecek ortak değerlerin* (sembollerin) *olması birleştirici bir rol oynayacaktır. Dolayısıyle kalıcı bir barışın sağlanması isteniyorsa, erkek ve kadın olarak hep birlikte bizi birbirimize dost ve yakın olmayı mümkün kılacak ortak değerleri aramalıyız.*
>
> *Ken'an Rifâî hazretlerinin sahip olduğu bu değerler, insan cemiyetlerinin ilerlemesi ve huzur içinde yaşamaları gâyesine hizmet* (istihdaf) *ediyordu. Bu değerlere bağlı kalan toplulıklar kendi yaşam tarzlarını,*

kurallarını belirler cemiyet hayatının ilerlemesini, gelişmesi ve devamlılığını sağlarlar. Topluma ışık tutan ve sayıca çok olan bu değerler muvâcehesinde, bu eşsiz şahsiyetlerin ön gördüğü sistem lâlettâyin insanlar gibi sıradan bir hayat sürmek değil, başkalarının örnek olarak alacakları sevgi dolu en ideal bir yaşam tarzı sergilemek idi. İşte Şeyh Ken'an Rifâî'nin gayesi, günümüz insanını böylece karşılıksız bir sevgi seli içinde birleştirmek olmuştur.

Size sunmak istediğim bu kısa biyografi ile sıradan bir yaşam sürmemiş olan, insanlığın geleceğini düşünenler için örnek alınması gereken, bir şahsiyeti tanıtacağım. Böylesine saygıdeğer bir şahsı tanıtmak, onun temsil ettiği sosyal kütlenin de, bilinmesi anlaşılması ve tanınmasına yardım edecektir.

Ken'an Rifâî kimdi? Yapmak istediği ve misyonu ne idi? Neleri başardı? Şimdi, kısaca bu üç soruyu cevaplamaya çalışacağım.

İlk soruyu cevaplayabilmek için onun şahsiyetinin üç ana özelliğini bilmek gerekir. Herşeyden önce büyük bir din âlimi, sonra mükemmel bir düşünür ve sonuç olarakta rûhânî bir lider (mürşid) *ve rehberdi. Bu üç özellik Ken'an Rifâî nin şahsiyetinde birleşmiş bulunuyordu. Onu tanımak için şahsiyetinde toplanan bu üç özelliğe bakmak gerekir. Aklıyla mistik dünyasının görüşlerini ve öğretisini de aklıyla birleştirmesi sebebiyle karşımıza yalnız bir din adamı olarak değil, fakat aynı zamanda bir aksiyon adamı ve insanlık şampiyonu olarak çıkar.*

Bu büyük adamın biyografisini tanıtırken sadece hayatının kronolojik olaylarını anahatlarıyla vermek yeterli olmayacaktır. Onun, kişiliğini, gâyesini ve gerçek hayat hikâyesini sunmadan önce, kronolojik olayların gerisindeki müsebbibleri ve iç faktörleri bilmek gerekir.

Bu büyük adamın, yapmak istediği, ahlâkî yönü ve yaptıkları onun iç dünyâsından (manevî yönüyle) *algılanabilir. Dolayısiyle Ken'an Rifâî'nin hayatını incelerken, ayrıntılara gizlenmiş temel prensiplerin ip uçlarını da gözden kaçırmamalıyız.*

Bu yenilikçi ve müstesnâ şahsın hayatına iç ve dış dünyâsı olarak iki ayrı açıdan bakabiliriz.

Yaşantısının dıştan görüntüsü: Şöhret olmak istemiyordu. Diğer taraftan tarihe geçmiş efsânevî bir kahramanda değildi. Hâli vakti iyi durumda olan tanınmış eski bir aileden geliyordu. Onu 1885'de Galatasaray Sultânîsi'ni bitirirken görüyoruz. Galatasaray Sultânîsi onun devrinin en ileri eğitim kurumlarından biri idi. Bu kurumda o devrin önemli doğu ve batı dilleri öğretiliyordu. Kendisine meslek olarak, iyi bir gelecek vaadeden ve maddî menfaat sağlayacak olan imkânları teperek, kutsal saydığı öğretmenliği seçti. Öğretmenliğe hayatının son günlerine kadar devam etti. Yıllar sonra onun kutsal saydığı bu meslekten emekli olmayı reddettiğine şahit oluyoruz. Sadece bir şâir, müzisyen ve harika bir sese sahip olmakla kalmıyor, bir yazar olarakta kendisini kanıtlıyordu. Onbir çalışmasından yedisi yayınlanmıştır. Mesleğiyle ilgili olarak birçok araştırma ve makaleler yazmıştır. Buna rağmen kendisinin şöhret olmak gibi bir isteği yoktu, aksine gerek san'at ve düşünce alanında ve gerekse öğretim kariyerinde, yüksek mevkilere gelmekten kaçındı.

Ken'an Rifâî, hayranlık uyandıran müstesnâ (seçkin) *kişiliğini, çevresindeki insanlardan saklama konusunda kalıtımsal bir yeteneğe sahipti. Yaşadığı devrin sosyal hayatını düşündüğümüzde onun bu konudaki tercih nedenini kolaylıkla bulabiliriz. Yaşadığı devrin şartları onu, dünya görüşünü, fikirlerini ve felsefî düşüncelerini belirtirken her seviyedeki insana hitap edecek şekilde bu bilgilerin dozajını da iyi ayarlamaya mecbur ediyordu. Ayrıca gerçeklerin veya mânâlarının, benzetme ve teşbih yoluyla örtülü bir tarzda söylenmesi gerekiyordu. Keşmekeş ve düzensizliğin yaşandığı, yapılan herşeyde yetersiz ve verimsizliğin tolere edilip kabûl gördüğü o devirde yaratıcı zekâlar ve düşünen kafalar görüş ve düşüncelerinin yanlış anlaşılması yüzünden cezalandırılma endişesi taşıyorlardı. Gerçek kişiliğinin bu şekilde dış çevreden gizlenmesi, onun rûhî gelişmesini engellememiş ve üstlendiği görevi yerine getirmesinde bir mahzur teşkil etmemiştir.*

Onun ruh dünyasını oluşturan iki kuvvetli şahsiyet bulunuyordu. Bunlar annesi ve mürşidi idi.

Ken'an Rifâî'nin hayatını renklendiren ve ona canlılık kazandıran diğer bir öge de, annesine karşı hissettiği derînî bir sevgidir. Annesi

Hatice Cenan Hanım da kendisi gibi bir sevgi odağı idi. O da hayatında insanlara hep iyiyi güzeli ve doğruyu gösterdi.

Annesinin konuşmayı anladığı ilk günden itibaren oğluna öğrettiği ve oğlunun ruhsal gelişmesini sağlayan hayat felsefesi: ***'İnsanları seveceksin, gönlün bitmez tükenmez bir hoşgörü, bağışlama ve sevgi hazinesiyle dolu olmalıdır. Ayrıca insanları sevmenin yanında bütün yaratılmışları da, içinden gelen, aynı bitmez tükenmez sevgiyle sevmelisin. İnsanları sevmenin yanında, onlarla dost olmalı, onlara sempatik ve merhametli davranmalı, kendini onlar yerine koyarak başarılarından sevinç duymalı ve başarısızlıklarına da üzülmelisin. Onlarla kendini o şekilde birleştirmelisin ki onların doğumlarına sevinmeli ölümlerine de, acı duymalısın. Misyonun, insanlığı herkesce bilinmesi gereken aynı hedefe yönlendirmek olmalıdır. Bunun da en kestirme, en tesirli ve en güzel yolu sevgi yoludur. İnsanlar için duyulan bu sınırsız sevgi ile insanlık barış ve huzura kavuşabilir. Ancak bu yolla kemâle ulaşılır, bu âlemden ilâhî âleme ulaşılabilir, en sonunda da Allah'ı bulabilirsin.'***

Annesinin direktifleri ve yönlendirmesi sadece teoride kalmıyordu. O, Ken'an Rifâî'nin tüm hayâtına şekil vermiş onun şahsiyetinin teşekkülünde büyük rol oynamıştır. Annesi her devirde hasret duyulan bir evliyâ idi.

Annesinden sonra, Ken'an Rifâî'nin ruh terbiyesinin ve eğitiminin tamamlanmasını, öğretmeni ve mürşidi Filibeli Ethem Efendi üstlenmiştir. Böylece bu genç derviş, Ken'an Rifâî genç yaşında mânevî dereceler kazanmış, diğer taraftan da sık aralıklarla tayin edilerek okul ve eğitim müdürlüklerinde bulunmuştur. Bu esnâda mistik açıdan ***'savaştan büyük'*** *olarak görülen nefis mücâdelesinden de gâlip çıkmış, genç bir derviş olarak kendi iç dünyasında da barış ve âhenk dolu bir huzura kavuşmuştur. Onun önce kendisiyle sonrada herkesle ve herşeyle barışık olmasını ve yaratılmışla olan ilişkilerindeki barış ve âhengi hiçbir kimse bozamadı. Maârif câmiasındaki öğretmenliği ve eğiticiliği yanında saf bir sevgi ateşiyle dolu olarak, iyi huyun ve ahlâkında en mükemmel bir örneği ve rehberi idi.*

Ethem Efendi belki de, onu irşad için hususî olarak gönderilmiş veya görevlendirilmiş, fakat gerçek kimliği yalnızca Ken'an Rifâî ve annesine âşikâr olan, bir mürşid idi.

Burada birkaç kelime ile mürşid ve müridin ne olduğunu açıklamak gerekir. Mürid ve mürşid ilişkisinin doğu âleminde kökü, çok eskilere dayanır. Bu ilişkinin nasıl olduğu pek bilinmez. Mürşid deyince irşad eden hoca, mürid de onun talebesi veya dervişidir. Mürid kendisini hocasına tam anlamıyla teslim eder. Bu teslimiyette talebe geçmişte beslediği tüm düşünce ve inançlarını bırakmalıdır. Mürid daha önce yaşamış olduğu hayat tarzını terkeder, alışkanlıklarını bırakır, tutkularından vazgeçer. Bu tam anlamıyla mürşidine teslimiyettir, onun buyruklarına itaat etmek gerekir. Zamanımızın sadece kendisini düşünen ferdiyetçi zihniyeti ile bunu kavramak zordur. Çünkü herkes kendi içinde bağımsız bir dünya arzular. Cemiyet içinde mürşidin odaklaşmış bir şahsiyeti vardır. Onun bütün amelleri çevresindeki lerle ve kendiyle olan muâmele ve ilişkisi müride bir örnek teşkil eder. Mürşid zâhirde görünen nefsin arzuladığı cezbedici şeylerle insanları kendisine bağlamaz. Onun seside dışardan duyulmaz. O huzuruna gelenle kalb sesiyle (ruhuyla) konuşur. Müridin kendisini ve Allah'ını bulabilmesi ancak onun, mürşidinin bu sesini ne derece bir hassaslıkla algıladığına bağlıdır. Kalp gözünün açıklık derecesine göre, mürşidiyle râbıta kurar. Aslında mürşidin şahsî bir kimliği yoktur, benliği terketmiştir. Bütün güzel ahlâk değerlerini kendinde toplamıştır.

Mürşidi incitmek demek, kendini incitmek demektir. Ona uymamakla insan kendine zarar verir. Diğer bir deyişle Mürşid kalbimize ve ruhumuza devamlı olarak hükmeden insan ile özdeşleşmiş bir (prensip) kavramdır.

Ken'an Rifâî ile mürşidi *arasındaki ilişki de yukarıda belirtilen böyle bir anlayış ile izah edilebilir. Aynı ilişki daha sonraki yıllarda kendisi ile müridleri arasında da vardı. Doğuda bu çeşit mürşid ile mürid ilişkisinin kökü eskilere dayanır. Büyük mistik şâir Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî ve onun mürşidi Şems-i Tebrizî, kezâ Fatih Sultan Mehmet ile onun hocası şeyh Akşemseddin'de de bu tip ilişkiyi görürüz.*

Mürşid ile mürid kavramlarını açıkladıktan sonra, ***'Ken'an Rifâî kimdi ve onun yapmak istediği ve misyonu ne idi?'*** *sorusuna dönelim.*

Başlarda onun şahsiyetinin üç ana özelliğinden bahsetmiştik; büyük bir mutasavvıf, düşünür ve mürebbî. Ken'an Rifâî'nin mistik anlayışının çarpıcı özelliği, kendisini belli bir metafiziksel sistemle sınırlamamış olmasıdır.

O, tasavvufu İmâm-ı Gazalî'nin yaptığı gibi sadece ahlâkî prensipler çerçevesinde algılamamıştır. Diğer taraftan da Muhiddin Arabî gibi sâdece panteizmin[58] *(vahdet-i vücut) limitleri ile kendini sınırlamadığı gibi, Mevlânâ da görülen büyük bir şevk içinde trans haline gelme ile de kendini sınırlamamıştır. Öyle istese de olamazdı, çünkü o devrin, yirminci yüzyılın adamıydı. Yaşadığı devrin icaplarına göre hareket etmeyi yeğledi. Onun tasavvuf anlayışı bu, her üç düşünceyi de içine alıyordu.*

O bugünün talebelerine düşüncelerini şöyle açıklamaktadır: ***'Benim üç adet gözlüğüm var. Bir tanesini yakındaki objeleri görmek için, diğerini uzaktakileri görmek için, üçüncüsünü ise hem yakın hemde uzaktakileri görmek için kullanırım. Üçüncü gözlüğümün camları hem yakın, hem de uzak cisimler içindir. Şayet yakın mesafe gözlüğümü uzaktaki cisimler için kullanırsam başım döner. Eğer uzak mesafe gözlüğümü yakın mesafedeki objeler için takarsam bu defa cisimler net görünmez. Fakat üçüncü tip gözlük farklıdır. Hem yakın hem de uzak iyi görünür. Neticede şu sonuca vardım; sadece bu dünyayı görmek istiyenler, yani bu dünyada mevcut şeylerin şeklini ve cinsini görmek istiyenler, diğer dünyayı göremezler. Diğer taraftan sadece öbür dünyayı görmek istiyenlerde bu dünyayı göremezler. Bundan dolayı bir kimsenin ruh gözünün gözlüğü öyle olmalıdır ki onun dış dünyaya bakan gözü onun ruh dünyasını görmesine engel***

[58] Burada panteizm kelimesi lugatteki manası ile değil vahdet-i vücut anlamında kullanılmıştır.

olmamalıdır. Diğer taraftan ruh dünyasını gören gözü de bu dünyadaki objeleri net göstermelidir.'

Ken'an Rifâî'nin tasavvuf anlayışına göre, insan ruhu mânevî kirlerinden temizlenmiş olmalıdır. Ancak bu durumda insan, diğer yaratılmışlarla olan ilişkisini, kâinattaki kendi yerini daha iyi idrâk eder, gerçekle yüz yüze gelir. Bu gerçekle olan temas gerçeği bilmemize ve bulmamıza yardımcı olur. Bu insanla başlıyan ve insanda tam anlamıyla kemâle eren bir idrâk ve düşünceler zinciri ve bizâtihî yaşanan bir hayat tecrübesidir. Tasavvufun dinle devamlı bir arada olmasının sebebi, din, tasavvufun izahatına, tercüme ve yardımına muhtaçtır. Mutasavvıf da tasavvuf anlayışının ışığında hayatını, herşey ve herkesle âhenkli bir denge kurarak, sevginin de kâinatın en lüzumlu bir realitesi olduğunun bilinci içinde, sürdürür.

Ken'an Rifâî tasavvufun tarifini yapmaktan kaçınmıştır. Fakat O, gerçek bir mutasavvıf idi ve gerçek ve mükemmel bir mutasavvıf olarak yaşadı.

Onun gözünde kâinat insanla bir mânâ kazanmıştır. Mevlânâ'nın dediği gibi; ***'Allah'ın evi (Kâbe), Allah'ın evi olalıdan beri Allah onun içinde yaşamıyor, fakat benim kalbimin köşkünde, Allah'dan başka hiçbir şey yaşamaz.'*** *Tasavvuf bu gerçeği sadece idrak etmekle bilinmez bunu hayatımıza, tatbik etmekle, bizzat bu olguyu yaşamakla bilinir.*

Ken'an Rifâî insanları, diğer varlıkları ve bütün yaratılmışları birlik içinde bir çokluk, fakat aynı zamanda kaynağı aynı olan bir bütünün parçaları olarak görmüştür. Birlik içinde tek bir kütle gibidirler. Bu yaratılmışların herbiri farklı özellik taşımasına rağmen, bu bütün içinde ayrı ayrı fonksiyonları vardır, fakat bu bütünü tamamlayan bir birlik içindedirler. Böylece kâinatın düzeninin korunması ve devamında herbirinin hayâtî önemi vardır. Bütünü teşkil eden bütün varlıklar ve yaratılmışlar, bu düzen içinde farklı görevlerinden ve gâyelerinden dolayı, evrensel bir senfoni oluştururlar. Her bir atom farklı yapı, şekil ve yönlerinden dolayı bu değişmeyen düzen içinde yerlerini alırlar ve evrensel bir senfoni oluştururlar. Yaratılan her varlığın fonksiyonu gerçekte bu senfoninin gâyesidir. Kendisini ve her varlığı tevhid

kanununun bir âleti ve mânâsı olarak görmüştür. Ken'an Rifâî bu tevhid (birlik) prensibine bağlı kaldı. Bu prensibi şuurlu bir şekilde kendi yaşamına tatbik etti. Böylece yaşayarak bu gerçeğin tahakkuku için aktif olarak hizmet etmiştir.

Şimdi onu şu konuşmayı yaparken duyuyoruz: Bir gün talebelerinden birisi kendisine şu soruyu sordu ***'Tasavvuf nedir?'*** *Bu soruya verdiği mânidar cevap şu oldu:* ***'Kimseyi incitmemek ve kimse tarafından da incinmemektir.'*** *Bu kısa cevap talebeyi ilk anda memnun etmedi. Fakat mürşidi bu tanımlamada ısrar ederek,* ***'İyice düşün. Yaratıcı ile yaratıklar arasındaki ilişkiye esas olan prensip yani bütün felsefe, bu cümlenin mânâsında gizlidir.'*** *dedikten sonra ilâve olarak şu açıklamayı yaptı:* ***'Allah'ın gizli ve aşikâr bir şekilde olmasını istediği bütün işler, iyi ameller, söz ve mânânın insanda tecellî ettiğini biliniz. Böylece, Allah'ın rahmeti, iyiliği, merhameti diğer taraftan azâbı ve gazâbı insana yine insan vasıtasıyla gelir. Bundan dolayı bütün ilişkilerinizde başkaları ile değil, aslında Allah ile ilişkide bulunuyorsunuz. Bu gerçeği bildiğinizde kimi incitebilir ve kimin tarafından incinebilirsiniz? Biz, Allah'ın gizli ve âşikâr olarak yapmak istediği işlere bir vâsıta oluruz. Birçok defa insan Allah'ın bu işlerini kendi yaptı sanır. Hâlbuki bu işler bize geçici ve emânet olarak verilmiştir. Bundan dolayı peygamberimiz Hz. Muhammed hadis-i şeriflerinde: "Kendini bilen kişi, Allah'ını da bilir," demiş ve bunu bir prensip olarak öğretmiştir.'***

Ken'an Rifâî, bu dünyadaki bütün ilişkilerinin Allah'la olduğunu biliyordu. O herşeyi, Allah'ın açıkca bir tecellisi ve zuhûru olarak gördüğü için seviyor ve derin bir saygı duyuyordu. Üzerinde durulacak olan ana konunun, sevgi olduğu inancındaydı. Böyle bir anlayışla soyut bir kavram olan Allah sevgisini soyut bir kavram olmaktan çıkarmış onu yaratılmışlara ve dünyaya tatbik ederek (uygulayarak), *görünen somut bir kavram haline dönüştürmüştür. Diğer bir deyişle, aslında O, sevgi birliğini idrak etmiştir. O' na göre yaratan ile yaratılmışlar ayrılamaz bir bütün* (birlik) *teşkil ederler. Tekrar onu, şu şekilde konuşurken buluyoruz:* ***'Hayatın temelinin Allah inancı***

(inanma), inanmanın temelinin ise güzel ahlâk olduğunu iyi bilmeliyiz. İnanmanın kemâli (en iyi derecesi) Allah sevgisi, güzel ahlâkın da kemâli yaratılanları sevmektir. Bu temelde herkes tarafından bilinmesi gereken yaratılmışların yaratandan ayrı olmadığı gerçeğidir. Bazıları yaratılmışları yaratandan ayrı görür, yani yaratılmışları yaratanın dışında bir âlem yaratanı da içeri bir âlem olarak görür. Diğerleri ise tamamen zıt bir görüş ileri sürerler. Daha şanslı olan üçüncü sınıf ise insanla konuştukları zaman Allah'la ilişkide olduklarının şuurundadırlar. Kısacası Allah'ı seven bu sınıf insanlar hiçbir zaman korku ve üzüntü taşımazlar. Dolayısıyle insanlara karşı merhametli, sabırlı, affedici olur, onlara sevgi ve muhabbetle davranırlar.'

O, bu anlayışla, sevgi kavramını tasavvuf felsefesi ile öğreticiliğinin temel prensibi olarak ele almıştır.

O'nun mutasavvıf kişiliğini genel hatlarıyla belirttikten sonra şimdi de Ken'an Rifâî'nin kâmil yönü üzerinde duralım.

İnsanın insan olarak kalabilmesinin gerektirdiği şartları sağlamasının yolu ve gerçeği idrak etmeye başlayabilmesi için, sonsuz hayata yani ruhun ölmezliğine, kısacası "ahiret günü" *gerçeğine inanmalı, benlik iddiasında bulunmamalı ve* kendisini "tevhid" (birlik) prensibinden *ayrı görmemelidir.*

Ken'an Rifâî de doğunun diğer eski çağlardaki düşünürleri gibi bütün hayatı boyunca bu tevhid ve ebedî hayat (ahiret) fikirlerinin savunucusu oldu. Fikirlerin sadece teoride kalmayıp gerçek hayata da yansıtılması gerekliliği doğunun karakteristik özelliklerindendir. Doğu, öğretilen her prensibin gerçek hayata tatbikini de görmek ister. Kişi bağlı kaldığı prensiplere, insanların kafasında hiçbir soru bırakmadan, yaşantısında da sadakatla uymalıdır. ***'Ebedî hayata (âhiret) ve tevhîde inanınız'*** *diye söyleyen birisine Doğu insanı,* ***'Bunu söylüyorsanız eğer, bunun nasıl yapıldığını da gerçek hayatta gösteriniz!'*** *diyecektir.*

Bu çarpıcı gerçeği idrak ettiğinden dolayı Ken'an Rifâî inandığı bu iki prensip ile mükemmel bir uyum içinde yaşamıştır. Bu şekilde, içinde

yaşadığı cemiyetin değer yargılarına bazı etik/ahlâkî kurallar sokmayı başardı. Bu kurallar içinde sorumluluk duyarak insanları sevmiş ve korumuş, bunu devamlı olarak hayatına tatbik etmiştir. Bütün bu değer yargılarını içine sindirerek, şahsiyetinin bir parçası haline getiren Ken'an Rifâî'nin bunlarla dolu ve uyumlu, sağlıklı bir yaşam sürdüğünü görüyoruz.

Onun aklı, merkezi iyi ahlâk ve bilgi olan bir nokta etrafında dolaşmaktadır. Buradaki bilgi, bütün bilgilerin temeli olan ve bütün bilgilerin ondan zuhur ettiği Allah'ı bilmektir. Bu da yukarıda belirttiğimiz gibi ebedî hayat (âhiret) fikrine dayanmaktadır. Halbuki iyi ahlâk, hayatın temel kuralları ve "birlik" (tevhid) anlayışıyla uyum içinde, sosyal bünye için faydalı olduğu kadar, yapan için de faydalı, vicdanımıza danışarak yaptığınız iyi işlerdir.

Ken'an Rifâî çağımızın sayısız problem, sıkıntı ve krizlerini düşünerek kendine şu soruyu sormaktadır: ***'Bu dünyanın sorunu nedir?'*** *İnsanlık büyük gayret, emek ve zaman harcayarak inşâ ettiği kültür hazinesiyle dolu gelişmiş şehirleri yıkıyor, tahrip ediyor. Bir anda binlerce ev yok oluyor, kuvvetli zayıfı ezip zulüm yapıyor.*

Benim düşünceme göre bütün bunların sebebi, bilgiden mahrum olmamız ve zevkler peşinde koşmamızdan kaynaklanmaktadır. İnsanlar devamlı olarak sonuçta kendilerine mutluluk verecek olan zevkler peşinde koşarlar. Bu, bilgiden mahrum bir mutluluk ile akıldan yoksun bir bilgidir. Bu yüzden gerçek mutluluğa ve huzura kavuşamayız. Doğru düşünen akıldan mahrum hiçbir bilgi olamaz. İyi işlerin (amellerin) *gâyesi iyi ahlâklı olmak ve bütün bilgilerin gâyesi de Allah'ı bilmektir.*

İyi ahlâk ve iyi amellerden bahsedilince Ken'an Rifâî hazretlerinin üçüncü temel karakteristik özelliğine bakmamız gerekir. Bir mürşid olarak Ken'an Rifâî Hazretleri insanın kendisiyle, diğer insanlarla ve Allah'la olan ilişkisini yukarıda belirtilen bir akıl (Allah'ı bilen bir akıl) temeli üzerine oturtmak istedi. Bunun öğretilmesinde de din ve inancın öğelerini kullandı. Ona göre gerçek inanç sahibi yani inanan bir mümin, kendisine her zaman güvenilen, toplum için emin bir kişidir.

Evrensel insanlığın sınırlarının bulunmaması ve herhangi bir dînî ahkâm veya milliyet ile sınırlandırılamaması sebebiyle, bir kimsenin gerçekten güvenebileceği tek şey, gerçek inanç sahibi ve bu inancında da samimî olan bir insandır. Bundan dolayı Ken'an Rifâî dini daima mânevî (iç) dünyasının ve insan huyunun oluşması ve gelişmesinde bir otorite olarak görmüştür. O birçoklarını ümitsizlik kuyusunun derinliklerinde, bazılarını kararsızlık vadisinde yeis içinde, ve birçoklarını da imanın azalmasına yol açan şüphe içinde buldu.

Bir mürşid olarak müridlerine şu nasihati verdi ve yerine getirilmesini istedi:

'Hepiniz, herşeyden önce kendi kendinizle dost olmalısınız. Kendisiyle barışık olan bir insan, dünya ile de barışıktır. İşte gerçek hürriyet budur!'

Bu olguya da insan kendisini bağımsız biri olarak değil fakat bütünün bir parçası olarak idrak etmesiyle ulaşır. Bu da insanın olayları, kendi tercihimizin sonucu olarak olmadığını, bir kader neticesi olarak meydana geldiğini ***"olacaktı, oldu"*** *kabûl etmesini bilmesi demektir. Yani kadere inanmaktır. O bunu bütünün iyiliği için yapacaktır. Kendi egonuzu (nefis) geri plana çekiniz. Bu da nefsi yani egoyu, kabûl gören ortak değer yargılarıyla, her an kontrol altında tutmakla sağlanır. Bütünün menfaati için fedâkârlık, nefsimizi köreltmek, zorluğa ve açlığa talip olmayı gerektirir. O, gerçek hürriyetin nefsin bağlarından kurtulmak olduğunu söyler. Hiçbir kimse ben hürüm demekle hür olamaz. Örneğin, sigara içme arzusunu dahi frenliyemiyen, bağlı olduğu alışkanlıklarından bile kurtulamayan birisi kendini hür sayamaz. Gerçek hür insan iştahının, arzu ve içgüdülerinin kölesi değil fakat onların efendisi olandır. Yukarıdaki prensipten gaflette bulunmayıp* "devamlı uyanık halde" *olmak fikri üzerinde de durmak gerekir. Ken'an Rifâî hazretleri devamlı olarak müridlerine, bu fikri hayatlarına da tatbik etmelerini önermiştir. O etrafındakileri her fırsatta uyanık olmaları için uyardı. İşte bunun küçük bir örneği:*

Bir gün müridleriyle otururken masanın üstünde duran eski bir gümüş vazoyu göstererek, ***'Bu vazo gümüşten midir?'*** *diye sordu. Sahibi,* ***'evet gümüştendir'*** *dedi. Ken'an Rifâî'de* ***'Bu vazoyu cilâlasan***

parlayacak ve gümüş olduğu belli olacaktır'**, diyerek yanıtladı. Sahibi ise mahcup bir şekilde, **'Bu vazo her an kullanılıyor, bu sebeple parlak tutmak zor oluyor,'** dedi. O zaman mürşidin dilinden şu güzel sözler dökülüverdi; **'Nefsine ve arzularına mağlup olan kişilerin kalbi de aslında, parlak mücevherler gibidir. Fakat ihmâl onların kalbinin bu vazo gibi kararmasına sebep olur.'

Dolayısıyle, kararmış ve katı bir kalbe sahip olan kişi, diğer taraftan Allah'ın tecellîgâhı olan ruha ve peygamberin vekîli sayılacak bir akla da sahip bulunduğundan, kendi ruhuyla ve aklıyla çelişkiye düşerek, daha derinde Allah ve peygamberle savaş içindedir. Savaş içinde olan böyle bir insanın ne durumda bulunduğunu tahmin etmek zor olmasa gerek. Birisinin vücudunu suyla temizlediği gibi bu gümüş vazoyu da bir parça kimyasal madde ile temizlemek mümkündür. Fakat kalbin ve ruhun temizlenmesi ancak onu, bütün kötü düşünce ve amellerden temizlemekle ve Allah'ın varlığından başka hiçbir varlık görmemek ve bilmemekle mümkündür.

*Başka bir yerde de mürid ile mürşidi arasında şöyle bir diyalog geçti: Müridi, **'Efendim dünya çok kötü!'** dedi. Buna mürşidi: **'Sen iyi olmaya bak!'** diye cevap verdi. **'Bu kötülüklerin ortasında iyi olmanın ne faydası olur ki?'** diye müridi cevap verince, Ken'an Rifâî; **'Başkalarının kötülüklerini düşünmekten size ne? Kendin iyi insan ol! Şeytan sizin sınırlarınızı aşabildi mi? Yoksa siz onun etkisinde kalıp, o size de kötülüklerini bulaştırdı mı? Şayet şeytan size dokunamadıysa onu mağlûp olmuş kabul ediniz.'** Ken'an Rifâî hazretlerinin prensiplerini ihmâl etmemek ve unutmamak gerekir. Eğer unutulursa, bir gün uğrayacağımız musîbetlerle onu tekrardan hatırlamak kaçınılmaz olacaktır. Bu sebeple gerek bu dünyadaki yaşantımızda ve gerekse âhiret hayatımızda temel olması gereken bu prensiplere sâdık kalmalıyız.*

Bir kimsenin kendi kendisiyle dost olmasının mânâsı da şudur: Şâyet bir kimsenin kendi kendisiyle barışık olmasını sağlarsanız onu insanlığa kazandırdığınız gibi, kendisine de faydalı kılmış olursunuz. İnsanların diğer insanlarla olan ilişkilerinde, Ken'an Rifâî başkaları

için iyi temennilerde (hayır temennî etmeyi) bulunmayı, samimî ve sâdık olmayı, hiçbir zaman bencil olmamamız gerektiğini vurgular. Onun kendi şahsiyetinde de bu değerler o kadar belirgin bir şekilde yer etmişti ki, sadece ona bakmakla insan, ondaki bu değerleri hissederdi.

O, ***'İçinde Allah'ın tecelli ettiği bir ruh taşıyan (Kalbinde Allah sevgisi olan) herkes ve bizi kaldırmak için yardım elini uzatan her insanın, sadık ve güvenilir bir dost olduğunu'*** *söyler. Bu nedenle,* ***'yaratılmışlara gösterilen sevgi, saygı ve sadakat, Allah'a gösterilmiş gibidir'.*** *Bir sohbet esnâsında, müridlerinden birisi* ***'Bu yaptıklarımdan dolayı beni herkes sorumlu tutarsa?'*** *diye sorunca Ken'an Rifâî ona şu cevabı verdi;* ***'Bizim için herkes yoktur? Biz yaptıklarımızı Allah için ve onun rızasını kazanmak için yaparız. Vicdanınıza danışın, yaptıklarınızdan vicdanınız rahatsa ve siz sorumlu değilseniz, başkalarının ne düşündüğünden korkmayınız. Vicdanınızın rahat olması sizin için yeterlidir.'***

Hayatı boyunca Kenan Rifâî insanların devamlı birbirleriyle savaştığını görerek bu gerçek yüzünden çok üzülmüştür. İkinci dünya savaşı esnasında bir akşam, çeşitli radyo haberlerini duyduktan sonra şuna dikkati çekmiş ve şöyle demiştir: ***'Kur'an insanlara, insanları (insanlığı) seviniz diyor ve onlara sevgiyle, iyilikle, ve adâletle muâmelede bulunmamızı öğütlüyor, kezâ Peygamberlerde bütün insanlığın bir büyük âile olduğunu onları kırmadan davrananların, onları incitmeyenlerin ve onlara faydalı işler yapanların Allah katında makbûl olduğunu duyuruyor. Fakat maalesef şimdi radyoyu açıp, herhangi bir istasyonu dinlediğimde, devletlerin diğer düşman ülkelerine yaptıkları taarruzlarını ve onlara verdirdikleri büyük kayıpları, zararları ve yakıp yıkmalarını duyuyorum. Onlar bu arada kendilerinin hiçbir zâyiatları olmadığını, hiç bir zarara uğramadıklarını abartarak söylüyorlar. Yirminci yüzyılda insanlık adına, ne kadar üzücü bir hâdise. Kendi kendime düşünürken, gündüzün elinde bir lâmba tutarak dolaşan Diyojen aklıma geldi. Ona niçin bu şekilde yapıyorsun dediklerinde, namuslu bir adam aradığını söylemiş. Kezâ Sokrat etrafında toplanıp,***

âdil karar verdiklerini söyleyen topluluğa hitâben, *"Eğer doğru ve âdil olduğunuza inanıyorsanız aranızdaki bu anlaşmazlık ve münakaşa neden?"* ***diye sormuş. O zamandan bu zamana büyük devirler geçti. Bu büyük insanlar bu ilerlemiş ve gelişmiş çağda dünyaya gelselerdi, bu konuşmalar için ne söyleyeceklerdi veya kaçmak mı isterlerdi?'***

Merak ediyorum. Bugünün şartlarına baktığımızda insan kendine şu soruyu sormadan edemiyor. ***'Dost diyebileceğimiz birisi gerçekten var mıdır? Yoksa eğer, dost kimdir?'***

Kenan Rifâî, bu soruya şu mânidar cevabı veriyor, ***'Gerçek dost Allah'tır ve her kim, bu gerçegi bilirse Allah'da onun dostudur.'***

Netice olarak insanın Allah'la olan ilişkisi bu temel gerçek üzerine kurulmuştur. Ken'an Rifâî şöyle der: ***'Bütün akılların üstünde Allah sevgisi yatar ve Allah sevgisi de ancak her birinin içinde kendi esmâsının tecellî ettiği yarattıklarını sevmekle mümkündür.'*** *Bu şekilde, bu büyük insan Allah sevgisinin soyut bir kavramdan, somutlaştırmış ona bir kimlik kazandırmıştır. Bunu da şu şekilde ifâde etmiştir;* ***'Değişik sûretlerde görünen her fert bizim insan şeklinde bir kardeşimizdir.'***

Bu prensipten hareket ederek, O, korku fikrini, sevgi ve inanca, din kavramını da affedicilik ile hoşgörüye dönüştürmüştür.

Bu esas, bütün dinler tarafından üzerinde düşünülmesi gereken bir hususdur. Tefekkür ufkunun genişlediği çağımızın modern dünyasında, fanatik duygularla bezenmiş bağnazlığı ve doğmaları insanlara kabul ettiremeyiz. Ayrıca zorla ve tehditle de herhangi bir fikri empoze edemeyiz.

Ancak insanlara hepsinin aynı evrende yaratılmış olduklarını hatırlatıp, onların birbirleriyle barışmasını sağlamalıyız. Bunu da samimî ve en mütekâmil bir sevgi ahlâkı ile başarabiliriz. Bu çeşit bir anlayışın tahakkuku için Ken'an Rifâî her fırsatı değerlendirdi ve taassuba şiddetle karşı çıktı. Bilgi ve ilimle açıklanamayan dar dogmatik inançlara karşıydı. İnsanların hatâlarını ve kusurlarını eli,

dili, gözü ve kalbinden gelen sevgi ve inançla tedâvi etmek ve düzeltmek için büyük gayret sarfedip çabalardı. Bunu yaparken aşırı sertliğe, kırıcılığa, hoşgörüsüzlüğe ve saldırgan fanatizme sebeb olmaktan kaçınmıştır. Onun yaşadığı devir ve ülke göz önüne alındığında taassub özel bir önem taşır. İslâmın, birçok ilerletici reformları, engellemek için politik bir âlet olarak kullanıldığı o devirde, Osmanlı İmparatorluğu da çökmeye başlamış bulunuyordu. Bu şaşkınlık ve karışıklığın hüküm sürdüğü o devirde, zor ve güç şartlar içinde, Ken'an Rifâî, kör bir taassuba bağlı olan gruplara karşı prensiplerini tek başına savundu. İslâmî prensiplerin hiçbir ilerleme fikrine veya medeniyetin gelişmesi için yapılan hiçbir harekete engel olmadığını, açık bir şekilde duyurdu. İnsanlığın refahına hizmet eden her hareketin, İslâm'ın prensipleriyle uyum içinde olduğunu, ilân etti.

Caminin minberinden cemaate vaaz veren bir hocanın şu sözlerini sık sık naklederek, şu ilginç hâdiseyi anlatırdı: İnsanları cehennem ateşiyle korkutup, bağırarak cemaatin kalplerine korku veren bir vaiz, ***'Bilginizi nasıl kullandınız? Paranızı hayır için harcadınız mı? Allah'a olan ibâdetinizi yerine getirdiniz mi, oruç tuttunuz mu? diye, öldükten sonra Allah size birçok sual soracak ve eğer bu sorulara cevap veremezseniz çok işkenceler göreceksiniz'.*** *Vâizin konuşmasını dinleyen bir derviş ona şu cevabı verdi* ***'Hoca, Hoca, Allah şu sizin söylediğiniz bir sürü soruyu insana sormaz. O sadece bir soru sorar bu da;*** *"Ben seninleydim, peki sen kiminleydin?"'*

Ken'an Rifâî Hazretleri için her nefeste Allah'la olmak, onunla yaşamak onun tek amacı idi. Hayatlarını devamlı ibâdetle geçirenlere karşı çok derin saygısı olmakla beraber ***'Devamlı ibâdet etmek güzel şeydir. Fakat bu ibâdet de vücuda bağlı olarak yapılır. Gerçek ibâdet kalple yapılandır. Yani her zaman Allah'a açık bir kalp taşımak'.*** *Diğer bir sohbette ise,* ***'Bir anlık yokluğunuzu yansıtmak, benliğinizle bütün sene ibâdet etmekten daha hayırlıdır.'*** *dedi.*

Gerçekten, Ken'an Rifâî ve onun irşâd ettiği müridleri bütün İslâmî emirlere harfiyyen uydular ve İslâmî kuralların icaplarını (farzlarını) *yerine getirdiler.'*[59]

1950'li yıllarda Sâmiha Ayverdi'nin Fâtih'teki evi hangi irfan ve sanat ehli kişilere ev sahipliği yapmış, buradaki irfânî sohbetler ne türden sonuçlar doğurmuştur?

Şâir, tiyatro yazarı, felsefeci Necip Fâzıl Kısakürek, ressam, müzisyen, şâir Cemil Meriç, mütefekkir, muharrir, İslâm âlimi Mehmet Ali Aynî, Gayret Kitabevi Sahibi Garbis Fikri, Fransız Katolik papazı Andre Duchemin, roman yazarı Kemâl Altınkaya, Milletvekili Nuri Pazarcıbaşı, diplomat milletvekili Sedat Zeki Örs, şâir ve oyun yazarı Sâlih Zeki Aktay...gibi isimlere ev sahipliği yapmış.

Bu evdeki bütün konuşmalar siyâset câmiâsından tutun da Türkiye'nin her tarafında Sâmiha annenin tanınmasına ve meşhur olmasına sebebiyet vermiştir. Sâmiha anne bundan sonra kendini daha çok hizmete verdiği için Kubbealtı Akademisi'nde bu insanları konuşturarak vefâ borcu ödemiştir. Bu insanların hepsi gelip Kubbealtı Akademisi'nde hepimize yani o devrin bütün gençliğine konuşmalar yaptılar ve bizler de bütün sorularımızın cevaplarını aldık. Tarih profesörleri, iktisat profesörleri ile münâzaralar ve münakaşalar yaptık. Bir devir, Ayverdi Enstitüsü ile aydınlandı. Sâmiha anne, üniversitelerin, maalesef o sığ, kendi ilminin dışına çıkartmayan ve tefekkürü zorlaştıran, hiçbir şekilde tefekküre izin vermeyen yapısını Ayverdi Enstitüsü ile deldi. Orada, Anadolu'dan gelmiş fakir gençlere çaylar simitler ikram ederek onların bir tekke havası içerisinde eğitim görmelerini sağladı. O tekkenin tek eksiği mürşitti çünkü kendisi orada değildi.

Sâmiha hanımın fotoğraflarına baktığımız zaman bazen başında şık bir eşarp, bazen tül bir örtü, bazen herhangi bir şey olmadığını görüyoruz. Genelde 'tesettür' denilen olguya ilişkin Sâmiha

[59] Hollanda Kraliçesi Juliana'nın huzurunda, Sofi Huri'nin sunduğu konferans metni.

hanımın düşünceleri, yorumu ne idi? İrfan ve aşk yolunun bu seçkin yolcusunun, kadının toplumsal yaşamdan soyutlanmaması konusundaki tutumu nasıldı? Bu anlamda andığımız soruna ilişkin ne düşünüyordu?

Kendileri namazda ve camide başlarını örterlerdi. Kur'ân-ı Kerîm dinlerken de örterlerdi. Bizim edepli ve düzgün giyinmemizi isterlerdi. Ulu'l-emre *(devrin kanunu)* itaatin Allah'a itaat olduğunu söylerlerdi. Kadının edebiyle er makamına yükselmesi, ama bu esnada da toplumdan soyutlanmayıp hizmet edenlerden olması için mücadele verdiler. 12. asırda yaşayan Yüknekli Edip Ahmed'in Atabetü'l Hakāyık adlı eserinde buyurulduğu gibi; *"bilgili kadın er, cahil er kadındır"* idrâkini yaşamıştır.

Mektuplarından bir kaç alıntı yaparak bizzat kendi ifâdelerinden dinleyelim:

> *'Bugün İslâm'da en mühim mesele giyim-kuşam işi değildir. Allah'ın emirleri ve nehiyleri, libasa taâlluk eden keyfiyetlerle hudutlandırılamaz. Kavuk, sarık, şapka, şalvar, hırka ve her çeşit libas, bu dünyada kalacak nesnelerdir. Ama bizimle beraber gidecek olan öyle kıymetler var ki, onun için kalbimizin giyimli olması lâzım... O soygun, o çıplak olursa, işte bu müşkül... Mamafih ruhun giyimli olması, yalnız şekilde kalmış bir ibâdet ile de te'min edilemez. Kin, kibir, yalan, riyâ, hile, kalp kırmak, ara bozmak gibi nefsin yedi başlı ejderi içimizde yaşar ve ruhumuzu çırılçıplak bırakırsa, istediğimiz kadar cârlara, ferâcelere, çarşaflara sarılalım ne fâide?'*[60]

***

> *'Bugün, Vehhâbîlerde tesettür, muhakkak ki zaman-ı sâadetten çok daha mübalâğalıdır. Hz. Ömer zamanında, halife camide iken bir kadın kendisine bir sual sorar. Hz. Ömer de cevap verir; adaleti kadar, şaka götürmezliği ile bilinen Hz. Ömer'in kadının bu cesaretli hareketine kızmak hatırına dahi gelmez.* ***'Ben âlemlere rahmet***

[60] İsmet Binark, *Sâmiha Ayverdi'nin Mektupları*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2002, s.53.

için gönderildim' diyen ve hayatın moral cephesi kadar estetik vechesine de dikkat eden Resûlullah'ın, kadını umacı kılığına sokacağını nasıl kabul edebiliriz? Elbette Kur'ân-ı Kerîm'de tesettür âyetleri vardır. Fakat hiçbir din ulemâsı bunun hudûdunu ve şeklini târif edemez. Nitekim çeşitli Müslüman memleketlerinde tesettür anlayışı başka başkadır. Tesettür, kadının iffetli, hayâlı ve edepli olan kıyafeti ihtiyar etmesidir." [61]

Diğer bir yazısında:

"Yine İslâm'da kadın konusunda en çok sözü edilen noktalardan biri de, kadının giyim kuşamı, cemiyet içi davranışları, örtünmesi süsü vs.'dir.

Kılık kıyafet, giyim kuşam, saç, sakal, bıyık vs. ile ilgili hususlar menşe' itibariyle dinî değil millîdir. Dinî değil, millî kıyafet vardır. Bu sebeple Müslüman milletler arasında kıyafet birliği yoktu ve olmamıştır. Hatta bir milletin bütünü içinde bile bu birlik göze çarpmaz. Vilâyetler arasında olduğu kadar, kazalar ve birbirlerine çok yakın köyler arasında dahi kıyafet bakımından büyük ayrılıklar göze çarpar.

Sadece dinî kisve (üniforma) vardır. Bugün asker, polis, zabıta ve benzeri sınıfların kendilerine has üniformaları olduğu gibi, din adamı, ilmiye sınıfı, devlet adamı ve benzerlerinin de kendilerine mahsus özel kıyafetleri, yani kisveleri vardır.

Kıyafetler örf ve âdete bağlı olduğu için şekil ve biçim bakımından devamlı değişikliğe uğrayagelmiştir.

İslâm, kıyafet üzerinde değil, kıyafetin "ahlâkîliği" üzerinde durmuştur. İslâm girdiği ülkelerdeki yerli kıyafeti değiştirmemiş. Sadece –eğer varsa– ahlâka ve dinin esaslarına aykırı yönlerinde bir rötuş yapmıştır. İslâm'da giyim-kuşam, kılık-kıyafetle ilgili hususlar, hadisler tasnif edilirken ahlâk ve âdâb-ı muaşeret bablarında mütâlâa edilmiştir. Hukûkî ve itikadî konularda değil.

[61] İsmet Binark, *Sâmiha Ayverdi'nin Mektupları*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2002, s.55.

Her şeyde olduğu gibi bu hususta da İslâm, hep prensiplerden hareket etmiş ve günü birlik teferruata dalarak kendisini yıpratmamış, böylece tazeliğini ve hayatiyetini devam ettiregelmiştir.

Hz. Muhammed kılık-kıyafette temizliği, intizamı, üslublu giyinmeyi, zarâfeti titizlikle tavsiye eder. Dağınık ve pasaklı giyinenleri hafif yollu kınar. Herkesin içtimâî seviyesine göre giyinmesi tavsiye edilirken varlıklı insanların dilenci kıyafetine bürünmesi ayıplanır. ***'Allah, kuluna verdiği nimetin eserini onun üzerinde görmekten hoşlanır'*** *buyuruluyor. İslâm kadın için bilhassa evinde, süslü ve giyimli olmayı tavsiye ederken, öbür taraftan da, bazı aşırılıkları ağır bir dille kınar. Güzelleşmek düşüncesiyle vücuda yapılan müdahaleleri, estetik ameliyatını, erkeklerin zaaflarını tahrik edecek davranışlarda bulunmayı tehlikeli hareketlerden sayar.*

Bu konu ile ilgili Kur'ân-ı Kerîm âyetlerini tahlil edelim:

'Ey Peygamber! Hanımlarına, kızlarına ve mü'minlerin kadınlarına (bir ihtiyaç için dışarı çıktıkları zaman) hâricî elbiselerini üstlerine giymelerini söyle. Onların tanınması ve incitilmemesi için en elverişli olan budur, Allah bağışlayandır, esirgeyendir.' *(Ahzab, 59)*

Bu âyetin açıklamasına göre, Allah'ın böyle bir tedbir almayı emretmesi mü'min kadınların kıyafetleri ile teşhis edilmesi sûretiyle, ahlâksızların sarkıntılıklarından kurtulmalarını temin etmek içindir. Bu duruma göre burada, tesettürden ziyâde, bir kıyafet hususiyeti mevzuu bahs oluyor demektir. Köşe başı, kaldırım kenarı mesâisi yapan dişi ile, işinden vazifesinden evine dönen aile kadınının aynı kıyafette olmaması, hürmet telkin eden bir kıyafetle diğerinden ayrılması tavsiye ediliyor. İffetli bir kadının iffetini nasıl koruyacağını bilmesi gerekir.

Nur Suresinin 31. âyetinde ***'(...) başörtüleri yakalarının üzerini kapatacak sûrette koysunlar (...)'*** *buyuruluyor. Bu âyette* ***'baş örtülerinin arkaya değil, ön tarafa, göğüs ve gerdanı kapsayacak şekilde sarkıtılması'*** *emrediliyor.* ***'Başörtülerini üzerlerine alsınlar'*** *veya* ***'başlarını örtsünler'*** *denmiyor. Çünkü eski zamanlardan beri, şark milletlerinin kadınları başlarını*

örtüyorlardı. Asr-ı Saadette de kadınların başörtüleri vardı. Başörtüsü giyilen kıyafetin bir parçasını teşkil ediyordu.

Bu âyetin tefsirini yapan birçok müfessirler, cahiliye devri kadınlarının başörtüleri hakkında da bilgileri verirler. Verilen bilgiye göre onlar da başlarını örtüyorlardı. Fakat yalnız enselerine bağlıyorlar ve arkalarına sarkıtıyorlardı. Ön tarafta yakaları çok geniş olduğu için göğüsleri gerdanları iyice açıkta kalıyordu. Hicretin beşinci yılında Müslüman kadınların kıyafetleri üzerinde bir değişiklik yapılarak, örtülerinin arkaya değil açık yerleri örtecek şekilde öne sarkıtılması emredildi. Yeri gelmişken hemen kaydedelim ki, tesettür, başörtüsü birçoklarının iddia ettiği gibi, Müslüman kadınlarını diğerlerinden ayırt eden bir alâmet-i farika değildir. Çünkü şark memleketlerinde tesettüre riâyet edenler, sadece Müslüman kadınları olmayıp, diğer dinlere mensup kadınlar da örtülüdürler. Örtünmek onların mahallî ve an'anevî kıyafetlerinin üslûbudur. Müslümanların giyimli olması başka şey, örtülü ve giyimli olmanın sırf Müslümanlara ait bir özellik olması ise tamamen başka bir şeydir.

Allah'a imanı, peygambere muhabbeti, namusa düşkünlüğü ve prensiplere titizliği olan bir kadın, kimseye danılmadan ve her şeyden önce kendisini düşünerek giyiminin tarzını kendisi ayarlıyacaktır."[62]

Bir mektubunda ise İslâm'a ve kadına bakışını şöyle anlatmaktadır;

"Mektubunuza cevap vermekte geciktiğim için özür dilerim. İyi niyet ve ihlâs sahibi olduğunuz mâlûmunuzdur. Ancak benim de bütün hüsn-ü niyetime rağmen, vereceğim cevabın tatmin edici olup olmayacağını bilemem. Peşin olarak şunu söyliyeyim ki ne müftüyüm ne de vâiz. Onun için de etrafına: Şunu yap, bunu yapma demek vaziyet ve selâhiyetine sahip değilim.

Sadece, kalemi ile cemiyete hizmet etmeye çalışan doğru, iyi ve güzel bildiklerini çevresine aktarmaya uğraşan bir garib Müslüman'ım. Allah cümlenizi haddini bilmeyenlerden etmesin.

[62] Sâmiha Ayverdi'nin yayınlanmamış Mektuplarından

İşte bu anlayıştan hareket ederek de ***'her koyun kendi bacağından asılır'*** *fetvasınca kimsenin tutumuna, gidişine ve giyim kuşamına karışmamak bilhassa şiârımdır.*

Hakkımda kulağınıza çalınmış olan rivâyetlerde maalesef, dedikodu fasîlesine girmektedir. Cenab-ı Hak: ***'Kad eflahâl-müminün...'*** *buyurduğuna göre, felâh bulmak için her şeyden evvel dedikodudan ırâz eylemek, baş çevirmek lâzımdır.*

Az evvel de söylediğim gibi, kimsenin örtünmesine boyanmasına karışmam. Hele o Sultan Ahmet hikâyesi, ne yazık ki hem bayağı hem çirkin bir isnaddan ibârettir. Ben başımı örtmemekle günah işliyorsam, bu, Allah'ımla benim aramda bir meseledir hesabını verecek olan başkaları değil benim. Kaldı ki tesettür olayı kafayı sımsıkı sarmak değil, iffet ve edep dahilinde giyinmektir.

Bilindiği gibi, Hazreti Ömer zamanında, Halifeden bazı müşküllerini çözmesi için mescide bir kadın gelir. Kitab, kadını esmer, uzun boylu, kır saçlı diye tarif eder. Hûlefâ-i Râşidîn devrindeki kadınların saçları görünür günah olmaz da bugünkiler gösterince mi günah olur?

Bugün İslâm'ın öyle yüz üstü bırakılmış meseleleri vardır ki asırlardır bu ana prensipler, kasıtlı veya gâfil ellerde ihmâl edilmek yüzünden dinin ruhuna onulması müşkül yaralar açmış bulunuyor.

Meselâ zekât müessesesi hemen hemen unutulmuş gibidir. İslâm'ın esas şartlarından biri olan çeşitli şahsî içtihadlar ile enine boyuna tefsîr ve kabul edilmek sûretiyle âdetâ dinî vecibeler arasından silinmiştir. Öyle ki, kimine göre sadaka vermekle işin içinden çıkılmaktadır.

Hac da bir başka hazin manzara arz eylemektedir. Bulunduğu şehir, kasaba veya köyde, hacca gitmediğinden dolayı kendisine yan baktırmamak için, tarlasını davarını satıp borç harç, gösteriş uğruna Hicaz'ın yolunu tutanlar olduğu gibi, varlıklılar ve dirlikliler arasında da gene eşe dosta gösteriş yapmak için sekiz on defa Hacca gidenler vardır. Ama daha da hazini hac farîzasını ticarete hatta kaçakçılığa vesîle edenlerin yekûnu da haylice kabarıktır.

Birkaç kere maddî mânevî muayyen şartları haîz olanlara farzdır. Sonra da farîza-i haccın esas sebeplerinin en mühimi, çeşitli İslâm milletleri arasında, beşerî ve ilâhî bir irtibat ve alışverişe vesile olacak umûmî bir müşâvere zemini hazırlamak, bu sûretle de İslâm âlemine birlik ve uyanma imkân ve yollarını açmaktır.

Makine mühendisi olan dürüst ve ahlâk sahibi bir dostumdan dinlediğim şu vâkıa dindar geçinen bir kısım Müslümanların zihniyetini belirtmesi bakımından anlatmaya değer ölçüde hazîn hatta elîm bir çehre arz eder.

Şöyle ki, bahsettiğim zât, birkaç sene evvel işi icâbı Adana'da bulunurken oranın zenginlerinden iki hacı efendinin konuşmalarına şahid olmuş. İkisinin de ticarethâneleri varmış, fakat aralarındaki ticârî rekâbet yüzünden birbirlerine diş bilemekte imişler. Münakaşa sırasında biri diğerine: Sana öyle bir oyun oynayacağım ki batacak, on paraya muhtaç kalacaksın. Ama bu iş bana bir hacca patlayacak...demiş.

Zihniyetin dehşetini düşünebiliyor musunuz, evvelâ kulu mahvet sonra Allah'ı aldatmaya ve hac ile günah temizlemeye kalk.

Bu adamlar, kadınlarını tepeden tırnağa örtülü gezdirmelerine rağmen Müslümanlık vasfını hâiz sayılabilirler mi?

Birisini tanırım. Farz olan ibadetlerin dışında çok çok oruç tutar, namaz kılar, fakat söylediği yalanlarla etrafına o kadar ziyan yapar ki, işi pek ileri götürdüğünü anlayınca, gider bir ziyaret yerinde kurban keser ve aklınca günahlarından temizlenir.

Demek istediğim şu ki, maalesef bugün İslâm dini ayak izlerini Moskof emperyalizmi uğruna çok sistemli ve müessir faaliyetleri, taassup denen iz'an ve idrâkleri körletici cereyânı hızlandırıp alevlendirmektir.

Taassubun aksülâmeli olarak karşımızda, Allah'ı, peygamberi, bütün mânevî değerleri hattâ topyekûn târihî ve millî kıymetlerimizi inkâr eden bir zındıklar kütlesi vardır.

İşte kendini münevver sayan bu cemiyetten kopmuş bir zümreye karşı çıkacak bir aydın din adamı sınıfı hemen hemen yok gibidir. Hazin olduğu kadar tehlikeli de olan şudur ki, bu bir kalemde mazîsini, tarihini, dinini, imanını inkâr eden zümreyi ilmî, mantıkî ve şuurlu bir kafayla uyaracak o aydın din adamının yetişmesine, gene taassuba gözleri perdelenmiş zümre engel olmaktadır.

...Müslüman iftira etmez, fesad çıkarmaz, yalan söylemez, gayri meşrû yollardan mal mülk edinmez. Bilhassa şirki, kul hakkını ibâdet suyu ile temizlemeye kalkışmaz. Bir kimse Savm-ı Dâvud ile oruç tutsa, geceleri teheccüde kalksa sabahlara kadar namaz kılsa adâletten, insaftan, doğruluktan ayrılmış olduğu takdirde, ibâdetleri riyâ ve süm'adan ibâret kalır.

İbâdet, ruhun zîyneti ve ilâhi varlığın nûruyla aydınlanma yoludur. Ama Müslümanlığın rûhu sadece şeklen ibâdet eylemek değil, o ibâdetten kazanılacak olan ahlâk, gene ahlâk, gene ahlâktır. İşte bunun için Resûlullah Efendimiz de: ***'Ben mekârim-i ahlâkı tamamlamaya gönderildim'*** *buyurmuştur.*

...Dünyanın yarısı erkek ise yarısı da kadındır. Fakat iktisâdî ve içtimâî zarûretler artık kadını evinden çıkarmıştır. Bunun cemiyetler için iyi veya kötü olmuş olması, mevzûumuzun dışında, apayrı bir mes'eledir. İstesek de istemesek de bugün kadın iş hayatının içinde bulunmakta hemen her meslekte erkekle yan yana çalışmaktadır. Ama ne yazık ki evi ile işi arasında hayatını taksim eden bu kadın târihî fazilet ve ahlâkından çok fire vermiş, millî ve mânevî değerlerinden pek çok kayıplara uğramıştır. Zira mânevî bünyesi sağlama alınmadan millî ve dinî bir terbiyeye tâbî tutulmadan sokağa salıverilmiş böylece de âile müessesi temelinden sarsılmıştır.

Şimdi asıl mühim mes'ele, onun başını örtmeye zorlamak değil kaybettiği târihî, millî ve dinî değerlerini geri alacak bir vasatın üstüne götürmektir.

...Eski kadın belki okuyup yazma bilmezdi. Buna rağmen ona cahil demek mümkün değildir. Zirâ asırların gerisinden devraldığı şifâhî kültürü, onu, her şeyden evvel, vazife ve mes'uliyet şuûruyla

silâhlandırmış bulunuyordu. Onun için de kurduğu aile, cemiyet zincirinin en sağlam halkasını teşkil ettiğinden sırasına göre sabırlı, metin, ciddi, şefkatli ve geleneklerine sâdık idi. Kendinde olan bu hârikulâde hasletleri de gerek dili gerek yaşayışı ile, henüz çocukları emeklemekte iken, onlara intikâl ettirirdi. Böylece de küçük yaşta aşılanmak sûretiyle sağlama alınan çocuk, hariçten çarpan bütün mikroplara karşı muâfiyet kazanmış olarak mânevî bünyesinin selâmetini korurdu.

Bugünün diplomalı kadınlarının pek çoğu asırların arkasından gelen o milli ve târihî kıymetlere dudak büktükleri, çürüğe çıkarıp hayatlarından tardettikleri için, zamanlarını kumar gibi, sefahat gibi dışarıdan gelen zararlı ve tehlikeli zevklerle doldurmayı medenîlik alâmeti sayıyorlar.

Şu halde etle tırnak misâli, birbirinden ayrılmayan iman ve vatan aşkına sahip her vatandaşın bugün en mukaddes vazifesi, taassuba demir atıp kalmak değil, Müslüman Türk kadınına, edep ve iffet ölçülerinin şuuru içinde mes'uliyetlerine sâhip olacak istikameti göstermektir.

Zamanın akışı durdurulamadığına göre, kadını edep ve iffete aykırı düşmeden günün icaplarına ayak uydurmaya sevketmek lâzımdır.

...Yaşım 20 ile 25 arasında idi. Bir iş için Eminönü'ne gitmiştim. Eve dönünceye kadar ikindi namazının geçebileceğini düşünerek Yeni Cami'ye girdim ve kadınlar maksûresinde namaza durdum. Az sonra arkamda bir ses peydâh oldu. Önce anlamadım. Fakat ses ısrarla konuşmakta devam edince, müezzin, kayyım veya imam efendilerden birinin bana hitabetmekte bulunduğunu fark ettim; hanım hanım uzun boylu hanım... biraz sağa dön. Tam kıbleye durmamışsın, diyordu.

Ama maksûrede birkaç hanım daha vardı. Herkes gibi benim de tevecciihüm aynı istikamete idi. Adamcağızın kıbleye karşı olmadığım kanaatine neden varmış olduğunu ne o zaman anlayabildim ne de hâlâ anlamış bulunuyorum.

Fakat asıl mesele bu değil. Bir kere ***'feeynemâ tüvellû fesemme vechullah'*** *âyetini bu zavallı hiç duymamış mı idi? Haydi diyelim ki işin o ince tarafına akıl erdiremiyordu. Fakat bir din adamı namazda olan bir kadına bakılmayacağını, bir hatâlının hatâsının başkalarının yanında ihtâr edilemeyeceğini de mi bilmiyordu?*

Bilmiyordu. Zira ona dinin yalnız şekilden ibâret olduğu öğretilmişti. Siz artık bu anlayıştaki din adamlarının tefsir, hüküm ve fetvalarını da ona göre kıyas edin.

Aziz oğlum, hakkımda dedikodu edilmekte olduğuna üzüldüğünüzü anlıyorum fakat beni rencide etmeyen bu çeşit isnadlar sizi de kırmasın. Zirâ şuna inanıyorum ki insanlar ne methedilmekle olduklarından fazla bir değere sahip olup büyürler, ne de zemmedilmekle Cenab-ı Hakkın ihsan etmiş bulunduğu değeri kaybedip küçülürler. Bu çeşit âmiyâne mevzulara itibar edenler, Allah'a, kullara ve kendilerine yarar bir iş görmeyi başaramadıkları ölçüde dedikodudan ibaret olan bu türlü yavan ve yâve mevzu'lar zevk ve eğlencelerini teşkil eder. Her devirde eksik olmayan böyle seviyesiz münakaşalar maalesef günümüzde çok ileri gitmiş bulunan taassub ehlinin gıdâ ve nafakasını teşkil eylemektedir.

Bilvesile selâm ve hayır temenni ederim.'[63]

- ***İnsan ve Şeytan***'da geçen, **"ne tuhaf, bu gökkubbenin altında herkes bir şeyler duyup bir şeyler söylüyor; fakat her duyuş, her söyleyiş ve her görüş, nihayet, mukabil olduğu eşyayı aksettiren bir ayna parçacığına benziyor. Fakat nerede o kâmil ve mükemmel duyuş ve duyuruş ki, içine bütün cihanın aksettiği muazzam bir ayna olsun..." ifâdesinden ne anlıyorsunuz, burada Sâmiha Ayverdi'nin îmâ ettiği gerçek nedir?**

Burada Sâmiha Ayverdi dünyada beşer ve insan farkını anlatmaktadır. Gerçek insan dediğimiz mürşid-i kâmil bütünden parçaya gittiği için kişideki Allah'a ait tecelliyi görür ve onu

[63] İsmet Binark, *Sâmiha Ayverdi'nin Mektupları*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul 2002, s. 224-229

meşrepleriyle değerlendirmez. Daha doğrusu gerçek insan yani mürşid-i kâmil Mısrî Niyâzi'nin deyimiyle karşısındaki insanın kendine bakan yüzünün hilâl veya bütün oluşundan değil Allah'a bakan yüzünün tam oluşundan etkilenir ve ona göre insanı değerlendirir. Halbuki bizler meşreplerimizle nefsimizin kalıpları içerisine takılıp kalmış bedenimizin ve cüz'î aklımızın esiri olduğumuzdan küllü görmekten çok uzağız. Burada kâmil insanın ayna oluşu ve aynadaki hali de anlatılır. Eğer aynada karşısındakini gösterme kabiliyeti yoksa, yani sırrı yoksa orada bir şey görmek mümkün olmaz. İşte bu sır yani berzah kâmil insandır ki, halk Hakk'ı, Hak halkı, bu berzah denen kâmil insan vasıtasıyla seyreder.

İnsan ve Şeytan'da beni en çok etkileyen romanın kahramanının köylü Osman'la olan ilişkisidir. Osman'ın aşkı yaşayışıyla kendi aşkı yaşayışı arasında Yunus Emre'nin *"Aşk dürür insanı rüsvâ kılar, aşk dürür insanı şeydâ kılar"* beyitinde olduğu gibi zıtlık var. Kendisi bir maddî kadının esiri olmuş. Osman ise, Allah'ı için en sevdiğinden vazgeçebilecek kadar Allah'ına âşık. Roman nefsin esir olması ve esaretten kurtuluşunu da anlatıyor. Romanın kahramanı ise âşık olduğu kadın öldüğünde ondan kurtulabiliyor. Kendi başına beceremiyor, o heykeli dikilecek olan ünlü bir adamın süflî bir aşkla rezil oluşunu anlatıyor.

İnsan ve Şeytan, Sâmiha Ayverdi'nin bence en vurucu kitabıdır. Çünkü Sâmiha anneyi tanıyanlar O'nun ne derece edepli olduğunu, ne derece güzel insan anlattığını ve güzel insanı temsil ettiğini bilenler O'nun böyle bir ahlâksızı nasıl tanıdığını idrakte zorlanabilirler ama Sâmiha Ayverdi bütünden bakan ve bütünden baktığı için kişinin sadece bir meşrebini görmeyip herkesin her meşrebini tanıyan ve bilen bir sultan olduğu için ahlâksız adamı realist bir şekilde anlatmış. Ahlâksızlığın da ne kadar izâfî olduğunu ve kişinin değerlendirmesine göre idrak edildiğini bize hissettirmiş çok büyük bir sultandır.

Sâmiha Ayverdi'nin özellikle siyasal-toplumsal sorunlara ilişkin yazıları ve konuşmalarında 'celâlli' bir dil ve anlatım vardır. Bunu nasıl yorumlamak gerekir?

Hz. Ken'an Rifâî *"Celâlim cemâlime giden nurdur"* diyor. Onun celâli de Allah'ın cemâline giden bir nurdu. Celâlsiz cemâl olmayacağı için Sâmiha anne tabuların yıkılmasında celâli kullanırlar ve oradan cemâl oluştururlar. O yüzden bu dil çok doğru bir dil diye düşünüyorum ben.

Hz. Ali *"cem' makamına kadar farkı görmek hatadır. Ama cem'den sonra tefrik etmeyen zındıktır"* buyuruyor. Sâmiha anne işte bu makamın temsilcisidir. Nefsi için değil umumun menfaati için tefrik etmeyi seçmiş olduğundan kullandığı dil Hak dilidir.

- ***İnsan ve Şeytan*** **eseri, bizim irfan tarihimizin son derece ilginç bir meselesine de kapı aralar, denilebilir mi? Batı düşünce geleneğinde şeytan, varlığın negatif kutbu olarak ele alınır ve müdahil, özerk bir ontolojik konum atfedilir. Oysa, bizim irfan geleneğimizde, şeytan sadece bir 'görevli'dir, müdahil değildir. Bu anlamda,** ***İnsan ve Şeytan*** **bu düşünceye nasıl bir katkı sağlamıştır?**

Aslında ***İnsan ve Şeytan***'da hiçbir gücün kendi elimizde olmadığını idrak ediyoruz.

'Hakk kulundan intikamın yine abdıyla alır.
Bilmeyen ilm-i ledûnu onu abd etti sanır.
Her işin hâliki O'dur abd eliyle işlenir,
Sanma ki O'nsuz Bahriyâ, âlemde bir çöp deprenir."

***

mısralarında olduğu gibi şeytanın elinde bir güç olmadığını, Peygamberin de hadis-i şerifte *"Ne senin elinde dalaletten bir güç ne benim elimde hidayetten bir güç var, ikimiz de Allah'ın isteğiyle hareket ederiz"* dediğini görüyoruz. Romanın kahramanı bütün ömrünce her yaptığı işte muvaffak olup insanlar tarafından taltif edilmiş olsa da

bir anda emr-i ilâhiyle Âdem'in yaptığı hatânın bin beteriyle gökyüzünden yerin dibine iniyor. Demek ki öyle olması gerekiyor çünkü yok olmadan var olunmaz. İşte bu celâl, adamı cemâle götürecek yegâne lutuftur aslında. Daha önce halkın alkışladığı vücudu, maddesi ve mânâsı Allah'ın istediği gibi olmayıp nefsinin

esiriydi. *"Ben"* demekten kurtulması için ve kendisinde bir varlık olmadığını idrak için şeytan Allah'ın izniyle onu hataya zorlar. İşte bu bakımdan şeytan zarûrîdir ki insan kendi çirkinliğini onunla görür.

Sâmiha annem ***Yolcu Nereye Gidiyorsun*** adlı eserinde şeytanı şöyle târif eder:

> *"Azizim, pek aşikâr ki zavallı şeytan hakkındaki düşüncen kinle dolu. Bîçâreyi yerin dibine batırmışsın. Her fenâlık, her kötülük onun. Dünyâyı alt üst eden o, insanları çelen akılları yağmaya veren o, hep o...*
>
> *Müsâade edersen ben de biraz bu devlet düşkününün müdâfaasını yapacağım. Bildiğime göre şeytan diyor ki:* ***'Ben kalp akçeye mehengim. Ezelde eşkıyâ ve günahkâr takdir olunanları yoldan çıkarır; iyilere ise yol gösteririm. Kestiğim, yaş dallar değil, kuru budaklardır. Ben bâzı hayvanın önüne et, bazısının önüne ot koyarım. Tâ ki hangi cinsten olduğu meydana çıksın... Eğer kemiğe giderse, bilirim ki, köpek tabiatlıdır. Ota giderse bilirim ki âhû huyludur. Ben aslında ot yiyeni et yiyici edemem. Ben Hudâ değilim. Ben, rûhânî zevkle gıdalanmakta olan insanın önünden bu gıdâyı çekip nefsânî bir lokma sürsem de, yaradılışında buna meyil yoksa onu zorla yediremem; elimde, aldatmak ve yoldan çıkarmaktan bir şey yoktur.***
>
> ***Belki ben, iyiye de kötüye de aynayım. Eğer bir zenci, yüzünün siyahından gama düşüp aynayı kırsa bu kırılan ayna ona der ki: Günâh bende mi? Sen bu suçu, benim yüzümü cilâlayan ve pastan sıyırana sor. Ben ancak güzeli güzel, çirkini çirkin göstermek yolunda gammazım. Hepsi o kadar. Gerçi bu dünyâ satrancında yüzbinlerce insanı yere sermişimdir; fakat onlar suçu bende değil, kendilerinde***

arasınlar. Ben şâhidim. Şâhide doğru sözünden dolayı zindan ve hapis olur mu?" [64]

- **"Batmayan Gün" neyi/kimi, hangi hakikati anlatma derdindedir?**

Batmayan Gün, önce Ken'an Rifâî'yi anlatır. Sâmiha Ayverdi'nin mürşidiyle ilişkisini ve tasavvufun iç yüzünü ortaya koyar. Bence Sâmiha Ayverdi'nin en büyük eseridir. Aslında ***Batmayan Gün***'de çok önemli bir nokta vâr. Aynı mânâyı taşıyan iki sultandan İrfan Paşa'yla Kerim beyden bahsediyor. Buradan anlıyoruz ki mürşid-i kâmiller arasında fark yoktur. Aynı mânâ farklı ifâdelerle ve farklı kişilerle anlatılabilir. Yalnız sen yaşayanını bul ki örnek alabilesin, diyor.

Batmayan Gün, kâmil insanın hakikaten batmayan bir gün olduğunu ve Peygamberin mânâsını dâimâ güneş gibi aydınlatarak gösterdiğini hiçbir zaman da ölmeyeceğini anlatır. ***Hancı*** adlı eserinde bu mânâyı şöyle ifâde etmiştir:

Seni ölü sananlar var.

Ölü mü? Tövbeler tövbesi.

Dirilerden hiç kimse, şu kadına söz geçiremedi ama, o dik kafalı inadçı, bir tek işaretinle el pençe emrindedir, ey toprak altında yatan, ey ebedî hay olan...' [65]

***

- **"İstanbul Geceleri"nde Sâmiha Ayverdi, modernleşme sürecimizin hangi boyutlarını dile getirir? Bu eserdeki Beyoğlu-Beyazıt karşıtlığı ve özellikle Çınar imgesi çevresinde neler dile gelir? Beyoğlu için yaptığı şu nitelemeyi nasıl okumak gerekir? : "İstanbul'un karşısında dîvan durduğu için şöyle bir göz atmaya değen, fakat efendisinin malını çala çala çift çubuk sâhibi olup eski**

[64] Sâmiha Ayverdi, *Yolcu Nereye Gidiyorsun*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1997, s. 153-154.

[65] Sâmiha Ayverdi, *Hanca*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 24.

kapısına ihânet eden zorba bir uşak, nankör bir kâhya, açıkgöz bir yanaşma gibi kurnaz Beyoğlu..."

Çınar imgesi ile Beyazıt'ı Sâmiha Ayverdi şöyle anlatır:

> *"Usûlsüzlük içinde usûlden, tezatlardan yapılmış âhenklerden durmadan örnek veren dünyada, Beyazıt'ın çınarı da bu kaideye şâhâne bir misâl olsa gerektir. Ağaç, kulağına fısıldanmış iznin usûlü içinde büyümüş, büyümüş, çok kısa kalın dalı ile çok uzamış dalı, bir ötekine dudak büken bir muhalefet ve istihzâ edâsı ile usulden ayrılmış olmakta karşılıklı inat etseler de, bu çatışma ve zıddiyet, o bünyenin umûmî tenâsübüne göre bir âhenge vesile olmuştur. Böylece de Beyazıt'ın gün görmüş ihtiyar çınarı, binlerce uzun ve kısa dalının âhenksizliğinden doğmuş âhengi ile itaatli ve sâdık bir nöbetçi gibi asırlardan beri vazife aldığı noktada bekleyip durur.*
>
> *...Fakat ihtiyar çınar, insanoğlunu zıt istikametlere çekip sürükleyen endişe ve fikirlerimizde dolaşmanın faydasızlığını öğrenmiş olacak kadar tecrübe sahibidir. Bilir ki o endişe ve fikirler öğrenilse de tasarruf edilmez, değiştirilmez."*[66]

Beyoğlu için de şu nitelemeyi kullanır:

> *"Kaçak eğlence âlemleri kurulan gizli evler misillü, kelbî iştihâların harman olduğu müptezel, yıkıcı, iki yüzlü Beyoğlu."*

Ve şöyle devam eder:

> *"Beyoğlu'nun kırk sene evvelki hâlini yazmaya ne diye özenmeli? O, eskiden de bizim değildi; şimdi de öyle. O, eskiden de havasını alıp suyunu içtiği bu toprağı küçümserdi; şimdi de öyle. O, eskiden de âdetleri, zevkleri, görüşleri, görünüşleri, hülâsa bir sıra hayat icapları ile bize benzemezdi; şimdi de öyle. O, kapitülasyonlarına, bankerlerine, masonlarına, levantenlerine, çeşitli dillerine, barlarına, meyhanelerine, umumhanelerine, bir kelime ile garp taklitçiliğine yaslanarak İstanbul'a dudak bükerek tepeden bakıyordu; şimdi de öyle...*

[66] Sâmiha Ayverdi, *İstanbul Geceleri*,İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1977, s. 36-37.

...Beyoğlu zihniyeti, yersiz yurtsuz İstanbullunun zaafından, şaşkınlığından, tereddüt ve iman gevşekliğinden istifâde etmesini her zaman bildi. Onu, ağzına düşmüş bir av gibi ne öldürdü, ne ondurdu. Belki öldürmek asıl gâyesi idi; amma fâil olarak görünmek, cibilli kurnazlığının kârı mı idi? Hem yavaş yavaş kan emmekteki zevki zâlim bilmez de kim bilirdi? Bunu o bildi; fakat Beyoğlu tokmağının altında un-ufak olmuş İstanbullunun ruhu bilmedi.

...Ne kültürü, ne sanatı, ne hüneri, ne zevki, ne ananesi, ne de imanı kalmıştı. Bu ruh çöküntüsünün ortasında, düştüğü ağdan nasıl canını kurtarabilirdi? İşte kendi kendinden bu derece uzağa kaçtığı sırada, bir medeniyet kıblesi olarak Beyoğlu havasına teveccüh etti. En bayağı köşelerine kadar ona benzemek, ona yaranmak, onunla çift olmak için elinden geleni yaptı.

...Hâsılı, elenmemiş, tartılmamış, murakabe ve teftiş edilmemiş bir yabancı cereyanının saçtığı ateş, kol kol, sel sel her köşeye bir kıvılcım, bir kundak soktu. Ne bulduysa, neye değdiyse, neyi gözüne kestirdiyse yaktı, yıktı, silip süpürdü. Bir zamanlar Fâtih'in gemileri, sırtını ürperterek geçen Beyoğlu, kudret zamanlarımızda yabancılığının zararlarını önlemeye tenezzül etmediğimiz bu semt, ocakta unutulmuş bir kıvılcımı gibi, gün olup bacayı da saçakları da sardı ve âkıbet bir cehennem olarak karşımıza çıktı ise, kabahati ateşte değil, onu ihmal edende aramak, insafın icaplarından sayılmaz mı? Zaten insanoğlu, musibet ve felâketlerinin mes'uliyeti muhasebesini yaparken, dış görünüşlerin ve hâdiselerin, kendi istidat ve fiillerini sûretleştiren bir ayna olduğunu kabul edebilse, muhakeme ve tedbirde isâbeti ne kadar ileri götürmüş olur...'[67]

İstanbul'un bazı semtleri mânevî güzellikleriyle insanı sararken bazı semtleri ise Batı'nın şâşaalı heybetinin ne derece geçici olduğunu gösterircesine insanın ruhuna tesir etmekten uzaktır. İşte bu semtler her devrin ahlâk anlayışına kucak açtığı için sâbit kadem olmayan ve durmadan değişen halleriyle insanı hırpalarlar. Gülistan İstanbul dikenden ârî olabilir mi?

[67] Sâmiha Ayverdi, *İstanbul Geceleri*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1977, s. 123-128.

"Uzun bir arkadaşlığın sona ermesi, görünüşte hazin ise de, gizlilik libâsı giymek demek, son bulmak demek değildir. Bâhusus, rahmetli, temiz ve dürüst insandı. İnşaallah makamı âlî, durağı nur olur. Size gelince, yalnız kalmış sayılmazsınız. Zira Allah'la olanlar için, yalnızlık ve kimsesizlik diye bir şey yoktur. Dünya halkı bizimle olmuş, Allah bizimle değilse, işte o zaman yalnızız demektir. Amma Allah bizimle olur da, dünya halkı bizden uzak olursa o zaman cihan bizim ve bizimle demektir."

Sâmiha Ayverdi, ***Azize Anne'ye Mektuplar***

Çok Kullandığımız Aşk Kelimesini Hiç Tanımadığımızı Yusufcuk'tan Öğreniyoruz...

- **Özellikle *Yusufcuk* gibi ölümsüz eserlerinde, Sâmiha Ayverdi, bizim yüzlerce yıllık irfânî geleneğimizin sembolleri ve imgeleri içinden konuşmakta, bu sembolizmi modern zamanlarda yeniden üretmekte ve modern insanların algılarına seslenir biçimde kurgulamaktadır. Bu bağlamda neler söylersiniz? *Yusufcuk*'ta Sâmiha Ayverdi, neleri, nasıl anlatıyor, biz okurlarda neler yapıyor bu anlatıları?**

Haklısınız efendim. Meselâ;

> *Karşına duâ etmek için oturup ellerimi açtım. Ne garip ki, yüzünü görünce bütün isteklerim, sam vurmuş bir ağacın yaprakları gibi, kavrulup döküldü.*
>
> *Bilmem niçin evvelden bu mukadder netîceyi bana haber vermedin? **'Ben duâ mahalli değil, aşk ocağıyım!'** demedin?*[68]

Derken ibâdetin aşka yolculuk olduğunu öğretiyor.

> *Küçük kız! Mektebe başladığın gün hocan ilk iş sana harfleri öğretmişti. Az sonra bu öğrendiğin harfleri birbirine çatma temrinleri yaptın ve böylece kelimeler meydana çıktı. Sonra bunları sıraladın ibâre oldu. Böylece de okumayı söktün.*
>
> *Artık büyüdün; mektep bitti. Şimdi yeni bir dershâneden içeri giriyorsun. Ben de sana ilk iş, bu kitapsız kalemsiz kazanılan ilmin baş harflerini öğreteyim: Gülümseme ve utanma.*
>
> *İşte yavrum, bunlar aşk kitabının ilk harfleridir. Ammâ harflerin kelime, kelimelerin ibâre, ibârelerin sahîfeler olması için, daha birçoklarını bilmen gerektir. Sana burada onları teker teker öğretmeğe kalkarsam dâvâ uzun düşer. Yalnız, ıztırap denen bir harf vardır ki*

[68] Sâmiha Ayverdi, *Yusufcuk*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2007, s. 63.

bunu hepsinden evvel öğrenmeye çalış; zîra onu ihtivâ etmeden mânâ kazanmış hiçbir kelime, hiçbir cümle yoktur.

Eğer ıztıraba yer vermemiş bir ibâreye rastlarsan, korkma: ***'Bunun aşk kitabında yeri yok'*** *diye haykır.*[69]

Bu hikâyede ise çilenin insanı Allah'a ulaştıran en tesirli kuvvet olduğunu anlatırken, tasavvufun belâ ve sıkıntı anında gönülde huzur duymaktır tarifini yaşanır hale geçirirken gülümseme ve utanmanın insan olmadaki rolünü göstererek insanın muamelesinin dâimâ Allah'la olduğunu bize hatırlatıyor.

Kısaca ***Yusufcuk,*** onun inanılmaz sembollerle aşkı ve tasavvufu yaşanır hale geçirdiği bir büyük şâheserdir. Annem ***Yusufcuk*** için cemâl cennetidir der.

Dünyada cemâl cennetini bulduranlara şükürler olsun.

Sâmiha Ayverdi'nin, "Onu bütün tecessüsüme rağmen göremiyorum; zira insan için görülmesi en müşkül olan, kendisidir" sözünden ne anlıyorsunuz? Sizin, "Ey İnsan" ınız bağlamında bunu nasıl değerlendirmek gerekir?

Gerçekten insanın kendi kendini görmesi mümkün değil. Ancak karşımıza bir *"Hazret-i İnsan"* çıkması lâzım ki kendimizi görebilelim. ***Yusufcuk***'un ilk hikâyesinde insan kendi hikâyesini okur. Kendini hiç bilemediğini en zor çözülmesi gerekenin kendi olduğunu fakat kendi hakkında çok yorum yaptığını çünkü insanın en çok bilemediği şey üzerine konuştuğunu görür. Sonra ancak bir öğretmen vasıtasıyla kendini keşfeder. Burada öğretmen yani *"Ey İnsan"* hakiki insan demektir. Hakiki insan mürşid-i kâmildir, hakîkat-i Muhammediye'yi taşıyan kişidir. O bakımdan *"Yâsîn"* hitâbı kendi nefsânî arzu ve isteklerinin üzerine çıkmış ve oradan mürşidinin mânâsıyla, kendi hakikatiyle, Mirac'a çıkmış kişiye hitaptır. Bu seviyedeki insan daha bu seviyeye gelmemiş insana kendi hakikatini göstererek faydalı olur. Onunla birlikte onun

[69] Sâmiha Ayverdi, *Yusufcuk*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2007, s. 31.

kitabını okur. Böylece ona onu anlatır. Daha doğrusu kendi mânevî aynasında ona çirkinliklerini gösterir. Böyle bir mürşide intisab eden öğrenciler ilk söz olarak; *"Ben size gelmeden önce ne kadar güzel bir insandım şimdi çok çirkin olduğumu görüyorum,"* derler. Halbuki insanlar o güne kadar hiç farkında olmadıkları yanlışlıkları ve çirkinlikleri hocalarının aynasında seyrederler. Bu bakımdan insanın kendini okuması için mutlaka böyle bir aynaya ihtiyacı vardır.

- ***Mesihpaşa İmamı* neyi simgeler? Bu roman bize temel olarak neyi anlatır? Romanda geçen, "Düşün ki Garp beşikte iken, Şarkın sesini dinleye dinleye büyüdü. Eğer o meşhur Haçlı seferleri yapılmasaydı, Garp belki bugün de Şarkın eteğini tutmuş, emekleyen bir çocuk olmaktan kurtulamazdı. Demek ki Şarkın gerileyişi sebeplerini zümre ve şahıs menfaatlerinin ihtirasları gibi siyâsî ve iktisâdî baskı ile sosyolojik sebeplerde, bilhassa menfaatle gözleri dönmüş gâfil kütlelerin işine elverişli gelen taassupta aramalıdır. Eğer işi daha derin bir bakışla mütâlaa edecek olursak Müslüman tekâmül etmiş bir Yahudi ve tekâmül etmiş bir Hıristiyandır. İnsanlar dinsiz tatmin olamayacaklarına göre, sizin de dininiz dinsizliktir. Amma şunu unutma ki, dinsiz cemiyetler kurur, yavanlaşır ve septik temâyüllerin boğuntusu ile içten içe bir azap, bir huzursuzluk hisseder" bu eleştiriyi nasıl okumak gerekir?**

Roman, temel olarak Tanzîmat sonrasında bir kısım gençlerimizi etkisine alan materyalist-pozitivist düşüncenin yansımaları ile aşkın erdirici ve oldurucu rolünü anlatır.

Prof. Dr. Mehmet Demirci, Sâmiha Ayverdi'nin bu konudaki görüşlerini şöyle ifâde etmektedir:

> *"Tanzîmat ve ıslâhat hareketleri hakkındaki görüşlerini* ***Türk Târihinde Osmanlı Asırları*** *adlı eserinde* ***"Uçurumun kenarına gelmiş bir devlet için böyle bir hamleye ihtiyaç açıktır."*** *(ITOA, s. 556) diyerek ifâde eden Sâmiha Ayverdi, yenilenmenin, değişmenin dolayısıyla Tanzîmât'ın lüzûmuna inanmaktadır. Ama onun bu konuda çok ciddî hassâsiyetleri vardır. Onun îtirazları temel prensiplerle ilgilidir. O, yapılacak düzenlemeler sırasında, Türk*

milletinin tarihi ve kültürel kimliğinin, uzun asırlarda oluşmuş gerçekten güzel olan millî-mânevî değerlerinin ihmâl edilmesine karşıdır.

'Yenilenme şarttı, ama şarklı hüviyetinden sıyrılarak yapmaya kalkmak yanlıştı,'** der. Ve ilâve eder. **'Geriliğin doğru tesbiti gerekti: Devleti kuruluşuna sâdık kalarak ıslah etmek lazımdı. Softalıkla dinsizliğin ortasındaki hakîkî Müslümanlık rûhunu diriltmek îcap ederdi. Teşhîsi doğru koymak lâzımdı; ona göre çöküşümüzün sebebi îman rûhunun zayıflamasıdır. Yükseliş hamlemiz de bu kaybı geri almak ve kütleye iâde etmek şeklinde olmalıydı.'" [70]

Sâmiha Ayverdi her zamanki gibi bugünün problemlerini o günlerden görmüş ve softalıkla dinsizliğin bizi mahvedeceğini söylemiştir. Roman hakiki müslüman olamadığımız için sahte inci alıp hakikisine sahip olamayan kişiler gibi dinî taassubun ya da ilmî taassubun esiri olduğumuzun üzerinde durur. Yazarın tevhid ehli oluşunun en güzel delili müslümanlıkla kemâle ulaşan dinler silsilesini anlatışıdır. Bunu *"Müslüman tekâmül etmiş Yahudi ve Hristiyandır"* demekle açıklamıştır. Kişinin kendinden önceki dinleri kabul etmemesi üniversiteden önce lise ve orta okulu kabul etmemek gibidir. Yahudilik ilme'l-yakîn, Hristiyanlık ayne'l-yakîn ise Müslüman olmak bütün bunları aşıp Hakke'l-yakîn mertebesinden halka hizmet demektir. İnsanların dinsizim, yani ateistim demesi de bir dindir çünkü din inançtır yani tek olana giden bir yoldur. Bu yolların hepsi de bir vesiledir. Ateizm de burada bir vesiledir. Çünkü Mevlânâ'ya göre ateizm Allah'ın varlığını ispat eden en güçlü delillerden biridir. Zira bir teori zıddıyla aşikâr olur. İnsanların önce Allah hakkında fikir yürütüp sonra onun olmadığını düşünmeleri bile Allah'ın varlığı için kesin delildir. Sâmiha anne taassuba karşı çıkmışır. Çünkü taassup Hz. Cîlî'nin dediği gibi cehennemin en son durağıdır. Yani insan hangi kuralın içine gömülmüşse o, insanda cehennem yaratır. Bu bakış açısından mutasavvıflar şeriatı çok farklı bir anlamda yorumlarlar. Şeriatı kuralların içine sıkışmış kaideler değil de aşkın mânâsında ilerlemek için yol gösterici kaideler olarak

[70] Mehmet Demirci, "Kubbealtı Akademi Mecmuası: *Mesihpaşa İmamı*", Sâmiha Ayverdi Hâtıra Sayısı, Nisan 2005, Sayı 2, s.35.

anlatırlar. Dolayısıyla insanın tasavvuf inancı olmadan dinin mânâsını idrak etmesi çok zordur.

- **Sâmiha Ayverdi'nin, "haksız olduğun bir mes'elede, haklı olduğuna kendini inandırmaya çalışma." sözü hangi ahlâkî ilkeye dayanmaktadır?**

  Çok güzel bir soru bu. Önce hak, hakikat demektir. Hakikat de, bir şeyi yerli yerine koymak demektir. Yerli yerine koyamadığımız bir meselede sırf *"ben"* dediğimiz için haklı olduğumuzu iddia edersek yanılırız. Zira bu durumda kendi nefsimize varlık vererek yok olmaya mahkûm bir şeyi ebedî varlık gibi gösterme haksızlığını yapıyoruz. Ayrıca Allah herkesin fikrinden tecellî eder. Bu nedenle de Sâmiha anne, karşındakinin fikirlerine hürmet et ve herkesten bir şey öğrenmeye çalış, ilkesi üzerinde durmuştur. Ama bunun derininde tasavvufî bir mânâ yatar. *"Ben sizin Rabbiniz değil miyim?"* sorusunun cevabı yatar. Çünkü Allah her hadisede bize öğretmenlik yapacağını karşımızda her konuşanın her hitab edenin Allah'ın bir tecellîsi olduğunu bize ezel âleminde hatırlatmıştır ama biz bu âlemde unutmuşuz. Onun için ben başkasından iyi bilirim, demek Allah'ın Rabbî tecellîsini reddetmektir.

- **"Ara! diyorum; fakat sen bu sözleri anlayıcı mısın, yoksa okuyucu musun? Bahara mensup olan yağmurun fiil ve eseri, tâze ve yaş olan ağacadır; kuruyup odun haline gelmiş olana değil. Ne vakit ki bir insanın sözleri de birçok kimselerin vücutları ağacı üzre esse, onu anlayacak ve istifâde edecekler de, yaş ağaç mesâbesinde olanlardır."**

  "Batmayan Gün"ün ruhunu özetleyen bu ifâdelerdeki 'tâze ve yaş ağaç'la, 'odun'dan neyi anlamamız gerekiyor? Bu irfânî sözlüğün/dilin içinden bakarak nasıl yorumlayabiliriz?

  Taze ve yaş ağaç, köke merbut ağaçtır. Yâni, mürşidine bağlanmış ve kökünden beslenen, yararlanan ağaçtır. Burada bir hikâye anlatmak istiyorum. Ken'an Rifâî hazretlerinin kapısına gelen bir öğrencisi vesveselerinden dolayı utanarak kapı tokmağını vurmaya edep etmiş. Kendileri yoldan geliyorlarmış, kapı önünde duran

öğrencisinin tereddütünü görünce gülmüşler ve demişler ki; *"Bak yavrum, bu kapı tokmağı paslı ama buraya bağlı. Onun için vurunca ses getiriyor ama altın olsa ve bağlı olmasa kapıyı açtıramaz."* İşte tâze ve yaş ağaç kökü vasıtası ile her an meyve vermeye hazırdır. Aynı zamanda talebe olmayı ifade eder. Odun ise artık kökle ilgisini kesmiştir. Bu yüzden de faydalı olmasının tek yolu yanmaktır.

- **"Batmayan Gün"deki İrfan Paşa ve Kerim Bey hangi mânevî yetkinlik düzeylerini ve aşamaları sembolize etmektedir?**

İrfan Paşa kitaptır, Kur'ân'dır. Kerim Bey ise canlı hâliyle Peygamber'in mânâsıdır. Aliye, İrfan Bey'de okuduğu bilgilerin canlı hâlini Kerim Bey'de seyreder.

Sâmiha Ayverdi, Kur'ân ve Peygamberin mânâsı olan bu iki sultanda bulduğu aşkı şöyle özetlemiştir:

> *Hakîkatin yüzünü perdeleyen örtüyü kaldırmak, onu görmek için ancak ve ancak aşk lâzımdır.* [71]
>
> ***
>
> *Eğer birliği yakînen görmek istersen aşk ele getir ki kendi hakîkat ve mânânın feleğine ve birlik göklerine çıkasın, bu sûretle vücut ve zaman kayıtlarından silkinip kendini bulasın!*[72]
>
> ***
>
> *O, her düğümü çözenin, her müşkülü halledenin, her meçhûlü aydınlatanın, vücûdun hayâtını idâme eden hava gibi rûhun hayâtını da temin edenin aşk olduğu netîcesine varıyordu. (...)*
>
> *Aşk... her başın önünde eğildiği kıble...*[73]
>
> ***
>
> *Eğer insan hakîkat görücü gözle bakarsa, aradığı da kendi, avladığı da gene kendi olduğunu görür.* [74]

[71] Sâmiha Ayverdi, *Batmayan Gün*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2001, s.16.
[72] Sâmiha Ayverdi, *Batmayan Gün*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2001,s.28.
[73] Sâmiha Ayverdi, *Batmayan Gün*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2001,s.29.

Hilkatten maksut insan, insandan maksutta mânâdır. Mânâ da ancak ruh tasfiyesiyle hâsıl olabilir ki bunu ele getirecek aşktır.

- **Sâmiha Ayverdi'nin o önemli sorusunu bendeniz size sormak istiyorum : "Geleceğini kurarken geçmişin malzemesinden faydalanmayan milletler için, devam ve bekâ diye bir şey düşünülemeyeceğini, hiç değilse, bundan sonra öğrensek... Yüklü bir tarih ve mazi hazinemiz olduğu halde neden biz kendimizi ortaya çıkarmıyor, neden hâlâ haysiyetli ve şerefli bir cemiyet olarak, yerimizi bulamıyoruz?"**

  Zira biz geçmişle ilgimizi kestik. Halbuki geçmişten ders almayı becerebilseydik bugün yaşadığımız problemlerin birçoğunu çözebilecektik. Ayrıca bizler mirasyedi olduğumuzdan kendi değerlerimizden de vazgeçtik. İçimizde gördüğümüz kâmil insanı annemiz babamız gibi addettiğimizden sorguladık. Onların eserleriyle dirileceğimiz yerde hayatları ile ilgili dedikodular ürettik. Bu yüzden eksik kalan rûhî gıdalarımızı yabancı ülkelerin felsefecileri ve düşünürlerinde aramaya kalktık. Aydınlandığımızı zannettiğimizde münevver olmadığımızı farkettik. Halbuki hazine bizdeydi.

- **Avni Özgürel'in, O'nunla ilgili şu belirlemesini nasıl değerlendirirsiniz : "Sevenleri Sâmiha Ayverdi'yi zaten bilir. Tanımayanlar için kısaca söyleyeyim ki, 'çağdaş İslâm anlayışı' derken kastımız ne ise ve 'nasıl bir Müslümanlık' dediğimizde gönlümüzden geçen neyse onun temsilcisiydi. Entelektüel temele oturmuş, zarafet ve sevgiyle süslenmiş, Allah sevgisi eksenli bir inanç..."**

  Aslında bu târif kâmil insan târifidir. Onlar, devrin ilmiyle şeriat ve mânâyı birleştirerek yeni söylemler getirirler. Çağdaş demek bu demektir. Çağı da onlar oluşturmuşlardır. Onlar kendi zamanlarının babalarıdır *(ebu-l vakt)*. *"Ne varsa düne dair dünde kaldı cancağızım, bugün yeni şeyler söylemek lâzım"* diyen Mevlânâ hocasının Hz. Şems'in *"eğer yeni söylem getirmiyorsan ve halinle göstermiyorsan âyet ve hadisleri*

[74] Sâmiha Ayverdi, *Batmayan Gün*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2001, s.51.

anlatırken Allah'ın dedikodusunu yapıyorsun" demesinden etkilenmiştir. Sâmiha anne müslümanlığın hal ve edep olduğunu bize öğretirken basitten örnekler verirdi. Mesela dolmuşta birisinin parasını bozduktan sonra teşekkürüne karşı *"Biz Müslüman değil miyiz, vazifemiz herkese yardım etmek değil mi?"* diyerek o kişiye gerçek İslâm'ın hizmet etmek olduğunu öğrettiğini hatırlıyoruz. Demek ki O'nun entelektüelliği ilim satmak değildi. O'nun entelektüelliği hakikaten belli bir temel üzerine oturtulmuş, nefsinden çok hakîkatini ön plâna çıkartan, bu sâyede de insanlık âlemine faydalı olan, karşısındakine huzur ve mutluluk veren bir entellektüeldi. Yolu Allah yoluydu. Allah aşkıyla bunu yapardı. Gerçek entelektüel öğretme derdinde olmadan öğreten kişi demektir. Onun için Sâmiha anne anlatırken başkalarının anlayamayacağı sözlerle değil son derece sâde ve basitin içerisinde anlatırdı.

Türk düşünce hayatının değerli isimlerinden merhum Cemil Meriç, "Mağaradakiler" adlı eserini Sâmiha Ayverdi'ye gönderirken şöyle imzalamış: "Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'ye, dâvâ bir, cephe ayrı; küfre, hamâkate, ihânete kılıç sallarken nâm-ı bülendiniz dâimâ bir vesîle-i teşvik oldu. Hürmetlerimle." Bu ifâdeler size Sâmiha Hanım'ın tefekkür dünyâmızdaki yerine ilişkin neler düşündürür?

Görüyorsunuz ya bir felsefeciye dahî vesîle-i teşvik olmuş. O düşünürlere edebiyatçılara ilham vermiş bir sultandır. Çok iyi hatırlıyorum. Meşhur tarihçi Yılmaz Öztuna Sâmiha annemin ***Türk Târihinde Osmanlı Asırları*** adlı eserinden ne kadar etkilendiğini anlatmıştır. Dolayısıyla Sâmiha anne her devirde birçok kişiye örnek olmuş, birçok kişiye de örnek olacaktır.

Ben bir hâtıramı anlatayım. Bir gün okulumuzun müdürü beni yanına çağırdı. Odasında bir beyefendi vardı. Beni ona takdim ederken, *"Cemalnur Hanım Sâmiha Ayverdi'nin öğrencisidir."* dedi. Müdürün bunu bildiğinden haberim yoktu. Bizi birbirimize tanıştırdıktan sonra beyefendinin beni hayrete düşürmeyen şu sözleriyle mest oldum; *"Bana bir kitaplarını yollamışlardı. Bir hafta sonra da kitap hakkında bir sürü soru yolladılar."* Sâmiha Ayverdi bilgiyi veren, bilginin sendeki tefekkürünü sorgulayan ve seni o bilgiyle

bütünleştiren bir sultandı. Gördüğünüz gibi bırakın o edebiyatçıyı, felsefeciyi etkilemeyi o ilme çok âşinâ olmayan insanı dahi basit sorularla ilmin içine yönlendiren, böylece Allah'la irtibatını sağlayan bir sultandı. Bir süredir çocuklara kimyânın içinden hiçbir hikmet anlatamadığımı hissettiğimden rahatsızdım. Okulda huzursuzca dolaşırken çok sevdiğim bir arkadaşım gelerek Sâmiha annenin kendisini bana yolladığını ve şu hikâyeyi anlatmasını istediğini söyledi. *"Beni hayatımda en çok müzik öğretmenim etkiledi"*, demiş, Sâmiha annem:

> *"Zira bir gün ona bir hizmet yaptığımda teşekkür etti. Ben ise* ***'birşey değil'*** *diye cevap verince hayretle gözlerini açıp senin kadar kültürlü bir genç kız bu kadar mânâsız bir kelimeyi kullanacağı yerde estağfirullah deseydi,* ***'mağfiret Allah'tandır, bende ise bir kuvvet yoktur'*** *demekle etrâfını da ikaz edecekti. Git Cemalnur'a söyle, hikmet bazen bir kelime ile bazen hâl ve tavırdaki edeple, bazen güler yüzle aktarılır. Zira hikmet insanın Allah'la irtibat kurmasını sağlar."*

- **Kenan Rifâî hazretlerinin, irfan dünyamız için bir hazine kıymetinde olan *Sohbetler*'inde Sâmiha Ayverdi nasıl ve hangi konumda yer alır? Sohbet, sahih bir iletişim biçimi olarak bizim geleneğimizde nasıl bir işlev görmüştür, bu sohbetleri Sâmiha Ayverdi, Hocasından sonra nasıl sürdürmüş, bu sohbet halkasında kimler yer almıştır?**

Sohbet, mürşidin Allah'ı anlatan kelimelerinin içerisine kendisindeki hakikat-i Muhammedî'nin enerjisini katarak, başkalarının gönlüne Allah aşkını nakşetmesidir. Sâmiha Ayverdi, vahyi hisseden, vahyi idrak eden bir vahiy kâtibi görevi görmüştür. Söylendiği an anlamış, idrak etmiş, yazmış ve mürşidinin ney gibi vücudundan akan sözlerini kitaplaştırmış. Bu şekilde de mürşidi vasıtasıyla kendi bakışını açıklamış. Kendindeki hakikati göstermiş bir sultandır. ***Sohbetler*** kim okursa onun bütün sorularının cevabıdır ama ***Sohbetler*** çok enteresan bir kitaptır. Onu ilk okuduğumuzda her şeyi anladığımızı zannederiz. Ama her okuduğumuzda ayrı bir mânâ ifâde eder. Sanki Ken'an Rifâî hazretlerinin kendinden önceki bütün mutasavvıfların İbn-i Arabi'nin, Hz. Mevlânâ'nın, Cilî'nin,

Ahmede'r-Rifâî'nin, Abdülkādir Geylânî hazretlerinin bütün bilgilerini hazmedip onları günün lisanında anlatmasıdır. ***Sohbetler*** Allah'ın her an yeni bir şanla dirilişini idrak gibi her okuyuşta bunu hiç bilmiyorum dedirten çünkü yeni bir bakış getiren Kur'an'ın yorumu gibidir. Dolayısıyla ***Sohbetler***, Ken'an Rifâî'dir. Onun da en büyük şâhidi Sâmiha Ayverdi'dir. Şâhitten hakikatini anlatışıdır. Halka yapılan sohbetler ise, Sâmiha annenin isteğiyle Meşkûre Sargut tarafından devam ettirilmiştir. Sohbet halkasının en tesirli diğer iki ismi İlhan Ayverdi ve Türkân Erkmen'dir. İlhan abla bu halkanın denge unsuru iken Türkân abla ise Ken'an Rifâî hazretlerinin, *"yüzünden Tebâreke Sûresi okunan kişi"* olarak tasvir ettiği sevgilidir. Sohbet halkasının büyükleri, talep eden herkese dağarcıklarından dağıtmışlar ve susuz gönülleri doyurmuşlardır.

"Handır bu gönlüm, ya misafirhane...Derd konuklar, derman konuklar, hayâl konuklar, melâl konuklar; mümkün konuklar, muhal konuklar. Hele hasret, hiç çıkmaz ordan, çıkmaz ordan. Handır bu gönüm yıkık dökük...Fakir konuklar, zengin konuklar, âlim konuklar, câhil konuklar; gelen konuklar, geçen konuklar. Hele bir hancı vardır hiç çıkmaz ordan, çıkmaz ordan..." Burada 'han' nedir, hancı kimdir, konuklar kimlerdir?

Han, bizim gölümüzdür. Hancı, mürşittir. Konuklar da o gönle giren ve çıkan putlardır. Buradaki fakirden kasıt sadece maddî fakir değildir. Mânevî fakir konuklar da uğrar o hana. Zengin konuklardan kasıt sadece maddî zengin değildir. Evliyâ da gelir Sâmiha anneyi dinler. Kendi bakış açısından câhil konuklar, Allah'tan câhil olanlardır, âlim konuklar ise *"ilm-i ledün"* bilenlerdir. Dert konuklar, dert yaratan insanlar, derman olanlar, sevdiklerimiz hayâl oldukları için sevdiğimizi zannettiklerimiz, mümkün konuklar analarımız, babalarımız, muhâl konuklar sonradan görüp tanıştığımız, sonradan ana baba yerine yükselttiğimiz kişilerdir. Ama bunların hepsi zamanla gelir geçer. İnsanın mürşidi, mürşidindeki Allah tecellisi ve hakîkat-i Muhammediye orada bâkîdir.

Bu şiiri ilk okuduğum zaman, herkesin yapacağı gibi, acaba hangi konuklar benden geldi geçti, diye kendimi düşündüm. Ne kadar çok

konuğun gelmiş geçmiş olduğunu fark ettim. Ve bu konukların bazılarını bir devir merkeze sokmaya çalıştığımı bazılarının ise hayal gibi hayatımdan geçip gittiğini hissettim. Ama hayatımda hep bir *"K"* vardı. O, hiç gitmeyecek. O, ***Batmayan Gün***'ün *"K"*sıydı. Sâmiha annem o *"K"*yı gördü. Gerçekten o *"K"* insan hayatından hiç gitmiyor. Keşke bir harf kadar basit olsa... Beni *"kûn"* yapan *"K"*dan bahsediyorum.

... Bizim bütün sıkıntımız, muhafaza etmeniz gereken târihî ve millî değerlerimizi ziyan etmemizdir. Biz, bahâ biçilmez bir hazineye sahipolduğumuz halde onun içinde kapalı kalıp açlıktan ölen milyarderler gibiyiz...

Sâmiha Ayverdi,

Milli Kültür meseleleri ve Maarif Dâvâmız

Şeb-i Arus Törenleri, Sâmiha Annenin Gayretleriyle Başlamıştır...

- **Şeb-i Arus törenlerinin Sâmiha Hanımın çabalarıyla başladığı söylenir, doğru mu? O'nun Hz. Mevlânâ ile özellikle Mesnevî-i Şerîf ve Dîvân-ı Kebîr'le arası nasıldı?**

Fevkalâde idi. Doğrudur, Şeb-i Arus törenleri, Sâmiha annenin gayretleriyle başlamıştır. Bizim Türk Kadınları Kültür Derneği'nin Hz. Mevlânâ ile buluşması da derneğin kurucusu ve isim annesi olan muhterem Sâmiha Ayverdi'nin Mevlânâ'ya olan derin sevgi ve hayranlığı sayesindedir.

Bu hayranlığın kaynağı ise hocası 20. asrın büyük mutasavvıf ve eğitimcisi Ken'an Rifâî'dir.[75]

Sâmiha Ayverdi'nin Mevlânâ ve Mesnevî'si ile tanışmasında ve derinden bir alâka ile incelemesinde, bu konudaki bütün çalışmalarında hocasının büyük tesiri vardır. Öyle ki genç yaşta başlayan alâka gittikçe derinleşerek devam etmiş hatta bu büyük mutasavvıf edebiyatçının yazı hayatına da başlangıç vesilesi olmuştur. [76]

Hocasının *"O, şiir güzelidir, mûsikî güzelidir, Allah güzelidir, O güzeller güzelidir"*[77] diye söze getirdiği Mevlânâ hakkındaki düşünceleri Sâmiha Ayverdi tarafından 1951'de Ken'an Rifâî'nin vefatından sonra, Nezihe Araz, Safiye Erol ve Sofi Huri ile birlikte yazdıkları ***Ken'an Rifâî ve 20. Asrın Işığında Müslümanlık*** adlı kitapta vurgulanmıştır. Sâmiha Ayverdi Ken'an Rifâî'yi anlatırken, Onu tanımak için Mevlânâ'dan örnekler verir ve âdetâ bu iki büyük

[75] Aysel Yüksel, "Sâmiha Ayverdi'de Mevlânâ," Manisa Uluslararası Türk ve Tasavvuf Kültürü ve Mevlânâ Sempozyumu tebliği, 29.9.2007.
[76] Aysel Yüksel, "Sâmiha Ayverdi'de Mevlânâ," Manisa Uluslararası Türk ve Tasavvuf Kültürü ve Mevlânâ Sempozyumu tebliği, 29.9.2007.
[77] Sâmiha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2006, s. 11.

insanın duygu, düşünce ve eğitim metodları gibi birçok noktada aynîleşecek kadar birleştiklerini beyân eder.[78]

Ken'an Rifâî, mürşitliğine Mevlânâ'nın ***Mesnevî***'sini şerh ederek başlamış, bu şerhler ise ne yazık ki sadece bir cilt olarak Sâmiha Ayverdi, Nezihe Araz, Safiye Erol, Sofi Hûri ve Nihad Sami Banarlı'nın çalışması ile yayınlanmıştır. Bu Mesnevî şerhi sadece bir cildi ihtivâ etmesine rağmen ilâhiyatçılar ve mutasavvıflar tarafından şimdiye kadar yayınlanmış en önemli dört şerh arasında sayılır.

Ayverdi, hemen hemen bütün eserlerinde Hz. Mevlânâ'dan bölümler alır. Meselâ 1939'da yazdığı ***Batmayan Gün*** adlı eserinde romanın kahramanı İrfan Paşa'nın defterinden MCR rumuzuyla bölümler aktarır.

Dost kitabının önsözünü yüce Mevlânâ'nın buyurduğu gibi *"Güneşi de yere indirseniz ancak anlayan anlar, inanacak olan inanır, vesselâm"*[79] diye noktalar.

Bağ Bozumu'nda ise *"Söze Mevlânâ ile başlamak istiyorum"*[80] der. Bu çıkan 40 eseri içinde sâdece bir iki örnektir.

Cumhuriyet'ten sonra Hz. Mevlânâ'yı anma törenlerinin başlaması 1953 yılına rastlar. 1953 yılının Aralık ayında Ayverdi Konya'ya dâvet edilir. Yanında hocasının ve kendisinin öğrencilerinden bazıları, eski Mevleviler, semâzenler ve bir de mutrıp hey'eti getirmiştir. O zamanki Maârif Vekili merhum Tevfik İleri'nin de hazır bulunduğu bir küçük tören tertiplenir. Ertesi yıl yine Konya'da Kitaplık denen bir binada Sâmiha Ayverdi ve öğrencilerinin de katıldığı konuşmalar ve mûsikî ile Hz. Mevlânâ anılır.

1955 yılında ise Mehmet Önder Bey Ayverdi'yi konferansa davet eder, bu davetlerin başlangıç sebebi Yenikapı Mevlevîhânesinin son

[78] Aysel Yüksel, "Sâmiha Ayverdi'de Mevlânâ," Manisa Uluslararası Türk ve Tasavvuf Kültürü ve Mevlânâ Sempozyumu tebliği, 29.9.2007.
[79] Sâmiha Ayverdi, *Dost*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2007, s.
[80] Sâmiha Ayverdi, *Bağbozumu*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2005, s.

şeyhi Abdülbâkî Efendinin küçük oğlu Rüsûhî Bey'in oğlu Bâki'nin semâ öğrenmek istemesi üzerine en uygun yerin Ekrem Hakkı Ayverdi'nin İstinye'deki yalısı olduğu düşüncesiyle, Mevlevîlerle Ayverdi ailesi arasında kurulan yakın dostluktur.

Bu Mevlevî grubu; Mithat Bahârî *(Bahariye Mevlevîhanesinin son şeyhi)*, Gavsi Baykara *(Semâzenbaşı, Yenikapı Mevlevîhânesinin son şeyhinin oğlu, neyzen ve bestekâr)*, Rüsûhî Baykara *(semâzen, şeyhin küçük oğlu)*, Abdülbâkî Baykara *(semâzen, Rüsûhi Bey'in oğlu)*, Selman Tüzün *(Bahariye Mevlevîhanesi postnişini, semâzen, şeyh Hüseyin Fahreddin Efendinin torunu)*, Ahmed Bîcan Kasapoğlu *(semâzen, semâ dedesi)*.

Bahir Şereftuğ *(Ken'an Rifâî'nin evlâtlarından, semâ dedesi)*, Saadeddin Heper *(kudümzen başı, bestekâr)*, Hopçuzâde Şâkir Efendi *(kudümzen)*, Halil Can *(neyzen başı)*, Osman Dede, *(halîle-zen)*, Niyazi Sayın *(neyzen)*, Ulvi Erguner *(neyzen)*, Cahid Gözkan *(rebâbî, tanburî)*, Hulusi Gökmenli'den *(naathan, âyinhan, gazelhan)* oluşmuştur. Aşr-ı şerîfî ise büyük mevlûthan Kâzım Büyükaksoy okurlardı.

1955'te yarım olarak icrâ edilen âyin-i şerîf ve Ayverdi'nin konuşmasıyla tören neticelenir.

1955'ten itibaren Konya'da Ken'an Rifâî ve Sâmiha Ayverdi'nin öğrencileri olan bu grup: Orhan Büyükaksoy, Özcan Ergiydiren, Sîret Kaytaz, Erol Olgaç, Bayram Yüksel, Ömer Yılmaz, Erhan Altıntaş, Zeki Ermumcu ile Afyon Mevlevîhanesi postnişini Enver Çelebi ve evlâtları, Sivas Rifaî Şeyhi ve evlâtları katılırlar ve Âyin-i Şerîf yaparlar.

Bu tarihten 1963 senesine kadar Sâmiha Ayverdi ve öğrencileri âyin-i şerîfe bizzat katılırlar.

1963'ten sonra Mevlevîler âyinlerini kendileri yapmak istediklerinden diğer gruplar, başka şehirlerde âyinler yapmışlardır.[81]

[81] Özcan Ergiydiren, *Hayâli Cihan Değer: Sâmiha Ayverdi ile hatıralar*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2009, s. 115-119

Konya Turizm Cemiyeti adına 1955'te Mehmet Önder ve daha sonra Fevzi Halıcı da âyinin yanı sıra Sâmiha Ayverdi'yi konferansa davet ederler.[82]

Bu konferanslardan ilk dördü Kültür Bakanlığı tarafından baskısı yapılan ***Âbide Şahsiyetler*** kitabında neşredilmiştir.[83]

Bütün bu yazılarında Mevlânâ'nın îman ve kültür hayatımızdaki önemi, tesirleri, tasavvuftaki yeri, terbiyeciliği ve terbiye metodları, eserleri, asırlar boyu Mevlânâ'ya duyulan ihtiyaç, dünyanın ve bizim bu büyük düşünüre olan vefâ borcumuz gibi hususlar üzerinde durarak, bu konulardaki görüşlerini bildirir.[84]

Sâmiha Ayverdi haricinde, Nezihe Araz, Safiye Erol ve Sofi Huri hanımlar da konuşmalar yapmışlardır ve ayrıca TÜRKKAD'ın kurucularından, mutasavvıf, yazar Meşkûre Sargut da 1987'de Konya'ya davet edilmiş ve Selçuk Üniversitesinde ***Hz. Mevlânâ'da Aşk*** konulu bir konuşma yapmıştır.

Sâmiha Ayverdi'ye göre 13. asır Anadolu'sunun kanlı ve buhranlı coğrafyası üstünde Mevlânâ Celâleddin Rûmî gibi rehber ve önde giden insanlar olmasaydı belki de dünyaya parmak ısırtan bir Osmanlı medeniyeti ve hâkimiyeti olmazdı.

Sâmiha Ayverdi yaptığı bütün işlerde ve kurduğu bütün kurumlarda Mevlânâ ve devrin Mevlânâ'sı olan Ken'an Rifâî'yi örnek almıştır.

Bu iki mutasavvıfın rehberliğinde, terör ve sıkıntı devri olan 60 ve 70'ler Türkiye'sinde faaliyete geçirdiği *"TÜRKKAD"* Türk Kadınları Kültür Derneği, İstanbul Fetih Cemiyeti ve en önemlisi günümüz kültürüne hizmetleriyle damga vuran Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı ile şuurlu nesiller yetiştirmiştir.

---

[82] Aysel Yüksel, "Sâmiha Ayverdi'de Mevlânâ," Manisa Uluslararası Türk ve Tasavvuf Kültürü ve Mevlânâ Sempozyumu tebliği, 29.9.2007.

[83] Sâmiha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2006.

[84] Aysel Yüksel, "Sâmiha Ayverdi'de Mevlânâ," Manisa Uluslararası Türk ve Tasavvuf Kültürü ve Mevlânâ Sempozyumu tebliği, 29.9.2007.

Büyük edebiyat tarihçisi Nihad Sâmi Banarlı, *"Günlük hayatın en basit hadiselerini dahi değerlendirip mânâlandıran iki büyük veli gördüm Mevlânâ Celâleddin Rûmî ve Ken'an Rifâî"* diyerek hakikî mutasavvıf ve kâmil insanın hayatının her anını günün şartları içinde hizmetle geçirdiğine örnekler vermiştir.[85]

- **Sâmiha Ayverdi, Mevlânâ'nın kullandığı metodu nasıl anlatır?**

Efendim bu son derece mühimdir. Sâmiha anne bunu şöyle anlatır:

> *"Mevlânâ Celâleddin Rûmî insan ruhunun şematik çatısını bütünüyle görüp onun sakat, bozuk, kusurlu taraflarına feraset ve kudretle parmak koymuş, mânevî bir operasyonla da iyileştirme yoluna gitmiştir. O bir ruh mimarı, bir san'at ve fikir yapıcısı, bir medeniyet inşacısıdır."*[86]

***

> *"Bu esnâda da kütle terbiyesinde sevgiyi esas almıştır. Onun terbiyeciliği tamamıyla insan tabiatına uygun bir anlayışın mahsûlüdür. Doğrudan doğruya insanoğlunun benliğine el uzatmış azgın, mütecaviz ve yıkıcı enerjiyi alarak bunları aşk ve iman haddesinden geçirip irfan ve fazilet haline gelmesini sağlamıştır.*
>
> *İktisâdî krizler, askerî ve siyâsî hezîmetlerle temelleri sallanan cemiyeti tıpkı bozuk ve çürümüş bir malzeme gibi ele alarak ondan yepyeni bir tertip meydana getirmek hünerini göstermiştir.*
>
> *Ümidi ve dayanağı kaybolmuş toplumlara ilâhî heyecanın, saf îmânın, Rabbânî aşkın kapılarını açarak onu ruh sağlığına götürmek, değme kahramanın başaracağı bir cihad değildir."*[87]

Bu görüş ve hocasının daima tekrarladığı *"devir hep aynı devirdir"* sözü aynı zamanda büyük bir tarihçi olan Sâmiha Ayverdi'yi

[85] Sâmiha Ayverdi, *Dost*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2007, s.50-51.
[86] Sâmiha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2006, s. 29.
[87] Sâmiha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2006, s. 29-30.

yönlendirmiş, zor devirde sağlam yapılı insan haline gelebilmemiz için öğrencilerini eğitecek yöntemleri bulmuştur.

TÜRKKAD'ın kuruluş amacı nedir?

Sâmiha anne, bunu, *"devrin ihtiyacı olan tasavvuf terbiyesini artık vakıflar ve dernekler çatısı altında akademik düzeyde lâfla değil hâl ve hizmetle anlatmalıyız"* diye belirtmiş, bu konuda hanımların önemini de mutasavvıfların özellikle Mevlânâ'nın ve Ken'an Rifâî'nin kadına bakışından yararlanarak vurgulamıştır. Hakîkaten günümüz Türkiye'si bu terbiye metoduna ihtiyaç duymaktadır.

Sâmiha Ayverdi bu konudaki düşüncelerini şöyle anlatır:

> *"Artık bu asrın insanı kendini yalnız et, kan ve kemikten ibaret bir mahlûk olarak görmek, onun için de sadece etine ve kemiğine hizmet etmek dalâleti içindedir, bu yüzden de hâmil olduğu gerçekleri arayıp sormaz ve hatta seçemez olmuştur. Netice itibâriyle kendi kendine yabancı hatta düşman kesilen bu insan sevgiyi unutmuş, îmandan, ihlâstan habersiz kalmış, sonunda da üstüne çöken egoizme teslîm olarak onun emrinde dünyâya meydan okuyan bir dev haline gelmiştir.*
>
> *Hâlbuki insan tabiatında köle ve emir kulu kalmaya mahkûm hisler vardır. Kin, nefret, intikam, yalan ve iftira gibi. Cemiyetler ne vakit bu kölelere hürriyet tanıyıp başıboş bırakacak olursa hayat düzeni alt-üst olmaya mukadderdir.*
>
> *İnsanoğlunun hamurunda müsbet ve menfî duygulara beraberce yer verilmiştir. Yeter ki menfî kuvvetler, müsbet enerjinin hüküm ve kontrolü altında kalsın. Böylece de köleye efendi mevkii verilmesin. Bu idrâke yalnız biz Türkler değil, bütün dünya muhtaçtır der."*[88]

Hocamızın, Mevlânâ ve Ken'an Rifâî'den öğrendiği bu anlayış bizleri devr aldığımız bu ulvî müessesenin başında hizmet ederek hem kendimize hem de dünyaya bu anlayışı tanıtmak mecburiyetine iletti.

[88] Sâmiha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2006, s. 26.

Hocamız Ken'an Rifâî ve Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinin günümüz gençliğine hem ilmî, hem rûhî alanda yol göstereceğine inandığımız için, bütün gâyemiz bu eserlerin lisans üstü ve doktora tezleri olarak ele alınması için teşvik yarışmaları düzenlenmesidir. Çeşitli ülkelerin üniversitelerinde kendileriyle ilgili kürsüler kurularak dünyaya yaşadığımız tasavvuf ve İslâm anlayışını anlatmak en büyük arzumuzdur.

Mevlânâ'nın dediği gibi Allah başladığımız işleri bitirmekte yardımcımız olsun ve bu faaliyetlerin mânâsı kendimizi dünyaya tanıtmak değil, İslâm'ı anlamak, yaşamak ve öğretmek olsun.

"...Hakikat denilen tılsım, gökyüzünde uçuşan kuşlar gibidir.

Onları avlayacak silâh, yollarına kurulacak ökse olmadığı için çok defâ bir görür bir kaybederiz..."

Sâmiha Ayverdi, ***İstanbul Geceleri***

Şu Dünya Ah Şu Dünya... Îlâ-Yı Kelimetullah Aşkı İle Dolup Taşmanın, Onun İçin Ölmenin, Ölümsüz Hayatın Ta Kendisi Olduğunu Bir Bilse, Ne Olur Bir Bilebilse...

- **İlhan Ayverdi, Sâmiha hanım için, "güzelden ses getiren güzel, ulvîden haber veren ulvîdir. Sâmiha Ayverdi hayâtı boyunca ulvî kaynaktan haber verendir" der. O ulvî kaynak nedir? Dâimâ ulvî kaynaktan haber vermek nasıl mümkün olur?**

Kendisi ulvî olunca ulvî kaynağın haberini verecek. Yani Sâmiha Ayverdi diye biri yoktu ortada, varsa da yoktu. Ortada bir derviş vardı. Derviş biliyorsunuz eşik demektir. O Efendisinin eşiğiydi. Efendisinin kalemiydi. Efendisinin sesiydi. Efendisini anlattı. Ken'an Rifâî'yi anlattı. Dolayısıyla da Ken'an Rifâî kesilince de ulvî oldu. Ken'an Rifâî'de de Peygamber tecellî etmişti. Onun için O, ulvînin ulvîsiydi. O ekmeldi. Sâmiha anne de mükemmel oldu. Dolayısıyla birbirlerini tamamladılar. Bir insanın mânâ kaynağından haber alması için iç hayâtının yani âhiretinin yahut misâl âleminin dünya âleminin üstüne çıkması, ölmeden önce ölmüş olması, iki kere doğup ölmüş olması *(önce anneden doğmak sonra nefsiyle ölüp Allah'ın kendindeki hakikatiyle doğmak yani ölmeden önce ölmek makamına ermek demektir)* ve dolayısıyla güneşin batmış olduğu vücuttan tekrar doğması gerek. Bunun açıklaması şudur: Vücut ölü olarak doğar. Bir kabirdir ve Allah'ın mânâsı olan güneş burada batar. Ancak ölmeden evvel ölme, yani nefsinden kurtulma seviyesine, koruk olan nefsini üzüm makamına çıkarma seviyesine gelen insan için lezzetli ve vitaminli bir hal aldığı zaman Allah'ın ondaki mânâsı taşıp dışarıya doğru sızar. İşte batmış olan güneşin battığı vücuttan doğması bu demektir. Güneşin batıdan doğacak olmasının mânevî anlamı da budur. Sâmiha anne böyle bir sultandır.

İlhan Ayverdi, Sâmiha Ayverdi'yi şu sözlerle anlatır:

> *"Yakın çevresinde bulunma bahtiyarlığına erenlerden biri olarak, birkaç husûsiyetini görüp göstermeye çalışmakla bu hârikulâde zengin*

şahsiyetin asla anlatılamayacağının idrâki içindeyim. Öyleyse bu yazılanlar nedendir? Şundandır ki, övülmeye, büyütülmeye ihtiyacı yoktur; amma prensiplerinin yaşanmasına her zaman müştaktır. Ömrü boyunca inandığı gerçekleri hiç inhiraf etmeden yaşamış olan bu mütefekkir-mürebbînin şahit olduğum en mühim husûsiyetlerinden biri, bütün yakınlarını da aynı ihlas ve samimiyet üzere görmek istemesi ve onlardan hakikat nâmına kabul ettikleri ne varsa sözde bırakmayıp hal edinmelerini, o hakikatlerle yaşamalarını beklemesidir."[89]

Sâmiha Ayverdi 'îlâ-yı Kelîmetullah'tan ne anlardı?

Bizâtihî kendi anlatımından aktarmak isterim. Mektuplarında buna dâir şu ifadelere rastlıyoruz :

"Îlâ-yı Kelîmetullah, Allah'ın dinini ve tevhid akîdesini yüceltme şeklinde yorumlanabilir. Allah'ın kelimesinin yüceltilmesinden maksat, Hak dinin yeryüzünde hâkim olması, Allah'ın buyruklarının fert ve toplum plânında yaşanmasıdır. Bu anlayışın özünde herşeyden önce insanın kendi iç dünyasını düzene koyması, süflî hırs ve heveslerden kendini temizlemesi, benlik dâvâsından kurtulması, mânâsını zenginleştirmesi, dünyâya geliş sebebini idrâk etmesi, kendisi ile barışık olması güzel ahlâk sahibi örnek bir insan olarak yaşaması, ruhen sağlama basacak mânevî kemâle varması, bu ölçüler içerisinde şahsiyetini vatan toprağı sevdası, devlete hizmet aşkı, millî kültüre ve târihe sahip çıkma şuur ve idrâki ile bütünleşmiş olması düşüncesi ve fikriyâtı vardır."[90]

Îlâ-yı Kelîmetullah: İslâm dininin esaslarını ve yüceliğini yaymak için gösterilen gayret bu yolda yapılan cihad.

"Müslüman-Türk'ün asırları ayağa kaldıran cenkleri ve dünyayı uyandıran uğraşları altında yatan itici kuvvet, dört elle sarıldığı ve uğruna can alıp verdiği ulvî gayesi idi: Îlâ-yı Kelîmetullah."

[89]İlhan Ayverdi, Takdim ,"Kubbealtı Akademi Mecmuası, *Yazı Hayatının 50. Yılında Sâmiha Ayverdi"* Hâtıra Sayısı, 17, Ekim 1988, s.3.
[90]İsmet Binark, *Sâmiha Ayverdi'nin Mektupları,* İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, s. 595.

***

"Îlâ-yı Kelîmetullah, önce Müslüman Arap ordularının sonra da Müslüman Türk ordularının devraldıkları yücelerden yüce emânet."

***

"İslâm'ın gâyesi ise, hazır ve ideal bir nizamnâme olarak eli altındadır: Îlâ-yı Kelîmetullah ve bütün gâyenin tahakkukunu gerçekleştirecek rûhî kemâl. İslâm yeniden bu noktaya geldiği an, o şevk ile ancak kendine ve dünyaya faydalı olacak bir seviyenin zirvesinden beşeriyete hitab edebilir."

***

"Şu dünya ah şu dünya. Îlâ-yı Kelîmetullah aşkı ile dolup taşmanın, onun için ölmenin, ölümsüz hayatın ta kendisi olduğunu bir bilse, ne olur bir bilebilse..."

***

"Bir milleti ekmeksizlik değil, gâyesizlik öldürür. İslâm'ın gâyesi Îlâ-yı Kelîmetullah olduğu müddetçe, kurduğu tevhid ağı ile kıtaları birbirine bağlamakta zorluk çekmemiştir."[91]

Ben hakikaten onu, Pauolo Coelho'nun ***Işığın Savaşçısı*** kitabı ile bağdaştırıyorum. Paulo Coelho, ***Işığın Savaşçısı***'nda ulvî olarak ne anlatmışsa hepsi Sâmiha annede vardı. O bir savaşçı gibi hiç durmayan devamlı mücâdele veren insandı.

- **Necip Fazıl'ın, "Sâmiha Ayverdi'nin bazı satırları ile temasa gelir gelmez, onda cins istidâtlara ait soylu çilenin bütün izlerini gördüm. Açıkgöz ve günübirlik şöhret avcılarının dâima kolaya, hafife kaçan, göz alıcı ve alâka çekici âdî hokkabazlıklarına karşılık, onda, derin bir metafizik ihtirası, mâverâ humması, eşya ve hâdiselerin düğümünü ruhta ve müessirlerin müessirinde arayan hakikî insan hamlesi, kaleminin dokumalarındaki mihrâbı**

[91]Nevnihal Bayar, "Kubbealtı Akademi Mecmuası: *Deryadan İki Damla" Merhaba İki*, İlkbahar 2005, Sayı 31, Sâmiha Ayverdi Özel Sayısı, s. 33.

şekillendiriyordu... Sâmiha Ayverdi, maddî eşyanın bittiği, deri üstü hâdiselerin tükendiği ve zâhir ufuklarının sona erdiği noktaya bitişik âlemin serdengeçti bir meczûbudur" belirlemesindeki 'hakiki insan' nedir?

Bu belirlemeden ne anlıyorsunuz?

Buradaki hakiki insan kendi nefsiyle değil kendindeki Allah'a ait isim ve sıfatlarıyla âşikâr olan insandır. Sâmiha anne böyle bir insandı. Bence bu söylemde Sâmiha anneyi en güzel anlatan, açıkgöz ve günübirlik şöhret avcılarının hafife alınan gözalıcı ve alâka çekici âdi hokkabazlıklarına karşılık, onda, derin bir metafizik ihtirası oluşudur. Gerçekten mânevî mertebe ihtirası yoktu. Aslında, metafiziğe olan ihtirası derken insanların dış cephesinde kalmayıp bâtınlarına nüfuz ederek oradan kendilerine ait âyet ve hadiseleri okumak, mânevî hayatın derinlikleri içerisinden insana seslenmek gibi bir yeteneği olduğunu anlamak lâzım.

"Maddî eşyanın bittiği, deri üstü hâdiselerin tükendiği ve zâhir ufuklarının sona erdiği noktaya bitişik âlemin serdengeçti bir meczûbudur," cümlesini belki bu bitişik âlemin mensûbudur diye anlamak lâzım. O, bitişik âlemi yaşadığı için oradan konuştuğu için yani berzah olduğu için tenzih ve teşbih arasında herkes kendi hakikatini kendini de onda görür, kendinde olmayanı da onda görür. Dolayısıyla o mânevî âlemden haber verendir.

'Hakkı tevhid eylemektir ilmin gayesi' buyurur Kenan Rifâî hazretleri. Sâmiha hanıma göre ilim nedir, ilmin amacı nedir? Harakânî hazretlerinden öğreniyoruz ki, ilim, Allah'ın Âlim sıfatından kuluna bahşettiği şeydir. Bu anlamda Sâmiha hanımın ilim anlayışını yorumlar mısınız?

İlim, aslında herkeste tecellî eden Allah'ın isim ve sıfatlarıdır. Yaradanın herkeste kendi ilmiyle tecellî ettiğini biliyoruz. Sâmiha anne bize bunu öğretti. Onun için herkeste tecellî eden ilim Allah'a ait ilim olduğu için O herkesin ilmine hürmet eden bir sultandı. Ama Sâmiha anne ilmi Allah'la irtibatımızı sağlayan bir vasıta olarak kabul ederdi. Yani iki yönüyle de ele alırdı.

Yolcu Nereye Gidiyorsun adlı eserinde tevhide götürmeyen bilginin ilim olmadığını anlatır:

Tutalım ki bir ressam fırçası kadar bu gök kubbenin altında yaşayan insanların his dünyalarını görüp gösterici bir yazıcı olmuşum; bundan ne çıkar? Bana nihayet hârikulâde bir san'atkâr denir. Ve nihâyet kabiliyetim ve hünerim şu topraktan derlenmiş olan cismimin övüneceği bir sermâyedir.

Tutalım ki bir mîmar olmuşum yeryüzüne, asırdan asıra devr olan san'at âbideleri hediye etmişim; fakat varlığımın hududunu aşacak köprüyü kurmak için bu hüner bana yeter mi?[92]

***

İlimle dolmak, insanı boşluktan kurtaramaz; bakıyorum da çok defâ hocası da boş, hacısı da boş! Birliği öğretmeyen bilgiler insanı boşluktan kurtaramıyor, hocam!

-Anlayamıyorum azizim, sizin düşüncelerinize kalırsa, Allah, kediden köpekten de zuhûr ediyor diyeceksiniz; böyle şey mi olur? (...)

Bu, gözü kaşı, pembe teni, kumral saçı ile karşına gelen insandaki süflî kısımları inkâr etmek gibidir.

-Fakat azîzim gene olmadı. Hâlik'in vücûdu, insan vücûduna nasıl benzer ki, bu misâlle beni düşüncelerine kaydırmak istiyorsun? Akıl, bu dediğinin tamâmen aksini söylemekte.

Hakkın var hocam, sen akla bağlı kaldıkça beni anlayamazsın. Akıl halka gibi yalnız kapının bendidir, esiridir; ona içeri girmeye izin yoktur. Halkayı kapıya vur, böylece dışarıda beklediğini içeridekilere haber ver; fakat ona yapışıp kalma içeri girmeye bak.

Bence akıl halkasına tutulup kalmak, tehlikeli bir şeydir; dışarıda kaldıkça herhangi bir düşmanın pençesine yakalanmak ihtimâli pek çoktur. (...)

[92] Sâmiha Ayverdi, *Yolcu Nereye Gidiyorsun*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1997, s.43.

-Fakat dostum, dışarıda mantık, maânî, felsefe, belâgat, hâsılı dallı budaklı bir ilim şebekesi var; içeride ise ne olduğu mâlûm değil. (...)

Doğru hocam, tâne ve tohum, topraktan baş çıkarmayınca güneşin ve rüzgârın dostu olamaz. Sen ki beşeriyet zemininde gömülüsün, baharın, güzün letâfet ve nimetlerini ne bilirsin? Ana karnındaki cenin de o rahimden âzat olmadan evvel, gıdalandığı kandan daha leziz bir gıda ve bulunduğu yerden daha geniş bir meydan tasavvur edemezdi. Vaktâki dünyaya çıktı, burada o kanı unutturacak ne gıdalar ve ne genişliklerle karşılaştı. Asıl hayâta nazaran dünyâ da bir ana rahmidir; eğer gün olup insan buradan hissen kurtulacak olursa, gıdalanacağı vicdânî zevklerin ve genişliklerin de hayrânı kalacaktır.

Dünyâ ruhların bir deneme ocağıdır. Hayat ise bu kemâl ve irfan yuvasından çıktıktan sonra başlayacaktır. Buradan temiz kalp diplomasını alana ne mutlu hocam![93]

Sâmiha hanımın özellikle mensur şiirleri, kısa anlatıları, Yusufçuk ve Hancı gibi eserleri, Hz. Mevlânâ'nın, Şeyh Gâlib'in eserlerindeki dil ve muhtevânın, sembol dünyasının modern zamanlardaki devâmıdır denilebilir mi? Neden?

Sâmiha Ayverdi'nin muhtevâ ve sembollerinin en fazla Kenan Rifâî'ye benzediği düşünülebilir. Ayrıca birçok mutasavvıfla ortak nokta bulunabilir, bu da belki William Chittick'in dediği gibi özlerinin aynı oluşundan ve aynı kaynaktan beslenişinden dolayıdır. Sâmiha annenin kendine özgü sembol dünyası insanlar üzerinde son derece etkilidir. Tasavvufla ilgili her sorumuzun cevabını onun kitaplarında bulabiliriz. Eserlerine bakıldığında dinin içerisine târihi, tarihin içerisine ilmi, ilmin içerisine aşkı yerleştirmiştir ve her şeyi o kadar özdeşleştirmiştir ki birini diğerinden ayırmak mümkün değildir. Sanki tevhid kaynağından yayılan zerrecikler gibidir. Ve sonuçta tevhide götürür. Tevhidden getirip tevhide götüren bir anlatım içindedir. Ben öyle görüyorum Sâmiha Ayverdi'yi.

[93] Sâmiha Ayverdi *Yolcu Nereye Gidiyorsun*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1997, s. 68-70.

- **Kendi ifâdesiyle, tasavvuf, "bencil dünyaları içinde kabuk bağlamış kütleleri uyuşukluktan kurtararak, onlara yapıcı ve atılgan bir karakter vermiştir. Böylece asırlarca toplumun derûnî sağlığını ve içtimâî âhengini temin ederek kütleleri ferâgatli aksiyonlara itmiştir. Toplumları tevhid sırlarıyla aşılayarak güçlendirmiş ve güvenilir hâle sokmuştur." Bu tanıma ilişkin neler söylersiniz?**

Sâmiha anne böyle yaşamış bir Sultandı, onun tasavvuf anlayışı hareketti, hizmetti. Çünkü bekâ makâmındaydı. Dolayısıyla halka Hakk için hizmet etmeyi düstûr edinmişti. Peygamber ahlâkını yaşayanlarda görüldüğü gibi 80 küsûr yaşında vefat edene kadar hiç durmadan çalıştı, böylece hem kendi şahsiyeti ve karakteri açısından hem toplumun yetişişi ve yapılandırılması açısından hem de dünyânın tekâmülünde birçok kişiye tesir etmiş, kendisi çalıştığı gibi başkalarını da çalışmaya yönlendirmiş, tasavvufu çalışma aşkına ve ahlâk aşkına döndürmüş bir sultandı. Meselâ Anne Marie Schimmel ve Eva De Vitray Meyerovitch gibi dünyâya İslâm'ı anlatmış birçok hanımefendi onun terbiyesinden geçmiş en azından dokunmuş geçmiştir. Eva De Meyerovitch, Ezher Üniversitesinden ders vermesi için teklif aldığında Sâmiha anneye *"Efendim, benim gibi sonradan Müslüman olmuş birinin İslâm'ın en önemli üniversitesinde ders verme hakkı var mıdır?"* diye sorduğunda Sâmiha anne *"Güneş bir gün batıdan doğacaktır hadisini hatırlar mısınız?"* (Tirmizî, Fiten, 22). sözleriyle onu yüreklendirilmiş ve yönlendirmiştir. Türkiye'de birçok ilim adamı,- işte görüyoruz Mülâkatlar adlı kitabından- yazarlar, düşünürler, devlet adamları onun ilminden yararlanarak hareket etmişlerdir.

Eğer düşünebiliyorsa sağlıklıdır insan, yani sadece sağlıklı yaşayarak sağlıklı olunmaz. Düşünüp huzurlu ve mutluysa sağlıklıdır. Hocamızın tekdüze bir tevhid anlayışı yoktu. Renklilik, farklılık, farklılıkları idrâk ve böylece renkliliği seyretmek, Allah'ın san'atını farklılıklarda seyretmek ve bunları çirkin görmeyip bilâkis san'atın bir özelliği olarak idrâk etmek onun tasavvuf anlayışının hakikatiydi. Kendi anlayışını topluma tevhid sırrıyla aşıladığı için de onun çevresindeki herkes bu zevki kabiliyetleri ölçüsünde idrâk

etmişlerdir. Her insan sadece kendi kendisine karşı değil kitleye karşı mes'ûl olabilmelidir. Ve kendisi şöyle demiştir:

> *"Vatan ve iman şuurunu millî bir platform üstünde aktif bir enerji haline getirecek memleket hizmeti tek çıkar yoldur. Derdi teşhis ettikten sonra devâyı bulmak kolaylaşır, hadis-i şerîfte buyurulduğu üzere 'hiç ölmeyecekmiş gibi dünya için hemen ölecekmiş gibi ukbâ için çalışmak'. Dervişlik tembellikle değil, miskinlikle değil, yüz akı ile insanlara ve Allah'a hizmet etmektir."*[94]

İrfânî ve tasavvufî geleneğin büyük oranda buharlaştığı, dergâhların kapandığı, geleneksel âdâbın ve irfânî zeminin yok olduğu bir ortamda, Sâmiha hanım, yetkinleşme yolcularına, hangi yol ve yöntemlerle, ne türden çabalarla bir mânevî yolculuk, bir seyr ü sülûk imkânı sunmuştur? O'nun telifleri, sohbetleri, konferansları, vakıf çalışmaları, geleneksel biçimi yok olan yetkinleşme yol ve yordamının modern zamanlardaki biçimidir, denilebilir mi? Bu bağlamda tasavvufun modern ortamda inşâsının nasıl mümkün olacağına ilişkin neler söylenebilir?

Bir kere sohbetleri asla bırakmadı. Sadece kendisi sohbet yapmadı, sohbetlere insanların devamını sağladı. Bunun için kendisi de orada bulundu. Konferanslar verdi, tasavvuf ev sohbetleriyle, sempozyumlarla, konferanslarla yaşatıldı. Kendisi kurduğu dernek ve vakıflarla tasavvufu öğretti, yaşadı ve yaşattı. Tasavvuf akademilerde öğretilmelidir, sözünün mânâsı budur. Kubbealtı Ken'an Rifâî'nin hayâl ettiği akademiydi. Sâmiha anne orada öğretilen ilmi hâliyle de göstererek bu akademide okuyan şanslı öğrencilerini mürşid edâsıyla tekâmül ettirmiştir.

Sâmiha Ayverdi, Altay Dergâhıyla ilgili olarak şunları söyler:

> *"Eğer o zamanki cemiyet bir zâviye değil de akademi yoluyla fikrini yayma imkânına sahip olsaydı, belki de Kenan Rifâî bir akademiyi tercih ederdi. Kenan Rifâî dergâhı dergâh şeyhi ünvanı kazanmak için*

[94] İsmet Binark, *Vefâtının 10. Yılında Sâmiha Ayverdi*, Türk Kadınları Kültür Derneği Genel Merkezi Yayınları, Ankara, Mart 2003, s.21.

değil gâyesini zamanın şartlarına göre tahakkuk zeminine getirebilme vasıtası olarak telakkî ettiği için açmıştır."

Kendisi bu kurumları şöyle anlatır:

Tasavvuf kurumları, zâviye ve tekke mensupları tüketici değil üretici zümre idi. Bunlar müşahhas bir makama hesaplar verirlerdi. Maceracı, menfaatçi, haris değillerdi. Aksiyoncu arınmış kimselerdi. Kolay ve rahat ortamları değil sınır boylarında stratejik yerlerde tekke kurarlardı, bulundukları bölgede mânevî eğitim kadar san'at ve kültürle meşgul olur, halkın estetik kabiliyetini şiirleri, ilâhileri, türküleri destanlarıyla beslerlerdi. Sosyal hayatın mayasını tutarlardı.[95]

Didaktik üslupla tasavvuf teorileri anlatmaz. Pratikle uğraşır, sonuçlar üzerinde durur, bıkıp usanmadan yaşanmış olaylardan örnekler verir, Kur'an ahlâkını anlatır, kâl işi olmayıp hâl işi olan tasavvuf üzerinde durur. Tevhidci bakış açısını geliştirmek ister. Aşkın kemâle erdirici vasıflarından hareketle cemâl-i ilâhîyi müşâhede eder.

Tekke ve dergâhlar sırlandıktan sonra fikir ve inançlar yok olmadı, kendisi yazdıklarıyla, yaşantısıyla tasavvuf inanış ve düşüncesini başarıyla anlatmış zengin kültür ve inanç malzemesinin günümüz insanına aksettirilip tanıtılmasına köprü vazifesi görmüştür.

Seyri süluğu tekke çatısı altında değil, eserler, konferanslar, sohbetler, örnek davranışlarla devam ettirmiş, klâsik anlamda bir şeyh olmayıp mâneviyât, ahlâk ve kemâl yolunda bir mürşit olmayı tercih etmiştir.

Sâmiha anne *"her yer Allahın huzurudur, Allah'a âşık olmayan hiçbir şey yoktur, herkes yok! Allah vardır"* diyor, o halde huzur her yer olduğuna göre tekkede ibâdet etmek önemli değil, her yeri tekke gibi görebilmek önemlidir, Sâmiha annenin sloganı budur.

- **"Tasavvufu dergâhlarda haykırıp bağırmak zannedenler azîm hatâya düşmüşlerdir. Zikir, semâ, saz ve sözün avladığı insandan**

[95] Yazarın notlarından.

beklenen, kendini bilip nefsini temizlemek ve Muhammedî ahlâkla zırhlanmak idi" sözünden ne anlamamız gerekir?

Sâmiha anne tasavvufu yaşanan bir yol olarak idrâk ederdi ve tasavvufun kendini bir şey zannetmek olmayıp insanı hiçliğe götürmesi gereken bir yol olduğunu bizlere öğretirdi. Mutlaka ki zikir, semâ, saz ve söz yani sohbet bütün bunlar insanı kendi hakikatiyle yüzleştirerek avlamak için birer yöntemdir, ama bütün bunların neticesindeki avlanış bir saniye sürer ve sonra lastik gibi eski haline dönerse o zaman onun üzerinde tasavvufun bir izi ve etkisi var denemez. Tasavvuf tövbeyle başlayan ve tevhidle biten insanın kendini Allah'a ulaştırmak üzere girdiği çileli bir yoldur ki bu yolu yürümeyen insan kendine mutasavvıf diyemez. Bu çileli yolda da benlikten arınmak başkalarından daha üstün olmak değil daha aşağı olmayı becerebilmek kendi hiçliğini idrâk edip kendi içindeki Allah'ın şahsiyetini ortaya çıkarmak ve dünyaya iki gelip bir olarak ona geri dönmek mânâsını taşıyan bir yoldur. Bu yolda sayılan bütün yöntemler sadece insanı harekete geçiren yöntemlerdir. Bu yol cihat olarak düşünülür, çünkü Peygamber de hakiki cihadın bu olduğu konusunda bizi uyarmıştır. Bu cihatta da kudümler, sazlar, sözler gibi çeşitli yardımcılara ihtiyacımız var. İşte bu yardımcıların en başında aşk gelir. Bu aşkı körükleyen de sazlar, sözler, sohbetler ve ilimlerdir. Ama esas olan insanın bütün bu ilimler sonucunda ilmin en yüksek noktası cehâlettir dendiği gibi kendi cehâletini idrâk etmesidir.

"Hakîkî mürşid kimdir?" sorusuna, "tasavvuf felsefesiyle uğraşan kimse değil, tasavvuf şuurunu bizzat amel/fiil hâline getiren kimsedir" diyen Ayverdi neyi kastetmektedir?

Bir gün Rifâî hazretleri etrafındakilere, *"sizden şunu istiyorum ki beni seb etmeyesiniz (kötülemeyiniz)"* dedi, aman efendim biz sizi nasıl seb' ederiz diye taaccüb edince *"benim yapmadığımı yapmak, söylemediğimi söylemek, istemediğimi istemekle,"* cevabını vermiş.

Bu demektir ki mürşit, tasavvuf felsefesini yaşayan kişidir. Kenan Rifâî hazretlerinin söylediği gibi *"eğer ben yalan söylüyorsam siz de*

söyleyebilirsiniz, eğer dedikodu yapıyorsam siz de yapabilirsiniz. Haram işliyorsam siz de işleyebilirsiniz ama bunların hiçbirini yapmıyorsam ve siz yapıyorsanız sevdiğinizi iddia ettiğiniz hocanıza kamçı vuruyorsunuz demektir" diyecek kadar cesur olan kişi hakiki mürşittir.

"...Mazi, akıl danışılacak ve en doğru sözlü ve tecrübeli bir dosttur. Şu halde bu gün de, kuvvet, şevk ve hayat kaynağımızın kendi öz değerlerimiz olduğunu unutmamak, bizim için bir ölüm kalım macerası olsa gerek..."

Sâmiha Ayverdi, ***Hâtıralarla Başbaşa***

Sâmiha Ayverdi'de Derin Bir Târih Şuuru ve Sevgisi Vardır...

- **SâmihaAyverdi, Ak Şemseddin'in, Fatih'e yaptığı, "Senin sâlik olmandan mâlik olman hayırlıdır" öğüdünü nasıl yorumlar?**

Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fatih eserinden öğrendiğimize göre;

> *"Ak Şemseddin büyük insandı; fakat asıl büyük olan Fatih Sultan Mehmed'di. Zira biri sadece gösterici idi, öteki ise hem görücü, hem gösterici, hem de işleyici idi. Yani biri sadece hâmil olduğu fikri, prensipleri ekiyor; diğeri hem fikre sahip bulunuyor, hem de onu fiil halinde geliştirip cihana arzediyordu. İşte bu şuurladır ki, onda ferdî ve ma'şerî vicdan kaynaşarak otuz yılı aşan saltanatı müddetince, siyâsî, askerî, idarî, içtimâî ve fikrî icrââtındaki birlik ve âhengi meydana getirmiştir.*
>
> *Ak Şemseddin için Fatih bir şahıs değil, bir semboldü. Zira mürşid, onun şahsında kütlenin sembolik ifadesini bularak, âlem halkına bu kanaldan çıkış yapıp, onun vasıtasıyla alış verişini kurmuştu.*
>
> *Fatih'in hazırlanmış ve işlenmiş mâneviyâtı, efendiliğin bir çıraklık devresi olduğunu takdir ettiği için, bu küçülme, nazlanma halini taze ve canlı tutabilmiş, kütleye karşı yüklenmiş olduğu mesuliyetlerin ağırlığı altında ezilip bunaldığı zamanlar, baş olduğunu unutmak suretiyle, çıraklık safvetine iltica etmiş, böylece de bendeliğin teslimiyet ve rızâ kapısına sığınıp dinlenmiştir. Zira o, bende olmadıkça âzad olunamayacağını bilen büyük insandı.*
>
> *Binâenaleyh Fatih, şu cihetten de talihli idi ki, bir cihangir olmasına ve devrinin fikir ve siyaset âleminde yüksek mevkiini kabul ettirmiş eşsiz bir kıymet bulunmasına rağmen, elini öpeceği bir üstadı, karşısında nazlanıp sesini yükseltse de, hizaya gel! diye karşı koyabilen bir efendisi vardı. İskender ve Napolyon da birer cihangir idiler. Fakat icrâat, fütûhat ve şuûraltı istidatlarına rağmen, terkipsiz bir malzeme olmaktan kurtulamadılar. Onun için de, kendi kendine karşı hesap*

vermeğe mecbur tutulmuş ve mânevî terbiyesinde nefis kontrolü şart edilmiş Fatih'le bu noktada araları dâimâ mesâfeli kalmıştır.

Şehri alır almaz yeryüzü işlerinin meşakkat ve mihnetlerinden yorgun düşmüş padişah, artık gönül âlemine geçmek, bir eyyâm da kendi kendisiyle kalmak için sızıldanmağa başlamıştı. Zira Fatih, galip cephesiyle spirituel adamdı ve zaman zaman derin bir ekstaz içinde iki dünyadan da geçmeği çok özlüyordu. İşte vecd ve ruh zevkine yüz döndürüp kendi kendinden saklanmak ve satıh üstü davaların aşındırıcı yeknesaklığından mânâ saltanatına kaçmağı şiddetle özlediği bir an, doğruca Ak Şemseddin'e gidip "mülakat eyledikte, Şeyh Hazretleri yan yatur bulunup asla vaziyetini değiştirmedi. Padişah Şeyh Hazretlerinin elini öpüp: "Sana bu hâcet içün geldim ki birkaç gün beni halvete koyup irşâd eyleyesun" deyicek, Şeyh Hazretleri Padişah'ın bu kelâmını sem'-i kabule almayub rızâ kulağ ile dinlemedi. Padişah-ı sâmî-makam, ısrar edüb üç dört kere ***"Elbette umup beklediğim hâsıl olacak ve istediğim yerine gelecektir"*** *dedikte, Şeyh Hazretleri yine reddeyleyüp bu hususa müsaade eylemedi. Nihayet Padişah Hazretleri gazâba gelüb, husûs-ı mezbur içün:* ***"Bir Türk bir kere söylese kabul edüb halvete idhal edersin, ben sana nice kere söylemişken sözümü kabul etmezsin"*** *dedikte Şeyh Hazretleri cevab verüb:* ***"Meşâyih-i izâmın halvetinde bir lezzet vardır ki ana dâhil olsan emr-i saltanat gözünde olmayub, dünya gözünden silinib saltanat geçüb gitmek mukarrerdir. Bu sebepten ahvâl bozulup, her birimiz bu hâle sebeb olmakla Allah'ın gazabına uğrayarak günahkâr olmak lâzım gelür"****, dedikten sonra, makamının icâbı üzre adl ü insâfa, doğruluğa ve saltanat merâsimine müteallik âşikâr ve mâlûm olan söz ve nasihatleri ifâde eyledi*

Âşikâr ki bir vizyon, bir vecd ü hal, insan oğlunu isim ve şekilden geçirmeğe ve başı sonu olmayan cezbe ve istiğrak ufuklarına sürüklemeğe yeter de artar bile. İşte Fatih de, dünya ve saltanat umûrundan yorgun düşmüş âşık gönlü ile, tozu dumana katarak, bu coşkunluk ve şevk âleminin lezzeti içine atılmak istiyordu. Amma mürşid dediğimiz 'guide spirituel' *yani müridinin bütününe sahip olan büyük insan, sırasında cismânî ve nefsânî uçurumları aşırmanın*

da kâfi olmadığını göz önünde tutarak, müridini, mânevî şehvet sayılabilecek rûhânî haz ve lezzetlerden de geri çeker. Bâhusus Fatih, kendini kütleye nezretmiş, bağışlamış büyük insandı. Şu halde revâ mıydı ki, halvet ve yalnızlıktan bulacağı şahsî zevki için mukadderatın kendisine çizmiş olduğu saltanat emrinden geri dönsün? Bir istiğrak zevki içinde haymenişîn olmakta da, gizli bir şehvet, bir hodbinlik kokusu vardı. Fakat zor keşfedilir bu zaafı ancak Ak Şemseddin gibi ulu'lar bilebilirdi. Muhakkak ki Fatih de bilmiyor değil, bilmek istemiyordu.

Dünya, zaman zaman kendini kütleye fedâ eden büyük insanlar yetiştirir. Fatih, mesuliyet muhiti kendini aşmamış basit bir mutasavvıf değildi. O, kütle namına geniş ölçüde taahhütlere girişmişve mesuliyetler yüklenmiş bir sistem sahibi idi. Bu yüzden de kendi için doğduğunu, kendi için yaşadığını, kendi için öldüğünü zanneden ortalama insan tipinin imtiyaz ve imkânlarından mahrum olması mukadderdi. İşte bunun için de mürşidi, onun inzivâ ve infirad arzularını hep püskürttü. Kendi sonsuzluğuna, kendinden kendine çıkış yapmak ihtiyaçlarını muayyen bir ölçüye ayarladı. Âdetâ müridinin akıncı, taşkın, çağıltılı ruhu ile bu ruhu için için çağıran vecd ve istiğrâk arasına bir Sedd-i Çin kurdu. Gerçi tasavvuftan gâye mânevî kemâl idi. Fakat ruhun tezâhürü canlı madde ile sabit olduğuna göre, tasavvufun müdahalesi, ferdi en mükemmel beşerî varlık haline getirmekti ki, Ak Şemseddin de müridini bir mânevî terfih halinden çıkararak dâimâ aksiyona doğru arkasından itmiştir.

Ak Şemseddin o kâmil insandı ki müridinin Padişah olması, terbiye sisteminde bir gevşeme, bir iltimas, bir hatır gönüle yer vermiyecek salâbet ve kıvamı arzederdi. Mürid de o mürid idi ki, hükümdar olması, mürşidin varlığında tecelli eden rabbânî işaretleri fânî bir kul olarak kabullenmesine mânî teşkil etmezdi. Onun için büyük talebesini bir cemiyet fedâisi olarak kullanmağa acımadı. Sızıldanmalarına, hatta direnmelerine kulak asmadı. Zira biliyordu ki ayarlayıcı ve merkezî şahsiyetler, yerlerinden kımıldadıkları anda, kütlenin şirâzesi çözülüp bir alt üst oluşun başlaması mukadderdir. Şu halde büyük insanın, şahsını tamamen bertaraf etmesi, aksiyon ve reaksiyonlarında kütlenin menfaatini ölçü olarak göz önünde tutması lâzım gelir. Nitekim

Fatih'de tasavvuf, nazarî bir doktrin, hayâlî bir idealizm değil, ferdî ve sosyal hayattaki teşrîî ve icrâî otoritesinin sıklet merkezi idi. Bir cemiyet terbiyecisi olan hükümdar, icrâ ve tesrî yolunda hareket ve vusûl noktası kabul ettiği bir şûurladır ki 'ben' *demeği unutmuş, hep* 'sen' *demiş, kendini silmiş, âlem için yaşamıştır.*

Eğer Fatih 'ben' *de kalmış bir hükümdar olsaydı, bugün onu da yeryüzünün şöhret sahibi sıra adamları arasında görecektik. Halbuki Ak Şemseddin'in şahsında ifadelenmiş ve belirmiş tasavvuf ahlâkı, onu nesi var nesi yoksa yıkmış, sonra da aynı malzemeyi kullanmak suretiyle bu harabenin yerine bir eşsiz mâmûre kurmuştur.*

Ak Şemseddin, vazifesinin nerede başlayıp nerede biteceğini bilen bir elçi idi. Nitekim, müridine, imkân ve kudret kaynaklarının bizzat taşıyıcısı olduğunu işaret ettikten sonra onu yapıcı ve yaratıcı zekâsı, büyük ve taşkın imanıyla baş başa bırakıp çekilmeğe karar vererek Padişah'ın rica ve temennilerine rağmen, günün birinde sırtında cübbesinden, başında serpûşundan başka malı olmadan memleketi olan Göynük'e gidiverdi.

Gitti; şayet kalsaydı, vecd ve mânevî zevke gönlünü hazır etmiş Padişah, belki yine yanıp yakılacak, nazlanacak, sızlanacak, halvet ve dünyadan çekilme arzularını tekrar edecekti. Halbuki kütle namına onun, dünya umûrunun anaforu ortasında dimdik ayakta durması lâzımdı ve önünde çaylar, nehirler aktığı halde susuzluk çilesine düşmüş bir mahkum gibi, teşnesi olduğu bir gönül hayatıyla mesâfeli bir alış verişe tâbi olması gerekiyordu.'[96]

- **Sâmiha Ayverdi'nin tarih anlayışının ve yerlilik/millîlik şuurunun merkezinde ne vardır?**

Ayverdi'de derin bir târih şuuru ve sevgisi vardır. Bu kuru bir övünme gayreti olmayıp, tarihten ilham alarak bugünü ve geleceği

[96] Sâmiha Ayverdi, *Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fatih*, İstanbul Fetih Cemiyeti,1983 s. 37,40,41,44,45,46,52-54.

inşâ düşüncesini temsil eder. Tarih şuuruna sahip olmayan nesiller için şöyle hayıflanır:

"Bir bitkinin büyüyüp gelişmesi nice zahmet ve mücadeleye bağlıdır. Ne yazık ki insanoğlu bu nebâtî şuurdan bile mahrumdur. Köke muhtaç olmadan meyve bekliyor! Bu yüzden geçmişini inkâr ediyor. Sonunda gâyesine ulaşamadan ziyân olup gidiyor." [97]

***

(...) Ona göre, köksüz yaşama heves ve illeti ne yazık ki cemiyetimizin bir işler yarasıdır. Mazi ve tarih şuurundan, millî ve mânevî terbiyeden mahrum yetişen gençlik, ilk darbede yıkılmaya mahkumdur.

Söz konusu ettiği yapıcı ve koruyucu değerler için en mühim referans olarak Türk tarihini ve kendi târihî tecrübemizi gösterir. Ama ne yazık ki gaflet içindeyiz, dolup taşan hazinelerimize rağmen, onlardan faydalanamıyoruz.

Hazineleri içinde açlıktan ölen insan örneğini sıkça kullanır. Bunlardan biri şöyledir: Çok eskiden bir dünya havadisi okumuştum. Milyarderin birinin: hisse senedi, tahvil, nakit para, mücevher gibi kıymetli mallarını sakladığı bir yer altı hazinesi varmış. Mahzenin iki anahtarından biri kendisinde, diğeri karısında bulunurmuş. Bir gün milyarder hazinesinde iken, nasıl olmuşsa olmuş, içerden açılma imkânı olmayan bir şekilde, kapı kapanıvermiş. Adam milyarlarının ortasında mahsur kalmış.

Vakit geçip kocasının gelmediğini gören karısı telâşlanmış, arayıp taramış, bulamayınca emniyete haber vermiş. Elbirliği ile günlerce araştırılan meşhur zengin bulunamamış. Karısı dahil kimsenin aklına yer altı hazinesine bakmak gelmediği için, sonunda zavallı milyarder büyük servetinin ortasında açlıktan ölüp gitmiş.

Ve yazarımız şöyle hayıflanır:

"Revâ mı ki binlerce yıllık şanlı mâzi ve târih hazinesine sahip olan Türk milleti de, bu varlığına rağmen yokluk

[97] Prof. Dr. Mehmet Demirci,*Sâmiha Ayverdi'nin Sosyo-Kültürel Misyonu ve Ondaki Başlıca Manevi Değerler,* Sâmiha Ayverdi'yi Anma Toplantısı , 26.02.2000, s. 33-34.

içinde can çekişir olsun! Bu şanlı şerefli malzemeyi işleyip yararlı hale getirebildiğimiz takdirde ise, yalnız bize değil, bütün dünyaya yetecek bir medeniyet mirasına sahip olduğumuz görülecektir."

Şu önemli özelliğe de dikkat çeker:

"Türk medeniyeti ilâhî-beşerî bir sîmâ taşır. O ne sırf mâneviyattır, ne de sırf maddeye tapınmadan ibarettir. Kılıç tutan elleri icabında sanat şaheserleri ortaya koyar. Onun mensupları, maddî ve bedenî bünyelerinin hakkını verirken, mânevî yapılarını da ıslah etmekten geri kalmazlar."

Sâmiha Ayverdi hiçbir zaman ümitsiz olmamıştır. O derd içinde devânın da olduğunu hep söyler. Ama acı gerçekleri ifâdeden geri kalmaz ve der ki: Yazık ki bugün kendi kültür ve medeniyetinin ipuçlarını kaybeden Türk milleti, kendine, tarihî ve millî bereketlerinden faydalanacağı bir yol çizmiş değildir.[98]

Ergun Göze de Sâmiha annenin millîlik şuurunu ***O, Millî Vicdandır!*** başlıklı yazısında dile getirmiştir:

"Vicdan aynasıdır: Dağılmış, çözülmüş, hasta düşmüş bir cemiyetin fertlerine tutulan vicdan aynası...

O millî vicdanı besleyen ise millî hâfızadır. Meşrutiyet ilânının çığlıkları da, İstanbul işgalinin hıçkırıkları da, İstanbul semtlerinin ve konaklarının terlik tıpırtıları da onun kaleminde bir cemiyetin şahsiyetinin, hüviyetinin diriltici, vicdan uyarıcı hâtıralarıdır.

Hikâyeci, romancı, araştırmacı Sâmiha Ayverdi'nin en zengin ve en mühim tarafı budur. En büyük eserlerinden birisi olan ***İbrâhim Efendi Konağı*** *bunun için bir imparatorluğun romanıdır. Ve bu romanı okuyan her vicdan sahibi, bir İmparatorluk yıkımının ezâsını, azâbını vicdanında duyacaktır.*

Sâmiha Ayverdi millî vicdanı, millî hafızaya raptetmiş ve bunda büyük başarı ve sadakat göstermiştir. Amma sadece o kadar değil: Millî

[98] Prof. Dr. Mehmet Demirci,*Sâmiha Ayverdi'nin Sosyo-Kültürel Misyonu ve Ondaki Başlıca Manevi Değerler,* Sâmiha Ayverdi'yi Anma Toplantısı ,26.02.2000, s. 33-34.

*hafızasının temelinde de edebî bir çizgi vardır. Bir İslâm büyüğünün: **'Elest meclisinde "belâ" diye haykıran sesimi bu gün gibi duymaktayım'** dediği gibi o da elest meclisindeki sayhasını ve sonra dünya plânındaki kavli kararını, gayret kemerini kuşanıp perkittiği günkü feryadını bir an aklından çıkarmadan vicdan aynası vazifesini yapmaya devam etmiştir.*

Zaten bunları bir an aklından çıkarsa, bir bereketli büyük nehri andıran hayatı bir himmet 'Nil'i olabilir miydi?

Teknolojinin, madde medeniyetinin hayhuyu, makine gürültüsü arasında boğulmuş nice vicdanı uyandırabilir miydi?

Bence onun en büyük tarafı budur.. Bu ezel, ebed bütünlüğü.. Bu ikrar tamâmiyyeti.. Nice recülleri kıskandıracak ve hatun kişilerden nicesini 'er kişi' yapacak yücelikte bir nasip..." [99]

- **Sâmiha Ayverdi'nin, Anadolu'yu Müslüman Türklere açtığını söylediği "mücâhit ruh" neyi işaret eder? Buradaki 'cihat'tan ne anlamamız gerekiyor? Orta Asya sel sel Küçük Asya'ya akarken, toplumsal yaşamı mayalayan 'mücahit dervişler'in imanlarından nasıl bir cihanşümul ilke doğuyordu?**

Efendim oldukça hassas ve mühim bir konuya temas ettiniz. Bu mevzuyu konuşmaya başlarken, öncelikle, *"cihad"*ın ne olduğu üzerinde durmamız gerekir. Mâlumâlîniz, Hz. Muhammed, âkildir; en akıllı olandır. Âkil, kavmin en şereflisi ve hayırlısıdır. İslâm dini tamamen akla dayanan bir dindir. Kur'ân-ı Kerîm'de *"Allah sizin için âyetlerini açıklar, belki de akledersiniz"* (Bakara: 242) *"Biz onu Arapça Kur'an yaptık ki akledesiniz"* (Zuhruf: 3) buyrulmaktadır. İslâm'da mucizeye itibar yoktur. Her şey aklî sebebe dayanır. Peygamber, mecbur kalmadıkça mucize göstermemiştir. İslâm akla değer vermiş, gerçek aklı, yani birliği idrak eden aklı Hz. Muhammed'in hakikati olarak görmüştür.

Akıldan maksat akl-ı küldür.

[99] Ergun Göze, "Kubbealtı Akademi Mecmuası: *O, Milli Vicdandır*", Yazı Hayatının 50. Yılında Sâmiha Ayverdi Hatıra Sayısı, Ekim 1988 sayı 4, s. 81.

Akl-ı kül nedir?

Akl-ı kül tam ve mutlak akıldır. Yaratıcı kudretin hareket halindeki tecellîsidir. Hz. Ali de; *"Nefse karşı ilimle savaşmak aklın işaretidir"* der.

Frithjof Schuon'a göre Hz. Muhammed'in hayatı incelendiğinde üç öge göze çarpmaktadır. Bunlar şu kelimelerle ifâde edilebilir: Dindarlık, savaşımcılık, bağışlayıcılık. [100]

Dindarlık derken neyi kastediyorsunuz?

Dindarlıkla, emin olmayı, Allah'a tam olarak güvenmeyi, ihlâsı, Allah aşkını kasdediyoruz. O'nun dindarlığı bu âlemde yaşarken dünyanın bütün arzu ve isteklerini yerine getirirken Allah'la olan irtibatını asla kesmemesidir. O halde o *"lâ ilâhe illallah, lâ mevcûde illallah, lâ fâile illallah"* ilkelerine uyar. *"Lâ ilâhe illallah; ilah yoktur yalnız Allah vardır"* demektir. Kelime kelime açarsak: *"Lâ"* burada yok demektir. Bu kısım Allah'ın olmadığını ya da tanrı olmadığını, yalnız kendinin tanrı olduğunu söyleyen ateisti anlatır. Ateist de bir şeyi tanrılaştırır, o da kendi düşünceleridir. Tanrısızlık diye bir şey söz konusu değildir. İnsanlar bir şeye tapmak üzere yaratılmışlardır. Ancak, insanlar Allah'a tapma seviyesine ulaşacak bilgi ve gönüle sahip değillerse, o zaman işte kendilerine taparlar. Kendi fikir ve ideallerinin dünyaya hâkim olduğunu düşünürler. Bu, insanın *"yok"* dediği devredir. Bu devre ateist devresidir ki müslüman lâ ilâhe illallah, derken ateistin varlığını kabul eder. Ve birlik içinde o varlığın gerekliliğini de kabul eder. Burası çok önemlidir. Buradan bakarsak müslümanın savaş açacağı hiçbir şey yoktur. Çünkü *"lâ"* burada kâfiri anlatmaktadır. İnsan aslında kendi *"lâ"*devresine savaş açar. Dışarıdaki *"lâ"*ya açmaz.

"İlâhe" ilah edindiğimiz devredir ki burada, çocuklarımızı, kocamızı, âşık olduğumuz insanları, Ahmetleri, Mehmetleri ilah ediniriz. Bir üst seviyedir çünkü kendimize tapmaktan vazgeçmiş, başka şeyleri sevmeyi öğrenmiş ve onlara doğru yönelmişizdir. *"Lâ"*ya göre bir üst seviyede insan kedisini sever, bahçesini sever, ormanı sever.

[100] Frithjof Schuon, *İslâm'ı Anlamak*, İstanbul: İz yayıncılık, 1999, s. 120.

Ama kendinden daha çok bir şeyi sevdiği için Allah'a bir adım yaklaşmıştır. Çünkü kendini ikinci plâna atar. İnsan aslında ilah diye algıladığı hiçbir şeyin olmadığını *"lâ"*yani, yok olmaya mahkûm olduğunu anlar. Taptığımız şeyler ya ölür veyahut başkasını severler ve giderler. Yahut onu hakikaten sevmediğimizi anlarız. O zaman ilah denen, tapılacak hiçbir şey yokmuş bu âlemde deriz. Bu, insanın *"lâ ilâhe"* devresidir. İşte Allah bu devreye erişmiş olan insanı kendi nuruyla aydınlatır.

İslâm'ın içerisinde bütün bunları ilk idrâk etmiş olan Hz. İbrahim gerçek mutasavvıflara göre hakiki müslümandır. Ondan sonra yaşamış olan bütün peygamberler de bize göre müslümandır. Allah'a teslim olmuşlardır.

- **Cihad, Allah yolunda savaş da dahil olmak üzere haksızlıklara karşı gösterilen her türlü gayret ve mücadeleyi mi kapsıyor?**

Evet efendim. Saldırganlık baskı, zulüm ve sömürüye karşı verilen savaşlar cihaddır. Toprak genişletmek, ekonomik, politik veya dinî çıkar sağlamak amacına yönelik savaşlar gayrımeşrû olduğu için cihad sayılamaz.

Dolayısıyla peygamberde savaşımcılık, sadece affedicilik ve bunun gerekliliğini ortaya çıkarmak içindir. Bunun sebebi de Allah'ın yaratılış gereği insanı iki âlem üzere yaratmasıdır. Bu iki âlem birlik ve ikilik âlemidir. Allah'ın kendi mânâsının sağında yarattıklarında ikilik yoktur yalnız birlik vardır. Bunlar da iki gruba ayrılır: abdallar ve zihnî yükümlülükleri olmayanlar. Abdallar, özellikle içlerinde bir zıddiyet taşımadıkları gibi dışarıda da bir zıddiyet kabul etmezler. Bunlar zaten huzurdadır. Huzurun içindedir ve onlarda mesuliyet hissi olmaz. Allah onları mesul tutmaz. Çünkü onlar bu âlemde cennettedirler. Diğer grup ise, biz insanların deli dediği ancak Allah'ın bu âlemde mesul tutmadığı insanlardır. Bunlar da zıddiyetlerinden dolayı mesul olmadıkları için birlik içerisinde kalırlar. Bu dünya içinde yaradılmış her şey zıtlardan oluşmuştur. Enerji açığa çıkaran her şeyde zıddiyet vardır. Dolayısıyla da kendi

içimizde bu kadar zıddiyet varken savaşmamamız diye bir şey söz konusu olamaz.

Zıtlar arasında uyum sağlamak için mücadele vermek zorundayız. Burada Peygamberin savaşımcılığını iki şekilde açıklamak lâzım. İradeyle zıtları birleştirecek kuvvet ve kudreti kullanışı. İkincisi de bunların sonucunda affedişi... Saldırılarımızın sebebi affetmeyi bilmeyişimizden hatta kendimizi affedemeyişimizdendir.

Farklılıkları içimizde birleştirdikten sonra da çevre ile ilişkimiz düzelir.

Mısrî Niyâzi diyor ki:

"Ben sanırdım âlem içre bana hiç yâr kalmadı

Ben beni terk eyledim, bildim ki ağyâr kalmadı"

***

Fâtiha sûresinin ilk âyeti ve Kur'an'ın kalbi olan 'Elhamdülillahi Rabbül âlemîn'den ne öğreniyoruz?

Bu âyette Allah bize Rabbî tecellisi vâsıtasıyla kendimizdeki hakikati öğretir mânâsı vardır. O halde gerçek savaş insanın kendiyle yaptığı savaştır. Bunun dışındaki bütün savaşlar ister ordunun orduyla savaşması olsun, ister çevremizdekilerle yaptığımız savaşlar olsun, hepsi sadece kendi içimizdeki savaşı bitirip huzura kavuşmak içindir.

Frithjof Schuon'un da belirttiği gibi,

> *'Hz. Peygamber İslâm'dır. Nasıl İslâm, tabiatı gereği hakikat, güzellik ve kudret ögelerini değişik plânlarda gerçekleştirmeye çalışırsa Hz. Peygamber de sükûnet, kerem ve kuvveti temsil eder, bunların somut örneği olur. (İslâm'daki kudret celâldir, güzellik cemâldir, hakikat ise kemâldir). Kuvvet irade edici olması özelliğiyle savaşmak zorundadır. Kerem, kuvvetin saldırganlık yönünü dengelediği için, peygamberde savaş, saldırganlık şeklinde değil, savunuculuk şeklinde*

zuhur etmiştir. Kerem iyilik ve aftan ibarettir. Birbirini tamamlayan bu iki erdemin kuvvet ve keremin sonucu sükûnettir."[101]

Eflâtun da ruhu bir koşuya benzetir ki arabacısı akıl, iki attan biri şecâat *(kerem)*, öteki de şehvettir *(saldırganlık). "Şecâat, fevkalâde asil ve güzel bir hayvan. Öteki ise haşin ve daima yoldan çıkmaya müheyyâ bir varlık. İşte akıl bu arabayı sürdükçe koşunun intizamını muhafaza eder"* der.[102]

Beşerî açıdan denge, Allah'ın karşısında sükûttur. Sırât-ı müstakîm beşerlikle ilgilidir. Sükût, herşeyi itirazsız kabul etmektir.

"Sükûnet, dünya ve ego konusunda ilgisizlik, Allah'ın karşısında ise sükûttur."[103]

Sükût noktası tevhid noktasıdır. Bu seviyede olan insana Allah ve melekleri salat ederler. *"Doğrusu Allah ve melekleri peygambere salat ederler. Ey iman edenler O'na salat ve selâm ediniz"* (Ahzab suresi: 56). Allah'ın salâtından murat O'nun tenezzülüdür. Meleklerin salâtı ise O'nun önünde secdesidir, Âdem'e secdedir. Müminler ise salavat getirirler. Bu salavatın nedeni, bizim de o tepeye, sükûna ulaşma isteğimizdir. Bütün, bizim bir parçasını oluşturduğumuz şeydir. Öyleyse biz hudutsuz olan Allah'ın bir parçası değil, yaradılışın bir parçasıyız ki İslâm'da buna biz *"Hak"* diyoruz. Yaradılmışlığın bütünü Hz. Muhammed'dir. Dolayısıyla herkes O'nun örneğini almalıdır. Bu da savaşmayı gerektirir. O halde herkes savaştadır. Bu savaş da nefisle olan savaştır.

Fîhi Mâfih'te Hz. Mevlânâ şöyle der:

"Peygamber ***'Biz küçük savaştan büyük savaşa döndük'*** *buyurmuştur; yani biz sûretlerle savaşıyor ve dış düşmanımızla dövüşüyorduk. Şimdi ise düşünceler ordularıyla savaşıyoruz. İyi*

[101] Frithjof Schuon, *İslâm'ı Anlamak*, İstanbul: İz yayıncılık, 1999, s. 125.
[102] Kenan Rifâî, *Sohbetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2000, s. 364.
[103] Frithjof Schuon, *İslâm'ı Anlamak*, İstanbul: İz yayıncılık, 1999,., s. 125.

düşüncelerin kötü düşünceleri bozguna uğratması, vücut illerinden çıkarıp atması için savaşıyoruz. İşte en büyük savaş ve dövüş budur.'[104]

İnsanın yaradılışı, birlikte, zuhûru ikiliktedir o halde...

Evet... Birlik âleminde plânlanmış olan insan ikilikte ortaya çıkışından mutlu olmaz. İşte savaşın mânâsı budur. Bu savaş sırasında herkes Allah'tan gelen ismini hâkim kılarak sükûna erer. Bir İspanyol rahibenin söylediği gibi: *"Geminin hiç fırtına görmeden huzurlu bir limanda kalması, huzuru anlaması için yeterli değildir. Ancak fırtınadan sonra sükûna ererse işte yaradılışın mânâsı budur."*

Dert acı verir ancak sonucu huzurdur. Çocuğun doğabilmesi için annenin mutlaka bir ızdıraba ihtiyacı vardır. ***Fîhi Mâfih***'te Hz. Mevlânâ şöyle diyor:

"Meryem'de doğum ağrısı olmadıkça o baht ağacına gitmedi. Kur'an'da ***'Doğurma sancısı onu bir hurma ağacının kütüğüne dayanmaya sevk etti.'*** *buyurulduğu gibi onu o dert, o ağaca götürdü ve kuru ağaç meyve verir bir hale geldi.'*[105]

Peygamberin cihadı sükûnet içinde olduğu için insanları eğitir ama O'nda, *"benim istediğim gibi eğitilecekler"* düşüncesi yoktur. *"Allah o insandan ne murad etmişse o zuhûr edecektir"* diye düşünür.

Allah, âyette *"İnsanı iki elimle yarattım.."* dediği için, İbn-i Arabi, bu hükmün yürürlüğe girmesinde kavganın, savaşın, fesadın, bozulmanın kaçınılmaz olduğunu söyler. Ancak bu bozulmada haklılık yoktur. Çünkü Hak, bu bozulmanın birlenmesini ister.

Hz. Mevlânâ ***Fîhi Mâfih***'te bu konuyu şöyle açıklamaktadır:

"Bir hayrın işlenmesi hakkında emir vermek ve kötülükten menetmek için kötülüğe meyleden bir nefis bulunması lâzımdır. Böyle bir nefsin varlığını istemek kötülüğünü istemek demektir.. Fakat o kötülüğe râzı olmaz; olsaydı iyiliği emretmezdi. Meselâ bir öğretmen ders okutmak

[104] Mevlânâ, *Fîhi Mâfih*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1985, s. 91.
[105] Mevlânâ, *Fîhi Mâfih*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1985, s.33.

isterse, bu öğrencinin bilgisizliğini de ister. Çünkü öğrencinin bilgisizliği olmadan öğretmek olmaz. Bir şey istemek onun levâzımını da istemektir. Bu öğretmen öğrencinin bilgisizliğini istemez. Böyle olsaydı ona öğretmezdi. Doktor tabâbetini icrâ etmek için herkesin hastalığını ister. Çünkü onun doktorluğu, halkın hastalığı ile vücud bulabilir. Fakat halkın hastalığına da râzı olmaz. Eğer bunlara râzı olsaydı onları iyi etmezdi. Ekmekçi para kazanmak için halkın aç olmasını isterdi. Fakat onların açlığına gönlü râzı olmaz. Yoksa ekmek satmazdı. Bir padişahın emirleri, padişahlarının düşmanları ve muhalifleri olmasını isterler. Bunlar olmazsa, onların mertlikleri ve sultana olan sevgileri görünmezdi. Sultanın bir ihtiyacı olmasa bunları başına toplamazdı. Fakat bunlar muhalefete râzı olmazlar, öyle olsaydı düşmanlarla savaşmazlardı. İnsan da bunun gibidir. Kendi nefsinde kötülük faktörlerinin bulunmasını Allah ister. Çünkü o şükür, taat ve ittikā edeni sever. Bu ise insan nefsinde bu faktörlerin var olmasıyla mümkündür. Bir şeyi istemek onun levâzımını (onunla birlikte olan şeyleri de) *istemek demektir. Fakat o buna râzı olmaz. Çünkü o mücâhede ile bu şeyleri nefsinden yok edebilir. Bundan da anlaşıldı ki insan bir yönden kötülüğü bir yönden de iyiliği istemektedir. Fakat buna karşı koyan :* ***'İnsan hiç bir şekilde kötülüğü istemez'*** *der. Bu ise imkânsızdır. Bir şeyi istemek fakat, onun levâzımını istememek olmaz.'*[106]

***

İçimizdeki kuvveti yani savaşçı niteliği tamamlayan, yani nefisle mücadeledeki en büyük silâhlar: kanaatkârlık, yoksulluk (aşırı isteklerden vazgeçebilme), oruç sevgisi (Hz. Meryem'in susma orucu gibi) ve namusluluktur. Bunların hepsi barışçıldır. Tıpkı bunun gibi keremin de- ki kerem sahibi bağışlayandır- soylulluk diye bir tamamlayıcısı vardır. Soylulluk bir tür düşünsel cömertliktir, en geniş anlamıyla güzellik ve temizlik sevgisidir. Burada Hz. Peygamber'deki ve İslâm'daki estetik aşkı ve temizlik aşkı açığa çıkmaktadır. Çünkü temizlik düşüncesi eşyanın özellikle vücudun dünyevîliğini ve güçsüzlüğünü ortadan kaldırmaktadır. Sükûnete gelince, bunun da

[106] Mevlânâ, *Fîhi Mâfîh*, İstanbul: Millî Eğitim Basımevi, 1985, s.273-274.

zorunlu bir tamamlayıcısı vardır o da doğruluktur. Bu da tarafsızlık ve adâlettir. Yani bu savaşı bitiren âdil ve tarafsız olur. Soyluluk kanaatkârlıktaki darlık görünümünü dengeler ve birbirini tamamlayan bu iki erdem doğruluk içinde doruk noktasına ulaşır.

Hz. Peygamberin erdemleri sanki bir üçgen oluşturur: Sükûnet/doğruluk üçgenin tepesini, diğer iki çift erdemse-kerem/soyluluk ve kuvvet/kanaatkarlık- tabanı oluştırur. Tabanın iki açısı denge halindedir ve tepede birliğe indirgenirler. Hz. Peygamberin ruhu denge ve sükûttur.[107]

***

Bu üç özelliği biz de kendi içimizde yaşarsak huzura ereriz, sırât-ı müstakîmden sıratullaha erişiriz, bize de Hazret denir.

Bu cihadın biri dikey biri yatay olan iki boyutu vardır, dikey olanı ilimdir. İlim, Allah'ı tanımak bilmek demektir. Allah tanınıp bilindikten sonra sevilir. İnsan, insan ile yatay çizgi ile irtibat kurar. Yatay çizgi aşktır. İnsan ancak sevildikten sonra tanınır.

Bu bakış açısından Mûsevîlik, İsevîlik, İslâm, sonuç noktasında aynı yere ulaşmak demektir. Yani Peygamberdeki bu kuvvet, kerem ve sükûnet özellikleri... Burada savaş şarttır. Son nokta Peygamberde ulaşılan sükûnet noktasıdır.

İbn-i Arabi, birlik olan yaradılış öncesinin üçte tecelli ettiğini söyler. Yani insan nefsinin kuvvetini, aklının affediciliği ve vericiliği ile yönlendirebilirse, ruh makamı olan ruhundaki sükûnete ulaşır. Bu da tevhiddir.

Hz. Âdem'in yaklaştığı ve O'na yasak edilen ağaç şecere kelimesinden gelmektedir. Şecere, bölünme anlamındadır. Dolayısıyla insanlar birden üçe, nefis, akıl ve ruh olarak bölünerek yaradılmış ve üçten tekrar bire doğru sülûk etmiştir. İşte bu, tevhide ulaşma demektir.

Cihadın son noktası yaradılışın başlama yeridir yani...

[107] Frithjof Schuon, *İslâm'ı Anlamak*, İstanbul: İz yayıncılık, 1999, s. 125-127.

Doğrudur... Allah şöyle buyuruyor: *"Kuşkusuz Allah kendi yolunda kurşunla kaynamış binalar gibi saf bağlayarak savaşanları sever."* (Saff: 24) Burada zıtların omuz omuza verip tıpkı İslâm'da namazda *"Safları sıklaştırın"* diyen imamın hitabı gibi farklı meşrepler aynı aşkla omuz omuza verirlerse o zaman Allah'ın yolu açıkça gözükmüş olur.. Böyle bir durum çokluk olmasını gerektirir. Bu da Allah'ın isimlerinin sıkı sıkıya birbirine tutunması demektir. İsimlerin bu şekilde birbirine tutunmasından yaratma yolu zuhur eder. Allah'ın sıfatlarını arada boşluk olmaksızın yan yana saf tutturmasıyla yaratılışı başlatması cihadın son noktasıdır.

Sükûnete kavuşan insan tek ele döner, savaşı bitirir, hazret olur.

İnsanın kendi içindeki çirkinliği görmesi için kendi içindeki güzelliği görmesi gerekir. Bunun için de ötedeki tekini görmeye, aynaya ihtiyacı vardır.

Peygamberin dışarıda yaptığı savaş içindeki savaşın sonucu olan sükûnetin ve kanaatkârlığın neticesidir. Bunun en güzel örneği Uhud Savaşıdır. Uhud Savaşı'nda yenileceğini rüyasında gördüğü halde rüyasına itibar etmeyip Allah'ın âyetine uymuş ve istişâre ederek savaşa karar vermiştir. Bu da Allah'ın isteklerine göre yaşadığını ve nefsini düşünmediğini anlatır. Uhud Savaşı cereyan ederken savaş plânları altüst olmuştu; kendisi yaralanmış, ordusu yönünü kaybetmiş ve dağılmıştı. İşte bu şartlar içindeyken sahabeden biri çıkagelip ona: *"Dua et de Allah, şu kâfirler ve duygudan mahrum kötüler gürûhunun kökünü kurutsun, onları yok etsin!..."* Resûlullah ise, ellerini gökyüzüne doğru yükseltip şu duâda bulunmuştur: *"Ya Rabbi, milletimi doğru yola sür, çıkar; zira onlar (ne yaptıklarını) bilmiyorlar..."*

Mekke'nin fethi sırasında yapılan Hudeybiye antlaşmasında Peygamber, müslümanlar lehine istediği şartları koydurması için gerekli ordu gücüne ve savaş materyaline sahip bulunmasına rağmen Kureyşlilere tam bir serbestiyet veren maddeleri kabul etmiştir. Böylece Peygamber kan dökülmesini önlemek ve savaşa girişmemek için *"Bugün merhamet günüdür, Allah'ın Kureyş'i yüceltttiği*

gündür" diyerek kendi açısından tamamen elverişsiz madde ve hükümler taşıyan bir pakt imzalamıştır. Önceki barbarlıklarına ve müslümanları Medine'ye göçe zorlamalarına rağmen Kureyşliler genel affa uğramış ve vaktiyle düşman olan çoğu Kureyşli kuvvetli birer müslümana dönüşmüştür. Bu asil idare şu âyetin ruhunu ortaya koymaktadır: *"İyilik ve kötülük bir değildir. Kötülüğü en güzel olan iyilikle önle. O zaman bakarsın ki seninle arasında düşmanlık bulunan kimse şefkatli bir hısım gibi olmuş."*(Fussilet: 34).

Müslümanlar ve Hıristiyanların hakkında ciltler dolusu kitap yazdığı Hiristiyanların, hâlâ çocuklarına onun ismini verdiği sükûn makamına ulaşmış olan Salahaddin Eyyûbî, düşmanların ihanetine, af ve merhametle karşılık vermiş bir İslâm komutanıdır. En büyük zaferi olan Kudüs'ün yeniden fethedilmesi anında gösterdiği af, müsamaha ve cömertlik çok önemlidir. Onun bu af ve cömertliği Peygamberin Mekke'yi fethindeki idaresinin bir yankısı olarak görülebilir. Hıristiyan tarihçi Ernoul onun hakkında şöyle yazmaktadır:

> *"Şimdi de Salahaddin'in savaşta ölen ya da esir düşen şövalyelerin Kudüs'e getirilen eşlerine ve kız çocuklarına gösterdiği nezâketi anlatacağım. Bu kadınlar fidye verilerek satın alınıp Kudüs'ten getirilip Salahaddin'in önünde toplandıklarında gözyaşları içinde ondan merhamet dilediler. Onların ağladığını gören Salahaddin de onlara karşı şefkat hissetti, acıyarak ağlamaya başladı. Kocaları yaşayan ve esir olanların nerede tutsak olduklarını sordu. Onları gidip kurtaracağını söyledi. Eşleri ve babaları ölen hanımlara da durumlarına göre kendi hazinesinden kimine az kimine çok, paylaştırılacağını söyledi. Onlara o kadar çok şey verdi ki Allah'a şükrettiler ve Salahaddin'in onlara gösterdiği iyiliği ve şerefi dışarıda yayınladılar."*[108]

"Size harb açanlarla Allah yolunda siz de savaşın (müdafaa harbi yapın), ancak aşırı gitmeyin. Şüphesiz ki Allah aşırı gidenleri sevmez" âyetini nasıl yorumlarsınız?

---

[108] Shah Rıza Kazemi, *Mânevî Cihaddan Cihadizm İdeolojisine,* İngilizceden tercüme edilen Makale, 2004.

Kaynaklar bize şunları söylüyor :

1- Savaş asla dini zorla kabul ettirmek için yapılmaz. Bu konuda Allah'ın emri açıktır: *"Dinde zorlama yoktur. Hakikat, iman ile küfür apaçık meydana çıkmıştır."* (Bakara: 256)[109]

> *"Salahaddin Eyyûbî'nin zaferinden bir elli yıl önce en önemli müslüman fazileti olan merhametin uygulanmasıyla büyük bir Hıristiyan toplulukİslâm'a dönmüştür. Hıristiyan rahip Odo Deuil târihî olayın değerli bir kaydını vasiyetinde bırakmıştır. Kendisinin açık bir İslâm karşıtı olması sebebiyle bu kaynak güvenilirdir. Türkler tarafından 543/ 1147 yılında Firigya'da yenilgiye uğrayan VII. Louis'nin ordusunun kalıntıları ile birkaç bin hacı Attalia limanına ulaşır. Louis geride bıraktığı hasta, yaralı ve hacılara, takviye kuvvetler gelene kadar bakması için Yunanlı müttefiklerine 500 mark verir. Yunanlılar hasta ve yaralıları açlık ve hastalıkla başbaşa bırakıp, ayakta kalabilenlerin işini de Türklerin bitireceğini düşünerek parayı alıp kaçarlar. Oysa Türkler geldiğinde savunmasız hacıları görüp acırlar ve onları doyurup tüm ihtiyaçlarını görürler.*
>
> *Odo şöyle yorum yapıyor:*
>
> ***'Kendilerine karşı çok zâlim olan dindaşlarından uzak durup kendilerine merhametle yaklaşan kâfirlerin içine güvenle girdiler... Ah iyilik! her tür ihanetten daha zâlim! Onlara ekmek verdiler ama imanlarından soydular. Şu da bir gerçek ki Müslümanlar bu hizmetleri verirken hiç birinin dinini değiştirmesi konusunda zorlamadılar.'***
>
> *Son nokta iki önemli İslâmî prensip açısından çok önemlidir: Kimse İslâm'ı seçme konusunda zorlanmamalı ve erdemli davranışda bulunurken hiç bir karşılık beklenmemelidir. Bir tarafta,* ***'Dinde zorlama yoktur.'*** (Bakara: 256)*; bir tarafta da doğru olanlar "(...) yoksula, yetime, esire seve seve yemek yedirirler";"Size sadece Allah rızâsı için yediriyoruz, sizden ne bir karşılık isteriz ne de bir teşekkür (derler)."* (İnsan: 8-9)

[109] Muhammed Ebu Zehre, *İslâm'da Savaş Kavramı*, İstanbul: Fikir Yayınları, 1976, s. 29.

Ayrıca Peygamber Efendimiz, oğullarından bazılarını zorla İslâm'a sokmaya çalışan birisine "dur" demiştir. Bir gün de ihtiyar bir kadın bir dilekte bulunmak üzere Hz. Ömer'i aramıştır. Kadın müslüman olmadığı için Ömer onu İslâm'a davet etmiş fakat kadın kabul etmeyince O da bu işten vazgeçmiştir. Sonra müminlerin emiri olması bakımından kadına yaptığı bu çağrıda zorlama ve baskı bulunabileceğinden korkarak Allah'tan özür dilemiş ve şöyle yalvarmıştır: ***'Allah'ım! Ben doğru yolu göstermek istiyordum. Niyetim baskı yapmak değildi'*** *Sonra da yüce Rabbin şu âyetini okumuş:* ***'Dinde zorlama yoktur.'***

Kur'an dinî itaatsizliği yasaklar. Hatta bir müminin emirleri dinlememesini ölümden daha şiddetle mahkûm eder. İnanca sataşmak şahsa sataşmaktan daha kötüdür. Bu konuda Kur'an şöyle der: ***'Fitne katilden beterdir.'***[110]

Savaş saldırıyı püskürtmek için yapılır. Kur'an'ın buyruğu şöyledir:

"Kim sizin üzerinize saldırırsa siz de tıpkı onların üstünüze saldırdıkları gibi ona saldırın. (Fakat daima) Allah'tan korkun ve bilin ki şüphesiz Allah takva sahipleriyle beraberdir." (Bakara: 194)

Bu âyetlere göre Kur'an, müminlere saldırmayanları *"kendileriyle iyi geçinilmesi gereken kimseler"* olarak görür.

Saldırıyı önlemek söz konusu olduğu zaman savaşın meşrû görülmüş olmasına rağmen, Kur'an saldırının ilk işareti görülür görülmez, savaşa girilmesine izin vermez. Hatta saldırı bilfiil başladıktan sonra bile, savaşa meydan vermeden mümkünse onu durdurmaya çalışır:

"Eğer herhangi bir cezâ ile mukabele edecek olursanız ancak size revâ görülen cezânın misillemesiyle cezâ yapın. Sabrederseniz andolsun ki bu, tahammül edenler için elbet daha hayırlıdır."(Nahl: 126)

Peygamberimiz, iman ve kişisel hürriyeti savunan dâvânın adamı olarak insanların bu dâvâdan haberdar olmaları için iki yol izlemişti:

---

[110] Shah Rıza Kazemi, *Mânevî Cihaddan Cihadizm İdeolojisine,* İngilizceden tercüme edilen Makale, 2004.

Birincisi, o devirde yaşayan kral ve şeflere dinî mesajlar göndermiş, onları *"Allah'tan başkasına tapmayalım. Ona hiç bir şeyi eş tutmayalım, Allah'ı bırakıp da birbirimizi Rab edinmeyelim"* diyerek İslâm'a çağırmıştı. İkinci olarak da resmî çağrıdan sonra bu milletlerin yeni mesajdan haberdar olmaları ve isteyenlerin doğru yolu seçip yaşayabilmeleri için İslâmî prensipleri onlara açık bir şekilde anlatan elçiler göndermişti. Bu elçiler asla misyoner değillerdi; anlatmışlar ancak zorlamamışlardı.[111]

Peygamberimizin siyâseti, savaş alanında bile insanları birleştirmek amacını güdüyordu. Savaşan ordulara, insanları topyekûn öldürmek yerine, birlik ve sabır içinde çalışmalarını emrediyordu. Bu konudaki direktifleri şöyle kaydedilmişti:

> *"İnsanlara karşı güzellik ve sabırla davranınız. Düşmanlarınıza, İslâm'a çağırmadan önce saldırmayınız. Çocuklarını ve kadınlarını esir almanız ve erkeklerini öldürmenizden çok, sizleri, şehirli olsun, köylü veya göçebe olsun insanları dine kazandırmış olarak görmek benim için çok daha sevimli ve çok daha değerlidir."*[112]

***

> *İslam'ın kılıçla yayıldığı yanlış inanışının aksine Müslüman askerî birliklerinin askerî kampanyaları ve fetihleri öyle idare edilmiş ki fethedilen halklar bu dinin taraftarlarının ibadet özgürlüğüne gösterdikleri saygıdan çok etkilenmişler ve böylelikle de İslâm'a geçiş artmıştır.*
>
> *Arnold, klâsik eseri* ***İslâm'ın Nasihatları****'nda, İslam'ın barışçıl bir şekilde yayılmasının arkasında sûfizm ve ticaretin yattığını söyler. Kısaca mistikler ve tüccarlar İslâm'ın en başarılı misyonerleridir. Arnold'ın eserinde bahsettiği bir mektup bu geniş dinî dönüşümün İran'ın Horasan eyâletinde Hıristiyanların hangi koşullarda bu dönüşü*

[111] Muhammed Ebu Zehre, *İslâm'da Savaş Kavramı*, İstanbul: Fikir Yayınları, 1976, s. 30-32.

[112] Muhammed Ebu Zehre, *İslâm'da Savaş Kavramı*, İstanbul: Fikir Yayınları, 1976, s. 75.

gerçekleştirdiğini anlatıyor. Mektup, Patrik Isho-yabh III'ün İran Başpiskoposu Simeon'a yazdığı mektuptur:

"Yazık! Yazık! Hristiyan ismine sahip binlerce kişiden bir kurbanın dahi kanı imanı için dökülmemiştir. Araplar Hıristiyan inancına saldırmıyorlar, tam tersine bizim dinimizden yanalar; papazlarımıza ve evliyalarımıza saygı gösteriyorlar ve kilise ve manastırlarımıza faydalar sağlıyorlar." [113]

Hıristiyan papazlarına, kiliselerine, manastırlarına saygı tamamiyle Peygamber'in uygulamasıdır...

Evet, Nacran Hristiyanları âyinlerini Medine'deki en kutsal yer olan Peygamberin evinde gerçekleştirmişlerdir. Bu uygulama da Allah'ın adının sıkça anıldığı yerlerin ihlâl edilemeyeceği âyeti ile ilgilidir:

"Kendilerine savaş açılan kimselere (savaş) izni verildi; çünkü onlar zulme uğradılar. Şüphesiz Allah onları zafere ulaştırmaya gerçekten Kādirdir. Onlar: 'Rabbimiz Allah'tır.' demelerinden başka hiçbir haklı gerekçe olmaksızın yurtlarından çıkarıldılar. Allah, insanların bir kısmını bir kısmı ile defetmeseydi; şüphesiz manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah'ın adı çok anılan mescitler yıkılıp giderdi." (Hacc: 39-40)

İslâm'ın sert bir eleştiricisi olan Bernard Lewis, **İslâm'ın Yahudileri** *adlı kitabında şöyle diyor:*

"Zulüm yani şiddet ve aktif baskı nadir ve atipikti. Müslüman yönetimi altındaki Yahudiler ve Hristiyanlar inançları ile ilgili hiçbir ıstırab çekmediler. Tekrar fethedilen İspanya'da Müslümanlar ve Yahudiler, sürgün, din değiştirme ve ölüm arasından seçme zorunluluğu ile de karşılaşmadılar. Modern dönem öncesi Avrupa'da yaygın olarak Yahudilere karşı uygulanan bölgesel ve meslekî kısıtlamalarla da karşılaşmadılar."

[113] Shah Rıza Kazemi, *Mânevî Cihaddan Cihadizm İdeolojisine*, İngilizceden tercüme edilen Makale, 2004.

Ve şu önemli noktayı ilâve ediyor:

"Müslüman yönetimler modern zamana kadar Yahudi ve Hıristiyanlara karşı Müslümanın yapısını karakterize eden bu tolerans örneğini uygulamışlardır."

Altın çağında Müslüman yönetimi altındaki Yahudiler İspanya'da baskı görmedikleri gibi kültürel, dinî, ilâhî ve mistik yaratıcılıkta da büyük bir özgürlük yaşadılar. Titus Burckhardt'ın yazdığı gibi;

"İslâmî yönetimlerden en büyük faydayı sağlayan Yahudilerdi çünkü, Filistin'den diğer topraklara atıldıklarında en önemli entelektüel gelişmeyi İspanya'da sağladılar. Maimonides ve İbn Gabirol gibi en önemli Yahudi âlimleri felsefî çalışmalarını Arapça yazdılar ve Müslüman İspanya'da kendilerini tamamiyle evlerinde hissettiler. İspanya'nın yeniden fethedilmesiyle müslümanlar ve yahudiler din değiştirmeye zorlandılar, öldürüldüler ya da kovuldular. 1492'de Granada'nın da düşmesiyle sürülen Yahudiler sığınma ve korunma için Osmanlı'dan medet umdular. Tüm Kuzey Afrika'daki müslüman topraklarına kabul edildiler. Orada refah içinde yaşayan Yahudi cemaatlerine katıldıkları gibi yeni Yahudi cemaatleri de oluşturdular."[114]

- **Aynı dönemde Orta Avrupa'da eziyet gören Yahudiler de kurtuluş için Osmanlı'dan yardım dilemişlerdi...**

Zulümden kaçan çoğu Yahudi Osmanlıların İstanbul'u fethinden az önce Osmanlılara ulaşan Haham İsaac Tzarfati'nin aşağıdaki mektubu gibi mektuplar alıyorlardı. Orta Avrupa'daki yardım isteyen Yahudilere yazdığı cevap mektubu:

"Kardeşim dinle sana vereceğim öğüdü. Ben de Almanya'da doğdum ve Alman hahamlarla Tevrat çalıştım. Ülkemden çıkarıldım ve bütün güzelliklerle dolu olan Allah'ın lutfuna

[114] Shah Rıza Kazemi, *Mânevî Cihaddan Cihadizm İdeolojisine,* İngilizceden tercüme edilen Makale, 2004.

uğramış Türk topraklarına geldim. Burada huzur ve mutluluk buldum. Türk vatanında şikâyet edecek hiçbir şey yok. Ağır vergiler altında ezilmiyoruz ve ticarette özgürüz. Burada Almanya'da olduğu gibi Yahudilerin utanç işareti olarak sarı şapka giyme zorunluluğu yok. Orada varlık ve zenginlik de lânetli çünkü Hıristiyanların kıskançlığına sebep oluyor. Kalkın kardeşlerim! Eteklerinizi toplayın! Güçlerinizi toplayın ve bize gelin! Burada düşmanlarınızdan kurtulacaksınız, burada huzuru bulacaksınız."

Müslüman yönetimi altındaki Yahudilere karşı gösterilen hoşgörülü yaklaşımın aslında iki din arasındaki ilâhî uyumun bir ifâdesi olduğunu belirtmek lâzım. Karşılaştırıldıklarında aynı uyumu İslâmla Hıristiyanlık arasında bulmak mümkün değil. İslâm hiçbir zaman Hıristiyanlıkta olduğu gibi Yahudiliğin mesihe ait olan icrâsı olarak düşünülmemiştir; Yahudiliğin ve Hristiyanlığın birer ifadesi olan eski İbrâhimî inancın yeniden yapılanması olarak ileri sürülmüştür. İslâm, onların peygamberlerini reddetmek değil, iki inancın taraftarlarını eski tek Tanrılı dine geri çağırmaktadır. Kur'an tüm peygamberlerin tek ve aynı mesajla geldiklerini dolayısıyla da aralarında fark olmadığını vurgular:

"De ki: Biz Allah'a, bize indirilene, İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakub'a ve torunlarına indirilene; Mûsâ'ya, Îsâ'ya ve peygamberlere Rablerinden verilene inandık iman getirdik Onlardan hiçbiri arasında ayırım yapmayız. Ve biz, ancak O'na boyun eğen müslümanlarız." (Âl-i İmran: 84)

İslâm'ın tüm Budistler, Hindular ve Zoroastrianlar (6.yüzyılda İran'lı bir peygamber Zoroaster tarafından kurulan dinî sistem) *dahil tüm kitaplı dinlerin mensuplarına gösterdiği hoşgörünün müslüman liderlerin sahip olduğu fazilet ve adalet duygularından kaynaklandığı düşünülmemelidir. Çok açık şekilde tanımlanmış Müslüman hoşgörüsünün Kur'an'ın vahyinin ruhuna- ki, bu ruh geleneksel müslümanın derinlemesine sarıldığı bir ruhtur- organik olarak bağlı olduğu görülmelidir. Bu ruh aşağıdaki âyetlerde anlatılmaktadır:*

"Şüphe yok ki, iman edenler, Yahudiler, Hıristiyanlar ve Sâbiîler; bunlardan her kim Allah'a ve ahiret gününe gerçekten iman eder ve iyi bir amel işlerse elbette bunların Rableri yanında mükâfâtları vardır. Bunlara bir korku yoktur ve bunlar mahzun da olmayacaklardır." (Bakara:62)

"Kitap verilenler içinde gece vakitlerinde Allah'ın âyetlerini okuyup secdeye kapanan doğru bir topluluk vardır. Allah'a ve ahiret gününe inanır, iyiliği emreder, kötülükten vazgeçirmeye çalışırlar ve hayırlara koşuşurlar. İşte onlar iyi kimselerdendir. Ne hayır işlerlerse asla karşılıksız bırakılmayacaktır. Allah takvâ sahiplerini çok iyi bilir. (Âl-i İmran: 113-115)"[115]

***

"Peygamberimiz savaşa giden ordulardan birine verdiği buyrukta çarpışmanın hangi prensiplere bağlı kalarak yürütüldüğünü çok iyi aydınlatıyor:

'Allah'ın adını anarak ondan yardım isteyin ve Peygamberinin duasıyla ileri atılın. Savaşa katılmayan ne bir ihtiyarı, ne bir çocuğu ne bir bebeği ne de bir kadını öldürün. Aşırı gitmeyin! Ganimetler konusunda dikkatli olun. Doğru yolda hareket edin ve iyilik yapın. Çünkü Allah iyilik yapanları sever.'

Peygamberimizin bir diğer buyruğu da aynı yargıları taşıyor:

'Allah'ın adıyla, onun davası için ilerleyin! Allah'ın düşmanlarıyla vuruşun. Fakat aşırı gitmeyin. Aldatmayın. Korkutmayın. Organlarını kesip vücutlarını parçalamayın'."[116]

***

[115] Shah Rıza Kazemi, *Mânevî Cihaddan Cihadizm İdeolojisine,* İngilizceden tercüme edilen Makale, 2004

[116] Muhammed Ebu Zehre, *İslâm'da Savaş Kavramı*, İstanbul: Fikir Yayınları, 1976, s. 75-76.

"Andolsun ki biz, Âdemoğullarını üstün bir izzet ve şerefe mazhar kılmışızdır. Onlara karada, denizde, taşıyacak vasıtalar verdik, onlara güzel güzel rızıklar verdik, onları yarattığımızın birçoğundan cidden üstün kıldık." (İsra: 70)

***

"İnsanoğlunda Hakk'ın tecellisi olması hasebiyle, Peygamberimizin insânî değerlere olan saygısı, tutsaklara, yaralılara, hatta ölülere karşı takınılan tavırda kendisini açıkça göstermiştir."[117]

En güzel ve en insânî savaş örneklerini Hz. Peygamber vermiştir. O'nda erdem, adalet ve insana saygı ön plandadır. O, sadece harp meydanında savaşmış, dışarıda kalan halk kitlelerine karşı savaşmamıştır. Hz. Muhammed'e göre savaşçı, vurup kırmak için değil, kötülüğü ortadan kaldırmak için kılıcı eline alır ve halkın öldürülmesine karşı çıkar. İslâm kaidelerine göre bir savaş ne kadar az cana kıyarsa o kadar başarılı bir savaştır.

"Bu cihan hayatına bakacak olursan ebedî bir mücadeleden ibaret olduğunu görürsün. Bir cenk cihanı olan bu âlemde zerre, zerre ile cenktedir. Kâinât zerrelerinin vücudunda olan fiili cenk ve bu mahlukat zerrelerinde tezâhür eden âşikâr zıtlıklar, gizli olan cenkten dolayı olur ve bunların mahiyetlerinin, mânâ dünyasında birbirlerine muhalif ve aykırı hareket etmeleri gerektiğinden böyle zuhura gelir.

Çünkü her şeyin mânâda bir aslı, yani eşyanın mahiyetleri vardır. Dünyada olan eşyanın görülen sûretleri, o aslın gölgesi gibidir.

İnsan kendi mânevî varlığında bile sükûnu temin edemedikten sonra, başkalarının sulh olmasını ümit etmemelidir; kendini ıslah etmeyi bırakıp başkalarının ıslahıyla meşgul olmamalıdır. Değnek eğri olursa gölgesi nasıl olur? Ancak kendi ile doğru olanla başkaları doğrulur.

Şunu bil ki bu cenkten kendi gayretinle kurtulmaya muktedir değilsin. Meğer ki seni sulh cihanına Allah geri çeksin, ki orada cenk ve çekişme yoktur. Cihan, birlikten başka değildir; zira orada zıt yoktur

[117] Muhammed Ebu Zehre, *İslâm'da Savaş Kavramı*, İstanbul: Fikir Yayınları, 1976, s. 101-102.

ki ihtilâf ve cenk olsun. Herşeyin zevâli kendi zıddından hasıl olur; bir şeyin zıddı olmazsa, o, bekādan başka ne olur?

Bir kere daha kendi kendimize soralım: Bu medeniyet nice bir düzenin, nasıl bir âhengin teknesinde yoğrulup şekillenmiş olmalı ki, bu üslûbu, bu ölçüyü bu kıvamı, bu kemâli bulup böyle bir cemâli meydana getirebilmiş olsun? Bence bu sorunun cevabı açık : O devir öyle bir devir idi ki, ne devlet, ne de millet, şarklı olduğundan utanmıyordu. Belki zaman ve mekân plânında ilerlemeyi, garbı şarka getirmekte değil, şarkı garba götürmekte buluyor ve bu anlayıştan hareket ettiği için de her geçen gün biraz daha gelişiyordu. Bu kendinden emin, âhenkli medeniyetin birliğini sağlayan unsurlar ise, dış tabiatı kontrol altında tutan bir irfan ve hikmet terbiyesinin himâyesi altında bulunuyordu. Bu irfan ve hikmettir ki, cemiyet ruhunu sanki tarla sürer gibi kazıp çapalıyor, ayıklayıp temizliyor ve nihayet ekip mahsul alıyordu. Böylece de Türklük, muhteşem bir medeniyet görüşüne paralel olarak, aynı ölçüde heybetli bir iç medeniyet manzarası arz ediyordu. Aslında devir, okumamış olanın, okuyandan çok olduğu bir devirdi. Ama bu aydın okumamışın gelenekten aldığı hikmet ve irfan sermayesiyle, âleme öğreteceği zengin bir kültürü vardı. Bir sisteme bağlı olarak uzun yıllar boyunca kazanılmış metotlu bilginin karşısında, bu sözlü kültür de o devirde kendi başına bir sistem ve metot sayılırdı. Zîrâ târihten, gelenek ve göreneklen bilhassa uzun tecrübelerden süzülüp gelmiş bu terbiye, cemiyete çok kıvamlı, çok intizamlı, çok kontrollü ve çok olgun bir iç ve dış dengesi kazandırmış bulunuyordu."[118]

[118] Sâmiha Ayverdi, *Batmayan Gün*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2001, s. 93-94.

"...İman, ihlâs ve aşkın dünyada tasarruf eden tek kudret olduğunu şu insanoğlu bir bilse, ne nizâ kalır ne kavga..."

Sâmiha Ayverdi, ***Rahmet Kapısı***

Halk İçre Bir Âyineyim. Herkes Bakar Bir An Görür, Her Ne Görür Kendi Yüzün, Ger Yahşi, Ger Yaman Görür...

- **Ayverdi'ye göre taassup, "düşünce ve duygunun kabuklaşıp katılaşmasıdır. İnsanoğlu, kendi kendini hapseden bu jandarma kuvvetin elinden kurtulmadıkça selâmete eremez." İrfan göğümüzün bu büyük yıldızı taassuba ilişkin bu tanımıyla neyi kastetmektedir, O'na göre, bu hale dûçâr olmamanın ve olununca kurtulmanın çaresi nedir?**

Efendim Sâmiha anne, taassubun İslâm dünyasına sirayet etmiş en tehlikeli hastalık olduğunu ısrarla vurgulardı :

> *"...Taassup, yalnız dine musallat olmuş bir ruh hastalığı değildir. İlim, izâfî bir fenomen iken, ilim mutaassıpları vardır. Siyaset bir temâyül iken, politikada kindar ve mütecâviz bir taassup muhiti eksik değildir."*[119]
>
> ***
>
> *"Bünyesinde taassuba yer olmayan İslâm dininin etrafına, kim, ne için, ne zaman ve ne sebeple kabuk çeke çeke özü görünmez hale getirmiştir?*
>
> *Bugün, İslam müctehid ve ulemâsına, o gün, bu gün katılaşıp, cevheri görünmez hale gelmiş kabuğu kırmak bir iman borcu olsa gerek...*
>
> *(...) İslam dini, en kestirme, en aydınlık hayat yolu olduğu halde, bu yolu çalılar ve dikenlerle nasıl da tıkamış, aşılıp geçilmez ve her geçmek isteyenin ayağına bir günah dikeni batan, korkulu, sarp ve çorak hale getirmişiz? (...) Acaba, cehennem, ateş, topuz, zebânî, günah, küfür heyulâları ile âhir zaman Peygamberini rencide edip utandıran bir ümmet olduğumuzu ne zaman fark edeceğiz?*[120]

---

[119] Sâmiha Ayverdi, *Millî Kültür Meseleleri ve Maârif Dâvâmız*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2003, s. 111.

[120] İsmet Binark, *Sâmiha Ayverdi'nin Mektupları*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2002, s. 626.

"Namaz kılarken, kucağına çıkıp oturan Hazret-i Hasan'la Hazret-i Hüseyin'i yavaşça dizlerinden indirip namazına devam edecek kadar imanda hür ve geniş olan Resûlullah'ın ümmeti, abus, müsamahasız ve sert olmaktan kurtulmak için, o kemikleşmiş dış kabuğu aceb, ne zaman kıracaktır?

Dayızâdem Behire Emre Hanım, bundan uzun seneler evvel yılancık olmuştu. Bu hastalığa okutmak lâzım... diyen bir tanıdık, gidip Mehmed Ağa Camiinin imamını getirmiş.

Adamcağız okuma işini bitirip gitmeğe hazırlanırken, hastalığın sârî olması sebebiyle, odada bulunan bir hanım, imam efendinin eline kolonya vermek istemiş. Fakat hoca efendi, sanki kendisine küfür isnad edilmiş gibi, telâş ve şiddetle ellerini geri çekerek:

***"İstemem, istemem... Fransız sidiği!"** diyerek, kolonyaya eli değerse dinden imandan çıkacakmış gibi yerinden fırlayarak merdivenlerden inip dışarı çıkmış.*

Fakat bu taassubun, kendinden sonraki nesillerde, hatta kendi zürriyetinde baş gösteren aksülâmeli de, kolonyaya el sürmek korkusu kadar hazin.

Şöyle ki, zavallı imamcığımızın oğlunu, açtığı dükkânda, içki bâyiliği yapacak bir derûnî sefâlete düşüren suçlu acaba kim ola?"[121]

***

"Şunu da bilmeliyiz ki, biz, taassup ehli indinde zındık sayıldığımız gibi, dinsizler nezdinde de gericileriz. Tevekkeli Mürşidim:

Dinli der dinsiz bize

Levm eder dinsiz bizi

Biz ne ondan bundanız

Hem de ondan bundanız

buyurmuştur.

[121]Sâmiha Ayverdi, *Rahmet Kapısı*, Ankara: Hülbe yayınları, 1985, s. 230-231.

Çok şükür biz, bu cühelânın ürkütmeleri ile ne ibadetten, ne de ibadethanelerden uzaklaşacaklardanız. Fakat iman suyundan mahrum olarak yetişmekte bulunan gençliği, daha filizlenirken ezip, meyve ve mahsul vermesinin önüne geçenler, işte bu azgın taassup esbabıdır.

Acaba Allah indinde yüklendikleri vebâl ve mes'uliyet yükünü hiç düşünüp kahırlanmazlar mı?

Onları, kendi kendilerini haps ettikleri, başörtüsü, uzun etek, altın diş, sinema, radyo, televizyon zindanından kurtaracak bir tevhid sahibinin, bir müctehidin, ilah fillah gürleyecek bülend âvâzı nerede?

Ağacın kendi içinden hasıl olan kurt gibi, din ağacının hastalığı olan taassubun da, bu mübârek bünyeyi için için kemirdiğini, o gâfil gürûha başka kim anlatabilir?" [122]

- **İlhan Ayverdi, Nezihe Araz, Safiye Erol, Sofi Huri, Meşkûre Sargut, Müjgân Cumbur, Mustafa Tahralı, Agâh Oktay Güner, Ergun Göze ve daha nice yol arkadaşı ve öğrencisi açısından Sâmiha Ayverdi ne ifâde eder?**

İlhan Ayverdi'nin gözlemini hatırlayalım :

*"'**Âbide Şahsiyet**' sözünü ilk defa Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'den duymuş, daha sonra çok ifadeli bulduğum bu tâbirin en fazla kendisine yakıştığını fark etmiştim.*

Âbide nasıl ki bir olayın, bir fikir ve düşüncenin bütün özelliklerini aksettiren, onun timsali durumunda olan asırların ötesinde kalacak değerdeki eser ise, cemiyetteki âbide şahsiyetler de o cemiyete ait özellikleri bihakkın temsil eden çok cepheli büyüklerdir." [123]

Efendim, Lale Müldür bir şiirinde diyor ya, "*onlar birbirinden gelen bir soydur.*"

Kenan Rifâî'nin bir başka Hak âşığı, Nezihe Araz hanımefendi ise O'nu şöyle anlatır :

---

[122] Sâmiha Ayverdi, *Rahmet Kapısı*, Ankara: Hülbe yayınları, 1985, s. 233-234.
[123] İlhan Ayverdi, *Sâmiha Ayverdi Bibliyografyası*, s. IX.

'Türünde tek, yerine konulacak ikinci bir örneği olmayan, İstanbul'u son nefesine kadar yaşamış ve son nefesine kadar inandığı ilkeler adına kalemini elinden bırakmamış bir İstanbullu. O belki de bir anlamda, kaybettiğimiz eski İstanbul'un son kalesiydi.

İnancına katılmayanlar, sahiplendiği değerler sistemini tartışanlar çıkabilir, eski bulan, yeni bulan, kısası onun hakkında şöyle ya da böyle fikir yürütenler olabilir. Elbette olacaktır.

Bu çeşitli davranış biçimleri çizgi üstü her insan için söz konusudur. Ama hava ne olursa olsun, onun şimdi erişmiş olduğu noktayı değiştiremez. Sâmiha Ayverdi Hanımefendi'den söz ediyorum. Değerli yazar ve düşünür..

O, gerçekten İstanbul'u özünde toplamış, İstanbul medeniyetinin, Türkçe'sinin, estetiğinin, zarâfetinin canlı bir temsilcisi olmuş, tasavvuf felsefesini bir yaşama biçimi olarak içine sindirmiş, kısası bütünlenmiş bir temsilci, bir ***'eser-i İstanbul'****du.*

İnsanların, devam edip diploma aldığı klâsik üniversiteleri gibi, formal olmayan, kendine özgü, hayatını zenginleştiren özel üniversiteleri vardır. Sâmiha Ayverdi, benim bu özel üniversitelerimden biri, başta gelenlerden biriydi.

Ben İstanbul Türkçesi'ni ve anlamını, değerini, çok eski yıllarda ondan öğrendim. İstanbul sevgisi, İstanbul'u sahiplenmenin ne demek olduğunu, bu uygarlığın özünü, imbiklerden süzülmüş özetini görebilmenin yolunu, yöntemini onunla yaşadım. İnsan ilişkilerindeki inceliklerini, önemli noktalarını, düşünme ve sürdürme koşullarını o üniversitede tartıştım, seminerler yaptım, tezler yaptım. Sanıyorum onun ilkeleri bağlamında tanıdığım, öğrendiğim bir dünyayı ondan bir kuşak sonra yaşayan ***'fikri hür-vicdanı hür'*** *bir insan olarak ki, o üniversitenin de baz ilkesi buydu... Kendi dünyasına, kendi terminolojisinin ve kendi kişiliğinin ve kendi ifademle yorumlamaktı. Bu bir kişilik çalışmasıydı aslında. Sâmiha Ayverdi'nin topluma önerdiği bütün ilkeler, güzellikler, kendinden sonraki kuşakların içinde bulunduğu koşullara göre ve onların kullandıkları kavramlarla yeniden yorumlanacaktı. Mevlânâ'ya ulaşmanın yolları gibi, yenilenecek, yeniden ve yeniden tartışılacaktı. Bu, zor bir yöntemdi, ama doğru olan buydu. Ben kendi inancımda olayı böyle yorumluyorum.*

Onun kişisel zenginlikleri, nitelikleri, özellikleri üzerinde durmuyorum. Şimdi elimizde kalan kitaplarıdır, eserleridir, yetiştirdikleridir. Ve onun deyimiyle söylüyorum: Düşünceniz, inancınız, amacınız ne olursa olsun, yazdıkları kulaçlaya kulaçlaya bitirilemeyecek bir derya gibidir. Onun eserlerinde insan Niyâzi Mısrî'nin dediği gibi: ***"Halk içre bir âyineyim. Herkes bakar bir an görür. Her ne görür kendi yüzün. Ger yahşi, ger yaman görür."***

Evet öyle. Herkes o aynada ancak kendini görür."[124]

- **Sâmiha Hanım, 1960'ların ikinci yarısında neden, *Misyonerlik Karşısında Türkiye*'yi yazma ihtiyacı duymuştur? Bu eser, bizi hangi dikkatin içine çeker? Ayverdi'nin meseleye bakış biçimi nasıldır? Sorunu nasıl tahlil eder ve çözümler önerir?**

Ayverdi, misyonerlere yazdığı, 13 Temmuz 1967, tarihli son mektubunda şöyle der :

"Gene şunu söylemem doğru olur ki, beni bu mücâdeleye sevk eden, teşkilât ve anlayışınızın, benim imanıma tecâviz etmiş olmasıdır...

Mektubunuzda, bir papağan ezberciliği ile tekrarladığınız şu gülünç cümle durmaksızın yer almaktadır: ***'Siz, bir hakikat arayıcısınız, sualleriniz bizi alâkalandırıyor. Müşküllerinize cevap vereceğiz.'*** *tarzında sözler söylüyorsunuz.*

Sanki: ***'Hristiyan dinine intisâbım gecikmişti. Artık aklımı başıma aldım, davetinize icâbet ettim, geliyorum'*** *demişim gibi, beni sual sorucu, kendinizi de o müşkülleri halledici pozunda gösteriyorsunuz.*

Görüyorum ki, misyoner teşkilâtı fark ve temyiz kabiliyetini kaybetmiş veya hiç ona sahip olmadığından, kendisini dünyaya tepeden bakmak imtiyaz ve selâhiyetine sahip sanıyor.

---

[124] Nezihe Araz, , "Meydan gazetesi, Kadın Gözüyle köşesi: *Aziz Bir İstanbullu*" 28.3.1993 tarihli yazısı.

Tekrar edeyim: Size şimdiye kadar hiçbir sual sormadım. Zira her müşkülümün cevabını İslâmiyette buldum. İslâm dini, beni de cümle âlemi de tatmin ve ihyâ edecek kudrettedir. Onun için biz Müslümanlar, başkalarının imanlarına saldırmak sûretiyle kendimizi teyîd ve kabûl ettirmek lüzûmunu duymayız...

Aldatmanın türlü şekilleri vardır. Durmadan tekrarladığınız sevgi lafzı bir maskedir. Altındaki gâye ise, îmanları imha eden bombadan farksızdır...

İslâm, vahdetin ta kendisidir. Çokluk görmesi birlik görmesine, birlik görmesi de çokluk görmesine, mânî değildir. Kurân-ı Kerim: ***'Allah, doğmamıştır, doğurmamıştır'...*** *der. Halbuki Hazret-i Îsâ'yı Allah'ın oğlu kabul eden Hristiyan inancı, bizim kul ve peygamber kabul ettiğimiz Hazret-i Îsâ'ya, insan sûreti bağlamış Allah nazarıyla bakar. Onun için de* ***'Baba, oğul, Rûhü'l-Kuds'*** *olarak üç ayrı buud arasında zikzak çizen Hristiyan akîdesinin, vahdet hakkında söyleyecek sözü yoktur...*

Biz Müslümanlar, Hazret-i Îsâ'ya hürmet eder ve peygamber olarak tanırız. Hazret-i Muhammed'den sonra şeriatı yürürlükten kalkmış bir geçmiş nebî olarak kendisine gösterdiğimiz saygının sınırları içine Hristiyanlık âlemi de girer. Hatta başkalarına zararı olmayan her türlü inanca aynı hürmeti gösteririz. Ama bu demek değildir ki, haddini ve hakkı aşıp imanımızın üstüne yürüyenleri hoş görür, ses çıkarmayız...

Kur'an'dan evvelki kitaplar birer küçük hülâsâdır. Onun için de Mûsevîlik ve Îsevîliğin elinde kısmî hakikatler vardır. Halbuki İslâm bir bütündür ve gerçeklerin tamamı ancak onda mevcuttur...

İslâm'ın Peygamberinden önce hiç kimse bütün beşeriyete şâmil bir haber getirememiştir. Kur'an'dan önce hiçbir kitap bütün insanlığa hitap edememiştir. Hazret-i Muhammed şu vahyi getiriyor:

'Ey insanlar, gerçekten ben hepiniz için Allah'ın elçisiyim.' (A'raf: 158)

Böylece yalnız Kur'andır ki muhtelif dinler arasındaki farkları ve ayrılıkları bertaraf edebilir. Dinlerin çokluğu, birleştirici bir imanın vücudunu zarûrî kılar. Bu iman, Müslümanlıktır...

*Hazret-i Îsâ'yı **'Allah'ım ve kurtarıcım'** olarak ebediyen kabul etmiyeceğime göre, benimle uğraşmanız beyhûdedir. Bir kul olan Peygamber'e Allah diyecek kadar safdil değilim. Ben, Allahın kulu ve Hazret-i Muhammed'in ümmetiyim. İki dünyada da Allah'ım beni, İslâm'ın şerefinden mahrum eylemesin ve siz üçlükte kalan Hristiyanları da Kur'an'ın nuru ile nurlandırsın."* [125]

Bu durum Sâmiha Ayverdi'nin kalemini silâh gibi kullanarak onu mücâdeleye sevk etmiştir.

- **Ayverdi'nin Kenan Rifâî hazretleri dışında değer atfettiği, okuduğu, zihinsel olarak beslendiği kaynaklar nelerdir?**

Yararlandığı bir başka sultan İbn Arabi'dir ki Sâmiha anne eserlerinde onun anlaşılması zor fakat son derece derin ve zevkli kitaplarının özetini bugünün ilmi ve lisanıyla yorumlamıştır.

Hz. Mevlânâ onun için, *"Hakk'ın İslâm alemine tebessümüdür ve terbiyecilik ve öğreticilik şevkini aşk, şiir ve sanat hazinelerini çeşitli yollardan ve çeşitli eserlerle beşeriyete sunmuş ilâhî bir rahmettir."*[126]

O Mevlânâ'da ve devrinin Mevlânâ'sı olan hocasından topsuz tüfeksiz, kansız kılıçsız irfan savaşı yapmayı ve gelecek zamanları fethederek medeniyetler kurarak onları âbideleştirmeyi öğrenmiştir. ***Mesnevî'***yi çok iyi bildiğini ve ondan yararlandığını biliyoruz. ***Mesnevî*** için şunu söylemiştir;

*"**Mesnevî** ile felsefe ve imamı kuru nazariyeler olmaktan çıkarıp hayata mal etmiş böylece de yaratıcı ve aksiyoncu bir hüviyet bahşettiği tefekküründe can vermiştir. Aynı zamanda insan psikolojisini çok iyi bilen Mevlânâ, didaktik kabul edilmiş olmasına rağmen bir fikir ve*

[125] İsmet Binark, *Sâmiha Ayverdi Bibliyografyası*, ye s. 82-85
[126] Sâmiha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2006, s. 36.

ruh lirizminin apaçık beyânı olan bu şahane zihin ve vicdan bereketinin başına güzel sanatların tacını giydirmesini de bilmiştir."[127]

Diğer etkilendiği mutasavvıflar Sâdî ve Şeyh Galip'tir.

Sâmiha Ayverdi, eğitim alanında hedefin okul sayısını arttırmak ve okur-yazarlık oranını yükseltmek değil, çocuklara millî ve mânevî bir ruh kazandırmak olması gerektiğini savunur "Bizim de artık millî romantizmimizi idrak etmemiz bir emr-i zarûrîdir. Amma bu, Ziyâ Gökâlp'in açtığı çığır gibi, bulanık bir ideoloji devresinin kof hayali olmamalıdır" der. Buradan yola çıkarsak, O'nun 'millî eğitim' anlayışına ilişkin neler söylenebilir?

Sâmiha anne, ömrünü insana, onun yetkinleşmesi için eğitime adamış bir sultandı. Şöyle diyordu :

"Hayatım boyunca size ne söylemem lâzımsa, fırsat kaçırmadan, söylemiş bulunduğumu zannediyorum. Amma, bir kere daha kısaca, hayatın o temel vasıflarını tekrar edeyim:

Dûr-endîş olun. Basiretli, sabırlı, hazımlı, ferâgatli, temkinli, azimli, insaniyetli, vefâlı, fedâkâr olun!.. İyilikleri unutmayın, kötülüklerin üstünde durmayın. Kin gütmeyin, asla sebepler endişesi ile intikam gibi küçültücü hislere zebûn olmayın. Elinizden geldiği kadar herkesle iyi geçinmeye ve etrafınıza yardımcı olmaya bakın!.. Bir başkasına faydalı olabilmek Allah'ın kullarına verdiği ihsanların en büyüğüdür. Hülâsâ, iki dünyada da geçer akçe ahlâk-ı hamîde sahibi olmak, vatana ve imana hizmet etmektir.

Aziz evlâtlar! Bilin ki Allah'tan gayrı her şey fânîdir. Bugün var, yarın yok olacak geçici değerler için, Hakk'ın rızâsı dışındaki işlere heves ve rağbet etmeyin. Zira sonu hüsran ve nedâmet olur. (...)

Himmeti ve hizmeti başkalarından beklemeyin. Başkalarının yükünü çekin, fakat siz kimseye yük olmayın. Çünkü bize bâr olmak değil yâr olmak düşer.

[127] Sâmiha Ayverdi, Sâmiha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2006, s. 36.

Bedel ödemedikçe, hiçbir şey satın alınmaz. Siz de etrafınıza yardım, şefkat ve sevgi bedeli vermek suretiyle, saygı, alâka ve dostluk kazanabilirsiniz.

Kırmamak, kırılmamak ve Hak namına dost olanlardan şaşmamak saadetli insanın kârıdır.(...)

Aziz evlâtlar! Şimdiye kadar her ne söyledimse, hep sizin iyiliğiniz için söyledim. İnşaallah, her iki âlemde de yüzünüzü ak edecek yoldan ayrılmaz, huzurlu ve düzenli insanlar kafilesinden olur, etrafınıza da doğruluğunuzu sirâyet ettirirsiniz.

Her hususta Allah yardımcınız olsun, nefsinizin şerrinden korusun, gaflet ve dalâlete düşürmesin. Cenab-ı Hak doğruların yardımcısıdır vesselâm.

Hepinizi Allahımın birliğine emânet ediyorum."[128]

Sâmiha Ayverdi biliyordu ki, *"Mânevî nafakadan, ruh sağlığından ve her türlü millî ve insânî değerlerden mahrum olarak yetiştirdiğimiz nesiller, vicdan, ahlâk, vazife, mes'ûliyet, vatan ve iman şuurundan boş olarak hayata atılıyorlar."*[129] O halde Türk gençliğini kendi kendine karşı mes'ûliyet duyacak ve hesap verecek bir sevgi, bir fazilet, ahlâk ve îmân âbidesi halinde yetiştirmek bir kurtuluş savaşı, bir bekā ve devam temînâtıdır.."[130] Bu gerçeği görmüştü. Ve şu hedefe kilitlenmişti:

"Şu halde onu eğitmek, evvela imanlı, ahlâklı ve gâyesinin şuûruna varmış bir gerçek münevverler ordusu yetiştirmekle mümkün olur, kanaatindeyiz."[131]

***

- **Bir anlatımınızda şöyle diyorsunuz : "Sâmiha Ayverdi hocası Ken'an Rifâî ile ilgili bilgi vermek için uzun bir metin hazırlamışlar, hocamız bu metni görünce yırtmış ve demiş ki; "Sâmiha, söyle ki**

[128] İsmet Binark, *Sâmiha Ayverdi Bibliyografyası*, s. 82.
[129] Sâmiha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1976, s. 39.
[130] Sâmiha Ayverdi, *Millî Maârif Meseleleri ve Maârif Dâvâmız*, 2003, s. 161.
[131] Sâmiha Ayverdi, *Millî Maârif Mes'eleleri ve Maârif Dâvâmız*, 2003, s. 96.

benim hocam bir hiçtir." Bunu açar mısınız? Hiç(lik) nedir? Kâmil insanlar için 'tevâzû' ne anlama gelir? Hiç olmak hep olmak mıdır? Sâmiha Ayverdi'yi bu açıdan nasıl değerlendirmek gerekir?

Bu büyük sırrı da yine kendi dilinden dinleyelim :

> *"Aklıma bakıyorum; idrâkime bakıyorum; yüzüme ellerime bakıyorum, hepsini geri vereceğim gün geliyor, diyorum.*
>
> *Yakında, pek yakında, vücudum mahfazası açılıp içindekiler dağılacak, idrâkim sönecek, kuvvetlerim,âletlerin duracak ve bana **'öldü!'** diyecekler. Zaten sen bunları bana verirken geri alacağını söylemiştin sevgilim. Onun için ne esef ediyorum, ne de şikâyetçiyim. Ama bu varlığı gizlice ihyâ ederken eczâ ve âzâdan mahrum edildiğim an da, gene benimle beraber olacağını vaad eden sensin. Unutmadın değil mi?*
>
> *Şimdi yüzümü herkes görüyor, sesimi herkes duyuyor. O zaman görülmedik bir cihanda seninle sefer ederken, sâde ben onları göreceğim, sâde ben onları duyacağım. Evet arkamdan **'öldü!'** diye ağlayıp haykıracaklar. Canını sana verenin ölmediğini ben onlara nasıl anlatayım sevgilim, söyle nasıl anlatayım?"* [132]

Hiç olmak her şey olmak demektir. Nâfile olan, var olmayan nefsinin hiçliğini idrâk eden kişi ruhuyla ortaya çıkar ki bu da ebedî olmak demektir.

Dervişin biri bir kaymakamın makāmına gelmiş. Birçok kişi ile birlikte kaymakamı beklemeye başlamış. Kaymakam içeri girmiş. Herkes ayağa kalkmış, derviş ibâdetle meşgul olduğu ve içeri gireni görmediği için ayağa kalkmamış. Kaymakam buna çok kızmış, *"Sen! Orada oturan kalk! Beni görmedin mi?"* diye bağırmış. Derviş *"özür dilerim efendim kim olduğunuzu bilemedim afedersiniz"* diyince *"ey gafil ben kaymakamım, bekli ilerde vâli olacağım! Hatta başbakan ya da cumhurbaşkanı bile olabilirim!"* diye kükremiş. Derviş gülümseyerek *"sonra efendim?"* demiş, kaymakam daha yüksek bir makam

[132] Sâmiha Ayverdi, *Yolcu, Nereye Gidiyorsun*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 1997, s. 170

bulamayınca *"ee, sonra hiç!"* demiş. Derviş *"işte ben o hiçim efendim onun için kalkmadım"* demiş.

- **Ayverdi, "Mâbette Bir Gece"de 'aşk'ı nasıl anlatır, nasıl anlamlandırır? Eserde geçen, "Gönlüm, sevdiğimin aşkına karargâh olalıberi gece ile gündüz seçecek iktidarım kalmadı. Görmüyor musunuz, onun aşkı satveti, değil yalnız beni, cihânı şûlesine batırdı. Güneşler, aylar, yıldızlar hep, bu ziyâdan aydınlanmıştır." İfâdesini nasıl yorumlamak gerekir?**

  Aşk öyle bir sarhoşluktur ki, insanda vücut kaydı bırakmaz. Sevdiğinden başka düşüncesi kalmaz. Sevdiğinden başkasını konuşurken dili kısalır, sevdiğini anlatırken dili uzar. Dünya batsa umurunda olmaz. Sevdiğimi herkes sevsin, diye düşünür. Sâmiha anne bu aşkı yaşamış bir insandır. Önce aşkı ikide sonra birde idrâk etmiştir. ***Mâbette Bir Gece***'de bir cümlenin birinci kısmı iki olduğu, ikinci kısmı bir olduğu devredir. Bu anlatım Fâtiha'nın *"yalnız sana ibadet ederim"*deki kısmıyla ikilik aşkından, *"senden yardım isterim"*deki birliğe dönüşmesi gibidir.

"...İnsanları sevelim ve onlara sevginin icap ettirdiği lûtfu, merhameti, şefkati ve dostluğu gösterelim...."

Sâmiha Ayverdi, ***Hâtıralarla Başbaşa***

Sâmiha Anne Hayret İnsanıydı...

- ***Yusufcuk'*taki, "Adını sordular. Söyledim. "Tanımıyoruz, kimmiş o?" dediler. Az kaldı perdeyi çekip seni onlara gösterecektim; fakat ihtiyatkâr olmayı gene senden öğrendiğim için vazgeçtim ve düşündüm ki, gösterseydim de göremeyeceklerdi; zîra perdelerin kalktığı ezel gününde onlar seni görmüşlerden olsalardı, şimdi burada, "Tanımıyoruz," demezler ve demir asâ demir çarık, bu, kâinâtın tek görülecek görülmemişini arar ve bulurlardı." İfâdesi hangi sırrı anlatmaktadır?**

  Hz. Ali'nin *"perdem kalksaydı bu âlemde bana kaç kişi iman ediyorsa yine aynı kişiler beni tanırdı"* buyurması ve *"ben geleceğimden değil geçmişimden korkarım"* demesi her şeyin ezelde plânlandığını, o âlemde kör olanın bu âlemde de kör olduğunu, her şeyin bu dünyada sadece hatırlandığını anlatıyor.

  Bu ezelî ahdimizin hatırlanmasıdır. Ben sizin Rabbiniz değil miyim? sorusunu bu âlemde hatırlamak ezelde Allah'tan geldiğimize ve gene ona varacağımıza halktaki Hakk'ı görerek şâhit olmaktır.

  Sâmiha anne tenzih ile teşbih arasında yaşamıştır. Dolayısıyla O, Allah'ın hiçbir zaman idrâk edilemeyecek sonsuzluğuna duyduğu hayranlıkla aşkı yaşamıştır. Aynı zamanda hocasının hakikatinde bulduğu mânâya duyduğu aşkla da teşbihin mânâsını idrâk etmiştir. Şanslıydı çünkü kendisine zâtı anlatan, zâtı tam mânâsıyla gösteren ahlâk-ı Muhammedî ve hakîkat-i Muhammedî sahibi bir hocası vardı. Ve ona kendinin bile bir köprü olduğunu peygamberdeki tecellinin hakikat-i Muhammedî olduğunu ama onun ötesinde hiç idrâk edemeyeceğimiz bir sonsuzluk olduğunu öğretti. İşte bu sonsuzluğun yüce gücü, bizi her an koruyuşu ve her yerdeki tecellisi insanın hayretini arttırır. Zaten Sâmiha anne de hayret insanıydı. O halde o hem ahadiyetteki sonsuz birliğe hem de vahdaniyetteki çokluğun birliğine iman eder. Hem dünya mülkündeki farklılıklara hürmet eder. Hem kâmil insanda bütün bu âlemlerin toplandığını görür ve önünde diz çöker. Hattâ secde eder.

Sâmiha Ayverdi'nin, "bugün sensizliğe tahammülüm yok, beni kendimden geçir, sarhoş et." ifâdesindeki 'sarhoşluk'tan neyi anlamak gerekir? İbn Fârid'in, 'biz sarhoş iken henüz üzüm yaratılmamış' ve Hz. Mevlânâ'nın, 'üzüm sarhoşluğu değil benim sarhoşluğum/benim sarhoşluğumun sonu yok' ifâdeleriyle bu nasıl telif edilebilir? Bizim geleneksel şiirimizdeki meyhâne sembolizmi açısından bakıldığında, meyhâne, mey, kadeh, sâkî gibi kavramlar neyi îmâ eder? Sâmiha Ayverdi'nin eserlerinde bu sembolizm nasıl açımlanabilir?

Burada, *"Beni Allah aşkıyla sarhoş et ki dünyanın sıkıntı ve belâlarına dayanabileyim, iki görmekten kurtulayım"* mânâsı vardır.

Sâmiha Ayverdi'nin bahsettiği sarhoşluk ezeli bir sarhoşluktur. Yani *"beli"* dediği o ezel âleminden gelen bir sarhoşluktur. Onun için henüz üzüm yaratılmamış olduğundan o âlemin sarhoşluğunu tadan insan için üzümün sarhoşluğu sonsuz zevkin yanında sanki zevksizlik gibidir. Mânâ sarhoşluğunu yaşayan insanlar geçici sarhoşluklara takılıp kalmazlar. Buradaki sarhoşluk Mevlânâ'nın anlattığı sarhoşluktur. Mevlânâ şarabı Allah aşkını anlatmak için kullanmıştır. Onun şarabı üzümden değil aşktan yapılmış bir şaraptır ve ezelden gelen bir şaraptır.

Meyhane tasavvufî açıdan tekkeyi anlatır. Meyhânedeki yani tekkedeki mey, Kevser şarabıdır. Sâkî mürşittir, mürşidin gelenlere sunduğu Allah hakikatinin yani hakikat-i Muhammedî'nin idrâkini sağlayan aşk şarabıdır. Kadeh, o mânânın, belli söz kalıpları içinde insana sunulmasıdır.

"Dua mahalli" değil, "aşk ocağı" olmak ne anlama gelir? Ayverdi, bununla neyi kastetmektedir?

Ayverdi tekkeyi Mevlânâ'nın *"Cuma mescidi değiliz biz insanlık mescidiyiz"* dediği gibi idrâk eder zira Cuma mescidi duâ ve ibâdet yeridir. İnsanlık mescidi ise insanlığın Allah aşkıyla yanıp ibâdetini aşk yolculuğu halinde yaptığı yerdir. Sâmiha annenin tekke anlayışı illâ ki bir evin içerisine oturup Allah Allah demek değil, aşkı her yerde yaşamaktır. Bu demek değildir ki Sâmiha anne ibâdete değer

vermiyor. O, ibâdeti bir aşk yolculuğu gibi yaptığı için ibâdetin mânâsı açığa çıkar, çünkü ibâdet Allah'la ilişki kurmak demektir.

- **Ayverdi'nin 'küçük kız'a yaptığı şu sesleniş nasıl yorumlanabilir, aşk kitabından kastı nedir: "Mektebe başladığın gün, hocan ilk iş olarak sana harfleri öğretmişti. Az sonra bu öğrendiğin harfleri birbirine çatma temrinleri yaptın ve böylece kelimeler meydana çıktı. Sonra bunları sıraladın ve ibâre oldu. Böylece de okumayı söktün. Artık büyüdün, mektep bitti. Şimdi yeni bir dershâneden içeri giriyorsun. Ben de sana ilk iş, bu kitapsız kalemsiz kazanılan ilmin baş harflerini öğreteyim: Gülümseme ve utanma. İşte yavrum bunlar, aşk kitabının ilk harfleridir."**

  Gülümseme halkta Hakkı görmek demektir. Utanma ise sevgilisinin her an kendini seyrettiğini idrâk etmektir. Hocası Ken'an Rifâî'nin dediği gibi gülümseme, insanı hayvandan ayıran en büyük özelliktir. Utanma ise Allah'tan korkmanın başlangıcıdır. Ama bu korku, Ayverdi'nin kitaplarında anlattığı gibi sevgilinin ilgisini kaybetme korkusudur. Sâmiha anne utanma, korkma ve ar etmeyi anlatıyor. Çünkü Peygamberin dediği gibi *"Allah'tan en çok korkan onu en çok tanıyan ve bilendir"*

  Sâmiha anne Allah'dan korkanlardandı. Ama onun için Allah, çok sevgili dostu, yeğeni, sevgili arkadaşı Semiha Cemal'in dediği gibi *"lâ ilâhe illâ aşk"*tır.

- **"Bana, 'söyle' deme. Bugün susmak istiyorum. Sözlerimi gönlümün kınına sakladım; söyle, diye üstüme varma."daki 'sükût'u bir iletişim ortamı, bir haberleşme alanı olarak nasıl değerlendirirsiniz? Hikmetin dilinin sembol ve sükût olduğunu söyleyenler ne demek istemektedirler?**

  Mevlânâ'nın ***Fîhi Mâfîh***'deki sözü çok önemlidir. *"Ben derviş olurken önce münâkaşayı, sonra münâzarayı terk ettim. Sonra sustum."*

  İnsan sülûkta çeşitli merhaleler yaşar. Önce aşkın cünûn devresinde münakaşa eder. Aşkını anlatmak ister. Aşkını söyler. Aşkını savunur. Ama daha sonra ilme'l-yakînden ayne'l-yakîne geçtiği

zaman *"Ene'l-Hakk"* diye bağırdığı bir devre gelir. Hâlâ söylemekte devam etmektedir ama artık kendinden kendine bağırmaktadır halka değil. Fakat Hakke'l-yakîn olup da denizin içinde yok olduğu zaman, her yer deniz kesilmiştir. Artık konuşacak kimse kalmamıştır, teklik vardır.

Mürşîd-i kâmiller karşısındakinin gönüllerinin casusudur, sözü buradan anlaşılır. Sâmiha anne susabilir. Çünkü o karşısındakini görür. Onun isteğine göre konuşur ya da susardı. Bazen susması konuşmasından çok daha tesirliydi. Çünkü hâli tavrı, davranışı oturuşu, gülümsemesi hattâ gözünü yere indirişi bile karşısındaki üzerinde tesir yaratırdı. Evet onun hikmet dili sembolleriydi ve bazen de sükûtuydu. O bakımdan Sâmiha anne konuşmaktan çok yazdı. Çoğunlukla da sükût etti.

"Günümüz hanımları Osmanlı kadınının gördüğü saygı ve sevgiyi görmüyor. Peki o Osmanlı kadınına karşılık neyini kaybetmiş. Neyi eksik?" diye soran Ayverdi'nin sorusunu, yine O'nun düşünceleriyle nasıl cevaplayabiliriz?

Nasıl görsün ki, bugün batılı kadın hüviyetine büründük. İdrâkimizi, irfânımızı, hizmetimizi arttırmak yerine karşımızdakileri sorgulayan, sevmekten utanan, beğenilmek için her türlü rezilliğe katlanan dişiler hâline dönüştük. Katlanma, millete vatana bağlılık, gayret, insâniyet ve tevâzu gibi vasıflarımızı kaybettik. Öğretimi eğitim zannettik. Şükredelim ki Anadolu'da kadın hâlâ aynı...

Gönül Annesinin Nur'u...

Cemalnur Hoca

Otuz küsûr, kızlı erkekli sınıfa girip hepsine şöyle bir göz attığı zaman, her birinin, aşağı yukarı kendi yaşında değilse bile, ona yakın bulunduğunu görmüştür.

Talebelerin, hoca olarak karşılarına gelen genç hocaya nasıl davranacakları hususunda bocalamamaları imkânsızdı. Zîra ipe sapa uymayan tatsız davranışlarla yeni gelen hocalarını hırpalamak, artık bir talebelik lüksü olalı beri, yeni hocalarını incitmeye fırsat bulamadıklarından şaşırır gibi oldular. Amma ne yapmalılar ki, gerek sınıfın gerek hocalarının huzurunu bozamayacaklardı. Bozacağa da benzememekteydiler.

Günün gençliği demek, târihî ve millî an'anesini unutarak mes'uliyet tanımaz kontrolsüz bir kalabalık demektir. Öyle ki hocayı konuşturmamak, tâciz edip hatta hakarete varan bir pervâsızlıkla rahatsız ederek, onu bayağı gevezeliklerle bîzâr etmek sûretiyle yıpratıp hocalık vazifesini yaptırmamayı eğlence haline sokmayı hüner ve bir zekâ olduğu zannı ile çileden çıkarmayı meziyet haline getirmiş bulunuyorlardı.

Ammâ ne çâre ki, bu ince ve zarif olan genç kadın, nasıl bir derûnî tasarrufun ışığı ile talebelerine yaklaşarak onları teshir etmişti.

Cemalnur Hoca kimyâgerdi. Bu sınıfa da kimyâ hocası olarak tâyin edilmiş bulunuyordu. O ne bir pedagog ne de bir psikolog idi. Ancak insanoğlunun iç ve dış güçlerini tek kuvvet olarak bütünleştirmeyi, doğuştan kabiliyetli hüneri ile hoca olarak kürsüsüne çıkmış genç kadın, bir sevgi mahşerinden zuhûr ederek, yeryüzüne insan sıfatı ile sûret bulmuş müstesnâlardan biri olmalı idi. Talebeleri olarak karşısına çıkanlara elindeki müfredat programında gösterilen programa göre ders verecekti. Amma o kadarcık bir teknik maddî mâlûmat yığınını vermek için şu koskoca kürsüyü işgâl etmek yeter miydi?

Gençler arasında, kimyâ ile başları hoş olmayan gençlerde olabilirdi. Ancak Cemalnur hocanın çocukları arasında, belki de bunlardan küçümsenmeyecek kadar çok olanlar da olabilirdi. Fakat çalışıyor ve hocalarını mahcup edecek lâubâlice tembellikten uzak kalmayı da becerebiliyorlardı.

Genç hocanın bildiği şu idi ki, memleketin bir münevverler sınıfı yetiştirmesi ve vatanın ölüm kalım olduğunu bilerek, gençliği ona göre eğitmesi lâzımdı. Yalnız Türk insanına değil, bütün benî beşer için de hakkı hak olarak seçen ve şerri de şer olarak ondan kaçınan münevverler kütlesi lâzımdı. Meselâ politikada, dâhilî ve hâricî siyâsette, askerlikte, maârifte, iktisâdî hayatta, cemiyetin bütününde hülâsâ hayatın girişinde çıkışında, benlik ve şahsî menfaat girdabına düşmemiz ihlaslı, ahlâklı ve fazilet sahibi münevverler yetiştirmek, her hocanın ibadet kadar ulvî vazifesi idi.

Osmanlı devleti ne vakit bir münevverler sınıfı meydana getirerek, adâleti, mîzânı ortaya koyarak üstün bir politika ahlâkı ile yaşamışsa, devletin ıtibârını gücünü ve kudretini o zaman sağlamıştı.

Ancak bütün varlığı gösterişten ve sahte münevverler sınıfı üretmek gibi işi şahsî çıkarları için dalavereleri ile göz boyamayı marifet sayacak bir sahte aydınlar kütlesi meydana getirmişse, bu sınıf devletin sağlam temellerini yerinden oynatarak yıkılmak tehlikesini hazırlayanlardan olmuştu. Devletine canını fedâ edecek idealist aydın memleketin piyasasından çekilip, yerini hazin bir ihtirasa terk edince vatan hıyâneti denen af edilmez günâhın ağırlığı altında cehennem yolunu tutmuş olur.

Osmanlı devletinin kuruluşunda, daha Osman Gazi devrinden başlayarak, onu takip eden padişahlar arasında da bir müşâvirlik sistemi, padişahların mutlak denen selâhiyetlerine demokratça nüfûz etmiş ve bu kontrol sisteminde Osmanlılığın o hür demokratik rûhu devam ettiği müddetçe sürüp gitmiştir.

Ne var ki hükümdarın selâhiyetini kontrol vazifesi ile işe başlamış hareket, asla sağlam bir demokrasi örneği olup kalmamıştır. Ne yazık ki bu gün de öyle...

Zîra bu kontrol müessesesi; ***"Sen başarılı değilsen, onun için tezine çekil git, yerine ben gelip oturacağım!"*** *iddiâ ve hırsı ile mevcut otoriteyi zedelemek gayreti, devlete hayır yerine şer getireceği, bilmem nasıl inkâr olunabilir?*

Şahsî hırs ile kendini devlete değil, devleti kendine bağlı görmenin hastalığıdır ki bunları aydın saymanın hatâ olduğunu nasıl inkâr etmek kābildir?

Şu halde bu anlayışın esiri olmamış aydınların mevkîlerinden, şahsî çıkarlarından hattâ canlarından korkmadan gerçeği söylemiş bir sınıf, cemiyet hayatına kendilerinden ihlas aktarabilmişse ne âlâ... Aksi halde onlardan devlete fayda yerine zarar beklenir. Hedefi kendi ikbâli, istikbâli olan bir çeşit muhalefeti ile kendi kendini de çevresini de aldatmayı zevk haline sokmuş olan sahte aydınlar, idârecileri îkaz edecekleri yerde tahrik eden hastalık bakterilerinden başka nedir ki?

Osmanlı devleti ihtişam, azamet ve pâyânsız adalet anlayışı ile yayıldığı ülkelerde göstereceği nizâmı sâhip olduğu adalet politikasını kurarken târihî, millî ve mânevî kültürü ile hamurlaşmış münevver sınıfın yardımı ile meydana getirmiştir. İşte bugün şimdi buna her zamandan daha muhtaç bulunuyoruz.

İşte Cemalnur Hoca'nın yetiştirmek istediği aydınlar sınıfı bu ihlas sahibi gençlerdi. Bu genç kadının hocalık anlayışının gâyesi bu idi. Nasıl padişahların yanı sıra yer almış idealist âlimlerle velîler, zamanlarının ahlâk ve faziletlerinin temsilcisi idiler, bu gün de o devrin büyüklerine benzeyen bir aydınlar sınıfına ihtiyacın sonsuzluğunu ikrar ederek sahtelerinden de kaçınmak gerekmez mi?

Cemalnur Hoca, ukalâ bir kadın, vâiz tutumlu bir nasihatçı değildi. Onun için de gençlere, sözden ziyâde; ***"İşte siz de benim gibi olun!.."*** *demek isterdi.*

Genç hoca, bir doktorun kızı idi. O öyle bir doktor idi ki hastalarından aldığı vizite sembolik miktarı aşmaz, bazen o kadarını kabul etmedikten başka ilâçlarının ücretini de kendi karşılardı. Cemalnur hocanın annesine gelince o yeryüzünün fedâkârlıktan ve etrâfına; ***"Gözün varsa Hak halktır, halk da Haktır"*** *diyecek bir seviyenin insanı olduğundan işte ana ile baba tarafından meziyet ve faziletle mayalanıp beslenmişliğinin sermâyesini talebelerine aktarmak sûretiyle, memleket toprağına tohum saçmakta bulunuyordu.*

Osmanlı devletinin kuruluş ve şahlanış devirlerinde bir medrese ve ilim çatışması yoktu. ***"Kâfir îcâdı"*** *diye ilim ve tekniğin sözcülüğünü edenlere:* ***"Sus, kâfir olacaksın!"*** *diye ağzını tıkamayı kimse düşünmezdi. Ammâ gün oldu ki el yazısı ile kitap üretmenin müşküllerini bir tarafa iterek matbaanın bile karşısına çıkan taassup hançeri o koskoca cihan devletini yaralaya bereleye kanından canından edercesine zayıf düşünenler de hep o münevver olmayan sahte aydınların devlet otoritesine menfî çelme takmalarının payını asla unutmamak gerekmez mi? İşte Cemalnur hoca gençlere;* ***"İlimle uğraş, imanla da tepişme! Her ikisinin iştigal sahaları ayrı ayrıdır."*** *demekteydi. Aksi halde ne devlete ne de millete fayda oluşturmak tasavvur dahi edilemez. İşte bu müstesnâ onurlu genç hoca, gençlerin uyuklamakta oldukları millî, târihî ve derûnî heyecanlarını harekete geçirmek ve ileriki zamanların yapıcı güçleri haline getirmek yolunda canını dişine takarak çalışmak nasibini almış bir üstün eğitimcidir.*

Çok genç yaşında evlenmiş olduğundan bir de oğlu bulunuyordu ki kısa zaman içinde ve mevzuumuzun tamamen dışında olan âile hayatını bozulmuş olarak görmüş bulunuyoruz. Bunun ne gibi bir sebebi olduğunu bilmesek de, bu yolda acele edilmesi düşünülse bile, işin kurcalanmasının bize hiç de faydası bulunmamaktadır.

Cemalnur Hoca diyor ki: ***"Türkiye'de siyâsî otoritenin yanısıra, onunla et-tırnak olmuş iman hayatını, cemiyetin târihî ve millî karakterini inşâ ederken ona adâlet, fazilet, nizam ve düzgünlük veren kuvvetin, bu müşterek ve yekpârelenmiş sermaye olduğu"*** *keyfiyetiydi. Haktan başka hiç kimseye mesul olmadığı anlayışına sahip bulunanların, cesur, korkusuz ve gerçekleri*

söylemekten çekinmemesi elbette yadırganamaz. İşte Cemalnur Hoca'da talebelerini bu anlayışla yetiştirecek olursa memleketin güllük gülistan olması hiç de uzak sayılmaz.

Çevresine bir vicdan ve îman fedâisi olmanın hazzını veren bu genç kadını tevkir etmenin kadirşinâslığını unutmamamız gerekmektedir.

Sâmiha Ayverdi, ***Cemalnur Hoca,*** yayınlanmamış makale

Evlad Acısı

Kimyâ hocası, genç ve güzel bir hanım tanırım. Anadan babadan yana da, dost evlâdıdır. Keşki onu benim gibi herkes tanıyabilse... Zîrâ bu genç hanım, cemiyetin, yüzünü ağartan örnek bir öğretmendir.

Öyle ki, değil yalnız insanlara, kurda kuşa ve canısız zannettiğimiz bütün yaradılmışlara, hattâ taşa toprağa karşı dahî vefâsından, şefkat, muhabbet ve sıcak alâkasından cömertce ikramda kusur eylemez.

İşte müstesnâlar kafilesine mensub bu tatlı ve genç kadının, vaktinden evvel dünyâya getirdiği bebeği, ancak on gün yaşadıktan sonra, geldiği ezel âlemine doğru tekrar geri gitti.

Genç anne, aylarca kendi vücûdunun bir parçası olarak beslediği yavrusuna acıyıp yanmaz olur mu?

Çocuğu kaybetmemek için etrâfının gösterdiği tıbbî gayret ve alâkaya o da iştirak etti. Zîrâ tedbir de gene, insanoğluna düşen beşerî vazîfeler cümlesindendi. Deveyi bağladıktan sonra Hakk'a emânet etmek, bir yüce emir olduğuna göre, bıyrığın sâhibinin tavsiyesine uymak gerekmez mi idi?

Genç kadın, yavrusunun yaşaması için, etrâfının tedbir ve gayretlerine hissen ve aklen iştirak etmenin beşerî bir vazîfe olduğunun şuurunda idi. Amma o, tedbîrimize takdîrin güldüğünü de bilenlerdendi.

Netîcede de, uğraşıp bertaraf etmek istediğimiz takdîrin hükmü yerine gelince, ona gönülden rızâ ve teslîmiyet göstermek kadar, insanoğlunu yüceleştiren ne vardır?

Bir Allah velîsi olan anasının rahle-i tedrîsinde yetişen genç öğretmen de, çocuğunu ecelin elinden almak yolunda gereken her çâreye baş vuranlarla beraber, heyecan çekti ise de, sonunda yavrusunu ilâhî takdîrin buyruğuna teslîm ederken, bilsek de bilmesek de, her olanda bir ilâhî hikmet ve hayır bulunduğunun şuurunda olması, onu, kadere karşı isyan çığlıkları atarak, içinin kararmasından kurtarmış ve çevresini de perîşan etmekten alakoymuştur.

Yakınlarına olduğu kadar, talebelerine ve temas eylediği herkese dağarcığındaki sevgi ve güzellikten pay dağıtan bu örnek genç kadını, saygı ile selâmlamanın, onu tanıyanlar kadar tanımayanlara da düşen, bir şükran ve hayranlık borcu olduğuna inanıyorum.[133]

Sâmiha Ayverdi, ***Rahmet Kapısı***

[133] Sâmiha Ayverdi, *Rahmet Kapısı*, Ankara: Hülbe yayınları, 1985, s. 201-202.

Hakkında Yazılanlar

Yusufcuk : Aynanın Öteki Yanına Sıçrayan Bir Düş Yazısı

Enis Batur

"1940'da Yakup Kadri'nin, 1946'da Sâmiha Ayverdi'nin, yayımladıkları kitapların altbaşlığına 'nesirler' *nitelemesini yerleştirmeyi seçmeleri, onların Edebiyat alanında hem düşündüklerinin bir göstergesi, hem de arayış içinde olduklarının bir kanıtı. Aynı* 'malzeme'*yle, iki yazar da, öyküler yazabilir, roman kurmaya yönelebilirlerdi şüphesiz. Öyle yapmamışlar. Egemen yazı türlerinden birinin kalıbına yazmak istediklerini sokmaktansa, farklı yazı denemelerine girişmişler.* ***Yusufcuk****'da ve* ***Okun Ucundan****'da yeralan metinler, birkaç yazı türünün arasında kalmış metinler. Anlatı öğeleriyle deneme ögelerini buluşturan, sık sık mensur şiirin özelliklerine açılan bir yazı karşımıza çıkıyor, iki kitapta da.*

Hüdâinâbit yaklaşımlar, iki çizgi dışı örnek mi, değil. Türk Edebiyatı bağlamında, soyağacının XIX. yüzyıl sonuna, Hâlid Ziyâ'nın düzyazı şiirlerine dek uzatabilir, ardından da Mehmet Rauf'un ***Siyah İnciler****'ine geçebiliriz. Batı edebiyatına gelince, özellikle Baudelaire'in* ***Spleen****'inden başlayarak modern yazı'nın bu yolu açtığını, geliştirdiğini biliyoruz. Yakup Kadri de, Ayverdi de, hiç şüphe yok ki, Gide'in* ***récit****'lerini,* ***sotie****'lerini okumuşlardı.*

Türk Edebiyatının XX. yüzyıl boyunca geçirdiği evrimi, katettiği evrelerin bir çözümlemesini yapmak için başvurulabilecek yollardan biri, anayapıtların incelemesinden geçer. Kendi payıma, o yolu öteki uçtaki bir gelişimi yakın gözlükle ele alarak bütünlemek önemli görünüyor bana. Hangi metinler, hangi uç arayışları temsil etmiştir?

Nâzım'ın çıkışından 1950 kuşağı öykücülerinin ve II. Yeni şiirinin devreye girdiği 1955'e kadar geçen süre içinde, bütün yazın türlerinde yenilikçi arayışların önemli pay tuttuğunu görüyoruz. Nesir yazısı çerçevesindeki gelişmelerde, kimi örnekler sınırların zorlandığını gösteriyor: Âsaf Hâlet Çelebi'nin kimi düzyazı metinlerini, Necip Fâzıl'ın ***Birkaç Hikâye, Birkaç Tahlil****'ini, Abidin Dino'nun*

1938-43 arası yazdığı metinlerden birkaçını (sözgelimi ***Kehânet****"i,* ***Işıklara Vedâ****"yı), Sait Fâik'ten ve Hisar'dan parçaları bir gün yanyana getirmek isterim: O örnekler, başkaları, Türk yazarının hangi sancılarla yolunu açma çabası verdiğinin ipuçlarını taşımakla kalmaz: Bir sonraki kuşağın bayrağı devraldığı noktaları da gösterir.* ***Yusufcuk****'un ve* ***Okun Ucundan****'ın metinleri, nâsirin anlatı ekseninde alışılagelmişi zorlama eşiklerini bir bir karşımıza çıkarıyor. İki yazar da,* 'ben' *ile* 'anlatıcı ben' *arasında değişik mesâfe ayarları yapıyorlar. Bir yönüyle mensur şiirin bölgesine giriyorlar; bir başka yönde,* 'deneme'*nin türevi sayılabilecek bir alana açılıyorlar. Yakup Kadri günlüğün, mektubun, aforizmanın olanaklarını seferber ederek, kaygan bir zeminde eklemli bir yazı tekniğinin peşine düşüyor. Seslenen, söyleşen, kendi kendisiyle konuşan bir üslûp. Sâmiha Ayverdi'de organik bütünlük kaygısı ağır basıyor.* ***Yusufcuk****'da da seslenme, söyleşme eğilimi belirgin gerçi; ama, diyalog sanki aynanın karşısında gerçekleşiyor. Yer yer, aynanın öteki yanına da sıçrayan bir düş yazısı.*

Bugün, kimler okuyor bu iki kitabı, bilemiyorum. Birkaç edebiyat 'hasta'*sı, bir iki araştırmacı dışında, yalnızca müfredat kurbanlarına ve* 'cephe' *okurlarına terkedilmişlerse, gerçekten acınası haldeyiz demektir. Yarım yüzyılı aşkın bir süre önce yazılmış bu iki yapıtın, dil ve üslûp açısından eskimiş yanlarının olması, bu unutuluşun kesinkes açıklaması değildir:* ***Yusufcuk*** *ve* ***Okun Ucundan*** *hâlâ derin, dolgun, sürükleyici yapıtlar. Bernanos'un, Malaparte'nin, Hamsun'un eskimiş yanları yoktur diyebilir miyiz? Onları yalnız kendi ülkelerinde, dillerinde dikkate alınan yazarlar olarak göremeyiz; her ülkede, dilde okurları vardır.*

Gününe, güncelliğine sıkışan bir kültür ortamı hem izleyiciyi, hem yaratıcıyı tıknefes kılar. Yazdıklarımı izleyenler, benim ne pahasına olursa olsun kendi edebiyatımızın tutsaklaştırılmış okuru kılınmamıza diklendiğimi anımsayacaklardır: ***'Bugünün genç okuruna Hüseyin Rahmi yerine Calvino'yu sâlık veririm'*** *cümlesini kuran ve şimşek toplamaya râzı olan benim sonuçta, bir başkası değil.* ***Yusufcuk*** *ve* ***Okun Ucundan*** *ile ilgili yaklaşımımı bu nedenle çelişkili bulanlar çıkacaktır. Katılmıyorum o görüşe: İyi kitap*

Fizan'daysa ona ulaşılmalı diyorum, işe burnumuzun dibinden başlamak eşyanın mantığı değil mi?

Sorun da burada ya: Burnumuzun dibindeki iyi kitapları nasıl göreceğiz? Hepimiz birer gergedan kadar hipermetrop kılınmadık mı?

Çökmüş bir eğitim düzeni, ekran(lar)a mıhlanmış bir ev yaşantısı, üründen malı ayıramayan bir 'rehber-ortam' *üstümüze kör fanus gibi geçirildi.*

Okuma lâmbamızın altına hangi kitapları seçeceğimizi temel bir okur hakkı saymalıyız.

Hak vermiyorsanız, hak verilsin diye daha çok beklersiniz."

Sâmiha Ayverdi'nin İstanbul'u

Selim İleri

Sâmiha Ayverdi'den söz açarken, tarih, anı, roman yazarı mı diyeceğiz? Öyküler, düzyazı şiirler kaleme getirmiş. Mektuplar, makaleler, günü gününe tutulmuş konuşma, görüşme notları.

***İstanbul Geceleri**'nin bendeki baskısı 1971 tarihini taşıyor. Eserin ikinci baskısı. Ama ben, **İstanbul Geceleri**'ni, 1971'den epey sonra okudum. 1980'lerde Nezihe Araz salık vermişti.*

*Nihad Sami Banarlı, özlü giriş yazısında, **'Hakikat şudur ki, bize bizi tanıtıp sevdirecek böyle kitaplara ihtiyacımız çoktur'** diyor.*

*Bununla birlikte, **İstanbul Geceleri** soyundan eserlerin çokça yazılabileceği kanısında değilim. Tıpkı **Boğaziçi'nde Tarih** gibi. Bana sorarsanız, **Boğaziçi'nde Tarih**; hangi çapta ve değerde olursa olsun, bir* 'benzer'*i ancak* 'taklit' *olacak kitaplardan. Bütünüyle yaratıcı, kişisel bir duyuşun, düşünüşün verimi. Tıpkı **İstanbul Geceleri** gibi.*

***İbrâhim Efendi Konağı** roman mı, monografi mi? Karar vermek güç. Ayverdi'nin eserlerinin hepsinde tarih, roman ve anı iç içe. Deneme yazdığında bile. Sonra gönül eğitiminin köklü izleri. Yazarlık yaşamı boyunca süren* 'yerlilik' *arayışı, tutkusu.*

*Eserlerinde, çağdaşlarından hayli farklı bir tutumu seçerek, dinin, inancın geniş yelpazesine eğildi. Bir yandan da bağnazlığa ödünsüzce karşı çıktı. **Yolcu Nereye Gidiyorsun?** (1944), **Mesihpaşa İmamı** (1948) gibi romanları, ondokuzuncu yüzyıldan yirminci yüzyıla geçişte, Müslüman Türk insanının duyarlıkları, ruh sarsıntıları, endişeleriyle yüklüdür.*

***Yolcu Nereye Gidiyorsun**, İkinci Meşrutiyet döneminde İstanbul yaşamasına yer veriyordu. Ortaoyununu, meddahı Ayverdi'den okursanız, farklı yaklaşımı saptarsınız: Hep bir son nokta, hep yitip*

gidiş. Bu romanda, Tanburî Cemil Bey'in ney taksimlerine ayrılmış sayfalar, eski mûsikîyi bilmeyenleri bile etkiliyor.

Romanların moda çağları, modaları, hatta moda kişileri vardır. ***Mesihpaşa İmamı****'nın kaleme getirildiği dönemde, bir imamı roman kişisi yapmak enikonu şaşırtıcı bir girişimdi. Hem moda dışı, hem baskın anlayıştan uzak.*

Behçet Necatigil, ***Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü****'nde Sâmiha Ayverdi'yi şöyle yorumluyor:* ***'Heyecanını aile ve toplum geleneklerinden alan, hayat olaylarını çokluk din ve tasavvuf açısından değerlendiren romanlarıyla sanatına bir özellik sağladı.'***

Bu özelliği, yazarın bildiği yolda inatla tek başına gidişi, bazı kesimlere onu biraz geç ulaştırdı. Hele, yüksek edebî değerinin örtük kalmasına yol açtı diyebilirim.

Eserini geç okuyanlardan biriyim. Bunu şunun için söylüyorum: Edebî eserleri, sağ ya da sol dünya görüşlerinin tırpanlayışlarıyla değerlendirmek, bizde eski hastalıktı. Ve Türkiye'ye çok vakit kaybettirdi. Hastalık artık iyileşti mi, bilmiyorum...

Sâmiha Ayverdi, Müslüman Türk dünyasını ayrıntı zenginlikleriyle işledi. Zaman zaman söyleşi havasında, zaman zaman gerçekten şiirli bir anlatımla örülmüş bu eserler, çağdaş edebiyatımızın alabildiğine özgün, seçkin örnekleri arasında.

Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fâtih, *İstanbul'un Bizans'tan Osmanlı'ya geçişinin bir panoramasıdır. Yazar, eserinde, dinî kaynaklardan, yüzyılların imbiğinden süzülmüş -fakat unutulmamış- efsânelerden, günümüz okurunun ulaşamadığı eski tarihlerden yola çıkarak, esinlenerek, Fâtih'in portresini çiziyordu. Okurken, İstanbul'un Bizans'tan gitgide uzaklaşmasına, İstanbul'a yeni bir kimlik kazandıran Osmanlı dünyasına tanıklık ediyorduk. Ne var ki, Ayverdi, Bizans'ı bir çırpıda silip atmıyor, hamasetten yardım ummuyor; teslim olmayan son imparatoru gülünç düşürmeye gönül indirmiyordu.*

Yazar, yüzyılların tarihî olaylarına, yaşantılarına, sanatına, kültürüne, gelenek ve göreneğine; çocukluğu, gençliği boyunca yakından

gözlediği Boğaziçi'ni katıştırarak, bir kez daha vurgulamak gerekirse, benzeri olamayacak bir eser armağan etmiştir. Böylece ***Boğaziçi'nde Târih****, imparatorluğun yükseliş, duraklayış, çöküş günlerini Boğaziçi'nde yaşatır.*

Abdülhak Şinasi Hisar'ın olağanüstü güzellikteki ***Boğaziçi Mehtapları****'nda, zaman, anlatıcının yaşantısıyla sınırlıdır.* ***Boğaziçi'nde Târih*** *ise, târihin zamanında âdetâ kaybolmak istemiş bir anlatıcıya işaret eder. Bu, hayli geniş zamanın eşliğinde, Osmanlı-Türk kültürünün nitelikleri, uygarlığımızın üzerinde henüz pek durulmamış birçok özelliği eserin başlıca değerlendiriş kıstasıdır. Kaybolana, terk edilene yas şarkısı değildir* ***Boğaziçi'nde Târih****. Tam tersine, fedâ edişlerin kaygısıyla yüklüdür.*

Boğaziçi'nin semt semt peyzajlarını çizen yazar, İstanbul'un özel bir yöresiyle bütün şehri dile getirme olanağına kavuşmuş gibidir. Özetle, ***Boğaziçi'nde Tarih****, İstanbul'u yalnızca bir pâyitaht olarak saptamaz. Bu şehir, doğrudan doğruya, imparatorluğun çekirdeği, atardamarıdır.*

Aynı şekilde, inançlardan geleneklere, yaşama biçiminden sanat kollarına, İstanbul'un dünyasını sürüp giden, kesintiye uğramayan bir çizgide görmüş Sâmiha Ayverdi, kültürümüzün, yenilikler, Batılılaşma, yenilik hareketleri karşısında yozlaştığı, çöktüğü kanısına varıyordu. Toplu eserinin birçok sayfasında. Belirtmek isterim ki, yeniliklere, Batılılaşmaya karşı bu mesafeli bakış, hatta 'yeni zaman'*ı görmezden geliş, yok sayış beni hep düşündürttü. Bu tutum ve tercihle bağdaşmama imkân yok. Öte yandan, yazarın tutarlılığına, düşüncesinden ödün vermeyişine saygımı özellikle söylemek istiyorum.*

Daha ***İstanbul Geceleri****'nde, yazar, İstanbul'un çehresini değiştiren etkenler arasında, Batılılaşma'yı ve yenilikçiliği gördüğünü açıkça kaleme getirmiş.* ***İstanbul Geceleri****'nde bazı semtler, özellikle alafrangaya kucak açmış semtler gönle uzak tutulmuş:*

'Nereye gideyim? Bir lâmelif çizip Adalar'a mı, yoksa Kadıköyü'nden Pendik'e kadar boydan boya gerilen Marmara kıyılarına mı? Belki ne oraya ne buraya...

Zira ömrümüz boyunca âşinâlık etmeye mecbur olduğumuz halde, muhabbet ve samimiyet kuramadığımız kimseler gibi bazı semtler için de, böylece bir yakınlık ve hasret duymayız.'

İşte Adalar, Ayverdi için, 'yakınlık ve hasret' *duyulmayan yerlerdendir:*

'Bugün tertemiz yolları, süslü birer oyuncak gibi, çiçekli bahçeler arasına oturtulmuş köşkleri, ta sâhilden tepelere kadar tırmanan çamları ile İstanbullu'nun ileri ve gözde bir sayfiye yeri olan Adalar, ne çare ki fetihten bu tarafa olan tarih boyunca, şehre yerli bir çeşni ile katılamamış, liyme liyme olmuş Bizans kitabının bir köşeye sıkışıp kalan tek sahifesi gibi, metninin çizgilerini muhafazada yakın zamana kadar inat etmiştir.'

Buna karşılık, geleneğin korunduğu, törel dünyanın henüz büsbütün göçmemiş, yıkılmamış olduğu öteki semtlere, meselâ şehrin İstanbul yakasındaki semtlerine şiirin, sevgi ve şefkatin diliyle yaklaşılmıştır. O kadar ki, ***İstanbul Geceleri****'ndeki* 'Tavukpazarı', *sırf bu sebeple hoş görülür ve yazara en anlayışlı, hoşgörülü sayfalarından bazılarını yazdırtır.*

Roman, anı, monografi, yaşam öyküsü, yorum ve gözlem karışımı, bence yepyeni, enikonu 'yenilikçi' *bir tarzda yazılmış* ***İbrahim Efendi Konağı****, Sâmiha Ayverdi'nin yaşadığı günden, yaşadığı İstanbul'dan artık büsbütün kopuşunu belgeler. Bu eserde, biri dünya işlerine fevkalâde bağlı, diğeri huzur arayışı içindeki iki erkek kardeşi kıyaslayan yazar, yirminci yüzyılın başına geri dönüyor; yakın gelecekte öncesiz sonrasız kaybolacak, göçecek* 'konak hayatı'*nın, dolayısıyla İstanbul'un yaşama biçimlerinden birinin yazıya geçmesine yol alıyor. Dahası; anlatımından sözcük seçimine, güçlü bir edebî eser olan* ***İbrahim Efendi Konağı****, geçmişte kalan uygarlığı saptamak ve tasvir etmekle yetinmiyor, bu uygarlığın günümüzdeki sarsıntılara da bir çözüm olabileceğini ileri sürüyor...*

Ayverdi, ilk baskısı üç cilt halinde yayımlanmış ***Türk Târihinde Osmanlı Asırları****'nda, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunu, yükselişini*

ve çöküşünü yorumlarken, İstanbul'a sık sık atıfta bulunur, şehrin tarihî çizelgesini çıkartır. II. Abdülhamid'i tahttan indiren İttihat ve Terakki'yle birlikte büyük yıkılışın gelip çattığı görüşündeki yazar; İstanbul'u gerek mimârîsi, doğal görünümü, gerekse şehircilik anlayışı açılarından, imparatorluğun yükseliş dönemlerinde önemli bir başkent sayıyor. İttihat ve Terakki'yle birlikte İstanbul'un niteliksizleştiği kanısına varıyor.

Gerek bu eserinde, gerekse ***Boğaziçi'nde Târih****'te, Sâmiha Ayverdi'nin, pâdişahlar konusundaki bazı yaygın iddialara, yargılayışlara kayıtsız kalışını anmadan geçemeyeceğim. Osmanlı tarihini günümüze çok sıcak dille yansıtmış, eserinden her zaman yararlanılacak Reşat Ekrem Koçu, bazı konularda, insanın macerasında, zaman zaman, yargılayıcı bir tavır sergilemişken; Ayverdi* 'İfşaat'*tan uzak durmayı tercih etmiştir. Koçu'nun ve Ayverdi'nin IV. Murad'a ayrılmış sayfalarını art arda okuyun; 'humaine' olanla olmayanı hemen hissedersiniz.*

Düşüncelerin, duyuşların, inançların tıpatıp benzeşmesini totaliter rejimler emreder. Dil, anlatım ustası Sâmiha Ayverdi'nin eserine yarın daha 'nesnel' yaklaşılacak.

Sâmiha Ayverdi

Mustafa Özçelik

Çağımızın en önemli mütefekkir yazarlarından birisi olan rahmetli Sâmiha Ayverdi hanımefendi, 25 Kasım 1905 yılında İstanbul'da doğdu. Annesi, Fatma Meliha Hanım, babası Yarbay İsmail Hakkı Bey'dir. Soyu, anne tarafından Kânûnî zamanında yaşamış ve Budin seferinde şehit düşmüş Gül Baba'ya; baba tarafından Orta Asya'dan Anadolu'ya geçmiş Ramazanoğulları'na kadar uzanmaktadır.

Sâmiha Ayverdi, ilk tahsilini aile çevresi içerisinde yaptı. Anneannesi Hâlet Hanım, onun şifâhî kültür ve târih şuuru kazanmasında çok etkili olmuş bir isimdir. Dedesi de ciddiyet, dürüstlük, az konuşma gibi değerler noktasında ona örneklik teşkil etmiştir. Aynı şekilde anne ve babası da onun fikrî, imânî ve ahlâkî şahsiyetinin teşekkülünde müsbet rol oynamış kimselerdir. Evleri de devrin seçkin bilim ve sanat adamlarının gelip gittiği bir yerdir. Bu ortamın da onun yetişmesinde tesiri olduğu muhakkaktır.

Sâmiha Ayverdi, resmî anlamdaki ilk tahsilini ise, henüz beş yaşında iken gittiği mahalle mektebinde yaptı. Daha sonra 1921 yılında Süleymâniye Kız Numûne mektebini bitirdi. Sonraki eğitimleri ise, ilk çocukluk devrinde olduğu gibi, resmî müesseseler dışında gerçekleşmiş; târih, tasavvuf, felsefe ve edebiyat alanlarında husûsî öğrenim görmüş, Fransızca dersleri almış, güzel sanatlarla ilgilenmiş ve keman çalmayı öğrenmiştir.

Bu arada başından bir evlilik hâdisesi geçmiş, beş yıl süren bu evliliğinden Nâdîde adlı bir kızı dünyaya gelmiştir.

Fakat, Sâmiha Ayverdi'nin asıl rûhî ve fikrî gelişmesi ve bu anlamdaki şahsiyetinin teşekkülü Fatih'teki Ümmi Ken'an Dergâhı'nın Şeyhi Ken'an Rifâî'ye intisapları neticesinde onun irşadlarıyla olmuştur.

Sâmiha Ayverdi'nin bu dergâhtaki eğitimi 13 Mart 1927 yılında gerçekleşti. Kalan bütün ömrünü bu terbiye içerisinde teşekkül eden bir anlayış çerçevesinde okumak, düşünmek ve yazmakla geçirdi. Ağabeyi Yüksek Mimar Ekrem Hakkı Ayverdi'nin yanında bir taraftan kızını büyütürken, bir taraftan da kendisini büyük bir mütefekkir-yazar yapacak faaliyetlerini devam ettirdi. İslâmî kaynaklara eğildi. Özellikle Doğu edebiyatını tetkik etti. Bu edebiyatın büyük sîmâlarından Mevlânâ, Muhiddin Arabî, Sâdî, Hâfız-ı Şîrâzî, onun çok önem verdiği ve tesirinde kaldığı isimlerdir. Batıya da ilgisiz değildir. Dünya fikir ve edebiyat cereyanlarını sürekli takip etmektedir.

Sâmiha Ayverdi, ilk eserlerini 1938 yılından itibaren vermeye başladı. Bu tarihte ilk romanı ***Aşk Budur*** *yayımlandı. Bu eserini diğerleri takip etti. Türk edebiyatına farklı bir hava getiren bu eserler, büyük bir ilgiyle karşılandı.*

Sâmiha Ayverdi, daha sonra mecmualarda da yazmaya başladı. İlk yazıları Necip Fâzıl Kısakürek'in çıkardığı ***Büyük Doğu*** *mecmuasında yayımlandı.* ***Büyük Doğu****'dan sonra ise* ***Resimli İstanbul Haftası, Fâtih ve İstanbul, Türk Yurdu, Havâdis, Ölçü, Hür Adam, Anıt, Türk Kadını, Tercüman, Kubbealtı Akademi Mecmuası*** *ve* ***Türk Edebiyatı*** *gibi yayın organlarında yazdı. Roman, mensur şiir türlerindeki eserlerinden sonra cemiyet meselelerine yöneldiği için hâtırat, makâle, deneme, târih, biyografi, mektup türlerinde de eserler verdi. Böylece insan ve cemiyetin her meselesini kucaklayan zengin bir külliyât ortaya çıktı.*

Hayâtında hiç resmî vazife almadı. Fakat, İstanbul Belediyesi ve Kültür Bakanlığının bazı komisyonlarında geçici görevlerde bulundu. VI. Maârif şûrâsına katıldı.

1969-1980 yılları arasında sağlık sebepleri ve çeşitli tetkikler yapma arzusu dolayısıyla Fransa, İtalya, İsviçre, Macaristan, İspanya gibi ülkelerde bulundu. 1980 yılında Libya tarafından İspanya'nın Sevil şehrinde düzenlenen İslâm Konferansı hazırlık toplantısına katıldı.

Kitap, çalışmalarına, gazete ve dergi yazılarına daha sonraki yıllarda içtimâî faaliyetler de eklendi. Kubbealtı Akademisi kurucuları arasında yer aldı. İstanbul Fetih Cemiyeti, Türk Ev Kadınları Derneği, İstanbul ve Yahyâ Kemâl Enstitüsü gibi cemiyetlerde görev yaptı.

Bütün bu çalışmalar arasında geleceğin münevverleri olmaya aday gördüğü gençlerle ilgilendi. Onların fikrî ve mânevî gelişmelerinde etkili oldu. Böylece, mütefekkir-yazarlığına sivil hocalık aynı zamanda "mânevî annelik" *de eklenmiş oldu.*

Sâmiha Ayverdi'nin eserleri ve çalışmaları çeşitli kurumlarca ödüllendirildi. ***Kölelikten Efendiliğe*** *isimli eseri Millî Kültür Vakfı tarafından taltif edildi. Yine aynı vakıf tarafından kendisine 1984 yılında Türk Millî Kültürüne Hizmet Şeref armağanı verildi. Benzer bir taltif, san'at hayatının ellinci yılında Aydınlar Ocağı tarafından yapıldı. Türk ilim ve kültür hayâtına kazandırdığı eserler ve yetiştirdiği gençler sebebiyle kendilerine şükran belgesi verildi. 1985 yılında Boğaziçi Yayınları, 1986 da Türk Edebiyatı Vakfı, hizmetlerinden dolayı plâketle ödüllendirdi. 1988 yılında Türkiye Yazarlar Birliği dil ödülüne lâyık görüldü. 1990 yılında Başbakanlık Aile Araştırma Kurumunca çalışmalarından dolayı taltif edildi.*

Ömrünü Türk-İslâm kültürünün yeniden neşv-ü nemâ bulmasına adayan Sâmiha Ayverdi Hanımefendi, 22 Mart 1993 günü Hakkın rahmetine yürüdü. Merkez Efendi hazîresinde medfun bulunan mürşidi Kenan Rifâî hazretlerinin ayak ucu tarafına defnedildi.

Sâmiha Ayverdi'nin Düşünce Dünyası

Sâmiha Ayverdi, edebiyatımıza roman türündeki eserlerle girdi. Ardından mensur şiir ve hikâyeye yöneldi. Fakat onu benzeri pek çok yazardan ayıran en önemli husus, aynı zamanda onun bir tefekkür insanı olmasıdır. Aslında sanatkârlığı da bu fikirlerin insanlara anlatılmasıyla ilgili bir hâdisedir. Değilse, sadece edebî endişelerle eser vermek, onun asıl meselesi değildir. Bu durum, onu sanatkâr olarak değerlendirmekten önce bir mütefekkir insan olarak değerlendirmeyi gerektirmektedir.

Sâmiha Ayverdi, bir Türk-İslâm münevveri ve mütefekkiridir. Bu bakımdan gönülden inanıp bağlandığı, fikrî şahsiyetini de teşekkül ettiren asıl kaynak Türk-İslâm medeniyetini kuran akîde ve fikirdir. Bu akîde ve fikir ise İslâm tasavvufudur şeklinde özetlenebilir.

Tasavvuf ise ilk bakışta insanın iç meseleleriyle ilgilenen bir disiplin gibi görünür. Fakat tasavvuf, asıl meselesi bu olmasına rağmen, insanın sadece iç meseleleriyle ilgilenmez. Tasavvufta pek çok insanın belki de

göremediği içtimâî bir boyut da vardır. Zîra insan, bir cemiyetin içerisinde yaşamaktadır. Târih ve tabiat şartlarıyla kuşatılmış durumdadır. İnanç, beraberinde siyâsî, ilmî, fikrî, estetik unsurları da içine almaktadır. Bütün bunlar, tasavvuf disiplinine zengin bir muhtevâ kazandırmaktadır. Bilinmektedir ki, bu yolun bağlıları tasavvuf mekteplerinde sadece bu meselelerine çözüm arayıp bulmamışlar, sorumlu ve şuurlu birer cemiyet insanı olarak da yetişmişlerdir.

Bu gerçekten yola çıkılınca Sâmiha Ayverdi'nin fikir dünyâsını şöyle özetlemek gerekir: Onun asıl meselesi, bütün insanlığın da aslî meselesi olması gereken Allah ve insan meselesidir. Kulun, Yaratıcı ile münâsebetidir. Bu münâsebetin Allah'ın istediği ve râzı olduğu tarzda kurulmasıdır. Çünkü bu aslî mesele halledilmeden ne siyâsî, ne iktisâdî, ne ilmî hiçbir mesele halledilmez. Neticede her konu, gelip insana dayanır. Bu bakımdan Ayverdi, Allah ve insan meselesini İslâm tasavvufu anlayışı içerisinde asıl mesele olarak ele almaktadır. Ona göre insan, Allah'ın en büyük eseridir. Kâinâttaki bütün hâdiseler insanın eliyle gerçekleştirilmektedir. Böyle olunca, insan eğer Allah'la sağlıklı ve samimi bir münasebet içerisinde değilse yaşadığı dünyada kendisi ve toplumu için yararlı işlerden ve faaliyetlerden uzak kalır.

İnsanın Allah'la yakınlığı ise "aşk" *kavramı çerçevesinde mânâ kazanır. Aşksız iman, şekilde bir imandır. Böyle bir imanın insana da cemiyete de bir faydası olamaz. Aşk dediğimiz bu değeri ise kişiye; ancak bir mürebbî öğretebilir. Öyleyse insan, bir mürebbînin terbiye halkası içinde İslâm'ı gerçek mânâsıyla öğrenerek insan olur. İnsanın Allah'ın istediği vasıfta insan olmasıyla da târih, tabiat ve millet meseleleri bu ilâhî gerçeklik içerisinde halledilir. Tevhid merkezli bir insan ve cemiyet yapısı böyle teşekkül edebilir.*

İnsan, bu bağlılıktan uzaksa ortaya çeşitli buhranlar, halli zor meseleler çıkar. Türk toplumu da Selçuklu ve Osmanlı çağlarında İslâm'a bağlılığı neticesinde yüksek bir medeniyet ve kültür vücûda getirmiş, hayat bu değerlere göre tanzim edilmiş, fakat sonradan bu bağlılık zayıflayınca gerilik, taassup başlamıştır. İşte milletimizin bu târihî meselesi Sâmiha Ayverdi'nin en temel meselelerinden bir diğeridir. Gerek romanlarında gerekse diğer eserlerinde özellikle de ***Türk Târihinde Osmanlı Asırları*** *isimli eserinde medeniyetimizin bu mânâda bir îzah ve şerhi yapılır, bizi yükselten değerler ve alçaltan*

sebepler teşrih masasına yatırılır. Denilebilir ki; Selçuklu, Osmanlı, Meşrûtiyet ve Cumhuriyet devirleriyle ilgili bu ölçüde zengin tahlil ve tesbitleri yapan fikir insanlarımızın sayısı çok azdır. Zâten bu tesbitler, bu şekilde yapılamadığı için, bu mesele hâlâ trajedisini ve çözümsüzlüğünü devam ettirmektedir.

Medeniyet ve kültürümüz, bilinen târihî sebepler neticesinde yıkılmıştır. Yönümüz batıya çevrilmiştir. Bizi biz yapan ne kadar değer varsa ters yüz edilmiştir. Ya bu değerlere toptan düşman olunmuş ya da bu değerler aslî özelliklerinden tecrîd edilerek benimsenmiştir. Bu da ortaya taassubu çıkarmıştır ki, bir medeniyetin değerlerinin sadece şeklî bağlılıklarla korunması mümkün değildir. Değerler, hayat içerinde yaşanarak gelenek olurlar, âdet olurlar, yaşayışımızın içine katılırlar. Bu değerler ve bu hayat tarzıyla cemiyetin fertleri birlik ve bütünlük içerisinde olurlar. İşte temel değerden uzaklaşma, tespih taneleri gibi kopmamıza ve dağılmamıza sebep olmuştur. Onun fikir dünyası içinde yaptığı tahlillerde bu mesele de vardır. Pek çok eserinde anlattığı konak hayatı, İstanbul'dan hayat kesitleri ve şahsiyet portreleri bütün bu değerlerin hayat ve insana yansımış biçimlerini göstermek içindir. Böylece bizi; mâzîyi doğru tanıyıp doğru değerlendirmeye çağırır. Modernizm adına ortaya konulmak istenenlerin sağlıklı tenkitleri yapılır. Çünkü nasıl kendi medeniyetimize bağlılığımız yahut bazı kesimlerin düşmanlığı sathî sebeplerle ilgiliyse; batı medeniyetine bağlılık yahut karşı çıkma da aynı şekilde olmuştur. O, bu mânâda her iki tavrın da menfî neticeleri üzerinde durur ve alınması gereken asıl şahsiyetli tavrın ne olması gerektiğini izah eder.

Sâmiha Ayverdi, sadece Türkiye ile de ilgili değildir. Osmanlının dağılmasından sonra ana vatandan kopan ve başka siyâsî birliklerin içinde mazlum ve mağdur yaşayan milletdaşlarımız ve dindaşlarımız da onun alâkadar olduğu konular arasındadır. Özellikle Balkanlardaki milletdaş ve dindaşlarımızla ilgili en hassas değerlendirmelere onun eserlerinde rastlarız. Üstelik sâdece insan boyutuyla değil... Ortaya konan mimârî eserler, mûsikî, tezhip, minyatür yâni bir medeniyetin bu anlamdaki bütün tezâhürlerine dikkat çekerek önemli bir noktaya işaret eder. Çünkü sanat, kendinden ibâret bir gerçeklik değildir. Bir minyatürde, bir ebrûda, bir hat eserinde, bir mûsikî parçasında hakikatin estetik ifâdeleri mevcuttur. Dolayısıyla bir medeniyet sâdece

siyâsî bir yapı değil; iktisâdî yapısıyla, sanatıyla, estetiğiyle bir bütündür.

Ayrıca çağımızda İslâm âleminin meseleleri de onun meşgûl olduğu konular arasındadır. ***Kölelikten Efendiliğe*** *adlı eseri, bütün dünyâ müslümanlarına tevhîdî bir çağrıdır ve onun evrensel endişelerini ortaya koyar. Nitekim bu eserini bütün İslâm devletlerinin idârecilerine göndererek, İslâm medeniyetinin çağımızda yeniden inşâ ve ihyâsında onları göreve davet eder.*

Sâmiha Ayverdi, sadece mâzî tahassüsleriyle eser veren yazarlardan ve mâzîye bu gözle bakan fikir insanlarından da ayrılır. Onun asıl meselesi bugünün ve yarının inşâsıdır. Bu yüzden bugünün meselelerine karşı da çok hassastır. Din, kültür, dil, ahlâk, eğitim, güzel sanatlar gibi konularda çok cesur bir tavrın insanı olmuştur. Bu konularda eserleriyle bir taraftan özellikle gençlerin tâlim ve terbiyesiyle uğraşırken bir yandan da bu değerlere karşı ilgisiz hattâ düşman bir tavır içinde olan idârecileri ve münevverleri uyarmıştır. Yaptığı iş, bir başka ifâde tarzıyla iyiliği yayma, kötülüğe engel olma şeklinde de söylenebilir.

Pek çok tefekkür, ilim ve sanat ehli sadece eser vermekle görevlerinin bittiğine inanırlar. Fildişi kulelerinden cemiyetin içerisine inen insanlarla muhatap olan tefekkür ehli örnekleri bizde çok azdır. Sâmiha Ayverdi, bütün eserlerinin ana konusu olan meseleleri sadece yazmakla yetinmemiş, bunların insana ve hayata katılması için cemiyet faaliyetlerine de girişmiştir. Bu faaliyetler çevresinde etrâfında bir topluluk oluşturmuş, bu insanların yetişmeleri için gayret göstermiş, onlarla birlikte bir mektep, bir âile ocağı kurmuştur. İşte onun "annelik" *vasfı bu noktada ortaya çıkar, O,* " Sâmiha Anne" *olarak seven, şefkat gösteren, veren, fedâkârlık yapan bir insan olmuştur.*

Sâmiha Ayverdi, yazdığı eserler ve yaptığı faaliyetlerle önemini bugün için de korumaktadır. Çünkü söylediği gerçekler, anlattığı meseleler doğru bir fikir zemini üzerine binâ edilmiştir. Bu sebeple, fikir insanları, münevverler, her çağda yeniden okunmaya, yeniden anlaşılmaya değer fikirlerin insanlarıdırlar. Topluma düşen, bu fikir mâdenlerinden gerekli faydayı temin etmektir.

Sâmiha Ayverdi'nin Edebî Şahsiyeti

Sâmiha Ayverdi, kültürlü bir âile çevresinde yetişti. Aldığı din, tasavvuf, târih, felsefe, edebiyat ve güzel sanatlar alanındaki husûsî eğitim ve özellikle Ken'an Rifâî dergâhına mensûbiyeti onun fikrî şahsiyetini olduğu gibi edebî şahsiyetini de şekillendirmiştir. Eserlerindeki yoğun bilgi ve irfan birikimi bu mensûbiyetin bir neticesidir.

Böylece, küçük yaşlarından itibaren sözlü ve yazılı kültüre âşinâlık ve bunlar üzerinde düşünme, eserlerinin fikir temelini oluştururken; Ken'an Rifâî hazretlerine bağlılığı tasavvufu eserlerindeki en hâkim tema hâline getirmiştir. Bu yüzden eserlerinin hepsi tasavvuf kültürü ile yazılmış, bu kültürün zenginliğini ortaya koyan çalışmalardır.

O, aynı zamanda bir konak insanıdır. Konak, bir mânâda Osmanlı hayat tarzını temsil eder. Millî ve İslâmî hayat tarzı ve bu kavramlara ait değerler en iyi ifâdesini konakta bulur. İstanbul'da yaşaması da edebîi şahsiyetinin teşekkülünde bir diğer önemli faktördür. Konağın sembolize ettiği hayat tarzı ve değerler toplamı geniş mânâda ifâdesini İstanbul'da bulur. İstanbul, sadece bir başşehir olmayıp bir taç şehirdir. Bu şehrin târihi, coğrafyası, tabiatı, üzerine binâ edilen mimârî eserleri, İstanbul hayâtını maddî ve mânevî olarak şekillendiren devlet, din, tasavvuf ve sanat önderleri bu şehrin asıl şahsiyetini kurmuşlardır. Dolayısıyla böyle bir şehirde yaşamak, insan ve cemiyet meseleleri etrâfında eser verecek bir yazar için önemli bir imkândır.

Bir başka husus da, doğumundan vefâtına kadar İstanbul'un 2. Abdülhamit, 2. Meşrutiyet, İttihat ve Terakki ile mütâreke yılları ve Cumhuriyet devirlerini görüp yaşamasıdır. Bu durum; onu, insan ve cemiyet meselelerini bizzat görüp bunlara şâhit olan bir yazar hâline getirmiştir. Üstelik bu devirler, cemiyetimizin köklü değişmelere zorlandığı, pek çok müspet ve menfî hadiseyle yüz yüze geldiği devirlerdir. Bilhassa romanları,bu devirlere tutulmuş bir aynadır. Ama klâsik tarih kitaplarından farklı olarak, hadiselere aynı zamanda içten bir bakışı da ortaya koyar.

Sâmiha Ayverdi'nin edebî şahsiyeti işte bütün bu özellikler çerçevesinde teşekkül eder. Eserlerinin ana teması da bu duruma uygunluk taşır.

İstanbul sevgisi, Osmanlı hayâtı, batılılaşma, din ve tasavvuf gibi temalar, onun eserlerinde sıkça karşımıza çıkan konulardır.

Sâmiha Ayverdi'nin, böylesine zengin bir yazı konusunu mesele olarak ele alması ve insanlığın çok farklı meselelerine eğilmesi, onun değişik türlerde eser vermesinde etkili olmuştur. O, bu yüzden sadece roman yazmamış, bu türün dışında, hikâye, mensur şiir, biyografi, târih, hâtırat, seyahatnâme, mektup, makale, deneme, sohbet, konferans, tebliğ türlerinde de eserler vermiştir.

Edebî şahsiyetinin temellerini ve edebî şahsiyetini bu şekilde özetleyebildiğimiz Sâmiha Ayverdi'nin ilk kitabı bir romandır. ***Aşk Budur*** *adını taşıyan bu eser, 1938 yılında yayımlanmıştır. Bunu diğer eserleri takip etmiş, yazarın eser verme faaliyeti 1946 yılına kadar yoğun bir şekilde devam ederek eserler toplamı bu yıl itibariyle on'a ulaşmıştır. Bunlardan birisi hikâye, birisi mensur şiiri diğerleri de ilk eseri gibi romandır.*

Sâmiha Ayverdi, ilk eserleri itibâriyle öncelikle bir romancıdır. O, romanı öncelikli olarak tercih etmekle beraber bu konudaki anlayışı itibariyle diğer romancılardan farklıdır. Ne sanat için sanat ne ictimâî gerçekçilik... Bunlarla yetinmez ve kendi ideallerini, fikir hamurunu, dünya görüşünü eserlerine katar. Bu fikir hamuru ve dünya görüşü ise İslâm tasavvufudur.

Peşpeşe yayınlanan bu eserler, bu özellikleriyle edebiyat dünyasında ilgiyle karşılanır. Çünkü konuları, teması ve dili itibâriyle çok farklı özellikler taşımaktadır. Onun bu farklı çıkışı ve gördüğü ilgide, eserlerindeki tasavvuf düşüncesinin etkili olduğu muhakkaktır. Çünkü, toplumda o zaman için de bir kimlik bunalımı vardır. Ve bu eserler insan ve Allah meselesini bu ikisinin münâsebetini ele aldıkları için çok tesirli olmuşlardır.

Ayrıca; böyle bir roman anlayışının, cemiyetimizin o yıllarda menfî olarak tesirinde kaldığı pozitivizm ve maddecilik cereyanları karşısında nasıl bir önem taşıdığı ortadadır. O, maddeye karşı mânâyı, yozlaşmaya karşı şahsiyeti, yabancılaşmaya karşı yerliliği müdâfaa ederek, cemiyete rehberlik etmiştir.

Bu eserler, bir anlamda geleneğin de ihyâsı mânâsına gelmektedir. Çünkü, asırlar boyunca yazılan aşk eksenli mesnevîler, yeni bir

yorumla ve roman diliyle onun eserlerinde yeniden karşımıza çıkarlar. Bilindiği gibi aşk kavramı, varoluş meselesi, insan meselesi bu eserlerin de temel konusudur. Dolayısıyla bu romanlar, bu mânâda çağdaş bir mesnevî gözüyle de değerlendirilmelidir.

Sâmiha Ayverdi için 1951 yılı eserlerinde farklı bir yönelişin de yılıdır. O, bu yıl içinde ***Ken'an Rifâî ve Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık*** *isimli eserini yayımlamıştır. Bu eser, bir taraftan bir 20. yüzyıl velîsinin portresini ortaya koyarken bir taraftan da Sâmiha Ayverdi'nin edebî duruşunun kaynağını müşahhas olarak ortaya çıkarır. Eserlerinde bağlı olduğu dünyâ görüşü, meselelere bakarken hareket ettiği temel dinamik ifâdelendirilmiş olur. Bu durum, meselelere karşı bir tavır alış anlamına da gelir.*

Yazar, artık projektörünü daha büyük meselelere çevirecektir. Nitekim öyle olur ve târihî meselelere ve târihî eserlere yönelir. Toplum meselelerini bu çerçevede ele alır. Târihin, onun için çok önemli bir mesele olarak ele alınması ise, problemlerimizin kaynağının geçmişte olmasıyla ilgilidir. Zîra, bizi biz yapan değerler orada gizlidir ve Türk toplumu yaşadığı son olaylarla bir medeniyet ve kültür krizine girmiştir. Bu krizin çözümünü, pek çok aydın, tümüyle kendimizi red ve batıyı kabul şeklinde ele alırken o, kurtuluşumuzun reçetelerini târihimizden çıkarmaya çalışır. Bunu yaparken de özellikle son yüzyılın sağlıklı bir değerlendirilmesini yapar.

Târihi yazmak bir mânâda İstanbul'u yazmaktır. Geçmiş, bütün değerleri ve güzellikleriyle İstanbul'dadır. Ve bu şehri bu millete Fâtih armağan etmiştir. Fethin 500. yıldönümünde onu Fâtih üzerindeki çalışmasıyla görürüz. ***Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fâtih*** *kitabı yayımlanır. Târih, sonradan yazacağı diğer eserlerinde de önemini korumaya devam edecektir.*

Sâmiha Ayverdi, böylece roman dışında da eserler vermeye başlar ve çok değişik türlerde eserler verir. Romanın dışında hikâye, hâtırat, makale, mektup, mensur şiir gibi türlerde de yazar. Fakat türü ne olursa olsun eserlerinin ana dinamiği değişmez. Temel eksen aynıdır. Bu tür çeşitliliği insanlara değişik biçimlerde seslenme kaygısıyla açıklamak en doğrusudur.

Meselâ hikâyeleri ele alındığında bunlarda romanlarından farklı bir durum söz konusu değildir. Sadece bu türün imkânlarıyla konular, başka bir boyut içerisinde verilmiş olur. Öte yandan roman asıl türü olduğu için hikâye dalında fazla eser vermemiş , bir eserle yetinmiştir. Bu hikâyelerde Türk cemiyetinin ve insanının ruh, gönül ve mânâ zenginliği işlenmiş, madde karşısında mânâ öne çıkarılmıştır. Tasavvuf yine ön plândadır.

Zengin bir iç dünya, tasavvufla münasebet, Allah, insan ve tabiat gerçeklerini aşk boyutunda idrâk, ona şairce hassasiyetler de kazandırmıştır. Böyle olması da tabiidir. Bu temâyül, onu şiirin sularına getirmiş fakat o şiir yazmaktansa mensur şiir dediğimiz türü tercih ederek, nesirden tamamıyla kopmamıştır. Bu mensur-şiirler, daha yoğun bir lirizmle Allah, insan ve kâinat gerçeklerini dile getirmektedirler. Yine, bu eserlerinde anlam yoğunluğu, şiirin imkânlarının kullanılması yüzünden daha fazladır. Sembolik anlatım da söz konusu oldığu için şerh gerektiren eserlerdir.

Sâmiha Ayverdi, bir fikir insanı olması sebebiyle fikri ağırlıklı konu olarak alan makale ve denemeler de yazmıştır. Bu tür eserleri, onun târih, kültür ve sanat meselelerindeki tutumunu ortaya koyan eserlerdir. Bu eserlerde çok değişik meseleler ele alınmış olmakla birlikte dil, eğitim, kültür, din, sanat, vb. konular ağırlıklı plândadır. Yine bu eserlerde yer alan konulardan birisi de İstanbul'dur. Onda İstanbul, bir sembol olarak bizim hayâtımızı ve değerlerimizi temsil etmektedir. Çünkü İstanbul, Türk-İslâm medeniyetinin ulaşabildiği son merhalenin çeşitli görüntüleri ile yüklü bir kültür ve medeniyet şehridir. Yazarda bunları bugüne taşımak ve bugünkü hayata katmak kaygısı ön plândadır.

Hâtıraları da yine bu çerçevede ele alınabilir. Konak hayatı, İstanbul'a ait sahneler, o devirlere âit şahıs tasvirleriyle mâzinin muhteşem tabloları önümüze getirilir. Yine bu hâtıralar, yazarın çocukluk hayatı, yetiştiği çevre hakkında da bilgiler vererek onun, nasıl bir ilim kültür zemininde yetiştiğini göstermesi açısından önem taşırlar. Bir yazarın eserlerini yaşadıklarından ayrı düşünmenin imkânsız olduğu hatırlanırsa bunların önemi daha iyi anlaşılır. O, bu tutumuyla sadece şahsâ olarak yaşadıklarını değil, gördüklerini de anlatarak geçmişe âit

tabloları yazı diliyle kalıcı yapmayı başarmıştır. Dolayısıyla bu eserler, siyâsî ve medenî târih açısından önem arz ederler.

Biyografi ve otobiyografilerin, Sâmiha Ayverdi için husûsî bir önem taşıdığını söylemek gerekir. Bu tür eserlerinde hem kendisi hem de millet için önem taşıyan Yunus, Mevlânâ, Mehmet Âkif Ersoy, Dede Efendi gibi şahsiyetler ele alınır. Onların dün ne yaptıkları, bugüne nasıl katkı sağlayacakları yorumlanır.

Gezi yazıları da onun dünyâya bakışının, gezip gördüğü yerleri yorumlayışının belgeleridir. Bu tür eserlerinde özellikle Balkanlardaki Türk meselesi üzerinde durulur. Doğu ve batı medeniyetlerinin mukayesesi yapılır. Bu yazılar, özellikle Balkanlardaki Türk mimârî eserlerinin varlığını ortaya koyması açısından da hayli faydalı olmuştur.

Mektupları ise onun husûsî dünyâsının çizgilerini ele verir. Belki de onun bir anne, hassasiyet sahibi bir mümin, sorumluk taşıyan bir münevver olarak portresini en iyi yansıtan eserleri mektuplarıdır. Çünkü, mektup daha husûsî ve daha samimiyet gerektiren bir türdür. O, yakın ve uzak çevresindeki yüzlerce insana mektuplarla ulaşarak hem kendi portresinin çizgilerini ele verirken hem de fikir, görüş, nasihat ve tavsiyelerini anlatmaktadır. Bilhassa tasavvuf disiplinindeki mektup geleneği hatırlandığında onun bu türe verdiği önemin de sebebi daha iyi anlaşılmış olur.

Sâmiha Ayverdi'nin edebî çalışmaları kitaplarla kalmaz. Devrin önemli dergilerinde ve gazetelerinde çeşitli mevzûlarda yazılar yazar. ***Büyük Doğu, Türk Yurdu, Türk Kadını, Havadis, Hür Adam, Tercüman, Kubbealtı Akademi Mecmuası, Türk Edebiyatı*** *dergilerinde görülür. Bu tutumda onu aktüel olana uzak kalmayışının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.*

Sâmiha Ayverdi'nin eserleri konusu, temaları itibariyle mühim ve husûsî olduğu kadar dil ve üsluplarıyla da müstesnâ bir yerde dururlar. O, Türkçe'nin medeniyet ve kültür değişmeleriyle beraber sıkça değiştiği devirde yazmıştır. Yaklaşık elli yıllık yazı hayatında Türkçe ciddi meselelerle yüz yüze gelmiştir. Tasfiyecilik, Türkçe'yi oldukça fakirleştirmiştir. O, bu yanlış yoldan uzakta sağlam bir dil şuuru ve zevkiyle eser vermiştir. Bu yüzden onu dili itibariyle de müstesnâ bir yerde görmekteyiz.

Üslûbuna gelince; bir yazar için üslup sahibi olmak çok önemlidir. Bu dile bir mânâda şahsî tasarruf demektir. Ayverdi bunu başarmış bir yazardır. Dile şahsî tasarruflar da bulunmuştur. Bu yüzden bir "Sâmiha Ayverdi Türkçesi"nden söz etmek mümkündür. Temel kaygısı mesaj olması itibariyle üslûbunu da bu özellik belirlemiş, bilinen edebî türler bu özgün üslup çerçevesinde yeni bir ifâde imkânına kavuşmuştur.

Bu özellikler çerçevesinde Türkçe, onun dilinde zengin bir anlatım imkânına kavuşmuştur. Cümle yapıları Türkçe'nin geleneksel özelliğine uygunluk arz eder. Seçilen kelimeler mûsikî açısından da ele alınmıştır. Yine kullanılan kelime sayısı bakımından çok zengindir. Medeniyet ve hayatımızı anlatan her kelime ve kavram onda yer alır. Cümleler mânâ bakımından anlaşılır cümlelerdir. Sâdelik önemli bir özelliktir. Ama bu, bir basitlik değil, bir sehl-i mümtenî olayıdır. Öte yandan mânâyı boğmadan sanatlı bir söyleyiş de görülür. Bu da dilin bu mânâdaki imkânlarını kullanmak olarak değerlendirilmelidir. Cümleler, metni monotonluktan kurtaracak bir çeşitlilik gösterir.

Yine bütün eserleri, çok akıcıdır. Bu da yazarın muharrik gücünün iman, aşk vevecd olmasıyla ilgili bir durumdur.

Bütün bunların toplamından ortaya şu çıkar: Sağlam bir Türkçe şuuru ile yazılan bu eserler, hem fikrî yapılarıyla zihninizi besler, hem sanatlı söyleyişleriyle estetik ihtiyacınıza cevap verir. Hem de bizi ana dilimizin zenginlik ve güzellikleriyle karşılaştırır.

İRFÂNÎ GELENEK İÇERİSİNDE SÂMİHA AYVERDİ

Yusufcuk'ta Geçen Bazı Tasavvufî Mazmun Ve Temalar Üzerine

Sadık Yalsızuçanlar

Bir veliye tasavvuf nedir diye sorduklarında, ***"Allah'ın seni sende öldürüp, Kendinde ebediyyen diri kılmasıdır"*** *der. Böylesi çetin bir meseleye dâir konuşmaya başlıyoruz. Üstelik modern zamanlarda bütünüyle yitirdiğimiz bir halden, söze dönüşmesi en müşkil işten söz ediyoruz. Bir halk şâiri,* ***"âşıklık ne müşkil haldir"*** *derken bunu îmâ eder. İşte anlam dünyası tamamen değişmiş bir söz daha : aşk. Şeyh-i Ekber'in* **Füsus***'un son fassında beyan buyurduğu üzre, aşk, parçanın bütüne olan iştiyâkıdır. Ki bütün aşklar aslında varlığın Vareden'e olan şevkindendir. Mecâzî-hakikî, yönü sapmış veya sahih hangi muhabbet olursa olsun ilâhî aşk cümlesindendir. Hattâ şeyh, kadının erkeğe düşkünlüğünü de, insanın kendi yurduna olan vurgunluğu olarak tevil eder. Bir sözcük daha : te'vil. Bugün bizim için mânâsı değişmiş, farklılaşmış, anlamsal zemini yitmiş veya bizde ne tecellî ne inkişâf olarak belirmeyen bu kelimelerle konuşurken ne kadar çâresiz olduğumuzu bir kez daha ifâde edelim.*

Tasavvuf için dinin bâtınî boyutudur dense yanlış olmaz. Ya da en kapsayıcı ve sarih tanım budur diyebiliriz. Bu anlamda örneğin ***"La Mevcûde illâ Hû"*** *(O'ndan başka bir şey yoktur/ Sadece O vardır- ki böylesi bir Resul haberinden de söz edilir: Başlangıçta O vardı ve O'nunla birlikte bir şey yoktu. Bu bugün de böyledir, yarın da böyle olacaktır. Yani vücûd-ı hakiki O'nundur, O'ndan gayrıya mevcud denmesi gizli bir şirki îmâ etmektedir.) fikrini,* ***"Lâ ilâhe İllallah"*** *ın bâtınî bir okuması olarak düşünebiliriz.*

Tasavvuf bütün semâvî dinlerin bâtınî boyutunu ifâde eder. Zaten bir kavle göre Allah'ın yarattığı ilk varlık, Nûr-ı Muhammedî'dir. Ârifler buna kâinâtın yaratıcı ilkesi derler. Hakîkat-ı Muhammediye, varlığın yazıldığı mürekkeptir. Bir başka kavle göre de ***"Allah'ın yarattığı ilk şey kalem ve nur"****dur. Kalem varlıkların yazıldığı kudret*

kalemidir. Hokka Nun'dur ki Kün lafzının son harfidir. Hokkanın mürekkebi ise Nûr-ı Muhammedî'dir. Bir haberde Resûl, ***"Âdem henüz su ile balçık arasındayken Ben peygamber idim"*** *buyurur. O hâlde tüm semâvî haberlerin cevâmiü'l-kelim sıfatıyla Resul'ü, Muhammed'dir (sav). Zaten kelâmların incisi olan Fâtiha'yı getirmesiyle hem sözün nihâyetini hem de bütün sözlerin hülâsâsını ifâde etmiştir. Fâtiha fetheden demektir. Kitap onunla açılır, ilâhî hakikatin kapısı odur. Ümmü'l-Kur'ân'dır, Fâtihatü'l-Kur'ân'dır. O halde söz O'dur. O'ndan beslenen söz de O'nun gibi ilâhî hakikatle aramızdaki perdeleri saydamlaştırma yönünde bir işleve sahip olabilir. Ama biz tasavvufî edebiyat derken İbn Fârıd'ın şiirlerini kastederiz. Sekiz on gün süren cezbelerinden sonra kendisine döndüğünde söylediği şiirlerden. Ki onları da modern insanın deşifre etmesi imkânsızdır. Bu konuda oryantalistlerin acz içerisinde olduklarını yine kimi oryantalistler söylerler. Çünkü İbn Fârıd gibi ârîflerin şiirleri, melekût âlemindeki müşâhadelerinden ibârettir. Sekizyüz civarında eser kaleme almış olan Hz. Şeyh-i Ekber,* ***Fütuhat****'ta,* ***"Benim bütün eserlerim binlerce müşâhedatımdan sadece bir tanesidir."*** *der.*

Tasavvufî eser derken böylesi bir alana girmiş oluyoruz. Kezâ Hz. Mevlânâ'nın, Niyâzi Mısrî'nin, Şeyh Bedreddin'in, Yesevî'nin, Yunus Emre hazretlerinin, Şeyh Gâlib'in sözlerinden bahsediyoruz. Bunlar âlem-i mânâya ait hakikatlerin dünya diline dökülmesidir ki onların âdetâ muamma gibi konuşmalarının sırrı budur. ***"Mantıku't-Tayr'ın lugât-ı mutlakından söyleriz"*** *diyor şâir, kimse anlamaz bizi bizler muammâ olmuşuz. Bu gerçekte dilsiz kulaksız sözdür. O halde ona kulak verenin de canıyla dinlemesi gerektir. Can kulağıyla dinlenmesi halinde anlam sırlarını açan bu sözün modern zamanlardaki metinlerde ne kadar dile geldiğini takdir etmek bize düşmez.* ***Mantıku't-Tayr*** *müellifi imlâ-yı ilâhî ile yazmaktadır. O'nun bütün sözleri Kur'ân'ın hazinelerinden gelir. Arş'ın altındaki büyük hazinelerden. O kapının kimlere açılacağı ise kimsenin mâlûmu değildir. Modern ateşlerin ortasında yanmaksızın yaşayabilen bir aziz şâire de açılabilir.*

Sûfi sözcüğünün kökenine ilişkin çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Bunlar arasında en makbûlü, Beni's-Suffe kabilesiyle ilgili olanıdır. Kendilerini Kâbe'nin korunmasına adamış olan bu kabile, henüz

Kur'an inmeden önce, Kâbe'nin temizlik ve güvenliğini bir tür ibâdet biçiminde gerçekleştiriyorlardı. Suf, Arapçada yün anlamına gelirdi ve bu kabîle bağlıları yünden yapılmış sâde bir aba giyerlerdi. İslâm'la tanıştıktan sonra Kâbe'yle ilgili duyarlıkları devam eden ve sûfiler gibi yaşayan bu insanlara izâfeten dervişlere sûfi adı verildi. Bir başka görüşe göre, marifet ilminin sultanlarından olan Hz. Ali, tasavvufî geleneğin Hz. Peygamber'e bağlı öncü adı idi. Nitekim ârifler ve sûfiler arasında, kendisini Hz. Ali'ye neseben veya mânen bağlayanlar çoktur. Sûfilere göre, Kur'ân âyetleri ve Peygamber sözleri, çeşitli anlam katlarına sahiptir. Herkes, Kur'an ve hadisin içerdiği bu anlam düzeylerine nüfuz edemez. Zâhir ehli, bu iddiayı reddeder. Oysa, ârîflerin ortak kanaatine göre, sözgelimi Kur'ân'ın yedi anlam katı mevcuttur. Yedinci anlam düzeyi sadece Allah'ın ilmindedir, ama diğer katlara, insan ulaşabilir. Bunun yolu ise, yine Kur'ân'ın ve Hz. Peygamber'in emrettiği nefsle mücâhade, riyazet ve tezkiye ile açılır. (Hatta bazı sûfiler Kur'ân'ın mânâ denizinin dibinin olmadığını belirterek, ***'denizler mürekkep ağaçlar kalem olsa Rabbinin âyetleri yazmakla tükenmezdi'*** *âyetini de bu anlamda yorumlarlar. Hz. Mevlânâ'nın,* ***'üzüm sarhoşluğu değil bizim sarhoşluğumuz, bizim sarhoşluğumuzun sonu yok'*** *beyti de bunu îmâ ediyor olabilir.) Tevil ya da tefsir, mânevî bir mertebe, bir makam gerektirir. Allah kelâmının bâtınî zenginliklerine ulaşabilmek için, insanın mânevî bir gezi (seyr-i sülûk) gerçekleştirmiş olması gerekir. İnsandan amaç, halifedir, bu ise, insân-ı kâmildir. Buna, kimi ârifler, abd-i küllî de derler. İnsân-ı kâmil, kâinâtın minyatür hâlidir. Onda, ilâhî isimlerin tümü tecelli eder. Bir başka kavle göre, insân-ı kâmil, Kur'ân'dır, Kur'ân'ın kardeşidir. Kâmil insan, Allah'ın yeryüzündeki halifesidir, O'nun mahlûkatına merhamet ve şefkatle muâmele eder; Allah'tan rahmet alır, varlıklara merhamet verir, yeryüzünü korur, Allah'ın gerçek bir halifesidir. Şeyh-i Ekber'e göre, yeryüzündeki tüm varlıklar, insan-ı kâmilin parçalarıdır. İnsanın, bu mertebeye ulaşabilmesi için mânevî bir seyahat, bir miraç yaşaması gerekir. Bu gezinin başlangıcını zühd oluşturur. "Kötülüğü emreden nefs" in tezkiyesi, ancak sürekli ve duyarlı bir ibâdetle gerçekleşebilir. Bu bakımdan İslâm'ın başlangıç günlerinden itibaren, mükemmel bir model olarak Hz. Muhammed'in (sav) zühd ve takvası, nefsle mücâhade yöntemleri, tevekkülü, başkasının derdiyle dertlenmesi,*

sürekli Rabbinin huzurunda bulunmanın gerektirdiği adap ve esaslar, sonraki yüzyıllarda oldukça sâdık izleyiciler bulmuştur. Özellikle bir ilim ve belağat merkezi olan Basra ve Kûfe, aynı zamanda zühd hareketinin de bereketli bir çevresine tanıklık eder. İnsanın kul olarak alçakgönüllü bir hayat sürmesi, eylem ve düşüncelerinde tam bir uyum içinde olması, sabır ve şükür ehli bulunması, bir bakıma, kâmil bir velî ve nebî olarak Hz. Peygamber'in bıraktığı mirasa vârislik edenleri işâret eder. Bunlar, "Allah dostu/veli" olarak anılmışlardır ki, en yetkin örneklerine sahâbîler arasında tanık oluruz. Adı aynı zamanda mânevî bir makama özel isim olmuş olan Üveysü'l-Karanî, bunların en kâmil örneklerindendir. O, bir anlamda, kendisini insanlardan yitirmesiyle, sonradan Melâmetiyye biçiminde adlandırılacak olan bir damara da kaynaklık eder. Ârif ya da sûfi, hangi isimle anılırsa anılsın, bu samimi mümin, kendisine Hz. Peygamber'in yaşamını örnek edinir. O, dâimâ, Allah'ın küllî irâdesine bağlı, nefsin tutku ve arzularından arınmış, mârifet ve tefekkür dolu bir hayâtın sahibidir. Sûfi, bu uhrevî ilkeleri esas alarak yola koyulur. Nefsini tezkiye edene ve mârifet nurlarına müheyyâ bir hâle gelene kadar bu yolda yürür. Bu yolun nihâyeti yoktur. Gerçi ârifler, "tevhid" makamının, mânevî seyahatte, varılabilecek en üst düzey olduğunu söylerler ama, Allah'ın mutlak ve sonsuz varlığında tam olarak gaybubet etmenin nihâyeti olamaz. Erken dönem zâhitlerinin ilginç bir örneği olarak görülebilecek olan Hasan el-Basrî'nin şu ifâdeleri, sûfiyi bize net bir biçimde tanımlar niteliktedir: ***"Bu dünyanın tüm çekiciliklerine dikkat et. Bir yılan gibi dokunuşta yumuşak, ama zehri öldürücüdür. Onda bir zevk buldun ise, hemen terket, çünkü, ondan çok azı, sana yol arkadaşlığı edecektir. Dünyânın hâli birdenbire değişir. Sen, değişene, kalıcı olmayana, sana sâdık yoldaşlık etmeyene sakın kalbini bağlama."*** *Bir anlamda zühdü de tanımlayan bu ifâdeler, O'nun bir mektubundan alınmıştır. Basra, Hasan gibi daha pek çok zâhide ev sahipliği yapmıştır. Fakr ve istiğnâ vâdisinin yıldızlarından biri olan Rabiatu'l-Adeviyye bunlardandır. Kezâ erken dönemin iki önemli velisini, Cüneyd-i Bağdâdî ile Hallac-ı Mansur'u anmamız gerekmektedir. El-Muhâsibî'nin öğrencisi olan Cüneyd-i Bağdâdî, "Yolun Şeyhi" olarak da anılır ve nazarî tasavvuf tarihi açısından önemle kaydedilmesi gereken bir kişiliktir.* ***"Allah'ın seni sende öldürüp, Kendinde diri kılması"*** *tanımı, özü*

*itibariyle, tevhidin, **"Ezelî ve Ebedî olanın, zamanda başlangıcı olandan, yani fânîden ayrılması"** ilkesine dayanır. Kur'ân, bize, **"her şey yok olucudur, (O'na bakan/O'nun vechi) müstesnâ"** der. Bu, esâsında, "varlığın birliği" ilkesinin de kaynağını oluşturur. Sûfiler, varlık ünvânını Cenab-ı Hakk'a lâyık görür, varolana bir unvan olarak yakıştırmazlar. Varolan, gerçekte Esmâ ve Sıfat'ın tecellisidir. Bu, bir görünüm, bir belirmedir. Tıpkı denizin dalgaları gibi. Dalga, denizden ayrı bir varlık değildir, onun bir hâlidir. Tüm yaratılmışlar da, Allah'ın mutlak varlığından "taşan" bir haldir. Bu anlamda, varolanların, Allah'ın Esma ve Sıfat'ının tecellisi olduğu söylenir. Tecelli ile aynı kökten gelen bir sözcük olarak "cilve" nin anlamı, "gerdek gecesi, gelinin, yüzünü açması" dır. Bu, bize, varlığın, Allah'ın "açılması" olduğunu ihsas eder. Esmâ ve Sıfat'ın tecellisi, bir bakıma, varlığın açılmasıyla, yani cilvesiyle gerçekleşmektedir. Bu ise, kaf ve nun arasında ortaya çıkmaktadır. Bu yüzden kimi ârifler varlığın hazinelerinin anahtarının, "kaf ile nun arasında" olduğunu belirtirler. Yani "kün" emriyle varlığın arketipleri yaratılmaktadır-ki bunlara âyân-ı sâbite denir- bu, zaman ve mekân ötesi bir varlık alanını işaret eder. Varlığın hâricî vücut giymesi ise, Esmâ ve Sıfat'ın tecellisiyle gerçekleşir. Varlığın vücuda gelmesi sürecinde görev alan "sebepler" in, tenteneli bir perde olduğunu belirten Bediüzzaman, diğer ârif-i billahlar gibi, Allah'ın, Kendisiyle varlık arasına yetmişbin zulmânî ve nûrânî perde koyduğunu söyler. İbn Arabi hazretlerine göre, bu perdeler, nebîlerin ve velîlerin gözlerinden giderilmiştir. Hz. Ali'ye izâfe edilen bir söz şöyledir: **"Perde-yi gayb açılsa, yakînim ziyâdeleşmeyecek."** Sûfilerin, mârifet ilminin kapısı olarak gördükleri Hz. Ali, bu sözüyle, gözünden bu perdelerin giderilmiş olduğunu örtük biçimde ifâde etmektedir. İlâhî aşk şarabıyla sarhoş olanların en üstünü olan Hallac-ı Mansur, çağdaşı Cüneyd-i Bağdadî gibi, kalbine inen mârifet nurlarını "şeriat"ın mîzânıyla tartma konusunda, meleke sahibi olmadığından, "fânîlerin elleriyle kirletebildikleri evi" ni, yani bedenini, bu uğurda kurban vermiştir. Kendisini öldürenlerin, **"Ene'l-Hak"** deme, **"Hüve'l-Hak"** de, kurtul, sözüne, **"ben zaten öyle diyorum, ama siz O'nun gâib olduğunu söylüyorsunuz"** diye cevap verir. Bu söz, Allah ile varlık arasında tenteneli bir perde olan mahlûkatı, tümüyle aradan çıkarma eğiliminin üst düzeyde bir ifâdesi olmaktadır. Çünkü, Hallac-ı Mansur*

benzeri sûfiler, varolanın rü'yeti, Hakk'ın rü'yetidir, diye düşünürler. Varoluş tılsımını çözmede, Hallac, çağdaşı ve halefi sûfiler kadar "şanslı" olmamasına rağmen, bu köktenci tutumu, sûfi geleneğin sınırlarını genleştirmeye de yardımcı olmuştur, denilebilir.

*A.J.Arberry, **İslâm Mistiklerinin Öyküsü**'nde, zühd hareketinin, Basra'dan Kûfe'ye kadar, bütün İslâm âlemine ve özellikle ikinci/sekizinci yüzyılın ikinci yarısında siyasal ve dinî faaliyetlerin önemli bir merkezi haline gelen Horasan'a nasıl yayıldığını anlatır: Emevileri yıkan ve Abbasi hilafetini kuran plan, Horasan"da yapılmıştı. Bir zamanlar Budizmin filizlendiği bir merkez olan bu uzak vilâyet, Belh prensi ünlü İbrahim b. Edhem"e (v.160/777) ait idi. İbrahim b. Edhem"in riyâzete çekilişi, daha sonraki sûfiler arasında gözde bir tema haline geldi ve sıklıkla Gautama Buda'nın öyküsüyle karşılaştırıldı. İbrahim Edhem'in hikâyesi, tüm sûfilerde gördüğümüz türden bir rûhî uyanış öyküsüdür. Rubûbiyet yanılsamasına yol açabilecek tüm mal varlıklarını tümüyle terketmeden sâlikin seyr-i sülûkuna başlaması imkânsızdır. Bunun ilginç bir örneğini İbn Arabi'de görürüz. Mânevî yolculuğuna erken yaşta başlayan Şeyh-i Ekber, yirmili yaşların başlarındayken, sahip oldığu tüm eşyayı, babasına emânet eder ve ihtiyaç sahiplerine dağıtmasını söyler. Nedenini soran babasına ise şu cevabı verir: **"Üzerinde bir başkasının hakkı olan her Allah kulu, kulluğunda bu hak nisbetinde eksik kalır."** İbrahim b. Edhem'inkine benzer menkıbeler, her sûfi için çokça anlatılır. Tasavvufun nazarî târihi dışında, sûfizm için bereketli bir kaynak olan menkıbeler, sûfilerin, halktan Hakk'a doğru yürüyüşünün tanığı olarak karşımıza çıkarlar. Sûfi, mânevî miracını yaşarken, dünya varlığından soyunmanın ilk adımı olarak, üzerinde herhangi bir dünyevî mal bırakmamalıdır. Tövbe kapısına bu halde yanaşan sûfi, adına zühd denilen ve İslâm'ın "ibâdat" kısmını oluşturan amel-i sâlihalara titiz bir biçimde uymak olan bir yola girecektir. Zühd ve takva, sûfinin nefsiyle mücâhadede bulunması zorunlu bir sürece, bir hâle işâret eder. Olgun bir yakîne ulaşmak ve müşâhadelere hazır hale gelmek için bu zorunludur. Farzların yanısıra, insanı Allah'a yakınlaştıran nâfileler de sûfinin dikkatli ve duyarlı bir biçimde uyması gereken ibâdetler cümlesindendir. Huşû ve huzur hâli, havf ve recayla gerçekleşecektir. Burada zikr ve virdler, halvet ve uzletler, sabır ve şükürler, sûfiyi, "ubûdiyyet"*

hakikatine doğru yüceltecektir. Ubûdiyyet, kulluğun çeşitli belirtilerini ifâde etmede kullanılır. Bu halin, sûfide sürekli galebesi, artık onun rızâ makamına doğru yol aldığını gösterir. Geylânî hazretlerinin öğretisinin merkezine aldığı "acz" ve "fakr" hali en etkili ve işlevsel yoldur. Bu yolda, istikamet üzre olmanın şartı, ihlastır. Bediüzzaman'ın ısrarla üzerinde durduğu ve adına bir risâle kaleme aldığı ihlas, kulun, herşeyde, samimi bir biçimde Hakk'ın rızâsını gözetmesi hâlidir. Bu, Melâmîlerde olduğu gibi, sûfinin, dünyaya gelirkenki saf ve yalın haline dönmesini sonuç verecektir. Saf ve katışıksız bir kul olma durumu sûfiyi, ferâsete, cud ve sehâya, gayrete, fakra, sefere, sohbete, muhabbete, aşka, şevke ve mârifete ulaştıracaktır. İhlasın hakikati, İhlas sûresinde ehadiyyet olarak ifâdesini bulur. Ehadiyyet, Allah'ın âyân âlemindeki mutlak tekliğidir. Allah, tecellî âleminde vâhid'dir, birdir. Ama tecellînin olmadığı öte âlemlerde ehaddir, tektir. Allah'tan başkasının huzurunu kabul etmeksizin yaşama hali ihlas hakikatiyle gerçekleşir. Bu süreçleri yaşayan ve sûfi geleneğin yaşam öyküsüyle en ilginç kişiliklerinden olan Bişr b. El-Haris el-Hafi, Melâmetiyye hareketinin bir diğer ismidir. Merv'in, bir zamanlar "düzenbaz ve şakî" bir yerlisi olan Hz. Bişr, İslâm'ın çağrısına gerçek anlamda uyduktan sonra, "başkalarının düşüncelerine aldırmazlık" doktrinine de içtenlikle sahip çıkmıştır. Antik Mısır hiyerogliflerini bildiği, hermetik bilgeliğe âşinâ olduğu söylenen, yarı-efsânevî bir başka şahsiyet olan Zünnûn-ı Mısrî, "mârifet" düşüncesini, tasavvufa dahil edenler arasındadır. Sûfiler arasında, ***"Benim şanım ne yücedir, takdis ve tesbih banadır"*** *sözüyle şöhret bulmuş olan ve tevhid fikrinde Hallac'dan da ileri giden Bayezid-i Bistâmî, mârifetin şâhikasında yer alır. Arberry'ye göre, Bayezid-i Bistâmî'den sonra Sûfi nazariyesinde merkezî bir konum kazanan tamamen gelişmiş, Rabbinde fânî olma (fenâfillah) doktrinini görüyoruz. Buradan,* ***"Allah'tan başka bir şey yoktur"*** *ifâdesine geçmek, nefis ve dünya terkedildiğinde mistiğin, Rabbinde fânî olduğunu ileri sürmek zor değildir. Zühd öğretisinin zorunlu sonucu olarak, dünya değersizdir ve müminin kalbinin meşrû meşgûliyeti, ancak Allah'a ibâdettir. (Hermetik bilgelikten söz etmişken "filosofia"(hikmet sevgisi)'nın kökeninden de bahsetmek yerinde olacak. Erken dönem Atinalı filozofların Mısır'dan hermetik hikmetten istifâdeleri, filosofia'nın zeminini oluşturur. Hikmet söz aktarılamaz, hikmetin dili sembol ve*

sükûttur çünkü. Ancak Atinalı kadîm mütefekkirler hikmet sevgisini edinebilmişlerdir Mısır'dan. Felsefe adım adım hikmetten uzaklaşmanın târihi hâline gelmiştir sonraları. Heidegger'in ***"Nedir bu felsefe denilen?"*** *sorusu kökene dönme ihtiyacıyla söylenmiştir ve felsefenin yeniden hikmete, en azından hikmet sevgisine dönüşüyle ilgili bir endişeyi içinde taşır. Zira hikmet varlık'la ilgilenir, varolanla değil. Zaten Hölderlin'in şiirine ilişkin yazısında da Heidegger,* ***"mülklerin en tehlikelisi"*** *dediği şiirin "işlev"inin varolanın varlığı tehdidini deşifre etmek olarak açıklar.)*

Tasavvuf tarihinde Muhyiddin İbn Arabi, nasıl bir dönüm noktası ise, nazarî sûfizmin özel tarihinde de Hüccetü'l-İslâm İmam Gazali, bir aşama olarak görülmelidir. Gazali'nin, özellikle Emevi Camiinde itikâfa çekildikten sonra, ***El-Munkızu Mine'd-Dalal*** *eserinde anlattığı derûnî yaşamının ürünü olan düşünceleri, kelâmcı ve selefîlerin tasavvufa yönelik şiddetli eleştiri ve itirazlarını püskürtme yönünde bir işlev görmüş, ayrıca, sûfi tefekkürünü zenginleştirmiştir. Onikinci yüzyıl, çeşitli sûfi tarikatların oluşmaya başladığı bir dönemdir. Tekke, zaviye ve hankahlar çevresinde belirli bir ritüeli olan, "mürşid"e dayalı bir tasavvuf anlayışının, giderek tüm İslâm coğrafyasında yaygınlaştığı bir süreç. Tarikatlar arasında doktrin düzeyinde değil, daha çok ritüel bağlamında bir ayrımdan söz edilebilir. Esas itibariyle, her tarikatın, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'in emri olan nefsle mücâhade ve riyâzet yöntemini, belirli zikr seanslarını, nefsin tezkiyesine yönelik eylemlerini izlediği söylenebilir. Zikr, tasavvuf ehlinin, vecde ulaşmada ve gerek nefs gerekse nefis dışı tâğutları yok etmede öne aldığı bir ibâdet biçimidir. Namaz, en büyük zikirdir. Kur'ân kıraati, bizzat zikrin kendisidir. Ne ki, özellikle Lafza-yı Celâl, kelime-yi tevhid ve şehâdet ile Esmâ zikirleri, sûfilerin, anılmada ve aşkınlaşmada sıkı biçimde izledikleri düzenli bir ibâdet tarzı olarak bugüne değin gelmiştir.*

Nazarî tasavvuf târihinin en önemli adı, kuşkusuz Mağribli ünlü bilge ve Şeyh-i Ekber nâmıyla maruf, Muhyiddin İbn Arabi'dir. İbn Arabi, kendisine gelinceye kadarki sûfi geleneği tevârüs etmenin yanısıra, gerek doktrin olarak gerekse sözlük bakımından sûfizmi adeta yeniden kurmuş ve tedvin etmiştir. O'nun oldukça kapsamlı mârifet ve tefekkür alanı içine, tüm İslâmî ilimler toplanmıştır. Fıkıh, kelâm ve hadis alanında da hayli eser vermiş olmasına rağmen, İbn

Arabi, daha çok ünlü ***Fütuhat-ı Mekkiye*** *ve* ***Füsusu'l-Hikem****'iyle tanınır ve haleflerini özellikle bu eserleriyle etkiler. Bir bakıma, tüm sûfi literatür, İbn Arabi'nin bu iki önemli eserinin çevresinde gelişir ve döner diyebiliriz. O'nun sistemli tefekkürü, tüm ilhâmını Kur'ân'dan ve O'nun hazinelerinden alan tevil ve tefsir yöntemi, mânevî miracı süresince yaşadığı çok sayıda vakıası, nazariyat ve sözlüğü, tasavvuf târihi boyunca çok sayıda esere kaynaklık etmiştir. İbn Arabi, öncelikle belirtilmelidir ki, özel bir velâyet doktrinine sahiptir. Tüm peygamberlerin aynı zamanda velî olduğunu belirtir ve velâyetlerinin nübüvvetlerine gâlib geldiğini söyler. Peygamberlerin tümü, "Hakikat-i Muhammediye"nin tezâhürüdür. O, hâtemü'l-enbiyâ olduğu kadar, "hâtemü'l-evliyâdır" da. Hz. peygamber'in (sav), velâyet bakımından dört büyük izleyicisi/vârisi vardır. Şeyh-i Ekber, kendisinin bunlardan biri olduğunu ifade eder: "Hz. Muhammed'in ve Mesih'in mirasının hatemi, kuşkusuz benim." Bu, Şeyh-i Ekber'in en çok itiraz gören düşünceleri arasındadır. İbn Arabi, hatem olduğuna ilişkin birkaç vakıasını da aktarmaktadır. Bunların çoğu,* ***Fütuhat****'ta yer alır. Zâhir ulemâsınca tekfir derecesinde itiraz ve saldırılara hedef olmasına karşılık, İbn Arabi, kendisinden sonra gelen hemen her sûfide derin bir etki bırakmıştır. Bu etkiyi, sadece sûfilerde aramak da yanlış olur, Şeyh; aynı zamanda âlimleri, feylesofları, mütefekkirleri ve düşünürleri ve siyaset adamlarını da etki alanında tutmuştur. Hakkında en çok şerh yazılan kitapların sahibidir. İbn Arabi'ye ilişkin çok sayıda tarihçe, şerh ve yorum yazılmıştır. O'na göre, kâinat, göreceli bir varlığa sahiptir. Hem, sonsuz varoluş, hem de fânî yokoluştur, Allah'ın ilminde oluşu bakımından ebedî varoluştur; fânîi yokoluşu ise, Allah'a göre, dışsal oluşundandır. Allah, hem Zâhir'dir hem Bâtın. Zâhir ve Bâtın oluş, insanın bildiği biçimiyle, Hakikat'in iki temel ögesidir. Her ne kadar Yaratıcı, mahlukattan ayrılmışsa da, aşkınlığı kabul edilen Hakikat, içkinliği kabul edilen âlem ile aynıdır. Yani, Hakk, mâsivâda, varlık aynalarında beliren sıfatların aynıdır. Hak, varlığın ruhu, âlem de, O'nun zâhirî suretidir. Allah'tan gayrı varlıklar, O'nun iradesi yoluyla, şeylerin kurallarına uygun olarak hareket eder ve varolur; O'nun temsilcileri, Esmâ ya da küllî kavramlardır. Varlık âleminde görünmeden önce, olgular dünyasının varlıkları, Allah'ın ezelî ilminde âyân-ı sâbite (ontolojik*

model) olarak var idiler ve bu nedenle, İlâhî Zat ve Şuur'un parçasıydılar. Denilebilir ki, âyân-ı sâbite, mutlak hakikat olan Vahid-i Ehad ile, varlık arasında bir berzahtır. Allah ile, bir olma mânâsında birleşme İbn Arabi'de asla söz konusu edilemez. Sûfînin, Allah ile bir oluşunun idrâkine varmasından bahsedilebilir. Kâinâtın yaratıcı ilkesi olarak Akl-ı Evvel, Hakîkat-ı Muhammediye'dir. Bu ilkenin kusursuz belirtisi, İnsân-ı Kâmil'de olur. Hakikatin minyatür hali olan İnsân-ı Kâmil, aynı zamanda kâmil velî ve nebî olan Hz. Muhammed'in de bizâtihî kendisidir. İbn Arabi'ye göre, her peygamber, Allah'ın bir "kelime"sidir. Mutlak mânâda "kelime" ise, peygamberlerin Hatem'i ve ilk hakikati olan Hz. Muhammed'dir(sav). Bütün bu ferdî kelimeler, Hakikat-ı Muhammediye'de toplanmıştır. Yüzlerce eser kaleme almış olan Şeyh-i Ekber'in çok sayıda izleyicisi olmuştur. Bunlar arasında, Konevî, Irakî, Cîlî, Molla Câmi, Kayseri, Konuk vd. ârifler sayılabilir. Bunların çoğu, Şeyh'in en çok tartışılan eseri ***Füsusu'l-Hikem****'e şerh de yazmışlardır. Şeyh-i Ekber'in adı, eserleri ve düşünceleri,* ***Risâle-i Nur****'da da çok geçer. Bediüzzaman, İbn Arabi'yi, "bir mûcize-yi hakikat, hârika-yı Kur'ân ve ulûm-ı İslâmiyyenin mûcizesi" olarak niteler. Şeyh-i Ekber'in eserlerinde isim zikretmeksizin alıntı yaptığı Hz. Mevlânâ da, sûfi geleneğin önemli adlarındandır. Hakikat'ın tefekkürî ve şiirsel boyutlarını, mükemmel bir imajinasyonla ortaya koyan Hz. Mevlânâ, bu vâdinin diğer iki adını da anarak şöyle der: "Attar, ruh idi/ Senâî, O'nun iki gözü/ Ve ondan sonraki devirde/ Biz geldik onların izinden." Bir bakıma, Rûmi, İbn Farıd ve İbn Arabi'den sonra, bütün bir tasavvuf geleneğinin sacayağını tamamlar. Artık karşınızda üç doruk isim vardır. Bu üç bilge, sûfizmin hem nazarî hem de estetik açıdan kemâlinin zirvesini temsil eder. Bunlardan özellikle İbn Arabi'nin dünyası, bize, tasavvuf irfânını tanıma açısından gereğinden fazla veri sunar.*

İnisiyatik geleneğin modern zamanlarda en saf ve katışıksız adlarından biri merhûme Sâmiha Ayverdi'dir. O geleneğin günümüzde gürbüz ve bereketli bir damarına mensûbiyeti olduğu gibi, ömrü boyunca elinden düşmeyen kalemiyle onlarca esere de imza atmış ve eserlerinin çoğunda tasavvufî neşve dile gelmiştir. O'nun oldukça zengin mânevî ve zihinsel yaşamı içerisinde ***Yusufcuk****'un ayrı bir değeri vardır.* ***Yusufcuk,***

modern Türk Edebiyatı'nda dili ve dünyası bakımından yektâ bir eserdir. İlk basımı 1946 yılında yapılmış olan ***Yusufcuk****'ta, yazarın "mesel" olarak niteleyebileceğimiz kısa öyküleri yer almaktadır. Ayverdi, Ken'an Rifâî'ye intisaplı ve O'ndan sonra da bir nevî postnişin olarak cemaatin "anne"si olmuş, roman, hikâye, deneme, araştırma, sohbet, gezi yazısı ve günce türlerinden pek çok kitap yazmış velut bir sanatkâr. Rifâîliğin bir kolu olan bu geleneğin her ne kadar Ahmed Rifâî hazretleriyle silsile bağı varsa da, Ken'an Rifâî hazretleri aralarında Şeyh-i Ekber de olmak üzere bütün bir irfan geleneğinden beslenmiştir.* ***Yusufcuk****, günümüzde tasavvufî neşveyle yazılmış, mecaz ve mazmun dünyâsıyla, diliyle, kurgusuyla, tarz-ı beyânıyla sûfiyâne denilebilecek bir metinler toplamıdır. Kısa, açık uçlu, trajiği olmayan, dramatik bir kurguyla ilgisi bulunmayan bu mesellerin ilkine Ayverdi, Feta'nın ilk olarak karşısına "kâinât kitabı"nı çıkardığını, açtığını ve* ***"Oku!"*** *dediğini söyleyerek girer. Kitaptaki meseller boyunca, Yazar kâinât kitabının sayfalarını okumaktadır. Her kıssa, bu kitaptan bir sayfa, bir cümle, bir kelime gibidir. İlâhî aşkın sarhoşluğu içinde yazılmış olan* ***Yusufcuk****, kâinat kitabının okunması için öncelikle insanın kendi kitabını okuması gerektiğini bize hatırlatır. Sanki kitap bu uyarı çevresinde döner. Bu, nefsini bilen Rabbini bilir hakikatinin ifadesidir. Nefsini bilmek, insanın kendisinde tecelli eden ilâhî esmâ'nın tecellî düzeyince gerçekleşir. Nefsini bilmekten muradın bu olduğunu söyler ârifler. İnsan ilâhî isimlerin hangisinin ne zaman tedbiri altındaysa ve tecellî ne düzeydeyse o yetkinlik düzeyince bilebilir Rabbini. Ayverdi,* ***"tepsisinin içine nisan yağmuru toplayan bir çocuk gibi, bu akıp giden selin altına çanağını"*** *niçin koyduğunu sorup durur. Bu soruda bile sûfi mazmunlarından birkaçını bulmak mümkündür. Yağmur rahmeti simgeler. Allah Rahman sıfatıyla arşı kuşatmıştır. Dünyada bu sıfatla, âhirette Rahim ismiyle mütecellîdir. Rahman'da kayıt yoktur. Çanak, feyze kâbil hâle gelme durumunu ifâde eder. Kulun yapabileceği şey hazırlanmaktır. Ki buna talep, edene de tâlip tâbir edilir. Müridle eşanlamlı olan bu kelimeden anlarız ki, insan sadece ister ama asıl murad eden Allah'tır. İnsan diler fakat gerçekleşen murâd-ı ilâhî'dir. Nisan yağmuru da evrensel sembollerdendir. Sedef bedendir, inci kalptir. Nisan yağmuru inhisar kabul etmeyen kalbin kökenini simgeler. Kalp, insandaki ilâhî merkezdir. Namaz ve hac arzın merkezi olan Kâbe'ye yönelinerek edâ*

edilir. Zikirde ise insan kendindeki ilâhî merkeze yani kalbe doğru bükülür. Kalp, beytullahtır. Bir kudsî hadiste, ***"yer ve gökler Beni kuşatamadı, ancak inanmış kulumun kalbi kuşattı"*** *buyurulmuştur. Ayverdi, sorular sorar ama ardından tecâhül-i ârif yaparak,* ***"biliyorum ama yine de soruyorum"*** *der.* ***Yusufcuk****'un bir başka metni şöyle açılır:* ***"Herkes bu meydana bir zafer için gelir, ben ise sâde Sana yenilmek için geldim."*** *Bu cümle yalnız başına bize sûfiliğin hâl dilini ele verir niteliktedir. İnsanla ilâhî hakikat arasındaki en büyük engel insanın kendisidir. İnsan kendisinden tümüyle kurtulmaksızın ilâhî feyze kabil hâle gelemez. İbn Arabi, secdede Efendimiz'in sürekli yaptığı duâyı hatırlatır:* ***"Allahım beni nur kıl"*** *O'na göre Efendimiz burada,* ***"Allahım beni Sen kıl"*** *demektedir. en-Nur, Allah'ın isimlerindendir ve* ***"beni nur kıl"*** *diyen, gerçekte,* ***"beni benden al, Kendi sonsuz ve mutlak varlığında yok et"*** *demek istemektedir. Secde mâdem en yakın olduğumuz yerdir, o halde kendimizi tümüyle aradan kaldırmamız gerekecektir. Ayverdi'nin,* ***"sade Sana yenilmek için geldim"*** *ini de böyle okumak mümkündür. Bir başka metinde şöyle der :* ***"Adını sordular. Söyledim. 'Tanımıyoruz, kimmiş o?' dediler. Az kaldı perdeyi çekip seni onlara gösterecektim; fakat ihtiyatkâr olmayı yine Senden öğrendiğim için vazgeçtim ve düşündüm ki, gösterseydim de göremeyeceklerdi; zîra perdelerin kalktığı ezel gününde onlar Seni görmüşlerden olsalardı, şimdi burada, 'Tanımıyoruz' demezler ve demir âsâ demir çarık, bu kâinâtın tek görülecek görülmemişini arar ve bulurlardı."*** *Yusufcuk'un bu metninde Sâmiha Ayverdi muazzam bir hakikati tek cümlede tasvir eder. Ezel bilişikliği dediği bu temaya kitapta sık sık döner:* ***"Ezel gününün dîvâne yolcusunun parmağına dünyaya gelirken bir yüzük takmış, sonra da, 'bunu hırsızlar çalacaktır; sen gene onu ara bul' demiştin. İlk sözün pek çabuk çıktı. Gözümü bu âleme açar açmaz, onun parmağımdan çalınmış olduğunu gördüm. Çaldıran da ben, arayıp bulacak olan da bendim."*** *Burada tevhit hakikati dile gelir. İkilik aradan kalkar. Mutlak tekliğin ifâdesi olan başka bir meselinde Ayverdi,* ***"henüz zaman yaratılmamışken insan sözü edilmeye değmez bir varlıktı"*** *meâlindeki haberle,* ***"başlangıçta Allah vardı ve O'nunla birlikte***

bir şey yoktu" *hakikatini birleştirir:* ***"Dünya şekilsiz bir yığınken, ne toprak, ne su, ne ateş birbirinden seçilmeden ve mükevvenat henüz tasavvur ve yaratılış teknesinde yoğurulmadan Sen vardın."***

Mutlak tekliğin hayret makamındaki seyircisi ve aşk yolcusu olarak da insanı anar: ***"Ve ben hep başım kapının eşiğinde, Senin hayranın olarak aşk rüyalarımı görürdüm."*** *Ayverdi'nin bu metinlerinin çoğu naz makamında kaleme alınmıştır. Yazar nazdan niyaza niyazdan naza gider gelir.* ***"Bugün Sensizliğe tahammülüm yok"*** *der,* ***"beni kendimden geçir, sarhoş et."*** *Bu dileğe erişinceye kadarki serencâmını ise kozmik bir hikâye olarak anlatır:* ***"Ruhum bir kalıbın esiri olmadan evvel, elimi bir el tuttu ve bana güneşleri, seyyâreleri, semâvâtın acâibini gezdirip seyrettirdi. Nihayet bir âleme getirerek: 'İşte misâfir olacağın yer... burası dünyâdır' dedi. Böylece kimsenin kimseyi görmeden çalışıp didindiği bu patırtılı âleme ben de katıldım."*** *Bu, insanın ilâhî varlıktan kesret âlemine inişinin hikâyesidir. İnsan ebedî sessizlikten gürültülü bir arza inmiştir. Ve su ile sarhoş olacak düzeye gelinceye kadar bu hengâme içerisinde yuvarlanacaktır. Her metninde ayrı bir hikmetin dile geldiği* ***Yusufcuk****'tan şimdi de istiğnâ makamında yazılmış bir meseli analım:* ***"karşına dua etmek için oturup ellerimi açtım. Ne garip ki yüzünü görünce bütün isteklerim, sam vurmuş bir ağacın yaprakları gibi kavrulup döküldü. Bilmem niçin evvelden bu mukadder neticeyi bana haber vermedin? Ben duâ mahalli değil, aşk ocağıyım demedin?"***

Rabiatü'l-Adeviyye bir gün hastalanır. Acılar içindeyken Bayezid çıkagelir. ***"Niçin Rabbinden şifâ dilemiyor, bu acıyı çekiyorsun?"*** *diye sorar. Rabia,* ***"O'nun muradı bu iken niçin aksini isteyeyim, bu ayıp değil mi?"*** *diye cevap verir. Dua, Şeyh el-Alevi'ye göre Allah ile kalben aracısız haberleşen kâmil veliler için gereksizdir. Ayverdi'nin bu metni gerçekten de üstün bir yetkinlik düzeyinden yazılmıştır. Buna ârifler Zat meşrebi derler. Zaten insanın mânevî seyrinde gezinin zirvesi Zâtiyyet düzeyidir. Bu bölüme fark-ı evvel tabir edilir. Mahlûkiyetten Zâtiyyet hakikatine uruc eden velîler oradan tekrar nüzûl ederler ki bu da fark-ı sânî olarak isimlendirilir.*

Seyr-i sülûkunu tamamlamış kâmil velîler ümmiyyun, safiiyyun ve zatiyyundur. Ümmiyun, sanıldığının aksine câhil anlamına gelmez, okur yazar olmayan manasını içermez, ümmiyyundan kasıt, insanın kendi kişisel algısını ortadan kaldırmasıdır. İlâhî Hakikat'e açık ve hazır hale gelmek için bu şarttır. Sâfiiyun ise kalbin ve hâfızanın saflığından kinâyedir. Neşâtî'nin, ***"ettik o kadar ref-i taayyün ki Neşâtî/Âyine-yi pür-tâb-ı mücellâda nihânız"*** *ifâdesindeki "mücellâ" mazmunu bunu îmâ etmektedir. Ayna saf ve cilâlı olmaksızın ilâhî hakikati kusursuz biçimde yansıtamaz, aktaramaz Zâtiyyun olmak ise, yerden semâya, beşerî gerçeklikten semâvî hakikate doğru bir gezinin gerçekleştirilmesini işâret eder. İnsan arza nüzûl etmiş, inmiştir. Kudsî Kelâm da arza tenezzül etmiştir. İnsan hayattayken bu inişin simetrik bir gezisini gerçekleştirmek durumundadır. Bu geziyi gerçekleştirenlere zâtiyyun denir. Zâtiyyun olan kimse artık merhûme Ayverdi'nin yukarıda andığım metninde ifâde ettiği hâle ulaşmıştır. Sürekli Rabbinin müşâhadesiyle meşgûl hâle gelmiş ve O'nunla arasındaki haberleşme kanalları tümüyle açılmıştır. Rabbinin müşâhadesine mahzar olan kimse için O, artık bir duâ makamı değil, bir aşk ocağıdır. Bu, makama muhabbetullah tâbir edilir. Muhabbetullah mârifetullahı netice verir. Tam da burada muhabbet, aşk ve şevk merdivenlerinden söz etmek yerinde olacaktır. Muhabbet, kuşun uçmaya çalışmasıdır. Aşk kendi kanatlarıyla uçabilmesidir. Şevk ise en üstün düzeydir ki, bu, kuşun kanadı kırıldıktan sonra da uçmaya gayret edişidir. Çünki bu düzeye erişen kişi bilir ki, kendisi Rabbine kendi kanatlarıyla ulaşamaz, ancak Rabbi, el-Karib adıyla kendisine yakınlaştırabilir. Bu makamda ise ancak insan aşkla dolar.*

Yusufcuk*'taki bir metin bize bu hakikati olağanüstü bir saflık ve açıklıkta anlatır:*

"Küçük kız! Mektebe başladığın gün, hocan ilk iş olarak sana harfleri öğretmişti. Az sonra bu öğrendiğin harfleri birbirine çatma temrinleri yaptın ve böylece kelimeler meydana çıktı. Sonra bunları sıraladın ve ibare oldu. Böylece de okumayı söktün. Artık büyüdün, mektep bitti. Şimdi yeni bir dersaneden içeri giriyorsun. Ben de sana ilk iş, bu kitapsız kalemsiz kazanılan ilmin baş harflerini öğreteyim:

Gülümseme ve utanma. İşte yavrum bunlar, aşk kitabının ilk harfleridir."

Ayverdi, burada hem hakikatin zâhirî ve bâtınî boyutlarından söz açmakta hem de aşk mesleğinin mâhiyetinden konuşmaktadır. Zâhir, bâtının dış boyutudur. İbn Arabi hazretleri, ***Fütuhat****'ta şöyle der:* ***"Şeriat, Hakikat'in örtüsü veya perdesi değildir, bizâtihî kendisidir. Hakikate geçmek için, bizzat şeriata nüfuz etmek gerekir."*** *Bu bize, zâhirin bâtından ayrı bir olgu olmadığını, onun bir boyutu, bir yönü olduğunu gösterir. Demek ki bâtına geçmek esastır ve bunun yolu da zâhirden geçmektedir. Zâhirde kalmayıp bâtına nüfuz etmek gerekir. Bâtın aşktır. Aşk yolunda ise insanı ıstırap karşılar. Ayverdi şöyle der:*

"Istırap denen bir harf vardır ki, bunu hepsinden evvel öğrenmeye çalış; zira onu ihtiva etmeden mânâ kazanmış hiçbir kelime, hiçbir cümle yoktur."

Bu, bize aşk şarabıyla sermest olanların en üstünü ve bir aşk şehidi olan Hallac-ı Mansur hazretlerini hatırlatır. Ölümünden birkaç gün önce, zindanda kendisini ziyarete gelen Cüneyd-i Bağdâdî hazretlerine şöyle der: ***"Yarından sonra beni öldürdüklerinde, sen medresene dön ve üzerindeki sûfilik hırkasını çıkararak müderrislik cübbesini giy. Çünkü aşk yolunda, şehitlik kaçınılmazdır. Bu meslekte insanın kendi kanıyla alacağı abdestle kılacağı iki rekat namaz üzerine farzdır."***

Istırap sözcüğü, aşk yolundaki şehitliği îmâ etmektedir. Bu mazmun, ***"ölmeden evvel ölünüz"*** *hadisinden kaynaklanır. Ayverdi, meselinde küçük kıza son olarak şöyle seslenir:* ***"Eğer ıstıraba yer vermemiş bir ibâreye rastlarsan, korkma; 'bunun aşk kitabında yeri yok' diye haykır."***

Buna "belâ" da tâbir edilir. Belâ da inisiyatik bir mazmundur. Nitekim Hallac-ı Mansur hazretleri şöyle demiştir: ***"Sultanlar, bir iklimi (mülkü, vatanı) fethettiklerinde, yeni bir iklimin, vatanın fethinin arzusuyla yanıp tutuşurlar. Biz ise, yıllardır Senden gelecek bir belânın umuduyla yanıp yakılmaktayız."*** *Belâ'yı hem Rabbin bir ilâhî lütfu, bir bağışı olarak okumak hem de "belî/evet" mânâsına yormak mümkündür. Bu ise, "rızâ"yı taleb*

etmektir. Rızâ makamı, sadece Allah'ın kuldan değil, kulun da Allah'tan râzı olmasını içerir. Bu makam, yetkinlik düzeylerin üst basamaklarındandır. Pir Sultan Abdal hazretleri, bir nefesinde, ***"güzel âşık cevrimizi çekemezsin demedim mi/bu bir rızâ lokmasıdır yiyemezsin demedim mi?"*** *demek suretiyle, "rızâ"nın ne denli ulaşılması güç bir makam olduğunu belirtmiştir.*

Rızâ, kulun her şeyden râzı olması, Rabbinin her tecellîsini bir lütuf olarak kabullenmesidir. Musîbetler, yokluklar, yoksulluklar, yalnızlıklar, acılar, ayrılıklar, ölümler, her türlü maddî ve mânevî sıkıntıları can ve başla benimsemesi ve şükr makamında bulunmasıdır. Sâmiha Ayverdi, ***Yusufcuk****'taki bir anlatısında bunun bâtınına doğru sızarak şöyle der:* ***"Gidenin yerine benzerini getirmek gayreti, işte insanların tesellisi. Ama o bazen daha cesur, daha pervâsız davranarak, insanoğlunun bu körü körüne sarıldığı, başını göğsünde dinlendirdiği, ya da hizmetine çağırdığı 'tesellî' adlı câriyeyi, ezel künyesinde rastladığı ismiyle çağırır: 'gaflet'."*** *Bu metnin alt okunması yapıldığında "teselli"nin bâtınî hakikatinin rızâ, "gaflet"in ise "tevekkül" olduğu anlaşılacaktır. Râzı olmak tesellî bulmak değildir. Rızâ, "artık öyle olur ki;* ***"Ben kulumdan kulum Benden râzı olur"*** *hakikatinin sırrıdır. Ya da* ***"ey nefs, artık Râzı olmuş bir halde Rabbine dön"*** *nidâsındaki sırdır. Nefs, dünyâya inerken yaşadığı irtifâ kaybını, simetrik bir geziyle, yani mânevî bir miracla taçlandırdıktan sonra rızâ makamına uruc eder. Bu halde Rabbine dönen nefs artık "sâfiyye" olmuştur. Gaflet ise, kulun Rabbinden nisyânıdır. Sûfiler "ben"lik duygusundan bir zerre kalmış ise kulun gafletten kurtulamamış olduğunu ifâde ederler. Gafil olan tevekkül makamına erişemez. Tevekkül, insanın aradan çekilmesidir. Zîra insanla Rabbi arasındaki engel kendisidir. Cüneyd-i Bağdâdî hazretlerine Seriyyü Sakatî hazretlerinin söylediği şu söz bunu ifâde eder:* ***"Senin varlığından daha büyük bir günah yoktur."*** *Sâmiha Ayverdi, metinde, "Teselli"yi bir câriyeye benzetmek sûretiyle hem teşhis sanatı yapmakta hem de tesellinin baştan çıkarıcılık niteliğine atıfta bulunmaktadır.*

Yine "aşk"a ilişkin bir başka metinde, onun belirleyici işleviyle ilgili bir vurgu yer alır. Bunu Ayverdi, "müstebit" kelimesiyle ifâde eder.

Aşk gerçekten de tüm bağları yıkarak kendi bağlarını kurar. Bu onun koznik niteliğidir. Ayverdi şöyle der:

"Konuşuyorduk. İçimizden biri sordu:

-Târihin kaydettiği en müstebit hükümdar kimdir?

Her ağızdan bir isim çıkmaya başladı. Saydılar, söylediler. Fakat sorgu sahibi bunların hiçbiriyle tatmin olmuyordu. Bir ara göz göze geldik. Bana,

-Niçin sesin çıkmıyor? Sen de bir şey söylesene, dedi.

Zaten ben de söylemeye hazırlanıyordum. Yavaşça,

-Aşk! dedim."

Ayverdi bu hakikati ifade ederken, aşkın ezelden ebede tahtında tek rakibi olmaksızın saltanat sürüp buyruk yürüttüğünden bahs açmaktadır. Zaten sonunda, ***"bunu, bu âşikâr zaferi koyup uzaklara gitmek ne revâ"*** *diyerek,* ***"aşk imiş her ne var âlemde"*** *gerçeğini tahkim etmektedir.*

Varlığın mayası aşktır. Varoluşun sırrı aşktır. Evren aşktan doğmuştur. Varlığın merkezinde hakikat-ı Muhammediye bulunur. Bütün muhabbetler muhabbet-i Muhammediyedendir. ***"Muhammedden hâsıl oldu muhabbet/Muhammedsiz muhabbetten ne hâsıl"*** *diyen şâir bu sırdan konuşmaktadır.* ***Yusufcuk****'un bir metninde Sâmiha Ayverdi, insanı balçıktan yoğuran ve ona nefesinden üfleyen Yüce Rahman'ın soluğunun rüzgârı oluşumuzdan söz eder:* ***"Sana soruyorum dostum, beni bu dünyaya kim davet etti? Anamla babam mı? Hâşâ. Onlar, ezel tasarrufunun zavallı bir âletinden başka nedir? Sahibim bir mucize göstermek istedi; gitti bir dağ başından bir avuç toprak alıp yoğurdu ve ona kendi nefesini üfleyerek dünyaya fırlattı. Bu çamur, dünyada bir ananın babanın çocuğu oldu. Adına da adımı verdiler. Yalan söylemiyorum; ben, onun nefesinin bir rüzgârıyım ve beni bu dünyaya, uğrunda binbir âlemi terk ettiğim bu ses, bu nefes sahibi çağırdı."*** *Bu anlatıda insanın zuhurundan söz açılmaktadır. Aziz Mahmud Hüdayi*

hazretleri, ***Muhammed'in Zuhûru*** *adlı eserinde bu ezelî hikâyeyi anlatır. Sûfilerin çokça rağbet ettiği bir kudsî hadiste Rabbimiz şöyle buyurur:* ***"Gizli bir hazine idim, bilinmeyi sevdim. Bu sırla mahlûkâtı yarattım."*** *Mahlûkâtın eşrefi olan insan varlık âleminde en son zuhur edendir. Çünkü insan meyvedir. Varlığın özüdür, özetidir. Kâinâtın kalbidir. Allah'ın yeryüzünde halifesidir. Allah insana soluğundan üflemiştir. Rahman'ın nefesi insanın ruhudur. Gerisi kemiktir, kıldır. Sûfiler ruhun bedene tenezzül edişinden söz açarlar. Ruh, ten kafesinde mahpustur. Bu sıkışma, ruhun ölmeden evvel ölme isteğiyle yanıp tutuşma, özgürleşme arzusunu da berâberinde getirmiştir. Adamah kelimesi İbrânîcede kırmızı toprak anlamına gelir. Âdem yani insan kızıl topraktan karılmıştır. Rahman, insanın çamurunu bir rivâyette dörtbin sene yoğurmuştur. O'nun katındaki bir gün bizim katımızdaki bin yıl gibidir. Allah Âdem'in çamurunu iki eliyle yoğurmuştur. Yani Celâl ve Cemâl yönüyle. Allah'ın iki eli de sağ elidir. Yani, Allah'ta baskın olan Cemâl boyutudur. Çünkü Allah gökleri ve yeri altı günde yarattıktan sonra Rahman sıfatıyla arşı istivâ etmiştir. O'nun rahmâniyeti dışında hiçbir varlık kalamaz. Bundan kinâye, İbn Arabi hazretleri, Allah'ın iki eli de sağ elidir buyurur. Ayverdi, metnin devamında, yere nüzûl eden çamura üflenen soluğun Sahibi'ne seslenerek şöyle der:* ***"Ben de ne ham ne toy bir adamım. Onun uğrunda binbir âlemi bağışlamak da nedir? Bu ses beni yerimden, yurdumdan, saltanat ve dârâtımdan koparmışsa çok bir şey mi? Bu dâvete karşı ben kim oluyorum? O dile, târife gelmeyen ferman sahibi, kolumdan tutup dünyaya sürüklerken, elini elimden koparmaya kıyamayarak, kendi de beraber geldi. Daha ne isterim, söyleyin ben ne isterim daha?"***

Bu isteğin sonuçlarından olmak üzere bir başka ***Yusufcuk*** *kıssasında Sâmiha Ayverdi, "secde"den bahseder. Secde kulun Rabbi'yle buluştuğu yerdir. Buna menzil denir. Alak suresindeki* ***"secde et, yakınlaş"*** *buyruğuna uyan kul, Rabbine doğru iner. Rabbi de kuluna doğru tenezzül buyurur. Ve bir yarıyol karşılaşması gerçekleşir. Buna nüzûldan, inişten kinâye menzil denir. Ayverdi şöyle der:* ***"Rabbim, sanırlar mı ki, ben secde ederken, taşa, toprağa baş koyarım? Hayır, eğilen başım, o kaskatı yerde senin aşkının yumuşak dalgalarına karışır."***

Bu cümle gerçekten de zengin bir atıf alanına sahiptir ve okuma imkânlarına açıktır.

Secde ubûdiyeti simgeler. Secdeye varmak üzere kulun eğilmesi Rahman'ın gecenin üçte birinde dünya semâsına inişini simgeler. Bir rivayette Allah gecenin üçte birinde dünya göğüne değin tenezzül buyurarak, ***"yok mu Benden bir şey dileyen, vereyim"*** *şeklinde nidâ eder. Namaz kul ile Rabbi arasında ortak bir münacattır. Yine bir kudsî hadiste Rabbimiz şöyle buyurur:* ***"Ben, namazı kulumla aramda ortak bir münacat kıldım. Onun yarısı Bana yarısı kuluma aittir."*** *İbn Arabi hazretleri bundan hareketle, meselâ Fatiha'nın namazda vâcip kılınmasının hikmetinden de söz ederek, sûrenin ilk üç âyetinin Allah'a diğer dört âyetinin ise kula ait olduğunu söyler. Zira* ***"sadece Sana ibâdet eder sadece Senden yardım dileriz"*** *ifadesi kula aittir ve Rabbine râcîdir. Kıyam, Rubûbiyeti simgeler. Rükû, ubûdiyeti sembolize eden secde ile Rububiyeti simgeleyen kıyam arasında berzahtır. Secdede insan kendi benliğinin sınırlarını tümüyle terk ederek Rabbinde müstağrak olmaya çalışmaktadır. Bu istiğrak halini Sâmiha Ayverdi,* ***"İlâhî aşkın yumuşak dalgalarında kaybolmak"*** *şeklinde ifade etmektedir.*

Bu kayboluş nasiptir. Bunu bir başka metninde Ayverdi şöyle dile döker: ***"İnsanoğlunun kulağını bükmek, nasihat vermek boştur; kıssadan hisse çıkarmak da boştur. Bu cihanda nasihat, nisan yağmuru gibi bol bol yağar, sel gibi akar. Ama nerede o sadef ki, ağzını açsın da yuttuğu bu damlayı inciye tebdil etsin. Her hadise, içinde hissesi olan bir kıssadır. Ama nerede o göz ki, bu dolaşık ve sırlı yazıyı söküp heceleyebilsin."*** *Bu uyarı bize, muhasebe günü gelmeden nefsimizi hesaba çekmemiz gerektiğini de hatırlatır. Her olayın içinde hissesi olan bir kıssa olması bir âyetin anlam denizindendir. Varlıklar Allah'ın birer delili, birer âyetidirler. Her şey bize O'nu söylemektedir. Hiçbir şey yoktur ki, O'nu hamd ile tesbih etmesin. O halde kâinât kitabının birer kelimesi olan varlıklar ve olaylar bizim için birer hakikat habercisidir.* ***Yusufcuk'un*** *bir meselinde Ayverdi bizi adeta tüm perdeleri kaldırarak yokluk hakikatiyle yüzyüze getirir:*

"Zaman zaman hislerimin kapısını çalan, aldırış etmezsem zorlayan bir el vardır. Ona,

-Kimsin, ne istiyorsun? derim.

Cevap yerine içeri bir el uzanır. Düşünürüm. Para istemeyen, mala, rızka tamah etmeyen bu avuca ne koyacağımı uzun uzun düşünürüm ve düşüncelerim bir karara bağlanamayınca da, sualimi hiddetle tekrar ederim. O, belki dalgınlığıma, belki unutkanlığıma, belki de gafilliğime küsen, fakat gene de tesir ve halavetini eksiltmeyen sesiyle,

-Yokluk! der."

Yokluk, inisiyatik sözlükte "fenâ"yla karşılanır. Acz, fakr, kusur vb. ıstılahlar da bu kavramın anlam dünyasına aittir. Bu tarik, yani acz ve fakr yolu, Allah'a ulaşmada en etkin, en kısa ve tehlikesiz yoldur. Bekâ fenâdan geçer. Varlığa yoklukla ulaşılır. İnsan yok olmadan Rabb belirmez. İnsan azaldıkça ve yok oldukça Rabbine yakınlaşır, Rabbi katında değeri artar.

Bu metnin yüzeyinde maddî varlık-yokluk muhasebesi görünse de gerçekte fakrın hakikati anlatılmaktadır. Sonunda Ayverdi, ***"varlık anında verilen, yokluk olmaz ki vereyim... Yokluk anında varlık bulunmaz ki, 'gel al' diyeyim"*** *diyerek varlığın yokluktan geçtiğini bildirmektedir.*

Hikmetin dili sembol ve sükûttur. ***Yusufcuk****'ta bu hakikat de bizi karşılar:*

"Bana, 'söyle' deme. Bugün susmak istiyorum. Sözlerimi gönlümün kınına sakladım; söyle, diye üstüme varma. Şâyet sana uyar da onları çekip çıkarırsam, el sürenin parmakları doğranır." *Sükût da bir haldir ve velî seyri sülûkun bir yerinde buna uğrar. Halvet zaten sessizliğin yurdudur. Orada beşerî olan sısar, ilâhî olan konuşmaya başlar. İnsandaki ilâhî merkez olan kalbin konuşması sükûttur. Hallac-ı Mansur hazretleri bir keresinde şöyle demiştir:* ***"Dillerin konuşması, kalplerin helâkindendir."*** *Metnin devamında Sâmiha Ayverdi, kalbe doğmayan bir hakikatin dile gelmemesi gerektiğini hatırlatır:* ***"Bana, 'söyle' deme. Sen söyle, sen haber ver ki ben neyim? Hangi göklerin hangi köşesinden bu dünyaya damladım?"*** *Bu aynı zamanda,* ***"ya hayır söyle veya sus"*** *uyarısının da tevili gibi görünmektedir.*

Büyükler, ***"dert ağlatır, aşk söyletir"*** *demişlerdir. Muhabbet olmaksızın söz kemâle ermez. Kemâle ermeyen söz hayrı taşımaz. Ayverdi bu hakikati şöyle dillendirir:* ***"Rabbim, senin takat getirilemeyen ateşinle kavrulup yanarken, söyleniyor, haykırıyor, inliyor, feryad ediyorum. Beni dîvâne diye, bîçâre diye de olsa dinleyenler var. Rabbim, senin ateşinle kavrulup da yanmamak, yanıp da haykırmamak, inlememek olur mu? Ama bu ateş içine düşeni kendisine benzettiği, varlık tezâhürleri içinde bir avuç kül olduğu, sözü, feryâdı, şikâyet ve şekvâyı, bilinmez bir rüzgâr, bilinmez nerelere sürüp götürdüğü zaman, söyleyememek ıstırabı ile ben ne yapayım? Söyle bana o kıyâmet lahzasının lisanını olsun öğret!"***

Yusufcuk*'un hemen tüm metinleri inisiyasyon sözlüğünün ıstılah ve mânâlarıyla doludur. Modern zamanlarda yaşamış velî bir yazarın kaleminden dökülen bu eserin tekke-tasavvuf edebiyatı geleneği içinden okunması ve yorumlanması gerekmektedir.*

Şerhi gerektiren bu metinler toplamı, bize yitiğimiz olanı, hikmeti aktarmayı deniyor.

Sözü Ona bırakıyorum:

"Bana tarif edilmeyeni et dedin. Bu nasıl mümkün olur Devletlim?

Bilirim, hep olmazları oldurur, muhalin başını imkân tarağıyla tararsın. Ama gene de insaf et Devletlim, bende o taşları su gibi akıcı, bulutları kaskatı dondurucu, ateşleri bahar rüzgârına çevirici kudret nerede, söyle nerede?

Acaba târif edilmeyeni et, derken, yedi cehennemi yakıp kül edecek bu gönül ateşini mi dile getirmemi istedin? Ah Devletlim, sana evvelce de söylemiştim. Güneşler doğar batar, yıllar yılları, devirler devirleri kovalar; dünya seyrinde, kâinat devrinde, sâdık köleler gibi, şaşmadan, durup dinlenmeden, eskiyip yenilenir. Ve bu bir yandan ölüp bir yandan dirilen cihan, yiğitlerin kuvvetleri, cihangirlerin pazuları, zekâ ve idrak hamlelerinin harikaları ile mâmur

olup âhenklenirken, her zorluğu yenen, her müşkili başaran insanoğlu bir âşık gönlünün o kendini ve kâinatı yağmaya veren yanıklığını dile getiremez.

İzin ver Devletlim, izin ver de bu akşam, lafza gelmez bir kıyâmetin karşısında her zamanki gibi derin derin susayım."

Eserlerinden Seçmeler

Dost

– Nereye gidiyorsun arkadaş?

Bir insan sesi... günlerden beri dağların yeşil ve karanlık geçitlerinden, derelerden, sessiz kimsesiz vâdîlerden geçen yolcu, bu dağ başında bir insan sesiyle karşılaşmaktan şaşırmışçasına etrâfını araştırdı. Biraz da korkmuştu. Kendisine hitap eden adam bir kaya parçasına oturmuş, başı önünde zembil örüyor, sanki bir an evvelki suâli soran o değilmiş gibi kayıtsız ve meşgul görünüyordu.

Yolcu, ancak ona yaklaştığı zaman başını kaldırdı ve dudaklarının üst üste iki düz çizgi gibi sımsıkı kapalı olmasına rağmen, suâlini, bakışlarına koymuş sarih bir istifhamla tekrarladı. Sâbit, canlı ve önünden kaçılmaz bir tesirle kudretlenmiş iki göz, hâlâ kendisine bakıyordu.

Yolcu ise, zembilcinin sorduğu suâle cevap vermek pek müşkülmüş gibi tereddüt ediyor. Bir şey söylemiyordu. Gerçekten, bu suâlin cevabı hem pek kolay, hem de pek güçtü. Yalan söyleyebilse mesele kalmıyacaktı; fakat o, çocukluğundan beri yalandan uzak yaşamıştı.

*Doğruyu söylese: **"Krezüs'ün sarayına ihsan almaya gidiyorum"** dese, belki o da peşine takılacak, kısmetine iştirak edecekti.*

*Zembilcinin bakışları, daha fazla düşünmesine müsait değildi; yolcu kendi kendine: **"Adam sen de herkes nasîbini alır, varsın gelsin ne çıkar?"** dedi ve bir kaya parçasına oturdu. Durmadan yürüyen dizlerine bu dinlenme pek iyi gelmişti. Oturduğu yerde hâline biraz çeki düzen verdi. Ne olsa söyleyeceği söz mühimdi; kendini saydıracak gibi konuşmalı idi. Sesine tam bir ciddiyet vererek:*

*– **Krezüs'ün sarayına ihsan almaya gidiyorum**... dedi.*

*– **Hah, hah, hah**...*

Zembilci bu cevâba, sürekli kahkahalarla güldü, güldü. Yolcu, muhâtabının kendine gıpta etmesini beklerken bu alaylı gülüşlerin mânâsını anlamamıştı.

– Yoksa inanmadın mı?

– Niçin inanmayım? İnandım ve şaştım...

– Bunda şaşacak bir şey yok ki...sekiz günden beri yollardayım, ne giydiğim elbiselerden, ne kunduralarımdan hayır kaldı. Şu tabanlarıma bak, kurak topraklar gibi parça parça ayrıldı. Bu hâlimle daha da iki gün yürüyeceğim. Çünkü çalışmaktan bıktım bol ve hazır para istiyorum... günlerden beri yollarda çektiğim zahmetleri, kavuşacağım nîmet unutturuyor. Artık eski pabuç yamamakla nafakamı toplamayacağım, anladın mı?

Yolcu bir an durdu. Söyleyeceği sözün tesîrini muhâtabının yüzünde iyice görebilmek için dikkatini topladı. Zîra bu söz, şu zembilci gibi bir fakir için en büyük müjde idi.

– Ben fenâ yürekli bir adam değilim...elbette sen de böyle bir ihsâna sahip olmak istersin... sıkılma, gel berâber gidelim. Şüphe yok ki o seni de boş çevirmez, fakirlikten kurtulursun..

– Hah, hah, hah...

Zembilcinin cevap yerine tekrar kahkahalarla gülmesi yolcuyu hiddetlendirmişti.

– Ne gülüyorsun be adam..yoksa deli misin?

Zembilci artık gülmüyordu. Az evvelki ciddiyetini bulmuş, yüzüne, hâkim ve ağır bir mânâ dolmuştu:

– Deli değilim arkadaş..düşüncen ve teklîfin beni güldürdü. Saraya, ihsan almaya ihtiyâcı olan gider. Halbuki ben Krezüs'ten daha zenginim.

– Hah, hah, hah...

– Gül, şimdi de sen gül yolcu..fakat yalan söylemediğime emîn olabilirsin. Hatta, Krezüs'ün serveti benim hazinelerimin bir köşesinde kalır...

– Belli...kirli elbiselerinden yırtık pabuçlarından ne kadar zengin olduğun besbelli... sert hasırlarla uğraşmaktan ellerin ağaç kütüğüne dönmüş...ne tarafına bakılırsa sefâletten, yokluktan destan okuyor. Hem fakirlik hem de akılsızlik çok yaman dert! Zavallı adam, işte karşına bir yoldaş çıktı, seni şu bîçârelikten çekip kurtaracak bir el uzandı, bu fırsatı kaçırma da peşime takıl zenginlikten dem vurup saçmalayacağına, aklını üstüne al da yürü...her zaman bu fırsat ele gelmez...

– Benim Krezüs'ün ne hazînelerine ne de ihsânına ihtiyacım var...çünkü ondan zenginim. Asıl sen fırsatı kaçırma da bana, benim hazînelerime gel! Krezüs'ün altınları topraktan, yerin altından çıkar; benim varlığımı ise gönlümden, gönlümün nihâyeti bulunmayan derinliklerinden fışkırır. Gel, bana gel ki, sana, bu endâze ve hesâba gelmeyen servetten saçayım...Gönlümdeki zevk külçelerinden, el sürülmemiş mücevherlerden vereyim...

– Benim bolluğum, benim ölçüye sığmayan gönül zevkim Krezüs'te ne gezer? Eğer fakir olsaydım, elbette senin gibi zengin olmanın çârelerini araştırırdım. Hem başkalarının ihsânı benim boğazımdan gitmez ki. Bana bu ihsanın dilencisi olmaktan, kendi hünerimin efendisi olmak yeğtir. Zengin olmak için tutturduğun yol pek yanlış... Zîra ne kadar varlığın olsa, tamahdan geçmeyince zengin sayılmazsın. Şunu iyice bil ki, eğer Krezüs zengin olsaydı, durmadan mal toplamaya hazînelerinin yekûnunu kabartmaya bakmazdı. Yalan mı yolcu, yalan mı?

Yolcunun yüzünde, az evvelki alaycı bulut dağılmış, sel gibi akan kahkahaları dinmiş, bütün bu kayıp olan manaların yerini derin bir düşünce doldurmuştu. Dudakları hafifçe kımıldadı:

– Doğru söylüyorsun... Adın ne senin?

– Dost!

– Ne güzel isim bu..keşki anam babam da bana bu ismi koysalardı...

– Onu bana anam babam takmadı, halk taktı. Ananın babanın koyduğu isimlerin kıymeti yoktur; zîra insan çok defa isminin mânâsına sahip olamaz. Halbuki halkın dudaklarından çıkan hükümler rast ve gerçektir.

– Benim de dostum olur musun?

– Kimin dostu değilim ki senin dostun olmayayım? Herkesin, her mahlûkun ıztırâbına kalbim açıktır, cihanda benim için el uzatılmayacak kimse yoktur. Herkes nedir? Herkes yoktur ki... kâinat zerrelerinden her biri, tek hayatdar vücûdun muhtelif görünüşlere bürünmüş olmasından ibârettir.

- Halk zanneder ki Dost, dostluğu kendileriyle ediyor. Halbuki benim dostluğum, yalnız o tek vücutladır. Her seste, her harekette onu görür, onu duyar, onu bilirim. Ben halkın nasıl dostu olmayım ki, halk perdesi düşünce o tek vücûdun yüzünü görürüm.

Zembilci susmuştu. Yolcunun sararmış yüzünde, sayısı sıklaşan soluklarında merak ve heyecan vardı. Etrafına bakındı, güneş çoktan batmış, dağlar, büsbütün uzaklaşmış, kararmıştı. Bu saatten sonra yol alması güçtü. Hem nereye gidecekti? Dost, onun eski dostlarıyla arasını açmıştı. Para, onun hasret olduğu bir dostu değil miydi? Halbuki tam ona kavuşmak üzere iken bir fakir zembilci bu dostu yerden yere vurmuş ve ona, çalışmak zevkinden ve tanımadığı bir gönül saltanatından koku vermiş, iz göstermişti. Yolcuda bu iz takip etmek, onun vardığı son noktayı öğrenmek için bir heyecan uyanmıştı. Acabâ bu izden yürümek, ona da şu adamın gönlündeki zevkten ve bütün varlıklardan baş çektiren bu derin istiğnâdan verir miydi? Yolcunun dalgın ve düşünceli başı, Dost'un vakur sesiyle o tarafa döndü:

– Söyle bana arkadaş, Krezüs'ün nesine imrendin de, ona saâdet temin etmeyen artıklardan toplamak istiyorsun? Tahtının etrafını bekleyen silâhlı muhâfızlar, her adımını gözleyen silâhşörler, saltanatına göz diken rakipler, hâsılı bir nefesini rahat aldırmayan kayıtlar arasında yaşamak, hep paranın ve saltanatın getirdiği bu külfetler istenecek şey midir?

–Bak, paranın sevdâsıyla bile ne hâle gelmişsin, yorgun, bîtâb bir külçeye dönmüşsün. Emîn ol ki onu ele geçirdikten sonra gamın, düşüncen iptilâların kat kat ziyade olacaktır. Bir kimsenin kesesini tamah fâresi delerse, o kıyâmete kadar mal toplasa da gene ihtiyaç ve iptilâdan kurtulamaz.

Yolcunun yorgunluktan pelteleşmiş vücûdu, âdeta erimiş, mâyîleşmiş bir cisim gibi oturduğu kayanın üstüne yapışmıştı.

– Beni bu gece evinde misafir eder misin? Çok yorgunum... hem sözlerin yüreğime ateş düşürdü, seninle konuşmak istiyorum.

– Peki arkadaş.. Dost'un kapısı her konuğa açıktır, yürü gidelim...

İki dost, gecenin esmer bir tül gibi dağları bürüyen boşluğu içinde ağır ağır gözden kayboldular.[134]

[134] Sâmiha Ayverdi, *Mâbette Bir Gece*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2005, s. 79-83.

Üç Turunçlar

Hâtıralar unutulur, fakat kaybolmaz. Esasen cehil, unutmuş olmanın delîlidir.

İnsanlar, cehdleri, aklî ve hissî teftişleriyle unuttuklarını hatırlamaya uğraşmaktadırlar.

İşte biz insanlar, hatırlayabildiğimiz kadar öğreniriz. Gerçi dünyâda tam kayıp yoktur, fakat tam bilgi ve hatırlayış da yoktur.

Gerçi insan ferâsetinin, insan zekâ ve dirâyetinin vücûda getirdiği eserler, birer hatırlayıştan ibârettir.

Fakat, her geçen zamanla biraz daha tekâmül eden bu hatırlayış, kemal zirvesine yetebilmek için akı"l ve his dünyâsını kuşatan mânâ fezâsına kanat açmak gerektir. Zîra bilgi ve hâtıranın cevheri oradadır. Asıl hatırlanması rûhî zarûret olan esrar, oradadır. Yazık ki insan, yokluğu varlık, varlığı yokluk zannetmek cehlini yenip hakîkî ilmi hatırlayamamaktadır! Şu hâlde bu yarım bilgi sâhibinin, herhangi bir yerden çaldığı elbise ile üç beş gün salınıp gezen ve nihâyet, hırsızlama malı, günün birinde üstünden çekilip alınan bir hırsızdan ne farkı olur?

Evet ölümün ve toprağın, her bilgiyi varlığımız kametinden çekip alacağı bir gün vardır. Fakat şu ilim ve irfan ki, kendi benlik ve varlığımız mukabilinde satın alınır, işte onun bir daha bizden kopup ayrılması ihtimâli yoktur...

Gece olup güneşin ziyâsı ve zerreleri eşyâdan çekilmekle, kendi zâtî varlığından gizlenebilir mi?

Mânâ fezâsının esrârını kendinde bulduracak ilmi hatırlayıp bulmuş olan kimsenin de bir daha onu kaybetmesi mevcut değildir.

*

Basit bir masal hatırlayışı ile, geniş bir tedâî silsilesine geçtim ve esas mevzûdan pek uzak istikametlere düştüm.

Halbuki sâdece, bir kıvılcım fersizliği ile kafamın mütevâzî bir köşeciğini işgal eden bu çok eski masaldan bahsedecektim. Fakat işte, müstebit bir hâtıralar fırtınası, haberi olmadan gelip bu hâtıra gemisinin ipini kopardı ve onu, bağlı olduğu sâhilden çok uzaklara sürüp götürdü. Şimdi rüzgar durdu, ipi tekrar yakalayarak gemiyi yerli yerine getirdim; şu hâlde masalımı yavaş yavaş söyleyebilirim. Ancak, ikinci bir fırtına ile tekrar uzaklara gitmeyeceğime söz veremem.

*

Eski hâtıra yığınları arasında, altı yedi yaşında bir çocuk var. Ninesinin veya bir başka ihtiyarın dizinin dibinde oturmuş, masal dinliyor. Çocuğu göremiyorum; ancak iyice bildiğim evsâfı ve tavırları ile yakînen tasavvur ediyorum. Görmeme mâni olan da, ziyâde yakınlığıdır. Çünkü bu çocuk benim!

Onu, bütün tecessüssüme rağmen göremiyorum; zîra insan için görülmesi en müşkül olan, kendisidir.

Bir koluna dayanarak, küçük vücûdunu bu mesnede bırakmış. Kolları ne kadar ince. Fındık kabuğu rengindeki kızıl saçları hafif dalgalı. Beyaz yüzünü yıldızlı bir gök gibi benekliyen çiller, burnunun üstünde baş başa vererek soluk bir leke hâlini almış. Gene fındık rengindeki, birer ağda damlasına benzeyen gözleri, masalı söyleyen dişsiz ağza o kadar derin bir hazla takılıp kalmış ki, bu istiğrak levhası, ona, ne vücudunun sıkleti altında yorulan ince bileğinin acısını, ne de aynı vaziyette oturmaktan uyuşan dizlerinin yorgunluğunu düşündürebiliyor. Dişsiz yayık ağız uzun bir tekerlemeden sonra masalına başlıyor:

Eski zamanda yolcunun biri, bir periye rast gelmiş. Konuşmuşlar, dost olmuşlar; ayrılırlarken peri yolcuya üç tane turunç vermiş ve:

*– **Sakın bir su başına varmadan bu turunçları açma!** demiş.*

*Fakat oğlum, insan denen mahlûk, çok kere işine gelen sözü dinler, gelmiyene dudak büker ve **"Yapma!"** deneni yapar, **"Yap!"** denenden kaçar.*

İşte bizim yolcu da perinin tenbîhine kulak asmayarak, turuncun birini soymuş.

Bir de ne görsün? Bu soyulan turuncun içinden göz kamaştıran, hesna, müstesna bir kız çıkarak:

*– **Su, su**... diye yalvarmaya başlamaz mı?*

Yolcu oraya koşmuş, buraya koşmuş, kıza verecek bir damla su bulamayınca oturup ağlamaya başlamış. Fakat gözyaşı ecele çâre olur mu hiç? Yolcu, her ne kadar haykırıp ağlamışsa da faydasız...kız ölüp gitmiş.

Nihâyet akılsız adam bu hareketinden perişan olarak, diğer iki turuncu göğsüne bastırmış ve yoluna devam etmiş. Yürümüş, yürümüş, dağ bayır aşmış... fakat etrafta su yok. Halbuki o güzel kızın yüzünü gördükten sonra sabretmek ne kadar müşkül... sanki turunçlardan birini daha soysa ne olur? Hem bakalım hepsi de su mu ister? Bak, hem şu ağaçların dallarında ne güzel, ne lezzetli yemişler sallanıyor. Belki de bu sefer ki kız onlardan biri ile kanâat eder.

Vâkıa peri, turunçları bir su başında açmasını tenbih etmişti. Fakat nasîhat verenlerin çoğu ukala ve çekimsiz olur; ne demeye onların her dediklerini tutmalı?

Akıllara çelme takan, tövbeleri bozduran şeytan, gene yolcunun aklını başından savarak düşüncelerine girdi, böylecde de yolcu, ikinci turuncu da açtı.

İşte o zaman başının içinde bir velvele bir kıyâmet oldu. Şeytan en iblisâne kahkahasının savurarak kaçtı, makamına avdet eden akıl ise turuncun içinden çıkan kızın:

*– **Su,su**.. diyen sesini dehşetle dinledi.*

*Zambak gibi ak yüzlü bir kız işte yine: **"Su"** diye yalvarıyordu. Batan güneşin tel tel olmuş ışıklarına benzeyen parlak saçları yüzüne dökülmüş, tâze ve mecâlsiz başı kolunun üstünde, baygın ve yürek parçalayıcı sesiyle:*

*– **Su, su...** diyerek öldü.*

Masalı dinleyen çocuk, ihtiyar ninesinin kalın ve pürüzlü sesinden, başını taştan taşa vuran yolcunun, üçüncü turuncu ne büyük bir ihtimam ve aşırı bir dikkatle su başına kadar sakladığını da dinledi.

Sanki turunçtan çıkan ve su içe içe dirilen kendisiydi.

Masalın bazen seyri, yolcuya olan yaman öfkesi ve nihayet üçüncü kızın yaşaması, bütün bunlar, farkında olmayarak şakaklarını zonklatmış, küçük yüreğini, göğüs kemiklerini döğen bir halecanla coşturmuştu.

Artık ona ölenlerin acısıyla berâber yolcuya olan gayzını unuttturmak için, zümrüt gözlü tâze bir hayal kalmıştı.

Ninesinin ihtârına meydan vermeden yerinden kalktı, geceliğini giyerek, tatlı bir rehâvetle ağırlaşan başını uykunun esrarlı ve davetkâr kucağına bıraktı.

*

Bir zamanlar yolcuya kinlenen küçük çocuğun toylığına şimdi gülüyorum. Eğer el'ân düşmanlık ve husûmet gösterilecek bir kimse varsa, o da biziz.

Evet o tedbirsiz ve yüreksiz yolcu bizden başkası değil.

Suyu bulmadan turunçları soyan da, perinin sözlerini küçümseyen de, gözyaşlarına, nedâmetlere rağmen, câzip bulduğu her türlü kötülüğü işlemek oyununda şeytana tâbi olan da biziz.

Masalı dinleyen çocuk o zaman muhâkemesinin iptidâî ve isabetsiz telaşiyle, ölen kızlara acırdı.

*Halbuki şimdi, bu dâvâda asıl acınması îcap eden şahsın yolcu olduğunu düşünüyor ve: **"Ebediyet perisinin, insanlığa lâzım olan fırsat ve emânetleri ellerine tevdi etmiş olduğu hâlde, şeytanın iğvâsıyle, maksûda varmadan onları heder edenler, asıl acınmaya lâyık olan bîçârelermiş,"** diyor.*

Biz de, evet, biz de gelişigüzel turunçlarımızı ziyan eden birer yolcuyuz. Hem hayat yolunda karşımıza çıkan peri, bize bunlardan üç tânecik değil, hesaba sayıya gelmeyecek kadar bol verdi. İşte biz, bu bolluktan gelen lâubâlîlikle, her adım başında bir suç işliyor, her tekerrür eden hata ile, vakitsiz bir turunç kesiyoruz.

Nedir bizdeki bu hatâ, kötülük ve düşüncesizlik ki, akıl perisin telkîni hilâfına, her nefesbir güzel hasletin katili olmaktayız? O güzellikler ki birer yoldaş, dünya yolunun uzun, ârızalı ve çetin yolculuğunda huzur ve hayır ilhamkârlarıdır, neden bu îkbâlden, bu bir yurdum su ile kanâat eden dostlardan kendimizi mahrum ediyoruz?

O peri ki durmadan her gelip geçenin eline ayni irşad ve tesellîyi dağıtmakta ve her yolcu aynı fırsatlarla bir irâde ve zaaf imtihânı geçirmektedir.

Bâri, o yolcu gibi, son turuncumuzu olsun, maksud pınarının başında soyabilsek, hiç olmazsa son fırsatı kaçırmasak...[135]

[135] Sâmiha Ayverdi, *Mâbette Bir Gece*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2005, s. 84-88

Yusufcuk

Herkes bu meydana bir zafer için gelir; ben ise sâdece sana yenilmek için geldim.

Bu dünyâda herkesin bir iddiası vardır; benim ise senin fermânından başka bir icâzetim yok. Ama bunu kimseye anlatamıyorum, kimsede bunu bilmeye istek yok.

Düşüncenin eteği, gözle görülür kıymetlere bağlı kaldıkça, insanoğlu aşkın kudret ve tasarrufu fezâlarında olup bitenleri nasıl tecessüs edebilir?

Desem ki: ***"ben ortada bir sebepten başka şey değilim"****. Buna kimi, nasıl inandırabilirim? Yediğimiz bir lokma ekmeği, içtiğimiz bir yudum suyu kana çeviren uzviyet gibi, gönlüme, gizlice yol bulan bir aşk lokmasının da, bu gönülde feryatlara, gözyaşlarına, ıztıraplara, zevklere döndüğünü anlatabilir miyim?*

Evet dostlarım, ziyanı yok beni anlamayın, iftira edin, vehminiz kalıbına dökün, çekiştirin, zanlarınız teknesinde yoğurun; hepsi de helâl olsun. Hatta izin verin, bu mezat olan, yağmalanan varlığın her parçası bir elde kalırken, ona sizinle berâber ben de pey süreyim! Ama şuna inanın, şunu bilin ki, herkesin bir zafer için geldiği bu meydana, ben sâde ona yenilmek için gönderildim.[136]

[136] Sâmiha Ayverdi, *Yusufcuk*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2007, s. 15.

Akşama kadar yağmur yağdı. Ceylân gözlü tâze kız da akşama kadar türkü söyledi, keyifli keyifli odasına çeki düzen verdi. Beklediği vardı. Ah bu kızlar... baştan ayağa hep o bekledikleri için değil midirler?

Ammâ o akşam türkü söyleyen kızın beklediği gelmedi. Küçücük yüreği ne yorgun ne çarpıntılı idi. Yağmur da artık dinmişti. Ama cömert ve merhametli bulutlar, onu ağlar görünce yeniden göz yaşarlını boşalttılar. Böylece toprak, onun sıcak yaşlarıyla bulutların serin suyunu bir zaman beraberce içti.

Sonra yeniden hava düzeldi. Gökyüzü, bir şenliğe hazırlanır gibi, daha gece basmadan bütün yıldızlarını püskürdü. Bulutlar da, bozguna uğramış ordular gibi, bilinmez nerelere kaçıp gitmişlerdi.

Bu alnı açık parlak gece, nihâyet sabahın ilk ışıklarına selâmını verirken, kız da gelmeyen sevgilisine yazdığı mektubu" Senin için sabaha kadar ağladım, feryat ettim" diye bitiriyordu.

Ne ki, kağıdını büküp pencereden baktığı zaman, otların üstüne asılmış çiğ tânelerini görerek şaşırıp utandı ve kendi kendine ***"Demek ki buradan, her yeşilliğin gerdanına bir gözyaşı takacak kadar bağrı yanık bir âşık geçmiş.."*** *dedi ve mektubu avucunun içinde buruşturarak ıslak çimenlerin üstüne fırlattı.*[137]

[137] Sâmiha Ayverdi, *Yusufcuk*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2007, s. 22.

Küçük kız! Mektebe başladığın gün hocan ilk iş sana harfleri öğretmişti. Az sonra bu öğrendiğin harfleri birbirine çatma temrinleri yaptın ve böylece kelimeler meydana çıktı. Sonra bunları sıraladın ibâre oldu. Böylece de okumayı söktün.

Artık büyüdün; mektep bitti. Şimdi yeni bir dershaneden içeri giriyorsun. Ben de sana ilk iş, bu kitapsız kalemsiz kazanılan ilmin baş harflerini öğreteyim: Gülümseme ve utanma.

İşte yavrum, bunlar aşk kitabının ilk harfleridir. Ammâ harflerin kelime, kelimelerin ibâre, ibârelerin sahîfeler olması için, daha birçoklarını bilmen gerektir. Sana burada onları teker teker öğretmeğe kalkarsam dâvâ uzun düşer. Yalnız, ıztırap denen bir harf vardır ki bunu hepsinden evvel öğrenmeye çalış; zîra onu ihtivâ etmeden mânâ kazanmış hiçbir kelime, hiçbir cümle yoktur.

Eğer ıztırâba yer vermemiş bir ibâreye rastlarsan korkma: ***"Bunun aşk kitabında yeri yok"*** *diye haykır.*[138]

[138] Sâmiha Ayverdi, *Yusufcuk*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2007, s. 31.

Dünya şekilsiz bir yığınken, ne toprak, ne su, ne ateş birbirinden seçilmeden ve mükevvenat henüz tasavvur ve yaradılış teknesinde yoğrulmadan, sen vardın. Ve ben hep başım kapının eşiğinde, senin hayrânın olarak aşk rüyâlarımı görürdüm. Gelip geçerken yüzüme değen eteklerinin temâsıyla gözlerimi açtığım zaman, bugünkü sesinin aynı olan o eşsiz sesinle:

– Henüz vakit tamam olmadı, uyu sevgilim uyu! derdin.

Ve ben ne zaman uyuduğumu ne zaman uyandığımı bilmeden, göğü buluttan, denizi damladan seçmeden, iyilik, kötülük, güzellik, çirkinlik, acı ve tatlı, dâvet olundukları kalıplara mâlolmadan, işte bu mest ve habersiz vücut, bir devrin kucağından bir başka devrin kucağına teslim edile edile bugüne yetti.

İstekler daha talep kisvesi giymeden, sen onları bildin ve peşin peşin gönderdin.

Fakat şimdi de aynı terâne, aynı hikâye ile hep kapının eşiğinde uyuttukların var. Acaba ***"Zaman, hep o zaman..."*** *diyenler bu ezel şîvesini, ezel pazarlığını bildikleri için mi hükümlerinde ısrar edip dururlar?* [139]

[139] Sâmiha Ayverdi, *Yusufcuk*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2007, s. 34.

Devletlim, bugün sensizliğe tahammülüm yok; beni kendimden geçir, sarhoş et! dedim.

Ağaçlar, yerdeki otlar, taş ve toprak o anda birer kadeh olup bana senin aşkını sundular. Hem istemek hem de reddetmek olur mu? İçtim. Evet seni kâinat zerrelerinden, her zerreden içtim. Fakat kanmadım. İçtikçe de haykırdım: Sevgilim, sensizliğe tâkatim yok! Beni sarhoş et kendimden geçir!

O zaman bir ayak sesi duydum. Belki de bu dîvâneye kendi eliyle kendi kadehini getiriyordu. Ölesiye bir telâşla:

*– "**Sen misin?** diye bağırdım.*

Ammâ bu perîşan sesime hiç tanımadığım sitemli bir ses cevap verdi:

– Zavallı küçük dostum, ne de gâfilmişsin.. siz birbirinize ayaklarınızla mı gidip gelirsiniz? Hâlâ baştan ayaktan geçmedinse bu yanış, bu iptilâ, bu ezel sergüzeşti nedir?"

Muhakkak insanoğlunun bir dalâlet ânı oluyor ki ne duysa dudak büküyor, ne işitse omuz kaldırıyor..

Belki de bunun içindir ki, kendimi aynı perîşan ısrarla aynı tesbîhi çeker buldum:

– Devletlim, sensizliğe tâkatim kalmadı, beni sarhoş et, kendimden geçir! [140]

[140] Sâmiha Ayverdi, *Yusufcuk*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2007, s. 40-41.

Konuşuyorduk. İçimizden biri sordu:

– Târihin kaydettiği en müstebit hükümdar kimdir?

Her ağızdan bir isim çıkmaya başladı. Saydılar, söylediler. Fakat sorgu sâhibi bunların hiç biriyle tatmin olmuyordu. Bir ara göz göze geldik. Bana:

***– Niçin sesin çıkmıyor? Sen de bir şey söylesene!** dedi.*

Zâten ben de söylemeye hazırlanıyordum. Yavaşça:

***– Aşk!** dedim.*

Dedim. Fakat ortaya bir nokta koymak, dâvâyı açmak sayılmazdı ki... işte ben de bu tek kelime ile bir hakîkati, meçhul hâlinde ortaya atmıştım. Mâdem ki ağzımdan kaçmıştı, söyleyecektim. Tepemden geçen suâl oklarının vızıltısını susturarak kısaca ilâve ettim:

– Sizinkiler ne kadar zâlim ne kadar koyu müstebit, kan dökücü, can yakıcı da olsalar, nihâyet bir ömür yaşayıp çekildiler. Fakat aşk, idrâkin çevresine sığmayan bir başlangıçzıslıktan sonsuzluğa kadar, tahtında tek rakîbi olmadan saltanat sürüp, buyruk yürütmekte... Bunu, bu âşikâr zaferi koyup uzaklara gitmek ne revâ? [141]

[141] Sâmiha Ayverdi, *Yusufcuk*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2007, s. 51.

Gurbet, gurbet... dedikleri nedir bilir misiniz?

Bunu siz bilmiyorsanız da ben biliyorum dostlarım. Çünkü ben tam yirmi sene gurbette gezdim. Daha dünyâya ilk gözümü açıp, anam beni göğsüne bastığı gün, ilk gurbet acısı ile ağlamıştım. Ama niçin ağladığımın o zaman kendim de farkında mıydım sanki?

Ezel gününde bir aşkın tadıyla uyanan rûhum, bu dünya gecesinde yeni bir uyku devresine girdi. Uyudum. Yirmi sene bu uyku içinde gurbet rüyâsı görerek sayıkladım, söylendim, ağladım. Kim bilir belki de beni ilk uykumdan uyandıran beyaz kanat, tekrar gelip yüzüme nazlı nazlı dokunmasaydı, bu dayanılmaz gurbet acısı ile kıyâmete kadar uyuyup kalacaktım.

Yeniden gözümü açar açmaz karşımda bir hayâl belirdi.

Ona sordum:

*– **Sen kimsin?***

*– **Aşk!** dedi ve kulağıma eğilerek:*

*– **Bu dünyada en büyük marifet küçülmektir. Küçül! Küçülmekten korkma... bil ki insanlar, küçüldükleri nispette büyürler...***

Canım sıkılmıştı. Ne ise ki şaşırmadım:

*– **İyi ama, beni uykumdan uyandırırken ilk söz, büyümeyi istemek şirkinden sakınmamı söylemen olmamış mıydı?** diye bağırdım.*

Gülümsedi. Meğer bu, onun beni ilk sınaması imiş.[142]

[142] Sâmiha Ayverdi, Yusufcuk, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2007, s. 68-69.

Genç kız, oturduğu yerde başını yastığa dayamış, kımıldamadan duruyordu. Gözleri de kapalı idi. Görenler uyuduğuna hükmedebilirlerdi. Ammâ sevgilisi, bu yorgun menekşe gözlerin uykudan ne kadar uzak olduğunu pek âlâ biliyordu. Bildiği için de yavaşça yanına sokuldu ve yuvarlanmaktan yorulup sâkinlemiş dalgalar gibi, yastığının yarısını kapatan saçlarını okşadı, sonra da, suç işler kadar tereddütlü ve korkak:

*– **Vakti geldi, gidiyorum ben!** dedi.*

*

O gün delikanlı evden çıkarken, sevgilisini her zamankinden daha mahzun, daha içli bıraktığının farkında idi... Kendisi de ondan daha az üzgündü değildi. Sokağa çıkıp, düşünceli ve kararsız birkaç adımdan sonra, içine çöken dayanılmaz bir ayrılık acısı, onu geri çevirdi.

Artık neşeli idi. Çünkü geri dönüyordu. İçeri girdiği zaman kız hep bıraktığı yerde, bir gülibrişim ağacının çiçekleri gibi tel tel parlayan saçları, hep aynı yastığın üstünde idi. Yalnız az evvel kuru olan kirpiklerinin ucunda, soluk sabah yıldızları gibi, küçük damlalar parlıyordu.

Delikanlının neşeli patırtısı, onu şaşkın, bir heyecanla yerinden kaldırmıştı. Fakat genç adam, boynuna dolanan sıcak çemberi çözmüş, ona soruyordu:

– Kayıp kayıp, neyin kayıp?

Kız hep şaşkın, hep heyecanlı, hep tereddütlü idi. Zekî ve kavrayışlı başında kısa bir düşünce üzüntüsü dolaşarak saymaya başladı:

– Yüksüğüm!

– Değil!

– Mendilim!

– Değil!

– Tarağım, iğnem!

– Değil, değil işte!

Şimdi sorma sırası kıza gelmiş gibi, gözlerinin son nemini eliyle kurularken:

***– Nedir öyle ise sen söyle!** dedi.*

Delikanlı muzafferdi:

***– Ben!** diye bağırdı. Az evvel beni kaybetmemiş miydin. İşte sana onu getirdim.*[143]

[143] Sâmiha Ayverdi, Yusufcuk, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2007, s. 101-102.

Bir mevlit gecesiydi. Soluk yüzlü bir adam, elindeki küçük meş'ale ile câmiin kandillerini birer birer yakıyordu. Yorgun, zayıf fakat mânâlı eli, oradan oraya değdikçe mescidin karanlığı, yeni bir sır öğrenmiş çehrelerin ferahlığı ile yavaş yavaş açılıyor, aydınlanıyor, böylece, meş'alenin vuslatına mukâvemet edemeyen kandiller, tükenip bitecekleri âna kadar yanmak üzere bir bir uyanıyorlardı.

Kandiller teker teker sırlarını ortaya dökerken, onları bir sütûna dayanarak seyreden genç adam, irkilerek yerinden kalktı.

Korkmuştu. Kandiller, nasıl tek elin işâreti ile yanma emrine can koyuyorlarsa, kendisi de gönlü kandilini ateşleyecek, sırrını ortaya döktürecek bir gizli elden korkuyordu.

Ona hak vermemek kābil mi hiç? Bu gizli elin ateşine değip de, sırrını dökmeyeni, canını harcamayanı bu cihan hiç görmüş müydü?

Kandilin küçük sırrı, nihâyet bir damla ışıktı. Ama onunki? İşte genç adam da söylenmez sırrının meydana vurulmasından korkarak mescidin en karanlık, kendi gönlünden başka bir damla şavkı bulunmayan bir köşesine çekilip saklandı.[144]

[144] Sâmiha Ayverdi, *Yusufcuk*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2007, s. 111.

Gece ilerlemişti. Genç kadının gözleri örtülüyordu:

***– Artık uyuyalım,** dedi. Sevgilisi güldü:*

– Uykuyu ne yapacaksın? Kurdun kuşun içtiği o afyonlu şerbetten bu gece de içmeyiver. Şimdi sana bir hikâye söyleyeceğim onu dinle...

Kadın memnundu, mırıldandı:

– Ne de çok masal bilirsin...

– Senden öğreniyorum... sen benim sırlarımın mahzeni değil misin? Ezel gününde, söyleyeceklerimi senin vücûdun toprağına gömmemiş miydim? Şimdi çıkarıp çıkarıp etrâfa saçmama neden şaşıyorsun?

Kadın sustu ve dinlemeye başladı. Sanki bu masalı dinlemek için tabiat da kulak kesilmiş ölesiye bir bekleyişin helecânına tutulmuştu. Ağaçlar, çocuğunun beşiği üstüne eğilmiş bir ana hareketsizliği ile bahçenin çiçekleri üstüne kollarını uzatmış, âhenkleri, tabiatın kalp sesleri sanılan böcekler, seslerini en pes, en yavaş perdesine ayarlamışlar, gökyüzü bile, cilâlı karanlığında büyüyen yıldızdan gözlerini, sarhoş bir bekleyiş içinde yarı yarıya örtmüştü.

Bilinmez, zaman böylece kaç saatini, kaç dakîkasını geride bırakarak koşup gitti ve başı penceresinin içinde yatan kadının gözleri, tabiata vecd ve huşû fermânı okuyan bu hikâye yüzünden ne kadar gözyaşı döktü.

*

Sabah, ilk ışıklarıyla ufukların dudağında bir tebessüm gibi uyanırken, kadın, yorgun gözlerini kaldırarak etrâfına baktı. Ammâ bu gözler biraz hayret biraz da utançla tekrar yumuldu, tekrar sıcak ve iri yaşlarını düşürmeğe başladı. Nasıl şaşmasın, nasıl utanmasın ki, kendisi sabâha kadar ağlayıp feryat ederken, bahçenin otları ve yaprakları da, gözlerine birer damla yaş takmıştı. Demek ki onların yeşil gözleri de bu masalın harap edici helecânı ile coşup ağlamayı bilmişti. Kadın yoldan geçenlerin:

*– **Ne sisli, ne ıslak bir sabah...***

Deyişlerini hüzünlü ve ergin bir inkârla için için reddederken, kendi kendine:

*– **Bu hikâyeyi onlar gibi siz de dinlemiş olsaydınız, belki kıyâmete kadar ağlardınız. Ama söylemem, çünkü gözünüze dünyâyı haram ettiğim için benden dâvâcı olursunuz, söylemem söylemem...** diyordu.*[145]

[145] Sâmiha Ayverdi, *Yusufcuk*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2007, s. 133-134.

Arı, kovanı hazırlamak, peteği tamamlamak, çiçekten çiçeğe koşmak, hattâ kovanda ölen bir arkadaşı mumlayıp kokup çürümesine mâni olmak insiyaklarını fiile geçirirken, balı almak için bu küçük san'atkârın büyük eserini yıkmaya gelen adam, harekete geçmek ânını hırsla bekler.

Çocuk, cevizin yeşil kabuğunu ısırdığı için ağzı burularak öfkelenirken, ceviz, bu câhil öfkeye, sanki zahmetli ve derin zevkleri koyup, satıh üstü hazlara düşkünlük gösterenlerin bir teessüfcüsü imiş gibi, hazin hazin dudak büker.

*Kuyumcu müşterisine bakırı altın diye sürmek isterken, mehenk taşı, kasadaki altın külçesine yavaşça seslenir: "**Mahzun olma ikinizin de adınızı koyacak olan benim...**" O, zaman gelir ki bir tasın, bir bakracın hamuruna katılabilir. Gizli köşende beklemekten korkma ki, gün olup bağrına, sikke vuracak el nasılsa bulunur.. diye ona beşâret verir.*

Yaş yaşamış, tecrübe görmüş adam, kötü bir zaaf için dostluğu bir kara mangıra değişebilirken, genç komşusu, ahdin ve sözün haysiyetini korumak yolunda canını bile harcamaktan çekinmez ve kocamış bir zavallının çizdiği bu riyâ levhasını tiksinerek seyreder.

Çocuğu dünyâya gelen baba, etinin kanının bu şâhâne eseriyle övünürken, Kudret, bu anâsır mûcizesindeki kendi sırlı nefesini görmeyen adama için için üzülür.

Akıllı geçinen zavallı, gurûruna vurulan bir fiskecikle hiddet ve gılzet buhranları geçirirken, safdil bellenmiş arkadaşı, bir eşik taşı gibi ezilip çiğnenmekten şikâyetsiz, rûhundan tahammül ve sükûn çiçekleri devşirir.

Âlim, başını zan ve şüphe çıkmazlarının müşküllerine vurup didinirken, âşık, bilgi ve ayan zevkinin dudağından bin bir müşkülün, bin bir sırrın mâcerâsını dinler.

Böylece de beşerin çeşitli meyillerinin çeşitli istikâmetlere akıp gidişi, dünyânın hareketlerini, niyetlerini, nisyânını ve bir sel hâlinde akan gafletini meydana getirir. Zâten dünya davuluna ses veren tokmak, gölgesi cihânı tutan bu gaflet ağacından başka neden yontulur?[146]

[146] Sâmiha Ayverdi, *Yusufcuk*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2007, s. 126-127.

Hancı

Handır bu gönlüm, yâ misâfirhâne...

Dert konuklar, derman konuklar, hayâl konuklar, melâl konuklar; mümkün konuklar, muhâl konuklar. Hele hasret, hiç çıkmaz ordan, çıkmaz ordan.

Handır bu gönlüm, yıkık, dökük...

Fakir konuklar, zengin konuklar, âlim konuklar, câhil konuklar; gelen konuklar, geçen konuklar. Hele bin hancı vardır, hiç çıkmaz ordan, çıkmaz ordan...[147]

[147] Sâmiha Ayverdi, *Hanca*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 7.

Kapını aç, kapını aç... Sana geldim, kapını aç...

Bu dünyâdan o dünyâdan, aldım boyum ölçüsünü...

Ezel ebed arasında, nice eyyâm gezip tozdum...

Sığamadım dü-âleme, sana geldim, kapını aç...

Yoldaşım var, çift kişiyim, günâh benden hiç ayrılmaz...

Tek değilsem n'olur sanki? Yer gök sığmış o kapıya...

Bizi de al, kapını aç, kapını aç, kapını aç...[148]

[148] Sâmiha Ayverdi, *Hanca,* İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 11.

Ey yârân! Biliniz ki kâh şehir olurum. Kâh harâbe. Kâh hazîne olurum. Kâh vîrâne.

Ben Nûh'un gemisine de bindim. Ben Süleyman'ın tahtına da çıktım. Âsaf'la cinlerin, Hâman'la Âsiye'nin yollarında durdum. Züleyhâ ile Yûsuf'un muâşakalarını gördüm. Belki hem Yûsuf hem Züleyhâ oldum.

Kâh yanan, kâh yakılan; kâh asılan, kâh kesilen; kâh sevilip kâh tekmelenen neden ben olmayayım? Tahtım var, askerim var. Bir kurulmuş devletim var... Ama, geceleri sur kapısından çıkıp dilenen neden ben olmayayım?

Kâh dopdolu bir kadeh, kâh kadehleriyle sabahlayan bir sarhoş, kâh ümmî, kâh âlim, kâh kuzgun, kâh şâhin... Hem kılıç hem kalkan, hem Dârâ hem İskender, hem zillet hem saltanat, hem şâhika hem uçurum, neden ben olmayayım?

Acep ben, ezel denizinde kâh kabaran kâh yatışan bir dalga mıyım ki, asırdan asıra yuvarlana yuvarlana bugüne geldim. Bugünden de yarına doğru geçip gitmekteyim?

Yolun neresindeyim, demiyorum. Başlamamış ve bitmeyecek olan bir yolun her noktası bir baş ve son değil de nedir?[149]

[149] Sâmiha Ayverdi, *Hanca,* İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 16.

Çocuktum, ufacıktım, ama yüreğimde kocaman bir dert, koca bir acı, koca bir ateş vardı. Hüzün müydü, melâl miydi, istek miydi, hasret miydi, neydi ki?

Ben büyüdüm o büyüdü. Yel esti eyyam geçti... Günler günleri, geceler geceleri, aylar ayları, yıllar yılları kovaladı durdu. Artık onu içime sığdıramaz oldum.

Bu, ne hüzündü, ne kederdi, ne sevinçti, ne istekti, ne de melâl... Meğer bu, senden bir haberci, bir sözcü, bir müjdeciymiş, ne bilirdim ben? [150]

[150] Sâmiha Ayverdi, *Hanca*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 35.

- "Şu etrâfın güzelliğine bak..." dedim. "Gözüm senden gayrıyı görmüyor", dedi.

-"Hele şu yürek ezici kaval sesini dinle..." dedim.

-"Kulaklarıma senin kelâmından gayrısı haramdır..." dedi.

-"Ya şu, havaya asılmış güzel kokuları içine çekmez misin?" dedim.

-"Senin, canımı tutmuş kokun, cihânın ıtrını bastırmış, duyamıyorum ki..." dedi.

-"Bir türkü söyle de dinleyeyim öyleyse", dedim.

"Senin methinden gayrısına dudaklarım bağlı olduğunu daha öğrenmedin mi?" der gibi sitemlerin en acısıyla yüzüme bakıp başını yana çevirdi...[151]

[151] Sâmiha Ayverdi, *Hana*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 40.

İsmini sorarlarsa söylemem. Sen de benimkini sakla. Bu dünyâya lâzım olan, nam nişan değildir. İnsanoğlu, güneşe bir ad takmamış olsaydı da o gene seher vakti gerine gerine doğmakta. akşam vakti de kirpiklerinden yorgunluk akarak batmakta devam edecekti.

Varsın âlem halkı, bizim de kim olduğumuzu araştırmakta kalsın. Kalsın da, yalnız seyrânımızın gözcüsü olsun. Hoş o meraklıların suâllerini cevaplandırmak istesem de, üstesinden gelemeyeceğimi biliyorum. Zira şu anda seni kendimden ayırt edebiliyor muyum sanki? Seni ararken kendimle buluşuyor, kendimi bulmak isterken seninle yüz yüze geliyorum. Belki gene şu anda, yeni doğmuş bir çocuksun da deseler inanacağım, bir ihtiyarsın da deseler, evet diyeceğim.

Ey cihânım, kâinâtım, derdim, devam olan sen! Bu gece uyku, parmaklarını gözlerime bastırmadı. Benden hayır olmadığını anlayan gece ise, her zamanki gibi, tabiatın gözlerini öperek uyuttu. Daha gün doğmadan da, yüzüne gülsuyu serpilerek uyandırılan genç bir sultan gibi, mışıl mışıl uyuyan, yeri göğü boncuk boncuk çiğ tâneleri ile ıslatarak uyandırmağa uğraşıyor.[152]

[152] Sâmiha Ayverdi, *Hanca*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 52.

Söyledin. Yıllar ve yıllardır, neler neler söyledin. Her biri çağladı, yaprak yaprak döküldü, birikip hâzinelerim oldu. Kıyâmetler gelip geçse, bunlar eksilmez, tükenmez, ey varlığının hırsızı olduğum Devletli... eskimez, tükenmez.

Şimdi susuyorsun. Fakat karanlıkları boydan boya kesen şimşek gibi, sükûtundaki o heybetli esrârın dilinde, gene gökten sahîfe sahîfe inen bir semâvî kitabın belâgati var. Kanlı bir meydana dönmüş yüreğimin üstüne yemîn ederim ki, bu sükûtun, sanki binlerce dudak kesilip gene veriyor, veriyor.

Bundan sonra ister söyle, ister sus, istersen sâdece dinle. Ama cümle âlem şuna inansın ki, evvelce söylemediklerin de, bugün sükûtunun kuytuluklarında konuşuyor.[153]

[153] Sâmiha Ayverdi, *Hana,* İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 58.

Çin'deyim, Hind'deyim, her yerdeyim ben. Ölenle ölürüm, kalanla kalır. Ağlayana yüzüm yok, gülenleyim ben. Darağacında kâtilleyim. Mahkemede mücrimle. Kendim de şaşarım, kaç parçayım ben?

Şahbaz gibi bulut deler, kötürümle sürünürüm. Bir âşıkın gözyaşında, yanındayım ben.

Şebnem şebnem asılırım günlere gecelere... İplik iplik dolanırım seslere hecelere...

Zamân içre durağım yok, mekânsızım ben.

Hod, müşkülüm. Kadîm'denim, bilmeceyim ben. Melek, şeytan, âciz kalmış, bilememiş, çözülmedik bilinmedik muammâyım ben...[154]

[154] Sâmiha Ayverdi, *Hanca*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 95.

Hüzün kapımı çaldı. Vuruşundan tanıdım. ***"Kim o?"*** *demeye kalmadan itip içeri girdi.*

Kızdım. ***"Nedir bu destursuz geliş?"*** *dedim. Kahkahalarla gülmeğe başladı.*

Hakkı da var ya... Kendi çatısı altına izinle gireni de kim görmüş? [155]

[155] Sâmiha Ayverdi, *Hanca,* İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 99.

Seferim var, seferim var... Dıştan içe seferim var.

Bir eyyam gideyim, cihandan göçeyim, candan geçeyim... Seferim var, seferim var...

Yanıma yanaşma, derdime sataşma; sorma halimi, bilen bir Allah... Seferim var, seferim var...

Bırak gideyim, gideyim, gideyim, kendimi geçeyim; tâ yanına varınca, kapına ulaşınca...Seferim var, seferim var...

Dur deme duramaz oldum; dünyâya sığamaz oldum. Yıldız yıldız atlayım, yeri göğü aşayım, sen önüme düşeli, önü ardı olmayan, seferim var, seferim var...[156]

[156] Sâmiha Ayverdi, *Hanca*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 109.

Kaybım var Hak dostları, kaybım var.

Akçe mi, mücevher mi? Senet sepet, hâzine mi? Sırça saray, defîne mi?

Kaybım var Hak dostları, kaybım var.

Kimyâ, simyâ, sihir bilmem. Bilmediğim daha neler... Adak, nezîr, duâm da yok.

Çaresizim. Siz arayın, siz yalvarın, siz dileyin. Avuç açın, boyun bükün.

Kaybımı var Hak dostları, kaybım var. Ben kendimi kaybeyledim. Gezin tozun soruşturun. Dağı taşı arşınlayın, yeri göğü karışlayın.

Beni bulun, beni bulun... Beni bana kavuşturun.[157]

[157] Sâmiha Ayverdi, *Hanca,* İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 110.

Derdim var Allah'ım, derdim var. Nideyim, nişleyim bu derdi?

Suya verdim, su almadı, göğe verdim, gök almadı. Yere verdim, yer almadı. Ele verdim, sele verdim... Pulluk pulluk, döküm saçım... Dağ almadı, taş almadı.

Akıtmalı ata binsem, cihanları gezip dönsem... Yele, sele selâm versem, yılan kaymaz, kervan aşmaz bayır çayır koşup geçsem... Kanadlansam göğe çıksam, bulut bulut boyun büksem, yıldız yıldız yüzüm sürsem, alın! desem, bir el atıp alırlar mı? Bakın! desem, bir göz atıp bakarlar mı? [158]

[158] Sâmiha Ayverdi, *Hanca*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 1988, s. 112.

Bektâş-ı Velî

Çamlıca'daki evimize çok yakın, bahçe içende, Haydar Bey'lerin Köşkü denen şirin ve küçük bir binâ vardı. Buraya komşulardan kimsenin girip çıktığı hattâ köşkün önünden geçildiği pek görülmezdi.

Biz çocuklara da semt sâkinleri sanki: O ev perilidir, gitmeyin çarpılırsınız! denen adı çıkmış izbe ve köhne binâlar için söylenmesi mûtad olan sözlere benzer yakışıksız tekerlemelerle Haydar Bey'leri âdeta boykot etmek isterlerdi. Sebeb olarak da: ***"Sakın Haydar Bey'lerin köşkünün önünden geçmeyin, onlar Bektâşî..."*** *derlerdi.*

Biz çocuklar da yolumuzu uzatmak pahasına da olsa, aksi istikâmetteki sokaklardan dolaşarak istediğimiz yere giderdik.

Düşünüyorum da: ***"Bir fit bin büyü yerine geçer"*** *diyen ata sözü ne isâbetliymiş.*

Bektâş-ı Velî denen koca Türk, belki de Anadolu'nun îmâna kavuşup Türkleşmesinde en fazla emeği geçmiş bir ulu kişi idi. Şu hâlde onun yolundan bu nefret ve tiksinti niçindi?

Niçin mi? Yeniçeri ocağına bile îm'an ve idealden kaftan giydiren bu ulu Türk'e, gûyâ onun yolunda olduğunu söyleyen mes'ûliyetsiz ve kendini bilmezlerin ihâneti yüzünden, sular böyle bulanmış. Kula karşı da Allah'a karşı da pervâsız bir zümre o koca Türk'ün yoluna dikenler koyarak oraya adım atanların hissen ve rûhen yaralanmalarına, berelenmelerine sebep olunca gerçeğin ve özün tahlil ve teşhisine yanaşamayan halk da, hep dikenleri görmüş ve bir vakitler, felsefesi, vatana ve îmâna, tâcidarların, hükümdarların ve orduların edemeyeceği hizmeti etmiş o velîyi bir hamlede silerek, şerîata omuz silken bu üç-beş kendini bilmezin o tertemiz yola koydukları dikenlere takılıp ilerisini görememişlerdir.

Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî:

Hûş der-gerdiş gedâ-yî hûş-i mast

Bâde der-cûşiş gedâ-yî cûş-i mast

derken insanın aklının ilâhî akıl karşısında dilenci olduğunu söylediği gibi, bâdenin de hak aşkının sarhoşluğu karşısında kezâ sadaka muhtaç bir fakirden başka şey olmadığını beyân eyler.

*

Hakkını ve yerini bilen Bektâş-ı Velî'yi içki sofraları karşısında olanlardan gibi göstermek ne kötü ve ne günâh.

Onun, ezel şarabı ile mest olmuş bir velî kişi oluğunu unutup yoluna yolcularına bâdenin Hak şarabı karşısında bir zavallı dilenci olduğunu unutturarak, işi o temiz yolu lekelemeğe götürmek gibi, bir vebâlin altına girmek ne ağır mes'ûliyet.

Şerîat kılıfını yırtıp insan rûhunu cılk yara hâline getirmeğe kalkışmak ne büyük günâh.

İster Rifâî, Kadirî, Mevlevî ister Bektâşî olsun, yeter ki şerîat fenerini üfleyip nefs karanlığında kalanlardan olmuş olmasın.

Tek yol, Tarîk-i Muhammedî'dir. Kâmil eri bulduktan sonra, hangisine girsen aynı yola, aynı noktaya çıkarsın.

Bu Bektâşî imiş, bu Halvetî imiş yollu ayırım yapmak tarîkatın rûhuna külliyen aykırıdır. Ne yazık ki bugün Muhammed ümmeti birlik ve berâberliğini zedelemiş bulunuyor. Şu hâlde lâzım olan ahlâk temellerini kurarak sevgi, saygı, ferâgat, fazîlet gibi üstün vasıflarla binânın der-i dıvarını örmek ve îmân harcı ile çatısını kapatmaktır.

Hemen Allah, ehl-i tarîki nifâk ve şikâktan korusun. Bu cümleden olarak âlem-i İslâm'ın da tevhîd yolunda, dünyâ devinin ve madde

tuzağının pençesinden kurtulup ahlâk-ı Muhammedî zırhı içinde emîn ve masûn olmasını niyâz eylerim.[159]

[159] Sâmiha Ayverdi, *Rahmet Kapısı,* Ankara: Hülbe Basım ve Yayın, 1985, s. 56-58.

Semiha Cemâl Hanım

On üç yaşlarında idim ve en küçük dayım Esad Sagay Bey'in evinde misâfir bulunuyordum. Dayımın hanımı da halazâdem olduğu için, akrabalığımız iki baştandı.

Akşam yemeğinden sonra, oturma odasında çoluk çocuk tatlı tatlı konuşuyorduk. Halam ise, elindeki gazeteye dalmış, etrafı ile pek alâkalanmadan okuyordu. Dayım, birkaç defa: ***"Hanım bırak artık okumayı... bak Sâmiha da kırk yılda bir geldi.."*** *diyorsa da halam, yumuşak yumuşak:* ***"Peki, şimdi"*** *diye cevap veriyor, fakat bir türlü de gözlerini gazeteden ayırmıyordu.*

Dayım, üç söyledi, beş söyledi, baktı olacak gibi değil, elindeki sigarayı arkadan gazeteye değdirdi. Kâğıd yanmağa başlayınca da, bu sevimli müdâhaleye ikisi de gülüşerek, işi tatlıya bağladılar.

Bir başka âilede, erkeğin ricâsını kâle almayan kadına, bağırıp çağırmak, en azından somurtmak, ne yazık ki çok görülmüş hâdiselerdendi. Halbuki, dayımla halam, her mes'eleyi böyle zarâfet ve nezâketle hâl ederlerdi. Sonuna kadar da, bu böyle sürüp gitti.

*

Esad Sagay Bey, en küçük dayımdı. Ağabeyi Cemal Bey ise, dayılarımın en büyüğü idi. Her ikisi de büyük annemin kardeşi idiler. Annemin kardeşi doktor Server Hilmi Bey ise, ortanca dayımdı.

Büyükannemin annesi Şefika Hanım, genç yaşta vefât edince, Mısır Vekîli Hacı Süleyman Ağa ile Zekiye Hanım, dul kalan damatlarını, hüsn-i ahlâk sâhibi halayıkları Hacı Kalfa ile evlendirimişler ve Esad Bey de bu izdivaçtan dünyâya gelmiş. Onun için de işte, büyükannemin sonradan doğan kardeşi Esad Bey, kendi oğlu Server Bey'den yaşça küçüktü.

Bu tabloya göre Esad Sagay Bey, Cemal Bey Dayımın kızı Semiha Cemâl Hanım'ın amcası idi.

*

Semiha Cemâl Hanım, asırların zor yetiştirdiği müstesnâ insandı. Ona, tek kelime ile rûh-i mücerred dense revâ idi. Bir kere çok güzeldi. Çok da zekî ve çok merhametli, bilhassa adâlet duygusu son derece inkişaf etmiş insandı. Amma, bütün bu üstün vasıflarını, şahsî heves ve menfaatleri için kullandığına kimse şâhid olmamıştı.

Bir eşini daha görmediğim hârikulâde güzel elleri vardı. Vefâtından belki on beş sene sonra, kendisi ile Kız Muallim Mektebi'nde hocalık yaptığını öğrendiğim Tevfik Ararat Bey'e, kendisinin dayızâdem olduğunu söylediğim zaman, çok akıllı, terbiyeli ve kibar bir zat olan Tevfik Bey, sanki birden bire karşısına eski bir imaj çıkmış gibi şaşırarak:

– "Elleri" diye âdetâ bağırmıştı.

Sonra da kendisini toplayarak, meziyet ve faziletlerinden söz etmek suretiyle yaptığı heyecanlı çıkışı düzeltmeğe çalıştı.

Semiha Hanım, Kız Muallim Mektebi'ndeki oldukça uzun süren hocalığı senelerinde, amcası Esad Sagay Bey de Maârif Vekîli bulunuyordu. Amma, iki sene süren bu vekillik devresinde, kimse Esad Bey'in Semiha Hanım'ın amcası olduğunu bilmedi. Bilemezdi. Zîra öğünmek gibi beşerî zaaflara kapalı olan bu genç kız için tefâhüre benzer her duygu, ayıplı ve haram işlerdendi.

Ne ki, vekil olan bir amca ile iftihar etmemek de, bu tok gönül için bir şey miydi? O, Hak katındaki yüce mevkîini de kimseye ifşâ etmemiş ve başındaki mânâ sultanlığı tâcını kimseye göstermeden bu dünyâ köprüsünü geçmiş olan, tasarruf sâhibi bir ehl-i aşk idi.[160]

[160] Sâmiha Ayverdi, *Rahmet Kapısı,* Ankara: Hülbe Basım ve Yayın, 1985, s. 66-68.

Onüçüncü Asır Anadolu'sunda Tasavvuf ve Hazret-i Mevlânâ

Hazret-i Mevlânâ, her cephesi bir başka görünüş, bir başka renk ve câzibe arzeden o menşûra benzer ki, bu hikmetler, bu bilgiler, bu aşklar, bu san'at ve zarâfetler hevenginden, isteyen istediğini çekip alabilir. Mevlânâ, kendi şahsiyetini, bir ayağı şerîatta kāim dururken öteki ile yetmişiki milleti devreden bir pergere benzetmekle, bu çok cepheli iç portresini bizzat ve kuvvetle çizmiş bulunmaktadır.

Bizim şuracıkta yapmak istediğimiz, o hikmetler ve mârifetler hevengine nâçizâne uzanarak, onüçüncü asır Anadolu'sunun tefekkür ve tasavvuf harîtasındaki yerini, hâle ve istikbâle uzanan tesirlerini, en kısa çizgilerle gözden geçirmektir.

Bilindiği gibi onüçüncü asır, Selçuklu Devletinin, siyâsî, içtimâî ve iktisâdî buhranların bitmez tükenmez tazyîki altında can çekiştiği istikrarsız ve huzursuz bir devridir. Bu şaşkınlık ve kararsızlık içinde bunalmış olan halk, bir mânevî ümit ve istinat noktasına bağlanmak zarûretinde idi. Bu arada, mâzîsi binlerce sene evveline giden ve yeryüzünün çeşitli fikir, felsefe, îtikat ve mezheplerinin içine sızmış kabalistik motifler, âdetâ kıyâfet değiştirerek, İslâm dininin içine de yol bulmuştu. Bu arada, birtakım Bâtinî ve Hâricî temâyüllü tarîkat ve mezheplerle, Sünnî îmâna su katmakla mükellef şüpheli müessesseler, Anadolu'da yaygın bir nüfûza sâhip bulunuyorlardı.

Selçuklular'ın siyâsî fetret ve bozgunlarının sosyal plânda yaratmış olduğu buhranlardan faydalanarak gelişmiş Cimri Baba ve Baba İshak vak'aları gibi arkalarından büyük toplulukları sürükleyen dînî- siyâsî hareketler ise, bir tasavvuf sisteminin malı olmaktan ziyâde, âsâyiş ve inzibat noktasından ele alınmak gereken vak'alar diye sınıflandırılmalıdır.

Halbuki saf ve samîmî mânâsıyla Şark, Ahmed Yesevî'den evvel ve sonra, Sünnî Müslümanlığı bir sünger gibi emip bünyesinde temsil ederek, onu tasavvuf normları içinde yeniden İslâm âlemine iâde ederken, bir mücâhade ve tavsiyeli bir îman rûhunu da berâber getirmişir.

Şerîate bağlı, berrak ve ferâgatli bir ahlâk anlayışını, Ahmed Yesevî adına Uzak Şark'dan Garp Türklüğü içine getiren binlerce velî, ne çâre ki bir taraftan yabancı şerîatlerin nüfûzu altında kalmış, bir taraftan da zümre ve şahıs menfaatlerine âlet olmuş Bâtınîlerle karşılaşınca, onlar tarafından kendi saflarına kazanılmış gibi gösterilmiştir. Böylece, zamânın aldatan hükmü, beşeriyete üslûp ve istikâmet veren bu erleri, erenleri, ahîleri, abdalları, dalâletin ve cehâletin kendisi imiş gibi damgalamak hatâsına düşmüştür.

Anadolu'da Kızılbaşlık cereyanlarının ve buna muvâzî olarak, rengi ve hüviyeti karanlık bir melâmet fikrinin, basit halk tabakaları arasında kesif taraftar bulması, insanları dînin kayıt ve şartlarından âzâde tutan bir hürriyet vâdederek, şerîatın haram kabûl ettiği fiilleri mubah telâkkî etmesi ile îzah olunabilir.

Ne ki, şerîata bağlı inanışın kal'ası olan Selçuklular devrinde tasavvuf müessesesi ve diyânet harîtası, İslâm birliğini parçalamak yolunda siyâsî, içtimâî ve iktisâdî imkânlardan kuvvet ve mesnet bulan bu ocaklara Fahreddîn-i İrâkî, Sadreddîn-i Konevî, Evhadeddîn-i Kirmânî ve nihâyet Celâleddîn-i Rûmî gibi kuvvetli merkezlerle karşı çıkmış bulunuyordu.

İşte Anadolu'nun kifâyetli bir devletçilik anlayışından mahrum kalarak kendi başının derdine düştüğü onüçüncü asırda tasavvuf an'anesinin, Bâtınî karakter taşıyan mihraklarına rağmen, saf Sünnî îmânı destekleyen çok kuvvetli merkezler, rüştlerini ve zaferlerini îlân etmiş bulunuyorlardı. Bahusus, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin, saf îmânın hür ve samîmî temsilcisi olarak gelip Konya'ya yerleşmesi, iktisâdî buhran ve içtimâî huzursuzlukları bir çamur gibi yoğurup, bundan tefekkür sistemleri lehine tehlikeli binâlar kurmak isteyen Bâtınî kuvvetlere karşı protesto mâhiyeti göstermiş ve müthiş zehirlerinin panzehiri olmuştur.

O zamanki Türk-İslâm coğrafyasında içtimâî muhîtin bir mahsûlü olan bu diyânet ve tasavvuf haritasını, şu kısa yazımızda çizmeme imkân yoktur. Bu sebeple devrin nûrengi noktası olan Hazret-i Mevlânâ'nın huzûrunda tâzimle duralım:

Sultânü'l-Ulemâ'nın oğlu müderris Mevlânâ Celâleddin, Şems-i Tebrîzî'nin şevkiyle karşılaşıp hayâtının aklî ve ilmî diyebileceğimiz ilk safhasını kapatıp bir karar ve devam devresine girdikten sonra, vazîfe ve mes'ûliyetlerinin şuûrunu taşıyan büyük insan rolünde, o bin bir cepheli şahsiyetiyle, bir mürebbî-mürşit olarak beşer saflarının arasına atılmıştır.

Şems, onun fışkırıp köpürmek gününü bekleyen sırlı tohumlar yüklü rûhuna bir ışık gibi dolarken, Mevlânâ da, çoşup köpüren yüreğinin mahsûlleriyle insanlık âlemine sonsuz bir rahmet olup sağnak sağnak dökülmüştür.

Şems-i Tebrîzî, kendini arayan ve kendini bulmakla her şeyi bileceğini söyleyen Mevlânâ'ya bu vahdet sırrını işâret eden ezel elçisiydi. Vaktâki o vahdet şifresini berâber çözdüler, Şems, mürîdinin hayâtından çekilerek, onu, insanlık âlemine karşı vazifeleri ve mes'ûliyetleri ile baş başa bıraktı.

Böylece de artık, her şeyi bilen ve bildiğini de âleme öğretmekle mükellef olan büyük hakîm, tâbire târife gelmez bir aşktan arta kalan yüreğin iki cihâna sığmayan iştiyak ve hasreti içinde, tefekkür ve îmânının coşkun seline âlem halkını muhâtap etmiş bulunuyordu.

Öyle ki, bir taraftan bir fikir ve mantık silsilesinin bürhanlarını ve gerekçeleri ile muhteşem Mesnevî'si, insanoğlunun kulağını büküyor, mustarip ve muhtaç kütlelere vahdet inanışını, îmân heyecânını, Allah sevgisini sebil sebil dağıtıyor; bir taraftan da gazellerinin, rubâîlerinin, semâ ve tarablarımının aşk ve san'at dalgaları, Konya'yı, hattâa Rum diyârının hudutlarını aşarak, kervanların zîkıymet eşyâları arasında diğer medeniyet merkezlerine ulaştırıyordu.

Kendini bir beşeriyet fedâîsi olarak insanlara nezretmiş müstesnâlar arasında bulunan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin kütle terbiyesindeki gâyesi, sistemi ve metotları gâyet sarih ve hasbî idi: Tam bir vahdetçi görüşle, iyâlullahı tanıyıp saygı, sevgi ve şefkatle bağlı olduğu insanları, hayvânî insiyaklarının esâretinden kurtararak tasfiyeli ve muhâsebeli bir rûha, bir vicdan hürriyetine eriştirmek istiyordu. Bunun için de kütlenin bir şevk ve îman potasında birleşip bir bütün hâline girmesi ve

sonra da bu şevk ve îmânın o bütününün müşterek enerji kaynağı hâline gelmesi lâzımdı.

İşte rehber ve mürebbî Mevlânâ, bu gâye uğrunda nesi var nesi yoksa insanların önüne dökûp, onları bulundukları seviyeden bir adım ileri götürmek için san'atını, îmânını, ahlâkını, şevk ve aşkını kütle emrinde seferber eden örnek terbiyecidir.

İnsanları kendi kendileriyle yüzleştirerek kötülüklerinden utandıran ve onlara kemâlin ve müteâlin hasret ve iştiyâkını aşılayan Hazret-i Mevlânâ, böylece nefsânî kuvvetlerin baskısı ile silinip, şuûraltında uyuklaya kalmış değerleri, sihirli aşk asâsiyle dürterek faâliyete geçirmeyi bir din gibi mukaddes bilmiştir. Zîra kendi kendine bilkuvve mevcut kıymetlerle âşinâlık kurup, onları yüksek ve müşterek bir îmânın içinde faâl kılan kimselerdir ki cemiyeti cehilden bilgiye, karanlıktan aydınlığa çıkarırlar; müşkülleri yener, zorlukları aşar, güzeli bulur, doğruyu arar ve iyinin peşine düşerler. Öyleki bu şevk ve îman potası içinde harmanlanıp savrulan ferdî egoizm, yânî nefsânî kuvvetler, musaffâ bir enerji hâline gelince de, iç tabîatın pençesinden kurtulan insanoğlu, kinlerden, hasetlerden, gurur, intikam gibi yıkıcı ve menfî duygulardan boşalarak bir vicdan cennetinin hürriyetine adımını atmış olur.

Kütle terbiyesinde sevgiyi esas tutan büyük hakîm, bunun içindir ki cemiyetin her bir tabakasına cömert hattâ müsrif bir efendi ikrâmiyle el uzatarak: ***"Ben her cemiyette nâlân oldum, kötü hâlliler ile de iyi hâlliler ile de berâber oldum,"*** *demekten çekinmemiştir.*

Hudutsuz bir aşk, başı sonu olmayan bir sevgi ummânı hâlinde gönüllere dalga dalga çarpan Mevlânâ'nın, insanoğluna en büyük armağanı, onu kendi ayıplarından utandıracak kadar müsâmahalı ve anlayışlı bir muhabbet ve şefkate gark etmiş olmasıdır.

Eğer Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, ***Dîvân-ı Kebîr*** *ve* ***Mesnevî*** *gibi iki muazzam ve erişilmez âbide bırakmamış olsaydı, yine kütlenin hamurunu mayalayan büyük ve müstesnâ insanlar safında yer almış bulunacaktı. Zîra, o hudutsuz samîmiyeti, bilgisi, sevgisi, vecdi, îmânı ve san'atı ile insan topluluklarının nabzını elinde tutan, onlara âhenk,*

nizam ve şifâ sunan bir alıcı-verici cihazdı. İçtimâî şuûr ise, hikmetiyle, irfâniyle, aşkıyla zamânına ve zamânının ötesine hükmeden büyük kurtarıcıları, âdetâ insiyakî bir ferâsetle sezip keşfederek izine düşer ve etrâfında yerleşir.

Yaradılışın bekâ ve devam sırlarını hâmil olan bu büyük kurtarıcıya, şâir olarak, mütefekkir olarak, hakîm olarak, mutasavvıf ve san'atkâr olarak bizimle berâber bütün dünyânın da ebedî hayranlık ve ihtiram borcu vardır. Fakat bu vatanın, bu toprakların evlâdı olarak biz Türklerin, târih kaderimiz yönünden, ona ayrı bir minnet ve şükran borcu duymamız gerekir. Zîra onüçüncü asır Anadolu'sunun bir tarafta çeşitli mezhep ve inanışlarla bulanmış havası, bir taraftan Moğol istîlâ ordularının baskısı ile karışmış nizâmı içinde Mevlânâ'yı, mücâhit ve kahraman rûhuyla, yılmadan, usanmadan Müslüman-Türk îman ve tefekkürü adına faâliyette görürüz. Öyle ki, mâlik olduğu değerlerle hâlin olduğu kadar istikbâlin de hamurunu mayalayan her büyük insan gibi, kütleye kemâlin ve müteâlin tohumlarını saçan Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Anadolu Türklüğünün siyâsî kaderiyle işbirliği yapan içtimâî tarihinin fonunu çizmiş üstat bir kudrettir.

Selçuklu İmparatorluğunda Moğolların oynadıkları son oyunları, ferâsetli bir müşâhit olarak tâkip etmek vaziyetinde bulunan büyük terbiyecinin, askerî başarılarına rağmen, netîceyi, medenî seviyeleri düşük Moğollar lehine görmediği âşikârdı. Bâzı şiirlerinde, bu istîlâ hareketlerine açık veyâ kapalı temas eden mısrâlar göze çarpar. Ne ki bunlar, bir ressam fırçası sadâkatıyla hâdiseleri tarafsız renklerle çiziyor ve bunların dış mâhiyetlerinden içeri sızarak, hâlin gebe olduğu istikbâli işâret ediyordu. Biri taraftan Tatarların zulmünden bahsederken, Tatar âhûsunun miskini arzûladığını da kaydetmekten geri kalmaması, beklediği miskin, bu zulüm ve faciâların eliyle karılıp karıştırılan kütlenin ıstırap ve inhilâlinden doğacak sentezin tâ kendisi olmadığını nasıl iddiâ edebiliriz? Zîra:

Hâkimest yef'alullâhü mâ yeşâ

O zi ayn-ı derd engîzed devâ

"Allah hâkimdir, istediğini yapar; O, derdin içinden devâ çıkarır" demekle, bizâtihi derdinden içinden alınan aşıya, reaksiyonlara kıymet verdiğini belirtimiştir.

Bunun için Hazret-i Mevlânâ, üç asır "Sadr-ı İslâm" imtiyâzını muhâfaza etmiş bu imparatorluğun yıkılışına bîgâne değil, tarafsızdı. Selçuklu devri kapanabilirdi ve kapanacaktı da. Târih meydanında tâlih deneyip nöbet savanlar arasında Selçuklu denen bu devlet de, Küçük Asya Türklüğüne bir Akdeniz medeniyetinin ilk tecrübesini gösterdikten sonra, artık siyâsî kaftanını sıyırmak üzere bulunuyordu. Ammâ ömrünü tamamlamış bir medeniyetin târih huzûrundan çekilmesi, kütlenin bağrında mahfuz potansiyelin kaybolması demek değildi. Mâdemki Moğollar, istîlâ ve zaferlerine rağmen bu muhteşem medeniyet bakiyesine vâris olmaktan uzak bulunuyorlardı, şu hâlde gâlibin de mağlûpla berâber, üstün bir kuvvet tarafından temsil edilmesi, onun da inhilâl edip yeni bir terkîbin potasında erimesi lâzım geliyordu.

Acabâ bu namzet kuvvet kimdi ve neredeydi? Hızını almamış bir Müslüman-Türk dinanizmi, kütlenin şuûraltında gidişmekte bulunuyordu ki henüz kuvvede olan bu gizli talebin, yeni bir merkez etrâfında peteklenip et kemik bağlaması lâzımdı.

İşte Osmanlı Türklüğünün devir alacağı ve dört başı mâmur bir cihan imparatorluğunun bünyesinde örgüleştireceği bu potansiyeli, içtimâî şuûrun hamuru içinde yoğurup yeni bir inkişaf ve yeni bir nizâma götürmekte birinci derecede söz sâhibi olan tasavvuf an'anesi içinde Mevlânâ, her Türk'ün minnet ve şükranla bağlanması gereken inşâcı idealistlerin ön safındadır.

Terbiyeci ve mürşit Mevlânâ, muvâzenesi bozulmuş bir cemiyette, asırların ve nesillerin süzgecinden geçmiş kararlı mizâcı, salâbetli ahlâkı, derin kültürü, ferâgati, ismeti ve asâletiyle, sahteyi gerçektin istatistik bir görüşle ayırt ederek, içtimâî şuûrun önüne döken ve beşeriyetin eline bir kıyas malzemesi vererek kütleye nefes aldıran hakîm insandır.

İçinde derslerini verdiği medresesinin muhteşem çatısı altına takrîrini bitirip de, iki cihânın kayıtlarından âzâde başı önünde, dudaklarında aşk gazelleri, cübbesinin etekleri uça uça geçtiği yollara ve konduğu duraklara, hikmetinden, irfânından, heyecan ve samîmiyetinden âşikâr bir iz, bir nişan, bir ses ve nefes bırakmıştır.

İsterse beşeriyet şimdi de aynı izi bulur ve üstünde yürüyebilir, aynı sesi ve nefesi duyarak, büyük kurtarıcılar kâfilesinden olan bu büyük terbiyeciyi, kendi arasında, kendi hayâtının içinde bulabilir. Yeter ki Âdemoğlu, büyük insan motifine olan ezelî ve tabiî ihtiyacını hissedecek seviyi ve şuûru yeni baştan kazansın ve elini de gönlünü de onunla birleştirmek lüzûmuna inansın.

Yazımı, büyük üstâdım Ken'an Rifâî'nin, Mevlânâ'nın vasfında söylediği bir sözle bitirmek istiyorum:

"O, şiir güzelidir, mûsikî güzelidir, bilgi güzelidir, Allah güzelidir. O güzeller güzelidir." [161]

[161] Sâmiha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler,* İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2001, s.3-11.

Fâtih'in Ve Fethin Gâyesi

Zaman içinde ve târih sahnesinde isimleri ebedîleşmiş kimseler için her cepheleri ile ele alınmak, kaçınılmaz bir kader buyruğudur. İnsanlık âleminin ölmezlerinden olan Fâtih Sultan Mehmed de bu kâfilenin başında gelenlerin biridir. Onun için, asırlar boyu, hemen her cephesi yazılıp çizilmiş, söylenip münâkaşa edilmiştir.

Fakat Garp, hattâ Şark literatüründe, siyâsî ve askerî faâliyetleri ile gazâları ve fütûhâtı adına, devirler boyu söz söylenip kalem yürütülmüş olan Fâtih Sultan Mehmed'in, hükümdarlık sıfat ve san'atına formasyon vermiş olar rûhî terbiye ve dinamizmi, netîce itibâriyle de derûnî hayâtı, hemen de hiç ele alınmamış dense revâdır. Halbuki, bizim için olduğu kadar dünyâ için de mühim olan, onun istîlâ ve fütûhâtından ziyâde, bu cihad ve gazâ rûhunu şuûrlandırıp, plânlı ve sistemli bir istikâmete yönelmiş olan gâyesidir.

*

İkinci Sultan Mehmed'in Manisa'da geçirdiği ikinci şehzâdelik devresi, gerek şahsı gerek Osmanlı Devleti için çok verimli ve faydalı olmuştu. Zîra genç şehzâde bu müddet zarfında, akademik bir faâliyet devresine girerek, liyâkatli hocalar karşısında mâlûmâtını genişletmiş, felsefe, matematik okumuş; Arapça ve Farsçayı ana dili gibi öğrenmiş; Lâtince, Yunanca ve Sırpça'ya çalışmış; târih, coğrafya ve askerlik bilgisinde fevkalâde ilerlemiş; bir yandan da dünyâ cihangirlerinin hayatlarını dikkatle mütâlâa ederek, bunların doğru ve yanlış taraflarına parmak koymuş, böylece de yaşanmış târih macerâlârının muhâsebe ve yekûnu, onu plân ve sistem fikrinin lüzûmuna esaslı sûrette bağlamıştır.

İmparatorluğun gelecekteki îcab ve ihtiyaçlarını karşılamak yolunda kalifiye bir hükümdar olarak yetişmek gayretiyle, bir soluğunu boş geçirmemiş olan şehzâde, bu plânlı faâliyeti ile, denilebilir ki daha o zaman kudretinin şuûruna ermiş bulunuyordu. Nitekim, kazandığı kifâyet ve dirayet ile, idâre ve karar anlarının en sert dönemeçlerinde bile hesâbını şaşırmamış, müşkülden müşkül hâdiselerin içinden dahî

kazâsızca sıyrılıp, hem kendini hem de memleketini kurtaracak irâde ve liyâkati göstermesini bilmiştir.

Bir devlet reîsi için, beşerî zaaf ve şahsî ihtiraslarının kulu olacak bir zaaf ve ibtidâîlikte kalmanın, idâre ettiği kütleler için; ne acı bir kayıp ve ne yaman bir tehlike olduğunu, târih kendisine ispat ettiği için, Fâtih Sultan Mehmet, himmetini yalnız dış tabîat bilginlerine değil, iç tabîat kıymetlerine de harcamayı lüzumlu bulmuştur.

Cihangirler arasında tabîatın dikte ettiği müşterek esaslar olduğu bir gerçektir. Fakat, meselâ, Büyük İskender'in kendini bir ilâhın oğlu olarak cihâna îlân etmiş bulunmasına karşılık, genç Fâtih, kütle emrinde fisebîlillâh kemer bağlayıp aslâ kullıktan ayrılmamıştır. O kadar ayrılmamıştır ki, her fırsatta kavli ile de, fiili ile de bunu pervâsızca îlân etmekten çekinmeyen bir cihan şâhı olmuştur. Tereddüt etmeden.

Bir şâha kul oldum ki cihân âna gedâdur

diyebilmek her tâcidar için kolay söylenecek söz değildir.

***

Kezâ, İstanbul'un fethinden üç gün sonra, Ayasofya'nın önünde atından inince, büyük hükümdârın ilk işi şükür secdesine kapanmak olmuştu.

Genç hükümdar, daha şehzâdeliğinde, ihtiraslarının yalımı ile beşerî ve şahsî zevklerin mağlûbu bulunan idâreciler fasîlesinden olsaydı, babası İkinci Sultan Murad gibi, tahtının üstünde âdetâ bir vazîfe mahkûmu isteksizliği ile oturan bir hükümdârı kolaylıkla alaşağı edip yerine geçmekte tereddüt etmezdi. Halbuki, şehzâde Mehmed'in, bu ikinci veliâhtlığı sessiz sedâsız kabûl edip, itâatli bir tahammül göstermesi, en küçük yaşından ûtibâren terbiye ve nizam görmüş bir iç tabîatın verdiği yüz ağartıcı bir imtihan olarak düşünülebilir.

Muhakkak ki genç şehzâdenin büyük talihi, devlet otoritesinin politika ahlâkını kuran ve kontrol altında tutan âlimlerden mürekkep müşâvir kuvvetlerle çevrelenmiş olmasında idi. Zîra Alparslan da dâhil, büyük Türk hükümdarlarını tahta hazırlayan fikir ve ruh işçilerinin

serdengeçti himmetlerini ve celâdetli gayretlerini hatırlamak lâzımdır. Zîra bu salâbetli ve ferâgatli insanlar, bağlı bulundukları prensiplerin müdâfaasını îmanlarının îcâbı bildiklerinden, pâdişahlık makâmına karşı gösterdikleri medenî cesâret, hükümdarların ve icrââtının bir nevî muvâzene ve îtidâl unsurunu teşkil ederdi.

Dünyânın hiçbir devrinde hiçbir idâre mekanizmasının baş çevirmemesi gereken bu müşâvir-mücâhitler sınıfı, kendi prensiplerinin salâbatli ölçüleriyle, bir nîrengi noktası olarak hükümdarları, dâimâ hakkın ve adâletin zirvesine götürmüşlerdir. Ne dünyânın nîmetinden şâd ne de yokluğundan nâşâd oldukları için, kimseden çekinmemiş ve kendilerini de kimseye borçlu ve zebun hissetmemekle, hürriyetlerini kimseye satmamışlardır.

İşte genç şehzâdeyi çocuk yaşından îtibâren kuşatan bu ilim, irfan, himmet ve san'at erbâbı hoca-musâhip kadrosu, bir yandan onun siyâsî, askerî, fikrî ve edebî formasyonunu hazırlarken, bir yandan da coşkun ve aşkın mizâcının bir tefrih devresinde demlenip döl vermesine hizmet etmişlerdir.

Ne ki, hükümdârın etrâfını çevreleyen bu yardımcılar ve yapıcılar kadrosunun merkez yerinde, gözünü genç hükümdâra dikmiş bir hocası daha vardı ki bu, kendi kendisiyle hesaplaşmış tasfiyeli ve ergin kimseler sınıfından bir ulu kişi idi. Halkın dilinde adı Ak Şeyh olan bu uluya hükümdârın hürmeti ve bilhassa muhabbeti büyüktü. Bu prensip adamının ve ruh terbiyecisinin verdiği kıstaslara göre her şeyden evvel, insanoğluna beşerî zaaflardan boşalmış ve kontrol altına alınmış bir iç tabîat lâzımdı.

Dünyâyı prensiplerinden ücretsiz ve menfaatsiz faydalandıranlar serisinden olan Ak Şemseddin'in talebi, İkinci Sultan Mehmed'i kendi kendinin hakîkatinden haberdar edip, onu aldığı mânevî şokun tesîri altında değişmiş görmekti. Nitekim bu harâret ve cezbe ile mânevî formasyonunu geliştirdiği genç hükümdar da, gerek insanlarla gerek Allah'la olan muâmele ve münâsebetinde, kendi kendini kontrol altında bulunduracak şuûrlu bir mes'ûliyet duygusu uyandırdı. Sonra da bu aksiyon adamına:

"Cihâda var, ben de seninle birle gelirim." dedi.

Ak Şemseddin için Fâtih Sultan Mehmed bir şahıs değil, bir semboldü. Zîra Ak Şeyh onun şahsında kütlenin temsîlî ifâdesini bularak, âlem halkına bu kanaldan çıkış yapılacağını biliyordu. Onun için de: ***"Sen seni sâir halk gibi zannetmeyesün. İslâh-ı memleketten gayrı nesneye iştigāl göstermeyesün..."*** *diye emirler veriyor, ondan gelen her işâret de pâdişahta bir akis, bir heyecan yaratıyordu. Bir gün Koca Cihangir, veziri Mahmud Paşa'ya:* ***"Bu pîre hürmetim ihtiyarsızdır; yanında heyecanlanırım, ellerim titrer; sâir şeyhlerin ise, benim yanıma geldikte elleri titrer,"*** *demiştir.*

Nihâyet, İstanbul'un fethinde duyduğu hazzı devlet erkânıyla konuşurken: ***"Bu ferah ki bende görürsüz; yalnız bu kal'a fethine değildür. Ak Şemseddin gibi bir azîz, benim zamânımda olduğuna sevinirim!"*** *demiştir.*

***

Pâdişâhın zihninde ve eli altında, Şark'ın işlenme gününü bekleyen tefekkür zenginliği ve Garb'ın maddecilik imkânları hâzır nâzır beklemekte idi. Bunları bir teknede yoğurup, dünyâ tefekkür ve medeniyetine bir istikāmet çizmek, ancak onun çapında büyük adam kârı idi.

Edirne'de son ve kat'î olarak Osmanlı tahtına oturan genç hükümdârın gāyesi sarihti: "Le-tüftahanne'l-Kostantiniyye" hadîsi ile methedilen emîr olacak, sonra da Garb'ın teslîsi karşısına Şark'ın tevhîdini bir ayna gibi tutarak, vahdetin çehresinde kesrete kendi kendini gösterecekti. Bu, bir mânâda positivist tefekkürü spirtüalist düşünce ile karıştırıp bir senteze yol açabilecek savaş idi.

Genç hükümdar için âşikâr olan bir gerçek varsa o da, bir zamanlar yeryüzünün fikir ve medeniyet târihine kıble olmuş bulunan İslâm tefekkür ve medeniyetinin artık gözlerinde fer, dizlerinde derman kalmamış olduğu keyfiyeti idi. Şu hâlde, onu el yordamı ile yürütmekten kurtarmalı, Garb'ın realist ölçüleri ile bağdaştıracak bir yeni terkîbe doğru istikāmetlendirmeli idi.

*

Binlerce yılın ardından yuvarlanıp gelen Türklük, şimdiye kadar geçirdiği ve yerleştiği toprakların adına, diline hattâ dînine uyarak acı kayıplara karşılık, bu defâ Osmanlı kaşesi altında dünyâ târihine silinmez izini bırakmalı idi. O, Şark'la Garb'ı müşterek pota içinde eritip yeni bir terkîbe götürmek emelinde idi.

Avrupa, Bizans'ın Türkler tarafından fethi hâdisesi üstüne şom bir etiket vurmuştur. Fakat hâlâ Garb'ın tüylerini ürperten bu fethin, gerçekten vahşet ve zulümle aslâ alâkası yoktur.

Bir prensip adamı, bir idealist cihangir olan İkinci Sultan Mehmed'in sevgi ve adâlet temellerine oturtulmuş hükümdarlık felsefesini, netîce itibâriyle siyâsî, askerî ve idârî ahlâkını anlayabilmek için, o devrin Orta Çağ idârecilerini göz önünde bulundurmak lâzımdır. Her biri dünyâ târihinde bir yüz karası teşkil eden vahîm, habîs ve kan dökücü hükümdarların zevk için on binlerce insanı kılıçtan geçirtmeleri, ziyâfet sofraları başında esirlerini süngülere taktırmak, kazığa oturtmak, kanlarını şaraplarına karıştırmak gibi sadizm örnekleri, o devrin askerlik ve siyâset ahlâkının esâsını teşkil etmekte bulunuyordu.

Bir vakitler Haçlı orduları şeklini almış Garb'ın gayreti yetmiş bin mâsum cana kıyarak Kudüs'ü ele geçirmişti. Fakat Şark'ın Salâhaddîn-i Eyyûbî ile hukûkunu geri almaya muvaffak olması, Garb'ı öyle bir tedirgin etmişti ki, asırlarca bunu affetmedi. Şu hâlde henüz bu eski hesâbın üstüne bir kalem dahî çekilmeden, bir Müslüman Türk devletinin Şark Hıristiyanlığının bu son merkezini yıkması nasıl hoş görülebilirdi?

İşte, bu derinden gelen ve âdetâ nesillerin nesillere emânet ettiği bir kin hâline bürünmüş olan düşmanlık, Garb'ın intikamcı ve mutaassıp anlayışından gelmekte bulunuyordu. Fransız politika edebiyâtı, telkin yolu ile, hayâlin hakîkat kisvesine nasıl sokulabileceğini şu ata sözüyle ne güzel anlatır: 'İftirâ edin, iftirâ edin... söylediklerinizin doğru olmadığı anlaşılsa bile, geri kalanı yine yeter!' Aşağı yukarı hareket noktası bu olan birçok Batılı kalemler de Türk gücüne ve medeniyetine dâimâ aynı kasıtlı hücûmu yapmışlardır.

Fâtih Sultan Mehmed ise, zaptettiği ülke halkına, Orta Çağ anlayışı ile îzah edilemeyecek bir vicdan ve îman hürriyeti bağışlamış olduğu hâlde bile, hâlâ ekseri Avrupa çevrelerinde barbar kabûl edilmekten kurtulamamıştır.

Halbuki Komnenler saltanatının taht mücâdelelerinden ve iç idâresizliklerinden faydalanarak, yıkıcı bir sel gibi Bizans'a yürüyen Haçlı orduları, zengin ve mâmur Konstantaniyye şehrini, sefil ve yoksul bir harâbe hâline koyarak, bir daha belini doğrultamaz şekilde tahrip ve yağma etmişlerdi.

Eğer Garb dünyâsının dediği gibi Fâtih yıkıcı ve zalim bir istîlâcı olsaydı, İspanyolların Endülüs'ten devralınmış halk arasında tek Müslüman bırakmamış olmaları gibi, bugün İstanbul şehrinde de tek bir Hıristiyan nüfus kalmazdı.

Yine o târihlerde, Akdeniz'in Garb ucundaki engizisyon mahkemeleri, insanları fikirlerinden dolayı ateşte yakıp boğazlarına kurşun akıtırken, Fâtih Sultan Mehmed, zaptettiği şehrin halkını, o zamanki harp kâidelerine göre, hiç değilse başka taraflara sürebilir, ya da satabilirdi. Halbuki değil Orta Çağ'ın, yirminci asrın dahî anlayamayacağı bir yumuşaklık bir şefkatle, esirlerin uzun vâdeli taksitlere bağlanarak kurtulmaları esâsını kabûl etmiştir. Bilhassa Lâtin Avrupa'dan nefret eden bu esir millete, Genadios gibi bir Ortodoksluk müdâfiini patrik tâyin etmekle, fethettiği ülke halkının hem millî îmânını kurtarmış hem de yavaş yavaş sönmekte olan Ortodoksluğu yaşatmıştır. Pâdişâhın, mağlûplara bu âtıfeti, öylece de onların evlenme, boşanma vefat gibi ahkâm-ı şahsiyyelerinin kendi cemâatlerince tedvir edilmesine müsâadesi, o devir Avrupa'sında eşine rastlanan bir imtiyaz değildir.

Şu hâlde bütün bu gerçeklere rağmen pâdişâhın hâlâ barbar olarak vasıflandırılması, Şarkî Roma İmparatorluğu'na son vermesi günâhından başka neye bağlanabilir? O gün bugün affedilmemiş olan bu suçun intikâmını almak için Garb, durmadan kaynamış ve dînî ayrı Türklere karşı birleşik hareket etmek fikrini geliştirmiştir.

Avrupa'yı titreten hakîkat şu idi: Fâtih, devletinin ve milletinin maddî ve mânevî kudretlerini berâber örüyordu. Bu da bekâ ve devam demekti.

Gerek İkinci Sultan Mehmed'in devrinde gerek onu tâkip eden hükümdarlar zamânında, Osmanlı İmparatorluğunun tehdîdi altında titreyip durmuş olan Garp, bu korkusunun en tipik misâlini 16 Mart 1517'de, Garp Hıristiyanlığı temsilcilerinin Roma'nın meşhur Laterna Sarayı'nda yaptıkları kilise toplantısıyla verir. Bu içtimâda Avrupa prensleri arasında barışın kurulması ve yeniden birleşmiş Avrupa kuvvelerinin Müslüman Türklere karşı bir Haçlı Seferi açması fikri müzâkere olunmuştur. Zîra Osmanlı İmparatorluğu, Hıristiyan Avrupa için dâima ve gün günden artan bir tehlike teşkil ediyordu. Gerçi İspanya'da, Arapların son mevzîi zaptedilmek sûretiyle, İslâm'a karşı Garb'da büyük bir kazanç elde edilmişti. Ne çâre ki toprakların iki üç katı, yılmaz istîlâlarıyla tâ Avusturya içlerine kadar giden Türklere karşı kaybedilmiştir.

Bu müthiş düşmana karşı hissedilen nefret ve korkuya, ondaki ahlâk bütünlüğü ve devlet tesânüdü de ilâve oluyordu ki, bu, Garb'ın mânen de üstün bulduğu hasmına, bir kat daha diş bilemesinin başlıca sebeplerindendi.

***

Gerçekten de Avrupa Türk'ün silâhı kadar entelektüel hamleciliğinden de korkmakta haksız sayılamazdı. Zîra İkinci Sultan Mehmed'in Osmanlı İmparatorluğunda yapmak istediği ilim Rönesansı, medenî ve ileri görüşünün en ciddî adımını teşkil ediyordu. Büyük küçük birçok devletleri dize getirip, İmparatorluğuna ilhak etmekle berâber, devletini tabiî hudutlarının dışına çıkarak, hesapsız bir istîlâcılık politikası tâkip etmemesi, siyâsî basiretinin en kuvvetli delîli idi.

Zihniyeti ile, bir ayağı Şark'ta bir ayağı Garb'da olan büyük Cihangîrin hakîki ilim adamına verdiği değer, târihin kayıt ettiği istisnâlardandır. İrfan ve bilgiye gösterdiği emsalsiz alâka ile ilmin haysiyetini kurtarmış, hattâ askerî fütûhâtı gibi, bilgi adına açtığı savaşta da bir âlim ve san'atkârlar ordusu teşkil ederek bu muhteşem kütlenin başına da yine kendi serdar olmuştur. Devletin bekâ ve

selâmeti için entellektüel faâliyeti kānunla tanzim ederek, ulemâ sınıfı diye tanınan ve idârenin temelini teşkil eden hukuk ve diyânet kadrosunu teşkîlâtlandırıp böylelikle ilmi ve san'atı devlet hizmetine koşmuştu.

Fâtih Sultan Mehmed'in bilgi ahlâkına dayanan geniş kültürünün hareket ve vüsûl noktası arasında uzayan kütlevî gāye nedir, diye araştıracak olursak, bir vakitler büyük bir hız ve şevk ile yeryüzünün en büyük fikir pazarlarından birini kurmuş olan Şark dünyâsının kaybetmiş olduğu ilmî haysiyetini iâde etmeyi bir mecbûriyet hâlinde hissettiği göze çarpar. Eğer açmış olduğu kültür faâliyeti, kendinden sonra da devam etmiş bulunsaydı, belki de Osmanlı Devleti irfan ve medeniyet kıblesi olarak cihânın yüzünü kendine çevirmekte devam ederdi.

***

29 Mayıs 1964 Fetih sene-i devriyesi konuşması[162]

[162] Sâmiha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler,* İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2001, s. 72-81.

Dede Efendi

Büyük bestekâr Hammâmîzâde İsmâil Dede Efendi'nin, çilesini tamamlayıp Dedelik unvânını alması, 1799 senesinin Mart ayının son haftasına rastlar.

İstanbul semtlerinin en sâkin fakat en gün görmüş bir köşesi olan Yenikapı Mevlevîhânesinin bu genç mürîdi, çilesinin ikinci yılında bestelediği:

"Zülfündedir benim baht-ı siyâhım

Sende kaldı gece gündüz nigâhım"

***

bûselik şarkısı, Dergâhın duvarlarından, şehre taşar taşmaz, san'at hareketlerini kulağı kirişte tâkip eden Üçüncü Sultan Selim'e de erişmekte gecikmemişti.

Kimdi bu çilekeş Mevlevî dervişi? Kim olursa olsun, Pâdişah için onu görmek bir arzû değil, bir karar idi. Bu karar ile derhal açılan sarayın kapısından, Musâhip Vardakosta Ahmet Ağa çıkarılarak, Dergâhın postnişîni Ali Nutkî Dede Efendi'ye gönderildi.

Fakat Şeyh Efendi bu hâkânî emri, bir şarta bağlı olarak kabûl edebilirdi. Çile müddeti henüz dolmamış bir dervişin, gün kavuşmadan dergâhına dönmesi lâzımdı. Yoksa çilesi kırılırdı, yâni yeni baştan çileye soyunması lâzım gelirdi.

Bir derviş için büyük san'atkâr, büyük âlim veyâ itîbar ve mevkî sâhibi olmak gâye değildi. Dervişlik, kendini kendi nefsinin tehlike ve esâretinden kurtarıp gerçek hürriyete kavuşturmak demekti. Yoksa, mevkî, şan ve şöhretin kazdığı gurur ve benlik kuyusuna düşüp helâk olmak mukadderdi. Derviş İsmâil'in de, Pâdişahtan ve haktan iltifat görmesi birer yol kesici harâmî ve tuzak olmamalıydı. Belki her şeyden evvel, çileye soyunduğu bu köşecikte bir iç terbiyesini ve ruh nizâmını gerçekleştirmesi lâzımdı.

Toyluğuna rağmen girdiği yolun ölçülerine bağlı samîmî ve ihlâslı bir insan olan genç bestekâr, maddî mânevî iltifat ve ikramlara gark olduğu hâlde, Pâdişâhın huzûrundan dönerken, bu ikbâl ve istikbâl ile mağrur değil, âdetâ mahçuptu. Eline sıkıştırılmış bir kese altınla koşa koşa dergâha doğru giderken birden, annesine uğramasını lâzım olduğunu düşünerek yolunu değiştirdi. Çileye soyunmadan evvel, babasından kalma hamamı satıp bedelini muhtaçlara yedirmiş olduğu için annesinin canını sıkmış bulunuyordu. Şimdi bu eski hesâbı silecek fırsatı kaybetmemeli idi. Soluk soluğa çaldığı evinin kapısı açılıp, annesinin hayretten büyümüş gözleriyle karşılaşınca:

*– **"Anne... Hamam için artık üzülme. Pîrimin ihsânı... Al senin olsun!"** diye acele ile keseyi bırakarak gün kavuşmadan dergâha yetişmek üzere yeniden koşmağa başlamıştı.*

***

Nihâyet binbir gün bitmiş ve genç derviş, dede olmuştu. Yalnız dede mi? Pâdişâhın onu sıkı sıkı tutan eli evvelâ musâhipleri arasına katmış, sonra da "Ser müezzin-i şehriyârî" pâyesiyle taltif edilmişti. Böylece de Dede, makamlardan işlediği mozaik seslerle san'at dünyâsında, lâhûtî olduğu kadar beşerî de olan heyecanlar ve zaferler getirmeğe başlamıştı. Öyle ki asırlardır millî rûhun ve millî ihtiyâcın müşküllerini çözen, suâllerini cevaplandıran, taleplerini karşılayan, sükûn ile çılgınlığın, ümit ile bezginliğin arasını düzenliyen besteler, âyinler, peşrevler, semâîler, şarkılar hevengine, şimdi de genç Dede, kendi tılsımlı heyecânından ihtizazlar katıyordu.

Ammâ Gâlip Dede ile şiir, İsmâil Dede ile mûsikî, ecdat ve san'at mîrâsının son zaferini îlân ededursun, Üçüncü Selim devrinde inhitat, bir gerçekti. Memleket siyâsî, idârî, askerî bozgunlar ve buhranlar içinde başının derdine düşmüş bulunurken, bünyece de, rûhça da delik deşik olmuş bir cemiyet, İsmâil Dede gibi bir ganîmeti nasıl ele geçirmişti? Acabâ bu mûcize, bir ölüm hastasının son hayat hamlesi, sönmek üzere olan meş'alenin ânî parlayışı gibi bir şey miydi?

Yoksa Dede'nin duyup duyurdukları, bir yıpranmış medeniyet bakiyesi değil de, sâdece kendi iç iklîminin, derviş gönlünün düzenli, vecdli ve

hikmetli sesi miydi? Belki de Dede, kendini kendine ve dünyâya kazandıran o tarîkat potasında kaynayıp, benlik ve beşeriyet kirlerinden arınmamış ve ruh bütünlüğüne yetmemiş olsaydı, bir inkıraz asrında bu sırlı terkîbi, bu hacimli ve kudretli âhengi yakalayamazdı.

Âşikâr ki derviş kişi, bir iç saltanatının üslûp ve nizâmını cemiyete nakletmekle vazîfeli insandı. Kâh hâl, kâh kāl vecd, kâh îman, kâh hikmet ve irfan yoluyla olan bu intikāl, çoğu defâ san'at tarîkini ihtiyar ederdi. İşte Dede de, hayat çilelerini kendinden ziyâde beşeriyet hesâbına çeken her büyük insan gibi, kanlı kılıçla hizâya gelmeyen kütleleri, rûhunun kemâl ve cemâlinden sızan bir anlaşılmaz şevk ve heyecânın sıcaklığı ile yumuşatan lâhûtî bir ses ve nefesin tâ kendisi idi.[163]

30.3.1957

[163] Sâmiha Ayverdi, *Âbide Şahsiyetler,* İstanbul: Kubbealtı Neşriyâtı, 2001, s. 141-144.

İslâm Birliği

İslâm devletlerinin hudutlarını tâyin eden haritalar, İslâm Birliği'ni ayıran çizgiler olmamalıdır.

Sınırlar ve siyâsî menfaatler bir bakıma, gene de ayrı olabilir. Fakat, İslâm Âlemine, hudutların ve her türlü menfaatlerin üstünde bir İslâm Birliği lazımdır. Birkaç defa, gâyeleri sırf siyâsî olan Arap Birliği teşebbüsleri olmuş, fakat liderlerin kaprisleri ve hayalleri seviyesini aşamayan bu hareketler, kağıttan kuleler gibi, ilk sarsıntıda yıkılıp gitmiştir.

Amma İslâm Birliği ruhu, Müslümanlığın mayasında ve temelinde mevcut olan ana cevherdir ve menfaate dayanan bütün engelleri ve çeşitli idealleri ağırlığı altına alacak ve kütleleri tek müşterek çehrede birleştirecek manevî ve ulvî bir gâyedir.

Bu, yalnız Araplara değil bütün dünya Müslümanlarına şâmil öyle bir îman çatısıdır ki, onun kubbesi altında tahakkuk edecek bir alış veriş, yalnız mânevî birlik bakımından değil, siyâsî ve iktisâdî şahlanış bakımından da, bütün Müslüman devletlerin güçlerine güç katacak bir kudret kaynağıdır. Yeter ki peşin olarak buna biz kendimiz inanalım.

Bugün İslâm ülkelerini tâyin eden hudut işaretleri dünya politikacılarının usta ve kasıtlı ellerinde, İslâm Birliği'ni tehdit eden siyâsî kozlar, askerî tehlikeler ve tehditler olarak kullanılmakta, çeşitli kışkırtmalar , sürtüşmeler en azından kaş çatmalar halinde tecellî ve tahakkuk ederek Müslüman devletlerin iç ve dış siyâsetlerine istedikleri istikâmeti vermektedir.

Büyük kütle dediğimiz halk, bu gerçeği görmeyebilir. Görmemekte de mazur ve haklıdır. Ammâ devletlerinin idare mes'uliyetini üstlerine alınış olanların düşman oyununa gelmemeleri, durendiş, basîretli ve uyanık olmaları, birlik ve beraberlik anlayışının bütün İslâm camiası için bir hayat ve memat meselesi olduğunu hem nazarî hem de amelî mânâda bilip, tatbikatında da acele etmeleri lâzımdır.

Şu bir hakikat ki, İslâm devletlerini birbiriyleriyle düelloya davet eden gizli ve sinsi kuvvetler vardır... henüz Asya ve Afrika Müslümanlarının bir kısmı Osmanlı İmparatorluğu'nun çatısı altında iken o gizli kuvvetler, bu düelloyu Türk ve Arap kavimleri arasında tertip etmekte idiler. Başlıca senarist de, İngiltere sonra Çarlık Rusya'sı idi.

Tecrübeli ve kurnaz olduğu kadar gaddar ve merhametsiz olan İngiliz siyâsetinin yüzünü güldüren haber alma ve casusluk teşkilatı hem münevverler hem de halk üstüne tatbik ettiği politikada elhak muvaffak olmuş, Arap'ı Türk'e diş biler hale getirmiştir.

Birkaç sene evvel gazetelerde, hiç de dikkat çekmeyen basit bir yazı çıkmıştı. Çöllerin en yaşlısı olduğu tespit edilen bir adam ile Garplı bir gazeteci arasında geçen kısa bir konuşma. İhtiyar olduğu kadar cahil de olan bu çöl sakini, kendince çok yaşamanın sırlarını söyledikten sonra, İngilizler sayesinde zengin olduğunu, kendisini Türklerle vuruşmaya teşvik eden İngiliz ajanlarından çok para aldığını, bu sayede de on yedi defa evlendiğini iftiharla söylüyordu.

Muhammed ümmetinden bir gâfilin, Îsâ ümmetinden bir casusun altın keselerine tamah ederek dindaşlarına kılıç sallaması ve bununla da övünmesi kadar ağdalı bir cehalet az bulunur. Ammâ ne yazık ki bu gaflete düşen, çölün o tek adamı değil, çöller dolusu Müslüman, aldatılmış ve elde edilmiş büyük kütlelerdir.

*Bu, cehaletin zaferi idi. Halbuki Kur'ân-ı Kerîm: **"Oku!"** âyeti ile başlıyordu. İç ve dış tabiat bilgilerine teşvik eden, hatta emreyleyen bu ilâhi sese riayet ettiği ölçüde İslâm Âlemi dünyâya ışık tutmuş., rehber olmuş ve kütlelere, akı karadan seçerek kıstası vermişti.*

Artık bugün İngiliz politikasının balonu sönmüş ve Büyük Britanya İmparatorluğu denen o azametli varlık, kabuğuna büzülüp kalarak, tarihte bir göz açıp kapama müddeti denecek kadar kısa zamanda sağa sola avuç açar hale gelmiştir.

Ammâ İslâm Âlemi'ni birbirine düşürmekte büyük menfaati ve payı olan mihraklar kurumamış hatta yeni yeni fesat merkezleri türemiş bulunmaktadır.

Ancak bunlar artık Türklerle Arapların arasını açmanın değil, siyâsî istiklâl kazanmış Arap devletlerini birbirine düşürmenin politik keyfi ve kazancı ile, faaliyetlerini de bu istikāmete çevirmişlerdir.

Bir vakitler Avrupa'nın can damarına kadar ilerlemiş olan Türk ordularına karşı, sırasında birbirini yiyen Avrupalı devletler nasıl birleşmiş idiyseler, şimdi de, İslâm Âlemi'nin yekpareleşmesine karşı aynı zihniyetle kılıç sallamakta bulunuyor.

Siyâsî şartların elastikiyeti, artık bir Türk-Arap soğukluğuna lüzum göstermediği için de, çatışma alanı, Arap ülkeleri arasına intikal etmiş bulunmaktadır.

Gerçi siyaset sahnesinde zaman zaman Türk- Arap zıddiyeti olmuş idiyse de resmî çerçeve içerisinde kalan bu ihtilaflar, Türk'ün Arap'a olan saygısını ve sevgisini asla sarsmamıştır. O kada ki, Kur'ân ve Peygamberine bağlılığı sonsuz olan Türk, değil mukaddesatı horlamak, yediği hurmanın çekirdeğini dahi çöplüğe atmayıp ayak basılmayan bir yere bırakacak kadar bir çöl meyvesini bile aziz tutmayı bilmiştir.

Kroniklere dayanan tarihi bilgilerde, dâima gerçeklerle efsaneler yan yana yürümüştür. Ammâ şu var ki, efsaneler hangi devre ait ise, o devrin görüş ve anlayışını aksettirmesi bakımından mühimdir.

Meselâ rivâyete göre, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey, misafir olduğu Şeyh Edebâlî'nin evinde, kendisine tahsîs edilen odanın duvarına asılı bir Kur'ân-ı Kerîm olduğunu görünce, Hak kelamına karşı uzanıp yatmayı saygısızlık addederek, sabaha kadar elpençe ayakta durmak sûretiyle îmânının icap ettirdiği hürmet, sevgi ve bağlılığı göstermiştir.

Bu motif, devlet kurucusunun kütleye akseden ve kütle karşısında teyit ve kabul olunan derûnî duygusudur. Gerçekten de o devrin îmân

anlayışından tâ bugüne uzanan ve halkın şuur altında yatan aşk ve îmân hazinesi budur.[164]

[164] Sâmiha Ayverdi, *Kölelikten Efendiliğe*, İstanbul: Damla Yayınevi, 1978.

İslâm Mûcizesi

İslâmiyet, Mekke'de ilk beşâretini verip Medîne'de şahlanarak çöllere sahralara ve nihâyet izi ve sesi, arz-ı meskûnun büyük bir kısmına hızla yayıldı. Bu öyle bir patlayış idi ki, uyuklayıp başı önüne düşmüş eski medeniyetlere, cehalet ve zulme gömülmüş insanlık âlemine yeni bir hayat yeni bir hamle getirmiş oluyordu.

Hz Muhammed'in büyük mucizesi olan Kur'ân'ın bütün beşer sınıflarına ve çeşitli idrak seviyelerine söyleyecek bir sözü vardı. Allah'ın Resulü, cahil, putperest, dağınık ve serkeş badiye ehlini, insan gücünün dayanamayacağı bir celâdet, azım, sebat ve imanla yirmi üç sene gibi kısa bir zamanda eritip, liberal esaslara göre yeni baştan döküp şekillendirdi.

Böylece de, bir gerilme ve yaylanma devresine giren İslâmiyet, bir taraftan Hint Okyanusu'na doğru sarkarken, Orta Asya Türk Devletlerinin kucağında izzet ve ikbal ile sevilip okşandı.

Büyük Selçuklu İmparatorluğuna da Anadolu Selçuklularına ve nihayet Osmanlı Devletine de ruh, nizam, üslup, idâre, hukuk, iktisat ve san'at ölçüleri getiren bir itidal ve muvazene unsuru, beşerî-ilâhî idrakin tâ kendisi idi.

Askerî fütühatına muvazi olarak, ilimde ve medeniyette geniş ufuklar açmış olan İslâm Âlemi, karanlıklar içinde emeklemekte olan dünyânın cehaleti ortasında, tarihin kaydettiği en ince medeniyetlerden birini sür'atle abideleştirmeye muvaffak olmuş bulunuyordu.

Bir yandan Bağdad'da ihtişam ve şaşaa ile parlayıp, yeryüzüne ilimden ve teknikten sinyaller verirken, bir yandan da Müslüman dünya, düşünmeyi ve okumayı terk etmediği müddetçe, ilerlemekte devam etti.

Emperyalist emeller gütmeyen bu âdil ve müsavatçı din, hemen hemen bir solukta Mısır'ı, Cezayir'i, Fas'ı, Tunus'u geçip Endülüs'e atladı ve Sicilya kapılarını Avrupa asilzadelerine açtı.

750 senelerinden XIII. Asrın sonuna kadar Müslüman medeniyeti, Atlas Okyanusu'ndan Çin Seddi'ne kadar uzanan bir saha üzerinde rakipsiz bir hükümranlık kurdu.

Abbâsi halifelerinin aşağı yukarı beş asır devam eden devletleri, Endülüs'deki üç asır süren parlak devrinden sonra bir o kadar daha ömrü olan İslâm devletleri kütlelerin yüzünü güldüren bir örnek medeniyet ve kültür merkezler idi.[165]

[165] Sâmiha Ayverdi, *Kölelikten Efendiliğe*, İstanbul: Damla Yayınevi, 1978.

Endülüs'te İslâm

San'atta olsun ilimde olsun Endülüs, o medeniyet cenneti olmuştu ki adım başında çiçeklenmiş san'at eserleri, saraylar, kasırlar, camiler, medreseler, her karış toprağı nakıl gibi donatmış bulunuyor, o kadar ki refah ve bolluğa garkolmuş halk arasında, sadaka ve zekât verecek bir fakir vatandaş bulunmuyordu.

Endülüs limanlarından hareket eden ticaret filoları, İstanbul, İskenderiye, Sicilya ve Akdeniz sahillerine, bu ince medeniyetin ticaret mallarını taşıyordu. San'at, ziraat ve ticareti bütünlyen bir ilim ve edebiyat düşkünlüğü de, sanki buhar gibi kütlenin üstüne çökmüş ve teneffüs ettiği havaya karışmıştı. Bilhassa Avrupa prensleri ve asilzâdeler, bilgi tahsili için Sicilya gibi Endülüs medreselerine de sel sel akıyor ve bu ilim pazarlarının metaını fikir dağarcıklarına doldurarak memleketlerine feyz ve ışık taşıyorlardı.

Şiir ise, cemiyette âdeta hayatî bir ihtiyaç ve kinci tabiat olmuştu. Bollukla ilim ve san'atın yoğurup şekillediği kütle içinde en kıymetli nesne şiirdi. Öyle ki halk, san'ata değer biçmekte âdeta yarış ediyor, aldığı zevki değerlendirmek hususunda san'atkâra, akla gelmedik ikramlarda bulunuyordu. Şairlere paha biçilmez hediyeler bağışlamaya doyamayan hükümdarlar, devlet adamları ve memleketin ileri gelen tabakası, her birine bağlar bahçeler, kasırlar, saraylar veriyor gene de bu bahşişleri az bularak, şairlerin ağızlarını inci ve mücevherlerle dolduruyorlardı.[166]

[166] Sâmiha Ayverdi, *Kölelikten Efendiliğe*, İstanbul: Damla Yayınevi, 1978.

San'at Ve Temâşâ Hayâtımız

Memleketin bağrından akan maârif nehrinin kolları ve sızıntıları olarak müdahale bekleyen müesseseleri de müstacelen ele almak, davanın pek mühim ve ihmale gelmez noktalarıdır.

Şöyle ki, cemiyetin düşünce ve bilhassa duygu dünyası içine söz ile olsun, imaj ile olsun girmesini çok iyi beceren temâşâ hayatı, bugün gerek sahnede gerek perdede, yüzde doksan sekiz, solun hakimiyeti ve emrinde bulunuyor.

Şu halde tiyatroya ve sinemaya da millî hüviyet verme seferberliğini açıp bu mücadeleyi mutlaka kazanmak lâzımdır.

Eli bol, kesesi açık sol faaliyet, bütün yurt sathında ajanlar, gezici ekipler ve bilhassa saz şairleriyle, adeta toprağı fethetme sevdasındadır. Devletin de aynı yoldan faaliyet göstermesi, sağa hizmet eden san'atkar saz şairlerini ve âşıkları memleketin en ücra köşelerine kadar göndermesi çok isabetli bir tedbir olabilir.

Şu da var ki, yaz aylarında gene Anadolu'yu dolaşan, para, eşya ve kitap dağıtan komünistlere karşı, misyonlarının şuûruna varmış münevver, îmanlı ve medenî gençlerin de ekipler kurup bunların karşısına çıkmaları da ihmal edilecek işlerden değildir.

Radyoya gelince... Kendisi için kurulmuş hisarlar içinde, beş hanelik köylere kadar mazgallarından zehir saçan bu Moskof ileri karakolunu behemehal imtiyaz ve saltanatından ayıracak kânûnî çareler aramak ve Türk diline yaptığı zarar ve tahribattan temizleyip millileştirmek gerektir.

Târihin doğru konuşan dudağı, bütün avazı ile seslenmektedir. Duyalım... Binlerce yıllık Türk târihinin feryatlarına artık kulaklarımızı tıkamaktan vazgeçip emrince, irşâdınca yolumuzu

doğrultup kendi kendinizi tahrîb ve imhâ gafletinden kurtulalım... Zira bu fırsat, son fırsattır.[167]

[167] Sâmiha Ayverdi, *Maârif Davamız*, İzmir: Sobe Matbaası, 1970.

Dizin

1914 harbi 29
20. yüzyıl 23, 115, 245

A

aba 13, 251
Abbâsi 335
Abdal 264
abdest 3
abd-i küllî 251
Abdülbâkî Baykara 162
Abdülbâkî Efendi 162
Abdülhak Şinasi Hisar 234
Abdülhamid 236
Abdülkādir Geylânî 157
âb-ı hayat 8
âbide 18, 46, 100, 208, 315
Âbide Şahsiyetler iv, vii, 39, 41, 48, 103, 160, 163, 164, 165, 212, 213, 214, 318, 326, 329
Abidin Dino 229
abus 207
acele 51, 225, 328, 330
Açıkgöz 100, 170
adaçayı 18
Adalar 234, 235
adalet 40, 201, 203, 224
Adana 32, 137
Âdem 142, 190, 193, 250, 266
âdil 80, 129, 193, 334
affedici 124
Afyon Mevlevîhanesi 162
Agâh Oktay Güner 208
ağabey 79, 110
ağyâr 189
âhenk 36, 96, 102, 119, 316
ahiret günü 124, 202
ahlâk-ı hamîde 213
ahlâk-ı Muhammedî 14, 59, 115, 218, 309
ahlâkî kurallar 125
ahlâksız 141
Ahmed Bîcan Kasapoğlu 162
Ahmed Yesevî 312, 313
Ahmet Hamdi Tanpınar iii
âhû 143
Ahzab, 59 134
Ak Şemseddin180, 181, 182, 183, 321, 322
Ak Şeyh 321, 322
akademi 175
akademik 70, 165, 319
Akıl 58, 172
akıl halkası 172
Âkil 186
akl kurbân-ı küm pîş-i Mustafa 32
Akl-ı Evvel 258
Akl-ı kül 187
aksiyon adamı 117, 321
Akşemseddin 120
Alak suresi 266
Ali Nutkî Dede Efendi 327
Âlim 59, 171, 294
Aliye 153
Alkibyad 35
Allah velîsi 7, 227
Allah-ı Azîmü'ş-şân 2
Allahüekber 19
Almanca 87
Alparslan 320
altın 6, 30, 153, 208, 293, 331
Âmânım 2, 4
amel 177, 202, 254
âmiyâne 140
Anadolu Hisarı 19
analık 37
Andre Duchemin 131
anı 79, 101, 232, 235
Anıt 238
Ankara 32, 39, 79, 175, 207, 208, 228, 309, 311
anne i, ii, v, 13, 19, 39, 63, 78, 91, 95, 174, 218, 242, 328
Anne Marie Schimmel 63, 174
annelik 40, 86, 242
Apoloji 35
Arap 82, 170, 330, 331, 332
Arap Birliği 330
Arapça iv, 186, 200, 319
arı 40, 69
aristokrasi 13, 34
aristokrat 13, 82

arkadaş 114, 271, 273, 275
Arnavut 5
Arnold 198
asabî 19
Âsaf 229, 297
Âsiye 297
Asr-ı Saadet 135
âşık 11, 24, 33, 46, 64, 115, 141, 176, 181, 187, 264, 270, 282, 294
aşılanmak 139
âşinâ 100, 156, 255
aşk4, 21, 24, 25, 27, 28, 33, 38, 43, 45, 51, 78, 113, 114, 132, 141, 148, 149, 153, 164, 177, 212, 216, 219, 220, 240, 244, 246, 248, 249, 253, 261, 262, 263, 265, 269, 281, 283, 284, 286, 311, 314, 315, 318, 333
Aşk Budur iv, vi, 39, 81, 82, 83, 113, 238, 244
aşk kitabı 148, 149, 220, 263, 283
aşk ocağı 148, 219, 261, 262
Aşk Peygamberi 35
aşk ve iman yolu 4
aşka yolculuk 148
aşkım 37
aşkın aklı 81
ateist 187
Ateizm 151
Ateş vi, 61, 102
Ateş Ağacı vi, 102
Âtıf Benderlioğlu 63
atılgan 174
atom 122
Attalia limanı 196
Attar 258
avlamak 177
Avni Özgürel 154
Avrupa 44, 47, 199, 200, 323, 324, 325, 332, 334, 336
Avusturya 87, 325
Ayasofya 320
aydın din adamı 138
aydınlık 37, 61, 206
âyet-i kerîme 64, 105
Âyin-i Şerîf 162
ayna 36, 46, 50, 55, 57, 114, 140, 141, 143, 146, 322
Ayverdi Enstitüsü 131
âzad 180
âzat 173
Aziz Mahmud Hüdayi 266
Azize Anne 147
Azize teyze 79

B

Baba İshak 312
Bağ Bozumu iv, vii, 161
bağışlama 119
bağnaz 116
bahar rüzgârı 269
Bahir Şereftuğ 162
Bahriyâ 142
bahtiyar ii, 26, 38
Bakara
194 197
242 186
256 196
62 202
Bâki 162
bâr 83, 109, 213
bâr olma yâr ol 109
barbar 324
barış 46, 116, 119
baskı 150, 188, 197, 199, 200
bast 64, 65, 66
başbakan 215
Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu v, 239
başını örtme 138
Batı 22, 43, 44, 99, 101, 107, 109, 142, 146, 229
batılı kadın 221
Batmayan Gün iv, vi, 60, 61, 62, 106, 144, 152, 153, 158, 161, 204
Bayram 29, 30, 162
Bayram Yüksel 162
Bediüzzaman 253, 255, 258
Behçet Necatigil 233
Behire Emre Hanım 207
Bekâ 95
Bektâş-ı Velî ii, 307, 308
Bektâşî 13, 307, 308
belâ 149, 186, 263
bencil 128, 174

bende 37, 44, 53, 98, 143, 156, 180, 269, 322
Bernard Lewis 199
berzah 9, 141, 171
bestekâr 162, 327, 328
beşer 70, 140, 223, 314, 334
beşeriyet 27, 173, 314, 318, 329
Beyazıt 144, 145
beyefendi 16, 24, 116, 155
Beyoğlu 36, 144, 145, 146
Bilgelik yolu 22
bilgi22, 61, 72, 74, 100, 101, 113, 125, 187, 214, 243, 276, 294, 318, 325, 326, 336
birlik 9, 61, 66, 75, 83, 100, 122, 123, 124, 125, 133, 134, 137, 153, 180, 187, 188, 193, 198, 211, 241, 308, 330
birlik gökleri 153
bitişik âlem 171
biyografik makale 103
Bizans 233, 235, 323, 324
bîzâr 222
Boğaz 107
Boğaziçi iv, vii, 27, 232, 234, 236, 239
bozuk 164
Budin 13, 237
Budist 6
bulut 274, 302, 306
bûselik 327
Büyük Doğu mecmuası 238

C

Cahid Gözkan 162
cahil 33, 132, 138, 331, 334
Calvino 230
câmi 18
can çekiş 61, 185, 312
cancağızım 154
canım 15
Cebrâil 50, 86
cehennem 17, 130, 146, 151, 206, 223
celâl 23, 142
Celâl sıfatı 65
celâlli 141
cem 95, 96, 97, 142
cemâl 23, 65, 82, 85, 142, 149, 176
Cemâl bey 27
cemâl cenneti 149
cemâl-i ilâhîyi 176
Cemalnuri, ii, viii, 1, 33, 155, 156, 222, 223, 224, 225, 226
Cemalnur Hoca i, 222, 224, 225, 226
Cemil Meriç 131, 155
cemiyet9, 28, 117, 133, 139, 154, 175, 182, 204, 208, 224, 238, 240, 242, 243, 328
cemiyet hayatı 117, 224
Cenan Sultan 9, 10
cezâ 85, 197
cihan v, 147, 203, 225, 270, 290, 317, 320
cihanşümul 186
cihat 177, 186
Cîlî 258
cilve 253
Cimri Baba 312
cismânî 1, 181
cömert iii, v, 30, 282, 315
Cuma mescidi 219
cumhurbaşkanı 215
Cumhuriyet ii, 161, 241, 243
cümle 70, 87, 149, 210, 211, 259, 263, 267, 283, 301
Cüneyd-i Bağdâdî 252, 263, 264
cünûn 220

Ç

çakıl taşı 7, 55
çamurdan ev 92
Çarlık Rusya 331
çavuş 91
Çelebi 93, 229
Çelimsiz 25
Çerkez 5, 39
Çetin Özkırım 29
Çınar 144, 145
çıplak 45, 132
çile 26
çirkinlik 18, 61, 284
çocuk 11, 18, 19, 20, 25, 29, 30, 36, 40, 51, 79, 92, 110, 111, 139, 259, 277, 279, 310, 321
çöküş 116, 234

D

dalâlet 44, 45, 285
Dârülfünûn 34
Dâvâ arkadaşı 16
Dâvut 87
dede 328
Dede Efendi ii, 247, 327
dedikodu 53, 71, 136, 140, 178
Değnek 203
dehâ 94
deli 188, 272
delikanlı 288
dem 112, 264, 273
demir asâ 218
demir çarık 218, 260
denge 122, 157, 190, 193
deniz 221
derd 185, 317
dere 92
dergi 238
dert 74, 157, 191, 269, 273, 298
derûnî 9, 18, 19, 20, 118, 174, 207, 222, 225, 256, 319, 332
derviş ii, 50, 73, 93, 119, 130, 168, 215, 220, 327, 328, 329
deryâ 51
destur 1, 90
dev 18, 44, 165
devâ 39, 317
devamlı uyanık halde 126
devir 130, 131, 158, 164, 204, 243, 246, 317, 324
devlet düşkünü 44, 143
Devletlim 14, 15, 54, 92, 93, 269, 270, 285
devrim 23, 70
devrin İsrâfili 50
devrin tasavvuf anlayışı 115
Didaktik 176
dik kafalı 8, 144
diken 275
dikey 193
Dil v, 78, 236
dil hissiyâtı 99
Dile Gelen Taş vi, 11, 50, 54, 55, 68, 92, 93
din 23, 44, 100, 117, 122, 125, 129, 133, 138, 140, 151, 199, 200, 201, 208, 233, 243, 244, 246, 315, 334
din adamı 117, 133, 138, 140
din âlimi 117
din değiştirme 199, 200
dînî ahkâm 126
dinî kisve 133
diploma 209
disiplin 13, 239
dişi aslan 112
Dişsiz 277
diyânet 313, 326
Diyojen 128
doğan kuşu 98
doğru yol 41, 115, 194, 197, 198, 255
Doğu 22, 43, 124, 238, 247
doktor 225, 310
Doktor Halit Şâzi 25
doktrin 183, 256
Dost i, ii, iv, vii, 26, 52, 53, 114, 129, 161, 164, 271, 274, 275
Dua mahalli 219
Dûr-endîş 213
Duygu 64, 102
dü-âlem 49, 296
Dünyâ 55, 74, 173
dünya görüşü iii, 9, 118, 244
dünya külfetleri 64
dünyâ satrancı 143
düşman 97, 98, 128, 165, 195, 241, 242, 330
düşünce 14, 64, 80, 118, 120, 142, 155, 161, 206, 274, 289, 322, 337
düşünür 117, 121, 191, 209, 216

E

ebedî 8, 33, 59, 100, 124, 125, 144, 152, 203, 215, 257, 261, 316
ebedî hay 8, 33, 124, 125, 144, 316
Ebedî hayat 124
Ebu Bekir 33, 80
ebu-l vakt 154
Ecel 1, 90
edebî iii, 101, 186, 233, 235, 239, 243, 244, 245, 247, 248, 321

Edebî ve Mânevî Dünyası İçinde Fatih vii, 180, 183
Edebiyat iii, 229
edep i, 10, 56, 74, 75, 84, 85, 86, 88, 92, 101, 112, 136, 139, 152, 155
Edirne 322
efendi 3, 26, 46, 86, 109, 165, 207, 315
Efendim 12, 16, 22, 24, 33, 64, 70, 73, 81, 111, 127, 164, 174, 186, 206, 208
egoizm 315
ehadiyet 105
ekmek 41, 56, 192, 196
Ekmekçi 192
Ekrem Hakkı iii, 16, 17, 18, 20, 162, 238
Ekrem Hakkı Ayverdi 16, 18, 20, 162, 238
el pençe 8, 96, 144
elçi 183
Elest 186
elîm 137
El-Muhâsibî 252
emânet 17, 41, 63, 123, 170, 214, 227, 254, 323
emekleyen bir çocuk 150
Emevi Camii 256
emin 23, 125, 187, 204
Eminönü 139
Endülüs ii, 324, 334, 335, 336
Enerji 188
engizisyon mahkemeleri 324
Enis Batur 229
entelektüel iv, 47, 107, 155, 200, 325
Enver Çelebi 162
Epiktet 35
er 34, 50, 74, 86, 95, 132, 154, 186, 215
er kişi 74, 186
Ergun Göze 98, 99, 185, 186, 208
Erhan Altıntaş 162
Ermeni iv, vii, 98
Ernoul 195
Erol Olgaç 162
Esâret-i Fünûn 13
eser-i İstanbul' 209
Esmâ 253, 256, 257
estağfirullah 156
estetik 20, 133, 134, 176, 192, 240, 241, 248, 258
eşik taşı 294
eşkıyâ 143
et 32, 58, 84, 143, 152, 165, 169, 194, 208, 219, 225, 252, 260, 261, 269, 285, 317
etik 125
et-tırnak 225
Eva De Meyerovitch 174
Eva De Vitray Meyerovitch 174
Evhadeddîn-i Kirmânî 313
Evlad i, 227
Evlad Acısı i, 227
evliyâ 119
evliyaullah 88
evrensel iv, 122, 242, 259
Ey İnsan 83, 149
Ezan 19
Ezher Üniversitesi 174

F

Fahreddîn-i İrâkî 313
Fahrettin Olguner 79
fakir 30, 31, 33, 60, 131, 157, 272, 273, 274, 336
farîza-i hac 137
Farsça 112
Fatih 120, 180, 181, 182, 183, 237
Fâtih Sultan Mehmet 16, 320
Fâtih ve İstanbul 238
Fâtiha 95, 189, 216, 250
Fatma Meliha Hanım 237
Fazıl ağabey 110
fedâkâr 28, 213
Fedon 35
felsefe 22, 44, 94, 123, 173, 212, 237, 243, 256, 312, 319
felsefe rüzgârı 44
fena fi'llah 69
fenâ fi'r-resûl 69
fenâ fi'ş-şeyh 69
ferâgatlı 28
feraset 164
fesad 138
Fevzi Halıcı 163

Fıkıh 256
fındık 277
Fîhi Mâfih 78, 97, 190, 191, 192, 220
fikir 36, 43, 45, 151, 164, 176, 180, 187, 208, 209, 212, 238, 239, 240, 241, 242, 243, 244, 246, 247, 312, 314, 320, 322, 326, 336
Filibeli Ethem Efendi 119
Filistin 200
Firigya 196
Fitil 73
Fitne 197
Fizan 231
Fransızca iii, 8, 14, 237
Frithjof Schuon 187, 189, 190, 193
Furkan 83
Fussilet 34 195
Fütuhat 250, 257, 263
Fütuhat-ı Mekkiye 257

G

gaflet 45, 184, 214, 264, 294
Galatasaray 25, 110, 118
Galatasaray Sultânîsi 118
Gâlip Dede 328
Garbis Fikri 131
Garp Hıristiyanlığı 325
garp kaftanı 108
Garp medeniyeti 43
Gavsi Baykara 162
Gayret 66, 131
gayret kemeri 186
Gazali 51, 256
Gece vi, 74, 276, 291
geçer akçe 59, 213
gelenek 204, 233, 241
geleneksel 175, 201, 219, 248
Genadios 324
gençlik 184
gerçek hürriyet 126, 327
Gerçek ibâdet 130
gerçek insan 106, 141
gıybet 53
giyim-kuşam 132, 133
göçebe 198
gökkubbe 47
Gökyüzü 282
Gönül i, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 8, 9
Gönül anacığı 2, 8
gönül eşi 8
gönül gözü 94, 106
gönül teli 5
Göynük 183
göz 11, 29, 47, 58, 101, 130, 144, 170, 182, 222, 223, 265, 267, 271, 275, 278, 282, 286, 306, 323, 331
Gözde nur 61
gözlem 235
gözlüğü 52, 121
gözlük 121
gözyaşı 3, 11, 87, 278, 282, 292
Granada 200
guide spirituel 181
gurbet 287
Gül Baba ii, 13, 237
gül bahçesi 4, 107
Güldemeti 32, 35
Gülüm 4
gümüş 126, 127
Gün 106, 144
günah 136, 137, 206, 264
günah dikeni 206
günahkâr 143, 181
Güneş 174
güzel ahlâk 59, 120, 124, 169
güzellik 21, 27, 61, 189, 192, 198, 284

H

H. Ziya Uşaklıgil 101
Habeş 5
Hac 136
Hacc 39-40 199
Haçlı Seferi 325
hadis 78, 96, 123, 142, 152, 175, 257
Hâfız-ı Şîrâzî 238
Haham İsaac Tzarfati 200
Hak 1, 2, 4, 18, 42, 56, 57, 59, 71, 85, 95, 105, 136, 141, 142, 169, 190, 191, 208, 214, 225, 231, 253, 257, 305, 308, 311, 332
Hak aşkı 56, 59
Hak heybeti 42

Hak tecellîsi 42, 95
hakikat 2, 5, 36, 39, 40, 71, 152, 156, 169, 189, 210, 218, 219, 258, 260, 265, 267, 268, 331
hakîkat-i Muhammedî 218
hakiki hoca 106
Hakîkî mürşid 177
hakîkî Müslümanlık 151
hakîm adam 46
Hakk 2, 4, 12, 17, 18, 38, 55, 56, 57, 64, 80, 85, 95, 97, 105, 106, 109, 141, 142, 174, 203, 212, 213, 218, 221, 227, 253, 254, 257
haksız 152, 325
Hâlet 13, 229, 237
Hâlet Hanım 237
halife 132
Hâlik-i kâinat 28
Halil Can 162
Halîl makamı 114
halk iv, 4, 31, 47, 96, 97, 101, 112, 141, 203, 225, 249, 274, 307, 312, 313, 322, 324, 330, 331, 336
Halk i, 95, 206, 210, 274
Hallac-ı Mansur 252, 263, 268
halvet 182, 183, 255
Halvetî 308
ham 28, 56, 71, 233, 266
hamam 18
Hâman 297
hamile 32
Hamza 82
han 18, 157
Hancı ii, i, iv, v, vi, 1, 2, 3, 4, 5, 8, 9, 49, 54, 73, 74, 77, 86, 87, 90, 91, 92, 97, 106, 144, 157, 173, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 302, 303, 304, 305, 306
Harâbî 78
Harakânî 93
Haram 178
harf 148, 158, 263, 283
harp zengini 41
Hasan el-Basrî 252
hasreti, 45, 54, 73, 119, 157, 235, 274, 295, 298, 315
haşır neşir 47, 54
haşmet 102
hatem 257
hâtıra ii, iii, 19, 101, 277
Hâtıralarla Başbaşa vi, 179, 217
Hatice Cenan 7, 38, 119
Havâdis, Ölçü 238
havf 65, 254
hayâl i, 56, 73, 157, 175, 287, 295
hayat iii, v, 13, 17, 21, 24, 26, 35, 36, 38, 47, 48, 61, 85, 92, 108, 116, 117, 119, 120, 122, 145, 165, 179, 206, 233, 240, 241, 243, 252, 280, 328, 329, 330, 334
hayat cilveleri 26
hayat düzeni 165
hayat felsefesi 119
hayat tablosu 108
Hayât-ı Beşer 35
hayatla barışmış 26
Hayreliler 82
Hayret i, 218
Hayri ağabey 76
hazîn 137
hazine 12, 50, 67, 154, 156, 266
hazîne 11, 297
Hazret ii, 58, 105, 149, 193, 207, 211, 212, 312, 314, 315, 317
Hazret-i İnsan 149
Hazret-i Îsâ 211, 212
Hediye 59
Hıdırellez 66
Hıristiyan 195, 196, 199, 324, 325
hırka 132
Hırka-i Şerif Camii 30
Hırka-i Şerif' 30
hırs 9, 18, 56, 71, 169, 224
Hızır İlyas 65
Hicaz 136
hiç i, 2, 3, 4, 5, 8, 19, 25, 26, 29, 32, 49, 51, 53, 57, 66, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 78, 79, 82, 83, 86, 87, 89, 91, 93, 105, 106, 109, 110, 114, 116, 128, 140, 144, 149, 154, 157, 158, 169, 170, 174, 175, 189, 191, 192, 196, 198, 208, 210, 211, 216, 218, 225, 229, 238, 278, 280, 285, 286, 290, 295, 296, 319, 324, 331
Hiç olmak 72, 215

hikmet 44, 51, 56, 59, 78, 114, 156, 204, 221, 227, 255, 329
hilâl 141
Hipyas 35
hitab 72, 78, 79, 152, 170
hizmet iv, 17, 20, 24, 45, 70, 75, 80, 81, 98, 116, 123, 130, 132, 135, 151, 155, 156, 165, 169, 174, 175, 213, 321, 337
hizmet aşkı 20, 169
hizmetçi 98
Hoca 60, 75, 100, 130, 226
hoca-talebe 34
Hopçuzâde Şâkir Efendi 162
Horasan 198, 254
hoşgörü 116, 119
Hölderlin 16, 256
Hristiyan 63, 199, 210, 211
Hudâ 64, 143
Hudeybiye 194
hukuk 326, 334
Hulusi Gökmenli 162
hurma ağacı 191
huzur i, 18, 33, 42, 50, 93, 109, 116, 131, 149, 155, 176, 201, 235, 252, 254, 280
huzurlu kadın 40
Hüdâ 112
hür 25, 126, 207, 209, 223, 313
Hür Adam 238, 247
hür insan 126
hürriyet 97, 165, 313
Hüsâmeddin Çelebi' 34
Hüseyin 162, 207, 230
Hüseyin Rahmi 230
hüsran 213
Hz Ayşe 83
Hz. Ali 24, 62, 71, 84, 142, 187, 218, 251
Hz. Cîlî 151
Hz. Ebû Bekir 114
Hz. Fatma 57, 58
Hz. Hatice 9, 99
Hz. İbrahim 5, 114, 188
Hz. Ömer 132, 197
Hz. Peygamber'in günü 110
Hz. Şems 51, 154

I

Irakî 258
ıslâhat hareketleri 150
Işığın Savaşçısı 170
ışık saçan 39
IV. Murad 236
ıztırap 46, 148, 283

İ

ibâdet 60, 96, 130, 132, 138, 176, 219, 251, 256, 267
İbâdet 138
İbn Arabi i, 64, 65, 78, 212, 253, 254, 256, 260, 263, 266, 267
İbn Farıd 258
İbn Fârid 219
İbn Gabirol 200
İbn-i Arabi 24, 50, 51, 60, 156, 191, 193
İbn-i Arabî 5, 65, 105, 106
İbrahim b. Edhem 254
İbrahim Efendi Konağı iv, vi, 15, 102, 108, 109, 235
İbrâhimî 201
içki bâyiliği 207
idealizm 183
İdris 65
iffet 136, 139
İftar geceleri 111
iftira 138, 165, 281
ihlâs 18, 52, 59, 135, 205
ihmâl 127, 136, 151
ihtiras 45, 64
ihtişam 28, 62, 102, 224, 334
ihtiyar 133, 145, 197, 279, 329
ihyâ 20, 56, 74, 211, 215
iki âlem 61, 188, 214
iki el 191, 266
iki fırka 23
iki renk 61
İkinci dünya savaşı 128
İkinci Sultan Murad 320
ikram 7, 40, 131
ikrâm 59
iktisâdî buhran 312, 313

İktisâdî krizler 164
ilah 187, 208
İlâhe 187
İlâhî 52, 253, 258, 259, 262, 267
ilâhî rahmet 56
ilâhî-beşerî 185
ilâhiyat 24
Îlâ-yı Kelîmetullah 169, 170
İlhan abla 16, 17, 110, 157
İlhan Ayverdi 83, 110, 157, 168, 169, 208
ilim 17, 44, 52, 56, 70, 155, 171, 172, 173, 174, 206, 225, 239, 242, 246, 252, 276, 321, 325, 336
ilim mutaassıpları 206
ilim Rönesansı 325
ilim şebekesi 173
ilk mektep hocalığı 29
ilm-i ledûn 142
ilm-i ledün 14, 157
ilmî taassub 151
ilmin gayesi 171
İlyas 65
İmam Gazali 256
İmâm-ı Gazalî 121
iman 25, 36, 53, 59, 60, 76, 81, 84, 116, 139, 146, 164, 175, 190, 196, 197, 201, 202, 206, 208, 212, 214, 218, 225, 240, 248
îmân 59, 214, 308, 314, 332
iman anlayışı 116
inanç 125, 126, 154, 176
inci ii, 259, 336
incitmek 120
incitmemek 123
İngiltere 331
İnisiyatik 258
İnnî en'allah 11
insaf 40, 41, 59, 146, 269
insan sıfatı 222
İnsan ve Şeytan iv, vi, 140, 141, 142
insan-ı kâmil 23, 251
İnsân-ı Kâmil 56, 71, 258
insânî 9, 25, 203, 214
insanlık âlemi 22, 24, 33, 34, 46, 63, 69, 75, 155, 314, 334
insanoğlu 92, 146, 184, 205, 270, 281, 315
intikam 98, 165, 213, 315
intisap 8
ip uçları 117
irade 189
İran Başpiskoposu Simeon 199
irfan ii, 22, 35, 36, 41, 44, 45, 51, 56, 59, 64, 73, 107, 131, 142, 156, 164, 173, 204, 212, 243, 259, 276, 321, 326, 329
İrfan Bey 153
İrfan Paşa 144, 153, 161
irfan savaşı 212
irfânî ii, 9, 22, 25, 64, 115, 131, 148, 152, 175
irşad 26, 51, 52, 62, 89, 120, 280
Îsâ 51, 96, 97, 201, 211, 331
İskender 180, 297, 320
İslâm ii, 17, 18, 20, 44, 47, 63, 66, 71, 97, 99, 114, 116, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 154, 155, 166, 169, 170, 174, 186, 187, 188, 189, 190, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 201, 202, 203, 206, 211, 212, 238, 239, 240, 242, 244, 246, 251, 254, 256, 308, 312, 313, 317, 322, 325, 330, 331, 332, 334, 335, 336
İslâm Birliği ii, 330
İslâmî prensip 130, 196, 198
İspanya 199, 200, 238, 325
İsra, 70 203
İstanbul Fetih Cemiyeti v, 16, 163, 183, 238
İstanbul Geceleri iv, vii, 102, 144, 145, 146, 167, 232, 234, 235
İstanbul hanımefendisi ii, 3
İstanbul medeniyeti 109, 209
İstanbul şîvesi 101
İstanbul Türkçesi iv, 103, 209
İstanbul yazarı iii
istîdâd 54
istiğrak 181, 267, 277
istîlâcılık 325
işçi 20
İşi bitmemiş 106
itaat 38, 120, 132
itaat etmek 120
İttihat ve Terakki 236, 243

iyi ahlâk 125

K

Kâbe 5, 24, 62, 72, 84, 95, 122, 251, 260
kabri 58
kabz 6, 64, 65, 66
kadeh 219, 285, 297
kader 126, 319
Kadıköyü 234
kadın 2, 3, 6, 27, 31, 36, 40, 41, 43, 45, 46, 57, 116, 132, 133, 134, 135, 136, 138, 141, 197, 221, 222, 224, 227, 292
kadının giyim kuşamı 133
kadife 32
Kadir 3, 13
kâfir 225
kâinat 14, 15, 68, 122, 246, 257, 259, 270, 274, 285
kâinat kitabı 14, 15, 68, 259
kalb 120
kalem 12, 52, 55, 69, 70, 82, 83, 103, 250, 251, 319, 323
kalp 11, 36, 53, 130, 132, 143, 173, 292
kalp akçeye 143
kamçı 178
Kâmil 74, 83, 104, 215, 251, 258, 308
kâmil mürşid 20, 64
kâmil öğretmen 24
kandil 73, 111
kandil geceleri 111
Kanuni 13
kapı 8, 142, 152, 184, 303
kapı tokmağı 152
Karagöz 95, 111
karanlık 61, 64, 73, 271, 290, 313
kararmış 127
kararsızlık vadisi 126
Karun 30
kâşif 35
katı 2, 53, 127, 251, 325
katil 22
Kavuk 132
Kaymakam 215
Kayseri 258
Kâzım amca 7, 42
Kâzım Büyükaksoy 162
kedi 109
Kehf Sûresi'nin 109. âyeti 55
kelâm 257
kelime 2, 14, 28, 95, 100, 120, 145, 148, 156, 187, 248, 256, 258, 259, 263, 283, 286, 311
kemâl 20, 23, 45, 61, 170, 173, 176, 182, 329
Kemâl Altınkaya 131
kemâl vasfı 61
Kenan Rifâî i, ii, 1, 7, 12, 15, 17, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 50, 69, 81, 109, 112, 128, 129, 156, 171, 173, 175, 178, 190, 208, 212, 239
Kenan Rifâî dergâhı 175
kendi kendinin emîri 9
kendi kendisiyle dost 127
Kendini bilen 123
kendini bulma 35, 314
Kendisiyle barışık 126
keremli 26
kerih 19
Kerim bey 144
Keşmekeş 118
Kevser şarabı 38, 219
kılıç 155, 297, 331, 332
Kılık kıyafet 133
kırılmamak 214
Kırmamak 214
kırmızı 32, 266
Kısâs-ı Enbiyâ 13
kıvılcım 146, 277
kıyafet 133, 134
kıyâmet 269, 278
Kıyâmet, 16-17 51
Kızılbaşlık 313
kilise 199, 325
kimyâ 222, 223
Kin 132, 165, 213
kitap ii, 37, 78, 83, 92, 98, 108, 114, 115, 155, 195, 211, 225, 230, 259, 337
Kitaplık 161
koku 274
kolonya 19, 207
konak 235, 241, 243

Konevî 258
Konstantaniyye 324
konuşma stili 101
Konya iv, 75, 161, 162, 163, 313, 314
Konya Turizm Cemiyeti 163
korku 11, 15, 23, 41, 65, 124, 129, 130, 202, 220
koruk 168
koyun 136
köksüz 47, 184
köle 165
Kölelikten Efendiliğe vii, 239, 242, 333, 335, 336
köpek 143
köprü 15, 34, 72, 176, 218
kör 130, 218, 231
körebe 28
kötü 17, 22, 61, 70, 71, 127, 138, 191, 293, 308, 315
kötü düşünce 127, 191
köylü Osman 141
Krezüs 60, 271, 273, 275
Kriton 35
kriz 116
Kubbealtı Akademi Mecmuası 56, 100, 151, 169, 170, 186, 238, 247
Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı v, 163
kudret 21, 43, 95, 146, 183, 189, 205, 250, 269, 281, 330
Kudüs 107, 195, 323
Kul 92, 95
kul hakkı 138
kulluk 62, 97
kumar 139
kûn 158
kundak 146
kurban 30, 32, 137, 253
Kureyş 194
kurtuluşa ermek 116
kuru ağaç 191
kusurlu 164
kuş 72, 91, 96
kuşak 66, 209
Kuvvet 189
kuvvetli 6, 27, 72, 101, 102, 118, 125, 195, 313, 325
Kuyumcu 293
Kuzey Afrika 200
Küçük kız 148, 262, 283
kül 1, 24, 90, 269
küllî 72, 252, 257
kültür iv, 43, 101, 125, 163, 176, 185, 230, 237, 239, 240, 242, 245, 246, 247, 326, 335
Kültür Bakanlığı 163, 238
kürek mahkûmu 108
kütle fedâisi 52

L

lâ fâile illallah 187
lâ ilâhe 52, 187, 188, 220
lâ ilâhe illallah 52, 187
La Mevcûde illâ Hû 249
lâ mevcûde illallah 187
Lale Müldür 208
lâmba 128
lastik 177
Le Monde 107
Lem yelid ve lem yûled 42
letâfet 173
libas 132
limon 18
Louis 196
Lütfiye anne 38, 39, 42

M

Mâbette Bir Gece iv, 21, 59, 60, 216, 275, 280
madde 9, 18, 44, 127, 182, 186, 195, 246, 308
Maddî 16, 171
mağfiret 156
mahalle mektebi iii, 6, 13, 237
mahallî 135
mahkûm 17, 32, 107, 152, 165, 188, 197
mahlûk 165, 277
Maimonides 200
makam 5, 52, 65, 95, 96, 97, 147, 181, 193, 215, 251, 262, 264
mâlik 180, 316
Maltepe 7, 15

mânâ3, 8, 9, 12, 23, 24, 33, 57, 70, 95, 101, 102, 103, 114, 122, 144, 149, 152, 156, 168, 181, 203, 240, 246, 248, 251, 263, 272, 276, 283, 311
mânâ anası 33
mânevî 9, 10, 14, 16, 18, 22, 25, 27, 28, 31, 33, 40, 41, 43, 45, 50, 52, 53, 55, 56, 57, 62, 65, 74, 82, 86, 116, 119, 122, 126, 137, 138, 139, 146, 150, 151, 153, 164, 168, 169, 171, 175, 176, 181, 182, 183, 184, 185, 203, 213, 224, 239, 243, 251, 254, 257, 258, 261, 264, 312, 321, 325, 328, 330
mânevî annelik 239
mânevî bünye 138, 139
Mânevî ilim 51
mânevî mîras 57
mânevî zincir 22
mârifet 61, 252, 255, 256
Mark Orel 35, 57
masal 108, 276, 277, 291
mâşuk 24
mâverâ 170
mâyi 36
Mazi 179, 184
Mecâlis-i Seb'a 97
medenî 27, 60, 247, 316, 321, 325, 337
medeniyet inşacısı 164
Medine 70, 195, 199
mehenk taşı 293
Mehmet Âkif Ersoy 247
Mehmet Ali Aynî 131
Mehmet Demirci 150, 151, 184, 185
Mehmet Emiroğlu 75
Mehmet Önder 161, 163
mekârim-i ahlâk 138
Mekke 194, 195, 334
Mekteb-i Sultânî 25
mektep 30, 148, 220, 242, 262, 283
Melek 50, 302
Meleklerin salâtı 190
Meliha hanım 13
memleket 47, 175, 225
menfaat 9, 118, 223
menfî kuvvetler 165
menzil 3, 266
merdân-ı Hüdâ 112
merhamet 80, 194, 195, 251
Merkez v, 1, 22, 90, 239
Merkez Efendi v, 22, 239
Merkez Muslihiddin Efendi 22
Meryem ii, 39, 82, 96, 191, 192
Mesihpaşa İmamı iv, vi, 150, 151, 232, 233
Mesnevî iii, 1, 69, 86, 112, 114, 115, 160, 161, 212, 314, 315
Mesnevî Şerhi 114, 115
meşale 35
Meşkûre Sargut 12, 56, 57, 66, 157, 163, 208
Meşrûtiyet 241
metafizik 170, 171
Mevlânâ i, ii, iii, iv, 13, 26, 34, 50, 51, 60, 69, 76, 78, 79, 80, 86, 88, 94, 97, 120, 121, 122, 151, 154, 156, 160, 161, 163, 164, 165, 166, 173, 190, 191, 192, 209, 212, 219, 220, 238, 247, 250, 251, 258, 308, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318
Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî 120, 308
Mevlevî 112, 162, 308, 327
mey 219
meyân-ı âşıkanda 52
meyhâne 219
Mezâmir 86
Mısrî Niyâzi 95, 96, 141, 189
mihnet 26
mihver 1, 90
millî 45, 47, 133, 137, 138, 139, 151, 159, 169, 175, 184, 185, 213, 214, 222, 224, 225, 324, 328, 337
millî eğitim 213
millî ve dinî bir terbiyey 138
Millî Vicdan 185
milliyetçilik 23
milyarder 184
Mimar 238
mimârî 16, 22, 241, 243, 247
Mîrac 3
Miralay İsmail Hakkı iii
miras 37
mirasyedi 154
misafirhane 157
mistik 46, 117, 119, 120, 121, 200

mistik adam 46
Mithat Bahârî 162
Modernizm 241
modernleşme 22, 144
Molla Câmi 258
Moskof 137, 337
Moskof emperyalizmi 137
mucize 38, 186, 265
Muhammedî ahlâk 177
muharrir 29, 131
Muhiddin Arabî 121, 238
Muhyiddin İbn Arabi 256
Mûsâ 11, 51, 64, 87, 201
Mûsevî 63
Mustafa Özçelik 237
Mustafa Tahralı 208
mutasavvıf iv, 3, 23, 52, 78, 94, 99, 116, 121, 122, 124, 160, 163, 164, 177, 182, 316
mutrıp hey'eti 161
mücâhit 186, 316
mücerred ruh 24
mücevher 7, 28, 99, 184, 305
müezzin 139, 328
Müjgân Cumbur 208
Mülâkatlar 174
mümin 33, 125, 247, 252
münâfık 33
münakaşa 129, 220
münevver 47, 138, 154, 224, 225, 247, 337
Münire Hanım 27
mürebbî 35, 121, 240, 314, 315
müreffeh 116
mürid 26, 50, 72, 120, 121, 127, 182
mürşid 23, 46, 50, 66, 70, 72, 76, 85, 98, 117, 120, 125, 126, 140, 144, 149, 175, 180, 181, 256
mürşid-i âgâh 46
müsamahasız 207
müsbet 40, 165, 237
Müslüman i, 20, 44, 46, 47, 99, 108, 114, 116, 133, 135, 138, 139, 150, 151, 155, 169, 170, 174, 186, 198, 199, 200, 201, 232, 233, 316, 317, 323, 324, 325, 330, 331, 334, 335
Müslüman Şark 44
Müslüman Türk kadını 139
Müslümanlığın rûhu 138
Müslüman-Türk 46, 47, 108, 169, 316, 317
müşâhede 65, 176
müşkül yara 136
müşterek pota 323
mütefekkir 131, 169, 237, 238, 239, 316
müzisyen 118, 131

N

Nacran Hristiyanları 199
Nahl 126 197
namaz 88, 137, 138, 263
Napolyon 180
Nar 95
nâşâd 321
naz ehli 88
Nazik Erik 100
Nazlı anne 2, 31, 32, 33, 42
Nazlı hanımı 27, 28, 29
Nazlı Öğretmen 29
Nazlı Sultan 115
Ne İdik Ne Olduk vi, vii, 107, 108
nebâtî şuur 184
Necip Fâzıl 131, 229, 238
Necip Fâzıl Kısakürek 131, 238
nedâmet 213
nefis mücâdelesi 119
nefret 165, 307, 324, 325
nefs 251, 256, 264, 308
nefsânî 9, 18, 39, 143, 149, 181, 315
nefsin bağları 126
nefsin yedi başlı ejderi 132
nefsinden kurtulma 168
nefsine ağır gelen 32
negatif 83, 89, 91, 142
Neşâtî 262
ney 8, 23, 52, 69, 156, 233
Nezihe Araz 83, 93, 115, 160, 161, 163, 208, 210, 232
nifak 54
Nihad Sâmi Banarlı iii, 164
nikâh 108
Nil 186
nîmet 26, 272

nisan yağmuru 259, 267
Niyâzi Mısrî 210, 250
Niyazi Sayın 162
Niyâzi Yıldırım Gençosmanoğlu iv
nizâ 54, 55, 205
nokta 6, 11, 13, 28, 38, 78, 125, 144, 173, 193, 196, 232, 286
Nur i, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 32, 72, 73, 134, 260
Nur, 35 72
31 134
Nuri Pazarcıbaşı 131
nüzûl 262, 266

O

Odo Deuil 196
odun 152
Oku 14, 259, 331
Okun Ucundan 229, 230
olgunlaşma 56, 71
onbaşı 91
Orhan Büyükaksoy 42, 162
Orta Çağ 323, 324
Ortodoksluk 324
oruç 95, 111, 130, 137, 138, 192
Osman 80, 141, 162, 223, 332
Osman Bey 332
Osman Dede 162
Osman Gazi 223
Osmanlı iii, 16, 40, 58, 70, 78, 100, 101, 102, 107, 115, 130, 163, 200, 221, 223, 224, 225, 233, 234, 235, 236, 240, 243, 244, 317, 319, 322, 323, 325, 326, 331, 332, 334
Osmanlı devleti 223, 224, 225
Osmanlı mimârisi 16
Osmanlı-İslâm medeniyeti 107
ot 143
Otifon 35

Ö

öğrenci 86
öğretmen 29, 31, 32, 85, 86, 149, 191, 227
ölmeden evvel ölme 168, 266
ölmeden evvel ölünüz 263
ölmeden önce ölm 33, 168
Ölü 8, 144
ölüm 40, 47, 108, 179, 199, 223, 328
ölüm fermânı 40
Ömer 80, 82, 132, 136, 162, 197
öpmek 24
örnek 28, 70, 71, 75, 85, 99, 114, 117, 120, 144, 145, 155, 163, 169, 176, 227, 228, 229, 252, 315, 335
öz değerler 179
Özcan Ergiydiren 162
Özgüven 72

P

padişah 181
panzehiri 313
papağan 210
parlak ii, 127, 278, 282, 335
patırtı 71
Patrik Isho-yabh III 199
Paulo Coelho 170
pedagog 222
perde 138, 253
Perde-yi gayb 253
Pervâne 97
peygamber 30, 50, 58, 65, 82, 201, 211, 250, 257
Peygamber Efendimiz 24, 197
Peygamberin cihadı 191
pınar 11, 39
pırlanta 7
piyango 42
prensip 41, 120, 123, 124, 321, 323
problem 63, 110, 125
psikolog 222
Put 62
putları kırarak 24, 62

R

Rabb 25, 268
Rabbânî aşk 164
râbıta 120
radyo 128, 208
Rahmânî nefes 96

Rahmet iv, vi, vii, 20, 62, 205, 207, 208, 228, 309, 311
rahmet deryâsı 63
Rahmet Kapısı iv, vi, vii, 20, 205, 207, 208, 228, 309, 311
Ramazan 59
Ramazanoğulları 237
Râtibe vii, 103
râzı 17, 25, 29, 34, 70, 101, 191, 230, 240, 264
realist 141, 322
recâ 65
Redd-i miras 108
rehber 9, 39, 52, 67, 163, 231, 315, 331
rehber-ortam 231
renksizlik 61
Resimli İstanbul Haftası 238
ressam 131, 172, 316
Resûlullah 36, 133, 138, 194, 207
Reşat Ekrem Koçu 236
rızâ 180, 181, 227, 255, 264
Rızâ makamı 264
Risâle-i Nur 258
Roma 18, 324, 325
roman iii, 101, 108, 131, 150, 229, 232, 233, 239, 244, 245, 246, 259
romantizm 102
Rönesans 43, 44
ruh 37, 41, 45, 56, 64, 71, 88, 116, 118, 119, 121, 128, 146, 154, 164, 181, 186, 193, 201, 206, 213, 214, 232, 246, 258, 320, 321, 327, 329, 334
ruh çöküntüsü 146
ruh gözü 121
ruh mimarı 164
ruh tasfiyesi 154
ruh zenginliği 37
rûh-i mücerred 311
rûhiyat 35
ruhun zîyneti 138
Rûmi 258
Rüsûhî Baykara 162
Rüsûhî Bey 162
rüsvâ 141
rüzgar 277
rüzgâr 269

S

Saadeddin Heper 162
sabah 18, 32, 289, 292
sabah yıldızları 289
sadaka 136, 308, 336
sâdık 35, 114, 127, 128, 139, 145, 151, 252, 270
Sâdî 213, 238
Sadreddîn-i Konevî 313
saf 27, 38, 41, 43, 81, 116, 119, 164, 194, 255, 258, 262, 312, 313
safâ 26, 65
safdil 212, 294
Safiye Erol 43, 45, 46, 47, 115, 160, 161, 163, 208
sağlıklı 125, 174, 240, 241, 245
sahte aydı 47, 223, 224, 225
sahte inci 151
sait 72
Sait Fâik 230
sakat 164
sâkî 219
Salahaddin Eyyûbî 195, 196
Sâlih Yeşil 57
Sâlih Zeki Aktay 131
sâlik 180
saltanat 40, 56, 61, 102, 181, 265, 266, 286, 297
saltanat-ı ilâhiye 56
samadanî 39
Samed 80
samimî 126, 128, 129
samimiyet 16, 52, 169, 235, 247
sarhoş 11, 46, 61, 219, 253, 261, 285, 292, 297
sarı şapka 201
sarık 132
savaş 127, 187, 188, 189, 190, 191, 193, 194, 198, 199, 203, 322
savaşçı 170, 192, 203
savaştan büyük 119, 190
Savm-ı Dâvud 138
saz 27, 177, 337
seb 177
Secde 260, 266, 267
secde et 266
Sedat Zeki Örs 131

Sedd-i Çin 182
sefahat 139
sefer 215, 278
sel 96, 146, 186, 267, 274, 294, 324, 336
selâm i, 58, 87, 140, 190, 306
selâmlık 6, 15
Selçuk Üniversitesi 163
Selim İleri 232
Selman Tüzün 162
semâ 162, 177, 314
semâ dedesi 162
semâvat 28
semâzen 162
Semiha Cemal 24, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 50, 81, 83, 88, 94, 115, 220
senfoni 122
serdar 325
serdengeçti 27, 171, 321
sert 79, 85, 98, 199, 207, 273, 319
Server Bey 23, 26, 86, 310
Server Hilmi Bey 25, 310
servet-i aşk 56, 59
sevgi hazinesi 52, 119
sevgi odağı 119
sevgi seli 117
sevgi yolu 119
seviyesiz 140
seyr ü sülû 175
Seyr-i sülûk 262
Sıcak 61
sığ 131
sıkıntı 4, 6, 125, 149, 163, 219
sırât-ı müstakîm 51, 66, 75, 193
sırlanmış 78
sigara 56, 73, 110, 126
sikke 7, 28, 293
silâh 167, 192, 212
simyâcı 50
Sîret Kaytaz 162
Siyah İnciler 229
siyâset 94, 131, 323
siyâsî dergi 112
Sofi Huri 115, 131, 160, 163, 208
Sofi Hûri 115, 161
soğuk 61
sohbet 16, 79, 112, 128, 156, 175, 177, 244, 259
Sokrat 62, 128
sosyal barış 116
sosyolojik araştırma 101
sözlü kültür 204
spirituel 181
Spleen 229
Su 7, 278, 279
sûfi 251, 254, 256, 259
Sultan Ahmet 136
Sultan Fatih'in Mânevî Dünyâsı 103
sûr üflemek 96
sükûnet 28, 189, 191, 193
Süleyman 72, 297, 310
Süleymâniye Kız Numûne mektebi 237
sülûk 72, 193, 251
Sümbül Sinan 22
sünger 312
süt 76

Ş

şâd 321
Şahbaz 302
şahsî ihtiras 9, 320
şahsiyet 38, 43, 47, 103, 118, 241, 255
şâir iv, 39, 118, 120, 131, 250, 265, 316
Şakî 72
şalvar 132
şapka 132
şark medeniyeti 108
Şarklı münevver 43
Şavk 73
Şeb-i Arus i, iv, 160
Şeb-i Arus Merasimleri iv
Şeb-i Arus törenleri 160
Şebnem 302
şecâat 190
şecere 193
şehvet 182
Şems 13, 120, 314
Şems-i Tebrizî 120
şen 25
Şerhli Mesnevî 1, 42, 64
şeydâ 11, 141
şeyh 98, 112, 116, 120, 162, 176, 249
Şeyh Bedreddin 250
Şeyh Edebâlî 332

Şeyh Gâlib 173, 250
Şeyh Galip 213
Şeyh-i Ekber 249, 250, 251, 254, 256, 259
Şeyhülvüzerâ Nâmık Paşa 27
şeytan 127, 142, 143, 278, 302
şımartılan 6
şifâ 261, 316
şifâhî 47, 138, 237
şiir 27, 88, 100, 101, 160, 212, 238, 239, 244, 245, 246, 250, 318, 328
şiir güzeli 160, 318
Şöhret 118
şuur 35, 169, 333
şuûr 316
şüphe 6, 126, 229, 294

T

Tâhâ, 114 51
taht 82, 324
takva 197, 254
talip 126
Tanburî Cemil Bey 233
tâne 173
tanrı 187
Tanzîmat 150
tapılacak vücud 21
tarif 58, 79, 136, 269
târih 44, 94, 100, 183, 184, 237, 238, 240, 243, 244, 246, 247, 316, 317, 319, 320
Târih Şuuru i, 180
târihî sohbetler 101
tasavvuf iii, 22, 57, 70, 75, 80, 97, 100, 115, 121, 122, 124, 152, 165, 166, 174, 175, 176, 177, 178, 183, 209, 233, 237, 239, 243, 244, 247, 249, 252, 256, 269, 312, 313, 317
tasavvuf anlayışı 70, 115, 121, 122, 174, 256
tasavvuf düşüncesi iii, 244
tasavvuf felsefesi 124, 177, 178, 209
tasavvufî terbiye 94
taş 7, 50, 285, 306
tatlı sesli 19
tatlı söz 40
tayin 34, 119
tâze 41, 152, 153, 278, 279, 282
Tebâreke Sûresi 157
tecâvüz 57, 210
tecellî 33, 62, 65, 69, 73, 75, 76, 88, 97, 100, 114, 123, 129, 152, 168, 171, 249, 255, 259, 330
tedbir 134, 227, 337
tefekkür ii, viii, 44, 45, 51, 114, 155, 239, 242, 252, 256, 312, 313, 314, 322
tefrik 142
tekâmül 85, 96, 111, 150, 151, 175, 276
tekke 52, 131, 176, 219, 269
temâşâ 337
Temel 245, 248
temiz 18, 107, 116, 147, 173, 308
temkin 65
temsilci 209
ten tekkesi 52
tenzih 23, 105, 171, 218
Terakki 236
terbiye edici 53, 85
Terbiye usûlü 110
Tercüman 99, 238, 247
tesbih 255, 267
tesettür 131, 132, 135, 136
teslim 5, 32, 38, 120, 188, 233, 284
teslimiyet 180
teşbih 23, 118, 171, 218
teşekkür viii, 12, 156, 196
tevâzû 50, 87, 114, 215
tevâzû sâhibi 114
Tevfik Ararat 311
Tevfik İleri 63, 161
tevhid 5, 22, 66, 75, 83, 86, 96, 98, 100, 107, 122, 124, 125, 151, 169, 170, 171, 173, 174, 190, 208, 252, 255, 256
tevhid anlayışı 22, 66, 86, 174
tevhid kanunu 123
tevhid potası 96
tevhid üslûbu 100
Tevrat 200
tılsım 11, 167
ticaret bakanı 32
Tirmizî, Fiten, 22 174
titiz 18, 20, 254

Titus Burckhardt 200
tiz ve pes 62
tohum 54, 173, 225
tokmak 294
toplum v, 125, 169, 233
toprak 8, 37, 44, 72, 144, 261, 265, 282, 284, 285
transformatör 25
Tûbâ ağacı 26
turunç 277, 280
Türk çocuğu 107
Türk Edebiyatı 229, 238, 239, 247, 259
Türk Edebiyatı Vakfı 239
Türk Ev Kadınları Derneği 238
Türk Kadını 238, 247
Türk Kadınları Kültür Derneği v, 160, 163, 175
Türk medeniyeti 185
Türk Târihinde Osmanlı Asırları iv, vii, 150, 155, 235, 240
Türk Yurdu 238, 247
Türkân Abla 110
Türkân Erkmen 157
Türkçe ii, iv, 3, 99, 209, 247, 248
Türk-İslâm münevveri 239
Türk-İslâm sentezi 66
Türkiye iv, v, vii, viii, 18, 66, 94, 131, 163, 165, 174, 210, 225, 233, 239, 241
TÜRKKAD 163, 165
Türklük 67, 204, 323

U

ubûdiyyet 255
uçurum 297
Uhud 194
Uhud Savaşı 194
ukbâ 175
Ulvi Erguner 162
ulvî kaynak 168
umumun menfaati 142
uruc 261, 264
Usûlsüzlük 145
utanma 148, 220, 263, 283
uyanma 137

Ü

üçgen 193
Üçüncü Sultan Selim 327
ümit 15, 23, 65, 203, 312, 328
ümmet 206
ümmetçilik 23, 51
Ümmi Ken'an Dergâhı 237
üslûpçu 99
üvey evlât 40
üzüm 168, 219, 251
üzüntü 124

V

vahdet-i vücud 106, 110
Vahid-i Ehad 258
vahiy 156
vahiy kâtibi 156
vaiz 130
vâli 215
vapur 36
Varlık âlemi 257
vatan 20, 53, 59, 139, 169, 214, 223
vatan sathı 20
vatan toprağı 169
vazife 37, 138, 145, 214, 227, 238
vazo 126
vefâ 40, 46, 131, 163
vefâ borcu 131, 163
vefâlı 28, 213
veled-i sahih 18
verimli 36, 319
VI. Maârif şûrâsı 238
vicdan 25, 27, 180, 185, 186, 213, 214, 226, 315, 324
vizyon 181
Vücut 168
vücutları ağacı 152

W

William Chittick 173

Y

Yabancı dil 101

yabancı kelime 101
Yağ 73
yahşi 210
Yahudi 150, 151, 200
Yahyâ Kemâl Beyatlı iii, 103
Yahyâ Kemâl Enstitüsü v, 238
yakîn 114, 151, 221
yâkut 7
yalan 22, 53, 132, 138, 165, 178, 273
yalancı aydın 47
yalnızlık 147
yaman 210, 273, 279, 320
yapıcı 9, 34, 37, 40, 81, 174, 183, 184, 225
yapıcı kadın 37
yâr83, 189, 213
yaramaz 19
yaratan 21, 123, 157
yaratılmış 129
yaratma yolu 194
Yarbay İsmail Hakkı Bey 13, 237
Yâ-Sîn 64
Yâsîn-i şerîf 83
Yassıada 63
yaşii, 18, 73, 101, 102, 105, 143, 152, 234, 252, 292
yaş ağaç 152
yaş dallar 143
Yaşayan Ölü iv, vi, 70, 71
yatay 193
yavan 140
yazarii, iii, v, 3, 99, 115, 118, 163, 209, 229, 230, 234, 235, 236, 238, 243, 245, 247, 248, 262
Yazı dili 101
yazıcı 172
yeis 61, 126
Yeni Cami 139
Yeni Doğuş Cemiyeti iv
yeni söylem 154
Yenikapı Mevlevîhânesi 161, 162, 327
Yenilenme 151
yer altı hazinesi 184
yerin dibi 142, 143
Yesevî 250
Yetmiş iki millet 54
yılan 252, 306
yıldız 1, 22, 77, 304, 306
Yılmaz Öztuna 155
Yirminci Asrın Işığında Müslümanlık vii, 45, 115, 245
Yokluk 268
yoksulluk 192
yol 1, 4, 8, 11, 12, 34, 35, 39, 47, 60, 71, 90, 98, 106, 126, 143, 151, 166, 175, 177, 185, 197, 208, 233, 235, 252, 254, 263, 273, 274, 281, 308, 312, 322, 327
Yolcu iv, vi, 69, 101, 106, 143, 144, 172, 173, 215, 232, 271, 272, 274, 275, 278
Yolcu Nereye Gidiyorsun iv, vi, 69, 101, 106, 143, 144, 172, 173, 232
yoldaş 97, 273, 280
yudum 107, 281
Yunus Emre iv, 141, 250
Yusuf 3, 75, 82
Yûsuf 297
Yusuf Ömürlü 3, 75
Yusufcuki, ii, vi, i, 12, 14, 15, 148, 149, 218, 229, 230, 249, 259, 261, 262, 264, 265, 266, 267, 268, 269, 281, 282, 283, 284, 285, 286, 287, 289, 290, 292, 294
Yüknekli Edip Ahmed 132
yüreği yanık 54
yürek yanığı 20
yüz akı 175

Z

Zambak 278
zarafet 20, 101, 102, 154
zarif 4, 16, 27, 101, 109, 222
Zat 258, 261
zat şirki 33
Zâtiyyet 261
zâviye 175, 176
zekât 136, 336
Zeki Ermumcu 162
Zekiye 13, 310
zembil 271
zembilci 272, 274
zenci 143
zengin i, 13, 22, 28, 30, 31, 33, 45, 56, 59, 60, 71, 74, 101, 102, 157, 168,

176, 184, 185, 201, 204, 238, 240, 241, 244, 248, 258, 267, 273, 295, 324, 331
zevâl 109
zevk i, 16, 20, 52, 60, 61, 84, 85, 86, 93, 111, 140, 224, 252, 273, 323
Zeyd 1
zındık 207
zırhlanmak 177
zıtların birleşmesi 62
zihniyet 44
zikir 102, 177
zikr 254, 256
Ziyâ Gökâlp 213
zorlama 66, 196, 197, 230
Zuhruf, 3 186
zulüm 85, 125, 188, 316
zühd 251, 254
Züleyhâ 297
zümrüt 7, 279
Zümrüt apartmanı 75

Elinizdeki kitap, bir modern zamanlar bilgesinin hayatı, irfan dünyası ve tefekkür yolculuğuna ilişkin yapılmış konuşmalardan oluşuyor.
Aynı bilgelik yolunun yolcularından Cemâlnur Sargut'la gerçekleştirdiğimiz söyleşi boyunca, hem bir döneme tanıklık etmiş bulunuyoruz hem de bu dönem içinde bilgelik göğümüzün parlak yıldızlarından birinin, Sâmiha Ayverdi'nin o dile gelmez engin dünyasından birkaç resmi yansıtmış oluyoruz.

Sadık Yalsızuçanlar

Gönül annesi: yazar, mutasavvıf, İstanbul hanımefendisi, Türkçe'yi en iyi konuşan ve yazan, tarihçi, alperen, mürşit, ana, efendi; iki Kadir arası Kadir'i yaşamış, öğrencilerine de Kadir'in mânâsını öğretmiş bir sultan. Nur sonra da kâmil insanın yaşantısıyla Kadir'in mânâsı, içiyle Mîrac'ın hakikati olduğunu öğrendiğinde ve her sabrettiği sıkıntının sonunda Gönül anneciğinin yardımıyla âyetlerin mânâsını kendi küçük gönlüyle idrak ettiğinde ve onun güzel gözlerinin arkasında âmânını bulduğunda defalarca hamd etme zevkini yaşayacaktı.

kitabın içinden...

ISBN 978-605-5902-06-3

SKB 0850717 VII